

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 9-10 (195-196) 2011
SEPTEMBRIE-OCTOMBRIE
CHIȘINĂU

Publicație editată cu sprijinul
Institutului Cultural Român

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chişinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Viorica-Ela CARAMAN

**Secretar general
de redacție** Oxana BEJAN

Redactori Tatiana FISTICANU
Natalia SECARĂ

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

**Coperta
și interior** Ghenadie JALBĂ

**Colegiul
de redacție** Alexei AXAN, Ana BANTOȘ, Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Vladimir BEȘLEAGĂ, Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORGILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Nicolae DABIJA, Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Gheorghe GONȚA, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ion MELNICIUC, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.
Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.*

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chişinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

S U M A R

ARGUMENT	
Alexandru BANTOȘ	
Sub sceptrul purificator al limbii române	6
COȘERIANA	
Adriana ROBU	
Colocviul Internațional aniversar „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere” (Iași – Bălți)	9
Ioana-Narcisa CREȚU	
Aplicarea lingvisticii coșeriene în analiza structurilor din limba română	15
GRAMATICĂ	
Petru BUTUC	
Reconsiderări privind statutul gramatical al particulei în limba română	26
ANTROPOLOGIE LINGVISTICĂ	
Doina BUTIURCA	
<i>Digitus / finger: pattern semantic și pattern conceptual în frazeologismele cvasispecializate și de valorizare intelectuală</i>	34
POESIS	
Ion ZUBAȘCU	
Cântecul manuscriselor mele; Scrisoare către Matei Vișniec; Bocet pentru Mariana Marin; Cântec pentru Marta Petreu; În aceeași viață cu Marian Draghici; Noi teritorii pentru poezie; Colindă de Anul Nou; Lumea ca metastază; Pe patul cobaltronului; Cine donează sânge pentru tine?; Politică la oncologie	41
Leo BUTNARU	
În singura noastră viață, cum să nu credem în poezie, cu frumusețe și multă speranță? (Corespondență: Ion Zubașcu – Leo Butnaru, 2007-2011)	50
Dumitru CHIOARU	
Ion Zubașcu, omul, pomul și fântâna	61
Dumitru Augustin DOMAN	
Ion Zubașcu. O viață dramatică – o poezie hiperrealistă	64

CRITICĂ, ESEU

Ana BANTOȘ	
Mihail Ion Ciubotaru. <i>Spunerea ca ieșire din somnul memoriei</i>	69
Doris MIRONESCU	
O carte a memoriei – <i>Vizuina luminată</i> de M. Blecher	75
Viorica-Ela CARAMAN	
Timp și afectivitate în „sinestezia morții”. Trei studii de caz	87

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Theodor CODREANU	
Victor Teleucă și steaua limbii române	95
Doina CERNICA	
Un roman extraordinar, romanul Bucovinei întregi	104
Nicolae DIMA	
În gura foamei de Alexei Vakulovski	108

AD LITTERAM

Eugen MUNTEANU	
O prietenie exemplară. Petru Caraman și Gheorghe Ivănescu în corespondență (IV)	112

NOTA BENE

Alexandru BANTOȘ în dialog cu Ana BLANDIANA	
Să nu uităm că a fi liber este mult mai dificil decât a nu fi liber	117
Ana BLANDIANA	
Rețeaua	126
Mircea A. DIACONU	
Ana Blandiana, înainte și după dezmembrarea lui Orfeu	134

IUVENTUS

Daniela DAVID	
Clepsidră; Câinele; DemoGraphică; Ai grijă când te trezești dimineața	140
Ana SAMSON	
Femeia păgână; Ecou	143

SOCIODIDACTICA

Vasile GAVRILAN	
Cizmarii englezi	145
Din jurnalul unui student (continuare)	148

Ion ȚURCANU La început de cale	155
--	-----

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU Interdisciplinaritate, pluridisciplinaritate și transdisciplinaritate în studiul literaturii	163
---	-----

CUM VORBIM, CUM SCRITEM

Ion CIOCANU Nicolae Corlăteanu – practician și teoretician al cultivării limbii	169
---	-----

ISTORIA LA ZI

Sergiu MUSTEAȚĂ Anul 1991 – colapsul U.R.S.S. și independența Republicii Moldova	175
--	-----

DIALOGUL ARTELOR

Alexei MARULEA Nicolae Sulac – rapsod al poporului	187
Valentin CIUCĂ Ghenadie Jalbă și spiritul proteic	192
Ghenadie JALBĂ Contemplația frescului (<i>pagini color</i>)	I-XVI

ANIVERSĂRI. ANATOL EREMIA – 80

Viorica RĂILEANU Inventarul intelectual al octogenarului Anatol Eremia	195
--	-----

ANIVERSĂRI. NICOLAE FELECAN – 70

Lazăr AVRAM Nicolae Felecan – schiță biobibliografică	201
Oliviu FELECAN O jumătate de veac în slujba limbii române	204

EVENIMENT

Școala de Vară – un proiect augural al interculturalității în Europa de Est	216
Ilie ȘANDRU „Zilele Miron Cristea”	222

CITIȚI „LIMBA ROMÂNĂ” ȘI ÎN 2012	224
---	-----

Alexandru BANTOȘ

Sub sceptrul purificator al limbii române

A.B. – editor și publicist, redactor-șef al revistei „Limba Română”, directorul Casei Limbii Române „Nichita Stănescu”.

Cine a urmărit în acest an acțiunile culturale circumscrise zilei de 31 august a putut lesne constata că mai plătim încă tribut festivismului de ocazie și că timpul demersurilor cu efect practic întru repunerea în drepturi a limbii române întârzie. Și la sfârșitul verii curente, ca de altminteri în aproape toți cei 22 de ani trecuți după aprobarea în Republica Moldova a legislației lingvistice, au fost organizate expoziții, concerte, obișnuitul salon de carte, alte manifestări, la care au fost etalate, tradițional, sentimentele de profundă admirație pentru „neprețuita comoară” a neamului, dar și îngrijorarea față de destinul la fel de ingrat al limbii române pe un teritoriu izolat de matcă. Harnică, dar nu mai ingenioasă ca în alți ani, a fost și presa. Cititorilor, ascultătorilor, privitorilor li s-au „servit” din bielșug numeroase emisiuni, interviuri, dezbateri, reportaje, comunicări, articole realizate în capitală, dar și în provincie, având scopul de a contura în acest context tematic un tablou cât mai amplu și mai obiectiv.

Analiza celor câteva zile de trepidantă „prestație lingvistică”, până și după sărbătoare, denotă că rămânem cantonați în jurul acelorași probleme despre „importanța și stringența” cărora debităm continuu, fără rezultatul scontat de la 1989 încoa-ce.

Dintre cele mai frecvente aspecte abordate de-a lungul anilor se impun cu deosebire următoarele: denumirea corectă a limbii (română sau „moldo-

venească”), funcționalitatea ei ca element principal și oficial de comunicare în societate, nivelul scăzut de cunoaștere și de utilizare a limbii de stat de către vorbitorii nativi, precum și de către cei alogeni, influența nocivă exercitată de către limba rusă asupra mediului nostru colocvial, extinderea fără precedent în centrele urbane a reclamei rusești etc. Specialiști în materie – lingviști, juriști, istorici, scriitori, ziariști, cadre didactice – au formulat pertinent și argumentat sugestii, propuneri, căi rezonabile menite a pune capăt „disputei”. Opiniile lor au fost însă neglijate ostentativ decenii în șir de către instituțiile statului și, de regulă, după consumarea zilelor de omagiere a limbii române, problemele erau date uitării până la proxumul prilej aniversar, când se relua același scenariu. În cazul dat, soluția definitivă și irevocabilă, se știe, ține de competența politicianilor care, cu regret, au moștenit multe dintre reflexele sovietice, inclusiv cele privind adevărul despre identitatea noastră etnolingvistică. Din acest considerent, deocamdată, nu au fost modificate legile despre limbă, care demult nu mai răspund necesităților curente și periclitează rolul unuia dintre atributele esențiale ale statalității.

Ezitantă și ineficientă în acest sens a fost / este și atitudinea circumspectă a Alianței pentru Integrare Europeană (I și II), în care alegătorii au investit speranțe, implicit legate de ameliorarea vechiului și, în definitiv, artificialului diferend social. Indecizia, șovăiala proverbială a noilor guvernanți care, după scandaloasele evenimente de ultimă oră, nu se știe cât se vor mai afla împreună la putere și dacă vor avea într-un viitor previzibil pe agenda de lucru delicata „chestiune a limbii” (unii dintre ei mai consideră că limba noastră are două denumiri!?) reclamă acțiuni hotărâte, eficiente, cu maximă responsabilitate, iar societatea civilă urmează a-și asuma obligația de a examina eventualele soluții, excluzând, printr-un hazard obiectivizant, implicarea clasei politice, așa cum s-a procedat magistral în anii 1987-1991, când cei de jos, civilii, au doborât cu efort comun zidul puterii pe care fusese scrijelat încă în 1944: „Niet, Niet, Niet!”.

Altminteri, sfidând anemia lingvistică a politicianilor de toate culorile, demult e timpul să căutăm cu mai mult curaj răspunsul la un șir de întrebări pe cât de simple, pe atât de importante pentru cauza națională.

Așadar, nota bene (și pentru cei de la cârmă): de ce după 1989 nu avem niciun nou / tânăr lingvist – mai competent, mai informat decât cei din vechea gardă – specializat, de exemplu, în abordarea problemelor de cultivare a limbii române (dacă instituțiile noastre ar fi pregătit barem câte un lingvist pe an, în prezent cel puțin 22 de tineri s-ar fi îngrijit cu pasiune și patimă de starea actuală a limbii vorbite și scrise în Republica Moldova)?; de ce studenții

de la filologie, viitorii pedagogi și cercetători, au o pregătire profesională sub orice nivel?; câte studii, articole, cercetări asupra fenomenelor lingvistice actuale au fost publicate în ultima vreme de către doctorii și doctorii habilitați în filologie, numărul cărora a crescut considerabil, contribuția lor științifică în domeniu lipsind cu desăvârșire?; de ce nu există un proiect punctual de parteneriat și de colaborare practică între instituțiile de profil din Republica Moldova, România sau din alte țări ce manifestă interes pentru climatul lingvistic de la noi?; de ce nu este elaborat un program național realist, practic de promovare a limbii române?; de ce nu avem o societate funcțională a filologilor?; de ce nu există un sistem de comunicare și de informare eficient pentru cei preocupați de soarta limbii române?; de ce cartea didactică sau beletristică, inclusiv cea sponsorizată sută la sută din surse guvernamentale, este foarte costisitoare?; de ce, în condiții de criză generală, acceptăm tot soiul de sindrofii cu exagerat caracter festiv și repercusiuni utilitare nule?; câte dicționare explicative pentru bibliotecile școlare s-ar fi putut achiziționa pe mijloacele financiare alocate pentru parada militară de la 27 august?; unde ne sunt călăuzii capabili să ne arate calea cea dreaptă în labirintul anevoios al tranziției?...

Acestea ar fi doar câteva dintre punctele de reper fixate, eventual, în zi de 31 august, ca peste un an să dăm socoteală: ce am întreprins concret în perioada trecută pentru implementarea proiectelor lingvistice, care au fost motivele pentru nerealizarea unora, în ce măsură banii cheltuiți din bugetul public, destinați problemelor limbii, inclusiv diverselor manifestații, au justificare etc.

E de presupus că întrunirile viitoare, sub sceptrul purificator și întregitor al limbii române, se vor desfășura cu mai puțin fast, dar cu mai multă lume interesată să evalueze pragmatismul acțiunilor de promovare a verbului matern. Abia atunci carul se va urni din loc...

Adriana ROBU

Colocviul Internațional aniversar „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere” (Iași – Bălți)

A.R. – doctorandă, Facultatea de Litere, specializarea lingvistică, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași. Autoare a mai multor articole și lucrări publicate în reviste și volume. Participantă la manifestări științifice și didactice.

La împlinirea a 90 de ani de la nașterea savantului român, Eugeniu Coșeriu (n. 27 iulie 1921, com. Mihăileni, jud. Bălți – d. 7 septembrie 2002, Tübingen), în perioada 27-29 iulie 2011 s-au desfășurat la Iași și Bălți lucrările Colocviului Internațional aniversar „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere”. Inițiat de reputatul profesor Eugen Munteanu, animat de dorința de a contribui la conturarea profilului postum al lui Eugeniu Coșeriu, evenimentul a fost organizat de Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al filialei Iași a Academiei Române împreună cu Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și cu Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, precum și cu sprijinul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău. Seria manifestărilor comemorativ-științifice din acest an dedicate lui Coșeriu, desfășurate la Chișinău și Roma, ce vor fi încheiate de Congresul Internațional de la Almeria (octombrie), s-a oprit, iată, la Iași și Bălți, întrunind peste 90 de profesori și cercetători din Germania, Austria, Franța, Ucraina, Republica Moldova și România, care s-au lansat în dezbateri științifice și culturale memorabile. Lucrările colocviului au fost inaugurate la sediul filialei din Iași a Academiei Române prin alocuțiunile rostite în plen de prof. dr. hab. Gheorghe Popa, rectorul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, și de prof. univ. dr. Eugen Munteanu, directorul Institutului de Filologie Română

„A. Philippide” din Iași. În același cadru festiv a urmat masa rotundă *Posteritatea lui Eugeniu Coșeriu, realități și deziderate*, moderată de Eugen Munteanu, la care au luat parte discipoli ai Maestrului și alți lingviști, etnologi și filozofi: Ștefan Afloroaei, I. H. Ciubotaru, Wolfgang Dahmen, Stelian Dumistrăcel, Maria Iliescu, Rudolf Windisch. Dezbaterile, care au variat de la reflecții filozofice și până la evocări inedite din biografia lui Coșeriu, i-au oferit audienței, pe lângă momente de savoare ale rememorărilor (privind relația cu Gheorghe Ivănescu, cu Petru Caraman ș.a.), și posibilitatea înțelegerii ample a personalității celui mai mare lingvist din a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Colocviul a prilejuit și două lansări editoriale deosebite: prima – Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, versiune românească de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, apărută la Editura Humanitas, București, 2011. Cartea, a subliniat Cristinel Munteanu, nu este o istorie propriu-zisă a filozofiei limbajului, ci chiar o filozofie a limbajului, coșeriană, fiind, pe de o parte, un veritabil dialog cu marii gânditori care au formulat reflecții referitoare la esența limbajului (Platon, Aristotel, Leibniz etc.), iar pe de altă parte, un dialog al lui Coșeriu însuși cu propria operă (nuclee din acest volum – un curs universitar la bază – fiind dezvoltate, ulterior, în studii de sine stătătoare). Acest tratat de filozofie a limbajului, a punctat tânărul exeget coșerian, impresionează prin modul în care Coșeriu interpretează scrierile celor vechi, actul de interpretare fiind, în opinia Magistrului, o identificare cu cel interpretat, dar, totodată, și o disociere de acesta, fiindcă nu repetăm exact

29 iulie 2011, Mihăileni. Participanții Colocviului Internațional aniversar „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere”

ce spune Platon, bunăoară, ci rămânem, și noi înșine, cu punctul nostru de vedere. Cea de-a doua lansare de carte a marcat reeditarea lucrării regretatului profesor Dumitru Irimia, *Curs de lingvistică generală* (ediția a III-a), publicată tot la Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Volumul a fost prezentat de prof. univ. dr. Eugen Munteanu, de prof. univ. dr. Andrei Hoișie și de lect. univ. dr. Ioan Milică, care au subliniat, pe lângă importanța lucrării pentru lingvistica românească, și legătura lui Dumitru Irimia cu Eugeniu Coșeriu pe linia comunicării științifice directe sau indirecte.

Programul a inclus, de asemenea, lucrări pe secțiuni, care au surprins cinci dimensiuni: *Lingvistică generală*; *Semantică*; *Sociolingvistică și lingvistica textului*; *Lingvistică generală și traductologie*; *Lingvistică și literatură*. Menționăm selectiv câteva dintre comunicări, inclusiv unele susținute la Universitatea din Bălți: Markus Bauer, *Timpul și noțiunea – Fizionomia intelectuală a lui Coseriu, Koselleck și Auerbach*; Stelian Dumistrăcel (Iași), *Coseriu restitutus*; Lucia-Gabriela Munteanu (Iași), „*Determinarea*”, *element al tehnicii generale a vorbirii, în concepția lui Eugeniu Coșeriu. Aplicații asupra discursului politic*; Armelle Jacquet-Andrieu (Paris), *De Saussure à Coseriu: deux précurseurs de la linguistique cognitive*; Gheorghe Jernovei (Cernăuți), *Latinitatea și unitatea limbii române în concepțiile lui Eugeniu Coșeriu și Stanislaw Sernicki*; Cristinel Munteanu (Pitești), *Pentru o justă înțelegere a conceptului de „semnificat” la Eugeniu Coșeriu*; Eugenia Bojoga (Cluj) *De la „saber linguistico” la „Sprachkompetenz”. Istoricul unui concept coșerian și [eadem] Reprezentanții Școlii lingvistice de la Tübingen despre Coșeriu*; Alexandrina Tomoiagă (Cluj), *Metafora din perspectivă elocuțională*; Florinela Floria (Bacău), *Cronotopia alterității în lectură coșeriană*; Vasile Bahnaru (Chișinău), *Conceptul de „câmp semantic” în lexicologia modernă (cu referire specială la studiile lui Eugeniu Coșeriu)*; Alina Bursuc (Iași), *Terminologia botanică din perspectivă coșeriană*; Cristina Florescu (Iași), *Eugeniu Coșeriu și cheștiunea terminologiilor*; Alice Toma (Universitatea din București / Bruxelles), *Tehnica exemplificării la Eugeniu Coșeriu*; Dinu Moscal (Iași), *Limba funcțională și arhitectura limbii*; Sabina Rotenstein (Iași), *Relația dintre formă și conținut în morfologia numelor proprii*; Petronela Savin (Iași), *Direcții de cercetare în frazeologia europeană în lumina lingvisticii integrale coșeriene*; Zamfira Mihail (București), *Etnolingvistica românească din perspectivă coșeriană*; Florin-Teodor Olariu (Iași), *Perspective coșeriene în sociolingvistica actuală*; Dumitru Nica (Iași), *Teoria părților de vorbire la Eugeniu Coșeriu*; Lucia Cifor (Iași), *Hermeneutica literară și lingvistica textului*; Nicolae Leahu (Bălți), *Eugeniu Coșeriu, poetul și prozatorul*; Iosif Camară (Iași), *Eugeniu Coșeriu și o problemă de filologie românească: rugăciunea Tatăl nostru în secolul al XVII-lea*; Mihaela Secrieru (Iași), *Statutul actual al limbii române în Republica Moldova*; Dorel Fînar (Suceava), *Surse ale lingvisticii textului*; Iulia

Nica (Iași), *Eugeniu Coșeriu y la lingüística latinoamericana*; Michela Russo / prof. dr. Teresa Proto (Paris), *Interferenze fonologiche e metriche. Rapporti tra il francese medievale di Francia e l'anglonormando*; Viorica Condrat (Bălți), *Dialogue as a Particular Type of Text*; Gabriel Mardare (Bacău), *La linguistique, les mots et la communication. Esquisse pour une analyse des stratégies dialogiques de Coseriu*; Victor Axenti (Cahul), *Problema timpului și a limbajului din perspectivă coșeriană*; Maria Abramciuc (Bălți), *Componentele și funcțiile discursului repetat în romanul Din calidor de Paul Goma*; Victor Grecu (Sibiu), *Limba – întruparea și șansa veșniciei românilor*; Mihaela-Cătălina Tărcăoanu (Piatra-Neamț), *Eugen Coseriu – Einführung in der Übersetzungstheorie (un manuscris inedit)*; Victoria Lifari (Chișinău), *Interjecția și noțiunea de concept*. Regretăm că din lipsa spațiului nu putem menționa și celelalte comunicări, susținute în număr de peste 70. De remarcat că prezentările au vizat atât lucrări de exegeză, cât și abordări originale și aplicații, cu ajutorul instrumentelor din lingvistica integrală coșeriană, asupra discursurilor literar, politic, publicitar, religios etc.

După încheierea lucrărilor de la Iași, în după-amiaza zilei de joi, 28 iulie, un grup de 24 de participanți la colocviu a plecat spre Bălți, parcurgând cu emoție în sens invers drumul formării lui Eugeniu Coșeriu (din vremea copilăriei și a adolescenței), de la Iași la Bălți și de la Bălți la Mihăileni. Sosiți la Universitatea „Alec Russo” din Bălți, am fost întâmpinați cu multă căldură și ospitalitate de rectorul prof. dr. hab. Gheorghe Popa și de echipa sa entuziastă, precum și de personalități marcante ale Republicii Moldova. Primirea și deschiderea celei de-a doua părți a colocviului au avut loc în Sala de festivități a Universității de Stat „Alec Russo”, pe fondul unor acorduri de muzică clasică oferite de cvartetul din cadrul universității. În deschiderea sesiunii au vorbit prof. dr. hab. Gheorghe Popa, prof. dr. Mihail Șleahțișchi, Ministrul Educației din Republica Moldova, prof. dr. Eugen Munteanu, Nicanor Dumitru Teculescu, consulul general al Consulatului General al României la Bălți, acad. Indira Dzaganya, Academia de Științe Pedagogice a Georgiei, Ion Parea, președintele raionului Râșcani. A urmat apoi o sesiune plenară, intitulată *Evocări ale personalității lui Eugeniu Coșeriu*, la care au luat cuvântul Gheorghe Popa, Eugen Munteanu, Victor Grecu și Rudolf Windisch, toți rememorând momente de neuitat din cadrul întâlnirilor cu Eugeniu Coșeriu, în corelație cu aportul marelui lingvist la dezvoltarea științelor limbajului, în general, și la promovarea limbii române ca limbă de stat în Republica Moldova, în mod particular. Aceleași aspecte, pe lângă multe altele, au fost reflectate și în comunicările în plen susținute în dimineața zilei următoare de acad. Anatol Ciobanu și de conf. dr. Maria Șleahțișchi. Au fost amintite, totodată, și nedreptățile suferite de-a lungul timpului de limba română și de românii din Basarabia, țărâm pentru care Coșeriu a fost și este un simbol². Lucrurile par să se mai fi

degajat astăzi, însă se simte totuși tristețea din glasul românilor din Republica Moldova când vine vorba de limba română și de încercările prin care trece.

Prima zi petrecută la Bălți s-a încheiat cu o cină festivă oferită de gazde, cu bucate moldovenești dintre cele mai alese și pe ritmuri de muzică populară românească interpretată de artiștii și studenții Facultății de Muzică și Pedagogie Muzicală a Universității „Alec Russo”, într-o atmosferă de prietenie și voie bună, la care participanții au avut prilejul să dialogheze liber și să se cunoască mai bine.

Ziua următoare (ultima din cadrul colocviului) a debutat cu o sesiune plenară, a continuat cu lansări de cărți și reviste, urmate de inaugurarea Centrului de Studii „Eugeniu Coșeriu” și defășurarea lucrărilor pe secțiuni. După încheierea lucrărilor pe secțiuni și după masa de prânz, un grup de peste 50 de participanți la colocviu am pornit spre Mihăileni, locul nașterii lui Eugeniu Coșeriu, unde aveam să trăim emoții de neuitat.

La casa părintească a ilustrului om de știință am fost întâmpinați tradițional cu pâine și sare de către președintele raionului Râșcani, Ion Parea, și de către primarul comunei, Viorel Chiriță, însoțiți de un grup de tineri îmbrăcați în costume populare românești. Sub nucul din curte, a început să se audă, ca din alte vremuri, cântecul duios al ansamblului popular din Mihăileni, care ne-a făcut să înțelegem mai bine tristețile nefericitei Basarabii. Trăirea autentică a fraților noștri de peste Prut ne-a pătruns pe toți atunci când elevii Liceului „Eugeniu Coșeriu” din Mihăileni au pus în scenă drama familiei Coșeriu (de fapt, drama tuturor basarabenilor!) provocată de raptul Basarabiei, fapt ce l-a determinat pe tânărul Coșeriu să se refugieze, în 1940, în România, condus cu durere de tatăl său. Momentul emoționant a continuat la Liceul Teoretic „Eugeniu Coșeriu” din sat, unde am putut vedea fotografii, lucrări și copii ale diplomelor primite de Coșeriu de-a lungul vieții. Bucuria de a fi ajuns în aceste locuri, dublată de emoție, ne-au fost prelungite de poeziile și rememorările elevilor aceluiși liceu, îndrumați de profesorii lor, care ne-au așteptat la restaurantul din localitate. Tot la Mihăileni am avut surpriza de a-l cunoaște pe un fost coleg de școală primară al lui Eugeniu Coșeriu, aflat acum la vârsta de 92 de ani. Seara au urmat muzică, evocări, poezie și mulțumiri aduse organizatorilor de la Bălți, Mihăileni și Iași, iar finalul ne-a unit pe toți într-o horă a prieteniei și a comuniunii științifice. Ne-am luat rămas bun de la acești oameni cu suflet mare, sinceri și ospitalieri și am pornit spre Iași, unde am ajuns la miezul nopții.

Imaginea acestui colocviu aniversar nu poate fi descrisă decât la superlativ. Nivelul științific înalt al sesiunilor în plen, bucuria de a-i întâlni pe unii dintre

cei mai mari coșerieni³ și latura afectivă care s-a simțit pe parcursul celor trei zile ne-au făcut mai bogați și mai conștienți de responsabilitatea pe care o avem ca cercetători, uniți de spiritul celui care este Eugeniu Coșeriu! Iar toate acestea nu s-ar fi putut întâmpla fără eforturile organizatorilor: prof. dr. Eugen Munteanu, director al Institutului de Filologie Română „A. Philippi-de” al filialei Iași a Academiei Române (cărui i-a fost alături echipa de la Institut, în special Dinu Moscal și Florin-Teodor Olariu), rectorul Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți, prof. dr. hab. Gheorghe Popa, conf. dr. Maria Șleahțișchi, împreună cu mulți tineri entuziaști. Prin strădania Domniilor Lor colocviul s-a constituit într-o manifestare științifică memorabilă și benefică pentru perspectiva lingvisticii integrale!

Note ■ ¹ Eugeniu Coșeriu a absolvit Liceul „Ion Creangă” din Bălți, apoi a urmat studiile de filologie la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (1939-1940), an în care și-a susținut toate examenele din cei patru ani de studii, urmând, în paralel, și cursuri de drept.

² Însuși Coșeriu afirma, într-un interviu, cu privire la superlativale asociate numelui său și laudele care i se aduceau: „în Basarabia eu sunt considerat ca un fel de simbol al aspirațiilor basarabenilor, și, implicit, înțeleg și accept chiar și această exagerare, fiindcă această exagerare are o funcție națională în Basarabia, ceea ce mi se pare cu totul altceva. Prin urmare, orice lucru pe care îl spune orice om cu scaun la cap, pe care l-am spus și eu despre limba «moldovenească», au, pentru basarabeni, o anumită greutate, au un anumit prestigiu și sunt ca o armă, tocmai pentru că își atribuie această autoritate, spunând și încurajându-se: «Iată ce spune Coșeriu despre limba „moldovenească”». Și atunci până și Snegur spune că da, marele nostru savant, doctor honoris causa ș.a.m.d., spune că limba română e adevăratul nume al limbii... E vorba aici de o funcție de simbol, iată de ce accept” (Eugeniu Coșeriu, *Universul din scoică*. Interviuri realizate de Gheorghe Popa, Nicolae Leahu și Maria Șleahțișchi, Editura Știința, Chișinău, 2004, p. 60).

³ În acest sens, nu putem decât să regretăm absența (determinată de cauze obiective) de la colocviu a profesorilor Mircea Borcilă și Nicolae Saramandu.

Ioana-Narcisa CREȚU

Aplicarea lingvisticii coșeriene în analiza structurilor din limba română

I.-N.C. – conf. univ. dr.,
Facultatea de Jurnalistică,
Universitatea „Lucian Blaga”,
Sibiu, șefa Catedrei de
comunicare și relații publice
a Facultății de Jurnalistică.

A publicat mai multe
cursuri pentru studenți,
precum și numeroase studii
de specialitate în țară și
străinătate, ca urmare a
stagiilor de cercetare și de
documentare în lingvistică
și științele comunicării,
realizate la universități de
prestigiu din Europa.

1. *Premise*

Instrumentarea structurilor din limba română are la bază teoria coșeriană cu privire la competența lingvistică. În lucrarea sa *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens* (Tübingen, Narr, 1988), Coșeriu abordează problema competenței lingvistice și face diferența între cunoașterea elocutionară, care corespunde vorbirii în general (fiind vorba de competența lingvistică generală), cunoașterea idiomatice sau competența vorbirii unei anumite limbi și cunoașterea expresivă sau competența textului. Pornind de la tipurile competenței lingvistice, studiul arată de ce vorbitorul alege anumite structuri și le respinge pe altele în utilizarea prepozițiilor *de* și *cu* în construcții de genul: *ceașcă de ceai, farfurie cu făină, sticlă de lapte*. Aceste structuri atrag atenția pentru că mulți lingviști – inclusiv Coșeriu – consideră că în alegerea prepozițiilor lucrurile nu sunt încă suficient de clare. Pe baza teoriei competenței lingvistice, se pot determina cu exactitate tipurile de structuri folosite, precum și cazurile în care o abatere / o greșeală poate fi admisă (după Coșeriu, „aufgehoben”).

2. *Scurt istoric al problematicii cercetate*

Discuțiile despre utilizarea prepoziției „corecte” în cazul sintagmei *pahar de / cu apă* datează încă de la

începutul secolului al XX-lea. În cercetarea bibliografică a BCU București din 1973 sunt menționate 12 cercetări pe această temă: Speranță, Th. D. (1900), *De sau cu?*, Kurth, Richard (1904), *Der Gebrauch der Präpositionen im Rumänischen*, Gorun, Ion (1910), *Măruțișuri*, respectiv *Un cuvîntel buclucaș*, Graur, Alexandru (1931), *De sau cu?*, Candrea, I. A. (1934), *Un pahar cu apă*, respectiv, *Îndreptarul limbii. Un pahar cu apă*, Pisani, T. (1935), *Numerus valachicus*, Niculescu, Al. (1962), *Cronica limbii. Tendința de înlocuire reciprocă a unor prepoziții*, Drașoveanu, D. D. (1969), *Legături sintactice de la stînga la dreapta*.

Cercetătorii menționați constată concurența celor două prepoziții în limba română, dar majoritatea consideră că doar structura *pahar de apă* este corectă. Unii nu sunt chiar atât de categorici. După I. Gorun, această concurență se explică prin polisemia prepoziției *de* în limba română, apreciind că doar în vorbire se poate stabili structura corectă. Candrea, în schimb, este de părere că numai construcția cu *de* este corectă, iar pentru că una dintre semnificațiile acesteia desemnează și conținutul, nu ar exista niciun motiv pentru care ar trebui înlocuită cu o altă prepoziție pentru a indica explicit sensul de „conținut”.

Se pare, însă, că nici aceste argumente nu sunt la fel de clare pentru toți, deoarece opiniile diferă: sunt admise ambele forme: *am băut un pahar de / cu apă* (vezi Sever Pop, 1945, p. 346), cu precizarea că și una, și alta se pot referi la conținut: *cutia cu cremă și băusem o damigeană de vin* (Rosetti / Byck, 1945, p. 168).

Unul dintre lingviștii preocupați de această problemă este și Alexandru Graur. Deși recunoaște că prepoziția *de* are în limba română multe semnificații, motiv pentru care poate da naștere unor structuri ambigue (vezi Graur, 1963, p. 24 și Graur, 1976, p. 84), cercetătorul consideră inițial că sintagma *pahar cu apă* n-ar fi corectă, având în vedere cele precizate mai sus și anume că în structura *pahar de apă* prepoziția *de* poate semnifica și conținutul, nefiind necesară înlocuirea acestei structuri cu sintagma *pahar cu apă*. Lingvistul este de părere că această tendință n-ar trebui încurajată, căci ar duce la înlocuirea prepoziției *de* prin *cu* și în expresii consacrate de tipul *milion de franci*, *Curtea de Argeș*, desigur, presupunere menționată de Graur mai degrabă în sens ironic. Pe de altă parte, cercetătorul precizează că în structura *pahar cu vin* s-ar înțelege că se bea atât vinul, cât și paharul. Această abatere este, din punctul de vedere al lingvisticii coșeriene, o incongruență ce vizează competența lingvistică generală, respectiv cunoașterea elocutionară.

Abia ulterior Graur recunoaște că s-au schimbat semnificațiile prepozițiilor (vezi Graur, 1973, p. 168) și că tot mai mulți vorbitori folosesc aceste construcții, în ciuda opiniei critice a specialiștilor (Graur, 1976, p. 83-84). Aici

lingvistul merge chiar mai departe decât predecesorii săi și caută să dea o explicație: construcții de tipul *pahar cu apă*, care apar în locul structurilor cu prepoziția *de*, sunt rodul evoluției limbii. Profesorul bucureștean încearcă să privească acest aspect din perspectivă diacronică, pentru că prepoziția a avut o însemnătate majoră inclusiv în dezvoltarea limbii latine, câștigând în importanță în cadrul limbilor romanice. Ca exemplu este menționată limba franceză, în care numărul prepozițiilor este întotdeauna mult mai mic în comparație cu multitudinea sensurilor. Astfel ar putea fi explicată polisemia bogată a prepoziției *de* din limba română contemporană (Graur, 1968, p. 326-328).

Începând cu anii '70, cercetătorii vorbesc de o tendință în limba actuală ce are la bază o modificare la nivel semantic a prepozițiilor. Mulți constată o schimbare de sens a prepozițiilor utilizate frecvent, mai ales în cazul prepoziției *de*. Este vorba de lucrările lui Nicolae Niculescu și D. D. Drașoveanu, ca și cele ale lui Iorgu Iordan, Vasile Breban și Mioara Avram.

Chiar dacă lingviștii își mențin părerea că înlocuirea prepoziției *de* prin *cu* în sintagmele menționate ar duce la structuri greșite din punctul de vedere al normelor gramaticale (vezi Mioara Avram, 1986, p. 217 și la Sever Pop deja în 1948, p. 323) și chiar la opoziții între structuri ale limbii vorbite și cele scrise (Niculescu, 1962), aproape toți recunosc că această tendință nu poate fi negată, fără a fi vorba de o variantă regională a limbii române, precum este înlocuirea în anumite regiuni a prepoziției *de pe* cu *după* sau invers. În acest caz, asemănarea dintre *de pe* și *după* poate produce confuzii semantice: „un vecin după strada mea”, în loc de „un vecin de pe strada mea” sau „a căzut de pe casă”, în loc de „a căzut după casă”.

Breban arată că aceste forme noi, dincolo de regulile gramaticale, sunt corecte (Breban, 1973, p. 86-89). Deoarece *de* poate avea mai multe semnificații (printre care unele vizând scopul utilizării sau conținutul recipientului), acesta subliniază dificultățile care apar în utilizarea prepoziției, de pildă, dacă în structura *pahar de vin* vorbitorul ar vrea să se refere numai la conținut. Lingvistul consideră a fi întemeiată substituția prepoziției *de* prin *cu* în structurile de genul *pahar de apă*, *cană de lapte*, *sticlă de bere*, *oală de vin*, deși aceasta a dat naștere la discuții aprinse. Este vorba de claritatea exprimării, mai ales dacă se alege construcții polisemantice, cum e sintagma *pahar de apă*. Pentru că structura poate indica și scopul utilizării, fiind vorba de *pahar pentru apă*, într-un local, clientul ar putea primi un pahar cu vin, dar și un pahar gol pentru vin. În concluzie, se consideră că ambele structuri sunt corecte. Lingvistul are în vedere și o posibilă explicație, care apare și la Iorgu Iordan: polisemia prepoziției *de* ar putea fi motivată și de influența limbii franceze, una mai degrabă formală, dar prezentă și la nivel semantic.

Printre puținii lingviști care au încercat să explice structurile menționate este Eugeniu Coșeriu, care stabilește o opoziție clară între aceste construcții pe baza unei analize structurale. Regăsim opinia sa într-un interviu realizat de Nicolae Saramandu din 21.03.1999¹. Aici Coșeriu mărturisește că a vrut chiar să-și numească un studiu *Plosca cu vin roș*, în care să facă unele comentarii legate de structuri de genul *pahar de vin roș* / *plosca de vin roș*.

Coșeriu pleacă de la observațiile lui Graur care se opune tendinței de a spune *pahar cu apă* în loc de *pahar de apă* și încearcă să identifice situațiile în care în limba română se folosește fără echivoc doar prepoziția *de*, pentru a le delimita de situațiile în care apare prepoziția *cu*.

După Coșeriu, când e vorba de un recipient care conține ceva anume, se observă o opoziție clară – dacă e vorba de cantitate, de măsură, se întrebunțează întotdeauna *de*: *un pahar de vin, o strachină de fructe, un butoi de vin, un sac de...* Dacă intenția vorbitorului este de a se referi la conținutul unui recipient, atunci se folosește *cu*, ceea ce se poate lesne observa dacă se cuantifică acest conținut puțin diferit: *un pahar cu ceva apă, cu 300 ml de apă, un pahar cu câteva picături de apă*. Nu se va putea spune niciodată, apreciază renumitul lingvist, *de câteva picături de apă*, cel mult, dacă se are în vedere un tablou, se va spune: *o farfurie cu fructe*, nefiind vorba de folosirea recipientului ca măsură, ci de ceea ce se află pe farfurie. Acest lucru se observă și mai bine dacă recipientul nu este plin, ci are un anumit conținut, spune Coșeriu, de pildă, *un pahar cu otravă*, și continuă – și în balada populară Toma Alimoș este cât se poate de limpede: Toma Alimoș îi dă lui Manea *plosca cu vin roș*. *Plosca de vin roș*, argumentează Coșeriu, ar desemna că întreaga ploscă, pe când *plosca cu vin roș* înseamnă că aceasta conține vin roșu și îi este oferită celuilalt pentru a bea ceva din acest vin.

În interviul citat sunt date și alte exemple în care nu este posibil să se folosească prepoziția *de*, doar prepoziția *cu* fiind corectă și, deci, posibilă: *o farfurie cu trei mere* și nu *o farfurie de trei mere*, dar *o farfurie de făină neagră* vs. *o farfurie cu o făină neagră*. În acest caz se pot folosi ambele prepoziții, deoarece se poate indica atât recipientul ca măsură, cât și recipientul cu un anume conținut.

Coșeriu este de acord că se pot comite greșeli, folosind o prepoziție în locul celeilalte, dar consideră că, în cazul persoanelor care cunosc bine limba, asemenea erori sunt excluse, căci, spune el, *de* se folosește doar pentru măsură, iar *cu* numai pentru conținut². Coșeriu adaugă la prepoziția *de*, pentru cazurile în care conținutul lipsește, și sensul de scop al utilizării: *pahare de vin* și *pahare de bere, pahare de șampanie, pahare de țuică*.

Concluzia sa este că, spre deosebire de limba germană în care se știe clar că *Glas Wein* este doar *pahar de vin* (*Ein Glas Wein Bitte*, ceea ce înseamnă *un pahar de vin, vă rog*), în limba română *de* poate semnifica și *pahar pentru vin*, dacă *de* se poate înlocui cu *pentru*. În schimb, în sintagmele *pahar cu vin*, *cu un vin roșu* sau *cu câteva picături de vin* se folosește doar prepoziția *cu*. Lingvistul consideră, în final, că tema poate fi aprofundată pentru a se putea explica și alte exemple similare.

3. Gramatica normativă

Gramatica Academiei precizează că prepoziția *de* poate avea 14 sensuri, printre acestea și cele discutate de Coșeriu: „măsură”, respectiv „scop al utilizării”. Ultimul este exemplificat prin *salonul de așteptare*. Însă atât în partea de morfologie, cât și în cea de sintaxă este amintit și sensul de „conținut”. De pildă, expresia *un coș de mere* va fi înțeleasă ca *un coș cu mere*. Acest sens apare și la atributele prepoziționale introduse cu prepoziția *pe*, fiind date exemple din literatură: *un pahar de rachiu și unul de rom*, *o sticlă de vin* la Ghica având, prin urmare, sensul de *pahar cu rachiu și cu rom*, *sticlă cu vin*.

Ca explicație pentru polisemia bogată a prepoziției *de*, spre deosebire de prepozițiile *cu* și *pentru* care au doar un sens principal, *Gramatica limbii române* precizează că *de* este una dintre cele mai abstracte prepoziții. Această valoare nu o au toate prepozițiile, arătându-se că o prepoziție are cu atât mai multe sensuri, cu cât este mai abstractă (vezi *Gramatica limbii române*, 1963, p. 329).

Și unii cercetători consideră prepoziția *de* ca fiind abstractă în comparație cu altele, printre care și prepoziția *cu*, în acest caz referința fiind concretă (Gh. Constantinescu-Dobridor, 1974).

Iorgu Iordan este de părere că multiplele semnificații ce pot fi puse în legătură cu prepoziția *de* se datorează faptului că aceasta este una dintre cele mai vechi prepoziții care s-au păstrat din limba latină. Din latină au rămas aceleași prepoziții, dar au căpătat și alte semnificații odată cu evoluția limbii.

Cercetătorul indică pentru *de* doar 8 sensuri, între care și scopul utilizării, menționat și de Coșeriu, inclusiv cazul în care *de* poate fi înlocuit cu *pentru*, ca în exemplul: *dar de casă nouă*.

Iordan susține opinia cercetătorilor care arată că în vorbirea actuală apar noi structuri, deoarece vorbitorii se străduiesc să formuleze enunțuri cât mai clare și mai specifice. Astfel, exemplele: *pahar de apă*, *sticlă de bere* etc., respectiv *pahar cu apă*, *sticlă cu bere* ar fi în raport de variație liberă. Decizia pentru

alegera unuia dintre ele, consideră lingvistul, ar fi dificilă, însă nu greșită, ca în cazul altor mostre (Iordan, 1956, p. 302), fiind de părere că folosirea prea frecventă, uneori chiar eronată a prepoziției *de*, s-ar explica prin influența limbii franceze datorată unei asemănări formale a prepoziției în cele două limbi și a unei anumite echivalențe semantice (Iordan, 1956, p. 481). Această opinie apare și la alți lingviști, fără a se intra în detalii.

4. Prepoziția de în limba franceză

În dicționarele contrastive (de pildă, *Das große Handwörterbuch Französisch-Deutsch*, 1992) sunt indicate 22 de sensuri pentru *de*. Între acestea, și sensul de „conținut”, respectiv de „cantitate”. Exemplele sunt asemănătoare cu cele din limba română: pentru „conținut” – *une tasse de thé* (o ceașcă de ceai) și pentru „cantitate” – *un verre de vin* (un pahar de vin). Cantitatea este sensul care corespunde înțelesului de „măsură” din explicația coșeriană, iar în alte dicționare contrastive acest sens este numit în exemplul *un verre de vin* și „reprezentare generală a părții” („allgemeine Teilvorstellung” în *Langenscheidts Handwörterbuch Französisch*, 1992).

Structura pusă în discuție (de tipul *un pahar de vin roșu*) se formează și în limba franceză tot cu prepoziția *de*: *un verre de vin rouge*. Pentru această structură sunt oferite în dicționar două traduceri posibile: *un pahar plin cu vin roșu* (*ein Glas voll roten Weines*) și *un pahar de vin roșu* (*ein Glas Rotwein*).

Asemănări cu limba română se găsesc și în sensul dublu al prepoziției *de*, care și în franceză indică deopotrivă scopul utilizării și măsura, cu observația că *de*, având sensul de scop al utilizării, concurează cu prepoziția *à*. Construcții de genul *o sticlă de bere*, *un pahar de vin*, *două butoaie de bere* sunt construite doar cu prepoziția *de* (*une bouteille de bière*, *un verre de vin*, *deux tonneaux de bière*), în timp ce pentru structuri care apar în limba-țintă, limba germană, sunt substantive compuse și pot apărea ambele prepoziții. La structuri sintactice de tipul *Bierfass*, *Bierflasche*, *Bierglas*, *Weinflasche*, *Weinglas*, *Wasserglas* se utilizează, de obicei, prepoziția *à*: *tonneau à bière*, *bouteille à bière*, *verre à bière*, *bouteille à vin*, *verre à vin*, *verre à eau*, dar pot apărea și construcții analitice cu *de*: *șervet de masă* (*Tellertuch*) este *serviette de table*. Pentru butoi *de / cu vin* (*Weinfass*) se folosesc ambele sintagme: *tonneau de vin* (*Großes Handwörterbuch Französisch-Deutsch*, 1992), ca și *tonneau à vin* (*Langenscheidts Handwörterbuch Französisch*, 1992). De altfel, aceste două posibilități se regăsesc și în cartea lui Sever Pop (*Grammaire roumaine*, 1948) în care pentru ambele prepoziții *de* și *cu* apare în franceză *de*.

Pe de altă parte, la fel ca și în cazul limbii române, autorul dicționarului din 1963, Pierre Grapin, arată că în limba franceză prepoziția *de* înlocuiește adesea alte prepoziții, *de* având multiple nuanțe care pot fi cu greu delimitate.

Constatarea că și într-o altă limbă romanică prepoziția *de* este polisemantică aduce, ce-i drept, o explicație, însă nu și un criteriu pe baza căruia să se poată delimita abaterile de la normă. Pentru a identifica tipurile de greșeli, vom apelela la teoria coșeriană a competenței lingvistice.

5. *Competența lingvistică la Coșeriu*

Teoria competenței lingvistice a lui Eugeniu Coșeriu (1988) pornește de la separarea antică a disciplinelor lingvistice, fiind vorba de triumviratul format din gramatică, retorică și dialectică, precum și de la filozofia humboldtiană și saussuriană (Weber, 1994, p. 375). În cadrul competenței lingvistice culturale, deja la Humboldt se pot identifica trei niveluri ale limbii: nivelul universal, nivelul unei anumite limbi (nivelul istoric) și nivelul individual. Coșeriu observă că există judecăți privind vorbirea care se referă la cele trei niveluri. Primul tip de judecăți, care are în vedere competența lingvistică generală, se referă la congruența enunțului, pentru că vizează anumite principii de gândire și cunoaștere a normelor de comportament, independente de considerațiile referitoare la o anumită limbă sau la un text. Judecățile la nivelul limbii se referă la corectitudinea exprimării și sunt autonome față de nivelul universal și cel individual. La nivel individual judecățile se referă la vorbirea „adecvată” (*angemessen*) sau „inadecvată” (*unangemessen*), și anume dacă un text corespunde într-un anumit caz așteptărilor. Și aceste judecăți sunt autonome, adică un text poate fi inadecvat, chiar dacă este congruent și corect. În accepțiune coșeriană, judecățile care se fac în raport cu cele trei niveluri lingvistice pot fi anulate de jos în sus, adică un text adecvat anulează incorectitudinea și incongruența, iar corectitudinea poate anula incongruența.

Ca abateri care corespund acestor niveluri ale competenței lingvistice se disting incongruența pe plan general, incorectitudinea pe planul limbii și inadecvarea la nivelul textului.

Teoria coșeriană a competenței face posibilă distingerea tipului de greșeală în construcțiile discutate de tipul *pahar de apă*, respectiv *pahar cu apă*, cercetările de până acum nereușind să identifice cu precizie greșelile care apar.

6. *Tipuri de greșeli*

Începând cu 1900, cercetătorii au constatat existența unor greșeli în utilizarea prepozițiilor *de* și *cu*. Compararea opiniilor din secțiunea nr. 2 care se referă

la utilizarea celor două prepoziții face posibilă pe baza teoriei coșeriene să se constate următoarele tipuri de greșeli:

a) Abateri privind congruența. Este vorba de o categorie de abateri care se realizează la nivelul competenței lingvistice generale / universale. O vorbire „congruentă” respectă normele de comportament așteptat. În structurile analizate congruența nu se află în prim-plan, dar poate fi găsită într-un exemplu dat de Alexandru Graur. În opinia sa, construcțiile cu prepoziția *cu* nu sunt posibile, deoarece ar reieși din enunțul *el bea un pahar cu apă* că se bea atât apa, cât și paharul. O asemenea judecată denotă incongruență, pentru că este împotriva principiilor gândirii logice: se așteaptă întotdeauna să se bea doar conținutul, nu și paharul.

b) Abateri privind corectitudinea. Ele formează majoritatea abaterilor care se constată în raport cu folosirea prepozițiilor și se referă la competența lingvistică la nivelul unei anumite limbi.

În ceea ce privește structurile discutate, se pot afirma următoarele:

– construcția de genul *pahar de apă* este apreciată de majoritatea lingviștilor corectă în raport cu normele limbii. În acest fel, greșelile sunt fixate la nivelul limbii și se referă la structurile cu prepoziția *cu*, apreciate ca nefiind conforme cu norma.

– tot la nivelul cunoașterii idiomatice pot fi încadrate și greșelile menționate de Coșeriu: în analiza sa, el observă că *de* poate indica numai măsura și scopul utilizării. Capacitatea de a utiliza corect limba română nu ar permite, în opinia sa, folosirea lui *de* pentru conținut. Acest caz ar fi o abatere de la norma limbii și, după teoria coșeriană, o încălcare a corectitudinii.

c) Abateri privind adecvarea. Acestea se referă la al treilea nivel al competenței și anume la competența textuală sau discursivă. Deoarece structura *pahar de apă* poate însemna atât *pahar pentru apă*, cât și *pahar cu apă*, opoziția supusă discuției *pahar de apă vs. pahar cu apă* nu corespunde opoziției din limba germană *Glas Wasser vs. Wasserglas*, căci *pahar de apă* cuprinde ambele semnificații. La acest lucru se referă Coșeriu, dar și alți lingviști, de pildă, Breban (vezi aici 2.3 și 2.4). Dacă într-un local cineva cere un pahar de vin, i se aduce un pahar cu vin, pentru că nu ar fi adecvat să i se aducă un pahar gol pentru vin. Un pahar gol ar fi o abatere, adică o încălcare a adecvării, și gestul poate fi înțeles doar ca o glumă. În funcție de circumstanțe, s-ar putea, însă, totuși ca un client să dorească un pahar gol de vin sau de bere, apreciază lingvistul.

7. Concluzii

La început s-a pus întrebarea în ce condiții poate fi „ridicată” (*aufgehoben*), anulată și, prin urmare, admisă o greșeală, o abatere. După teoria coșeriană, greșelile pot fi anulate de jos în sus: adecvarea poate anula incorectitudinea și incongruența, iar incorectitudinea anulează incongruența.

În opinia noastră, dintre abaterile constatate se pot anula, în primul rând, deviațiile de la ceea ce este considerat corect după norma lingvistică agreată de majoritatea cercetătorilor. Astfel, structurile cu prepoziția *cu* pot fi considerate adecvate datorită clarității lor. Din cercetări, rezultă că *de* este înlocuită doar atunci când este necesară, deci potrivită pentru o exprimare mai clară. De aceea nu se poate ajunge, așa cum sugerează Graur, la modificări ale expresiilor idiomatice consacrate cum sunt *Curtea de Argeș* sau *un milion de franci*, căci ar fi imediat remarcate datorită incorectitudinii formulării.

La nivelul unei anumite limbi, cercetătorii o iau înaintea normei și consideră folosirea prepoziției *cu* inovatoare (Breban) sau ca o variantă (Iordan). În acest caz, greșeala nu este anulată, ci fixată ca normă.

În cazul incorectitudinii, pe care o menționează Coșeriu, nu este necesară o discuție mai amplă, deoarece argumentarea sa cuprinde, în comparație cu alte opinii, printre care și Gramatica Academiei, și semnificații acceptate de normă.

Apoi se pot anula și abaterile de la nivelul lingvistic general: dacă construcțiile cu prepoziția *cu* sunt adecvate, se poate anula nu numai incorectitudinea, ci și incongruența. Prin aceasta este contestat argumentul adus de Graur care reprezintă o încălcare a principiilor gândirii logice.

Este dificil de hotărât în cazul ambivalenței structurilor ce se referă la al treilea nivel, cel al textului. În limba română se poate folosi sintagma *pahar de apă* atât pentru *pahar cu apă*, cât și ca *pahar pentru apă*. O înlocuire propusă deja cu prepoziția *cu* este relevantă doar pentru referirea la conținut, dar mai puțin pentru măsură și, în nici un caz, pentru scopul utilizării. Așadar, se poate spune că doar la nivel discursiv enunțul poate fi adecvat situației și doar așa se elimină neclaritatea.

Conceptul de „competență lingvistică” face posibilă descoperirea și judecarea abaterilor. Este însă adesea dificilă găsirea unui instrument potrivit pentru acest lucru. Structurile analizate de tipul *pahar de apă*, respectiv *pahar cu apă* demonstrează că în limba română prepoziția *de* nu are o semnificație unitară. Analogii privind forma și structura semantică pot fi constatate cu structuri din alte limbi romanice. Similarități dovedite formal și semantic cu prepoziția

de din limba franceză, deși nu se datorează influenței limbii franceze, ilustrează o certă afinitate între cele două limbi.

Cu privire la tipurile de abateri, în limba română se constată cu preponderență abaterea de la norma limbii. Explicațiile oferite pentru folosirea formelor de tipul *pahar cu apă* în locul structurii *pahar de apă* și tendința din limba actuală dovedesc clar că vorbitorii consideră aceste structuri ca fiind adecvate.

Analiza demonstrează că nu este vorba de varietăți regionale, ci mai degrabă de o evoluție a limbii. Adecvarea, considerată motiv pentru anularea corectitudinii, poate fi rezultatul schimbării lingvistice, ceea ce completează sau adâncește explicațiile de până acum. Adecvarea este stabilită de vorbitori la nivelul textului și duce la acceptarea de noi structuri. Generalizarea conduce apoi la impunerea normei. Schimbarea lingvistică ia naștere ca trecere de la acceptarea sa, pornind de la nivelul textului, în vorbire (*parole*), până la integrarea în normă / în *langue*.

Note ■ ¹ Înregistrarea a fost găsită la biblioteca Universității din Tübingen în timpul cercetării efectuate de autoare la această universitate în intervalul 1.10.1999-31.07.2000. Între timp, manuscrisele coșeriene redactate în românește (și însoțite de comentariile ulterioare ale lui Coșeriu, înregistrate de N. Saramandu) au fost publicate în volumul Eugeniu Coșeriu, *Limba română – limbă romanică. Texte manuscrise*, editor Nicolae Saramandu, Editura Academiei, București, 2005 (p. 26-28 conțin discuția amintită).

² Această părere și-o menține Eugeniu Coșeriu și mai târziu, într-un interviu înregistrat de subsemnata la 10.07.2000.

- Bibliografie** ■
1. *Gramatica limbii române*, vol. I-II, Editura Academiei RPR, București (2. Aufl.), 1963.
 2. Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei RSR, București, 1986.
 3. *Morfo-sintaxa limbii române. Cercetare bibliografică*, vol. I-II, Biblioteca Centrală Universitară, București, 1973.
 4. Vasile Breban, u.a. *Limba română corectă*, Editura Științifică, București, 1973.
 5. Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, Editura Științifică, București, 1974.
 6. Ion Coteanu, u.a. *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974.

7. Eugenio Coseriu, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Hrsg. u. bearb. von J. Albrecht. Tübingen, 3. Aufl. (1. Aufl. 1980): Francke UTB, 1994.
8. Ioana-Narcisa Crețu, *Coserius Kompetenztheorie am Beispiel der rumänischen Sprache*. În: Zybatow Lew (Hrsg.): *Europa der Sprachen: Sprachkompetenz – Mehrsprachigkeit – Translation Akten des 35. Linguistischen Kolloquiums in Innsbruck 2000, Teil I: Sprache und Gesellschaft*, Frankfurt am Main, Lang, 2003, p. 547-559.
9. Ioana-Narcisa Crețu, *Lingvistica integrală*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2005.
10. Alexandru Graur, *Limba corectă*, Editura Științifică, București, 1963.
11. Alexandru Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, Editura Științifică, București, 1968.
12. Alexandru Graur, *Gramatica de azi*, Editura Academiei, București, 1973.
13. Alexandru Graur, *Capcanele limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
14. Pierre Grappin, *Dictionnaire français-allemand*, Librairie Larousse, Paris, 1963.
15. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Editura Ministerului Învățământului, București, 1956.
16. Ernst Erwin (Hrsg.) Lange-Kowal, *Handwörterbuch Französisch*, I und II, Langenscheidt, Berlin / München / Wien / Zürich / New-York, 1992.
17. S. Pop, *Grammaire roumaine*, Editions A. Francke S.A., Berne, 1948.
18. Alexandru Rosetti, J. Byck, *Gramatica limbii române*. ed. a II-a, Editura Universul, București, 1945.
19. Schlegelmilch (Hrsg.), *Großes Handwörterbuch Französisch-Deutsch*, Langenscheidt, Leipzig / Berlin / München (2. Aufl.), 1992.
20. Heinrich Weber, *Die Stillblüte: Fehler oder Witz?* În: H. Weber / R. Zuber (Hrsg.), *Linguistik Parisette. Akten des 22. Linguistischen Kolloquiums, Paris 1987*, Niemeyer, Tübingen, 1988, p. 237-252.
21. Heinrich Weber, *Zum Sinn von Fehlern*. În: D. W. Halwachs / I. Stütz (Hrsg.), *Sprache – Sprechen – Handeln. Akten des 28. Ling. Koll.*, Graz 1993, Niemeyer, Tübingen 2, 1994, p. 375-383.

Petru BUTUC

Reconsiderări privind statutul gramatical al particulei în limba română

P.B. – prof. univ. dr. conf.,
Catedra de limba română
și filologie clasică a U.P.S.
„Ion Creangă”. Autor al
monografiei *Predicatul
angrenat în limba română*
(Chișinău, 2004). Autor al
unor studii de gramatică
a limbii române, de
sociolingvistică și de istorie a
limbii române literare.

1.1. După părerea prof. moscovit R. A. Budagov, în domeniul gramaticii, lupta de idei începe chiar „de la formularea primelor definiții, de la apariția primelor teorii”, astfel ca „din orice fapt de limbă să fie clar în ce constă acest fenomen, ce reprezintă în sine domeniul din care face parte și care ar fi metodele lui de cercetare” [1, p. 189], observându-se că „problema principală, în toate timpurile, a fost cea a raportului dintre formă și conținut” [1, p. 190], care se impune ca una a relației dintre forma și funcția conținutului sau a legăturii, de exemplu, dintre forma structural-gramaticală (morfologică) a cuvântului și funcția lui comunicativ-informativă (sintactică) în propoziție.

1.2. Diversele abordări ale acestui aspect al gramaticii (a raportului dintre formă și conținut) au condus la concluzii diferite și chiar contradictorii: unii cercetători susțin, în general, că, la analiza faptelor de limbă, forma structural-gramaticală a cuvântului în enunț este primordială, pledând, astfel, pentru formalism (de unde le vine și numele de formalişti), iar alții consideră că aspectul conținutal și funcția comunicativă a cuvântului în enunț sunt decisive (de unde le vine numele de funcționaliști). Discuțiile controversate dintre susținătorii formei gramaticale, ca bază a analizei gramaticale a faptelor de limbă, și adepții concepției despre prioritatea funcției au menținut întotdeauna axa dezvoltării istorice a gramaticii. Aceste polemici dintre formalişti și funcționaliști au condiționat manifestarea, respectiv, a două căi de bază în cercetările de

gramatică: una care pleacă de la formă spre conținut și invers – de la conținut spre formă.

Formaliștii pornesc, deci, de la structura limbii, de la forma gramaticală spre semnificația ei, spre conținutul informativ, „făcând, astfel, abstracție de semantică în favoarea criteriilor pur «formale», între care forma gramaticală a cuvântului ocupă locul central în cadrul enunțului, și nu sensul lui informativ-comunicativ” [2, p. 190]. Rezultatele aplicării unei atari metode duc, în ultimă instanță, „la o formalizare sau morfologizare a gramaticii, la contopirea morfologiei cu sintaxa” [3, p. 95]. Criticând lingviștii formaliști, acad. L. V. Șcerba afirmă, pe bună dreptate, că ei „au suprimat esența lucrurilor, au suprimat însăși limba ca mijloc de exprimare și au formalizat-o într-atât, încât orice om, negândindu-se la mesajul propoziției, nepătrunzându-l, poate să indice locul atributului sau al complementului fără să greșească, ceea ce e ușor, dar fără noimă”. Cine pornește de la formă spre a ajunge la conținut și funcție „greșește adesea punând semnul egalității între unitățile morfologice și cele sintactice. O asemenea abordare formal-structurală nu comportă absolut niciun obiectiv cognitiv” [3, p. 96].

Considerăm că unele lucrări de gramatică a limbii române actuale mai prezintă manifestări inutile sau derutante ale descriptivismului-formalist. Un exemplu peremptoriu în acest sens este, credem, nesuținerea sau inacceptarea particulei ca parte de vorbire distinctă și dizolvarea ei în categoria morfologică a adverbilor, considerând particulele drept subtip de adverbe, care „se disting prin trăsături sintactico-semantice și aparțin clasei cliticilor, reprezentând subclasa cliticilor adverbiale sau a semiadverbilor” [4, p. 586]. Acest punct de vedere subliniază că particulele (numite impropriu semiadverbe) comportă funcțional un caracter de clitic, care „este dat de pierderea parțială a autonomiei și de apariția în discurs (la nivel sintactic – *n.n.*) numai în prezența unui suport fonetic și lexical cu care alcătuiesc o unitate accentuală și sintactică (*numai iubirea, doar el, chiar frumoasă, tot vorbește, și mâine*)” [4, p. 586]. Nu numai aceste argumente sunt nepertinente, practic lipsite de temei științific, dar și cele prin care se afirmă că particulele nu pot fi acceptate ca părți de vorbire separate, fiindcă „fac parte din categoria instrumentelor gramaticale” sau că „ele sunt părți de vorbire neflexibile și nu îndeplinesc independent funcții sintactice în propoziție”, sau că „particulele se deosebesc de cuvintele semnificative (de părțile de vorbire de sine stătătoare) prin lipsa de sens lexical” [5, p. 447-449]. Cercetătorul Lodlovski, referindu-se însă la trecerea sau dizolvarea particulelor în categoria adverbilor, susține că adverbele nu sunt altceva decât „o ladă de gunoi unde sunt vărsate toate cuvintele respinse din alte părți de vorbire” [apud 6].

Acestea nu pot constitui motive pentru excluderea particulei din sistemul părților de vorbire cu statut morfologic aparte, fiindcă ele, toate, sunt, de fapt și într-adevăr, particularități în sine ale acestei părți de vorbire, care nu contrazic și nu contravin statutului ei gramatical, ci, dimpotrivă, confirmă individualitatea particulei ca unitate morfologică. Aceste caracteristici firești mai mult consolidează poziția morfo-sintactică a particulei decât o diminuează. De aceea, considerăm că problema statutului morfologic al particulei trebuie să fie pusă altfel, nu de pe poziții descriptive, dar din perspectivele ontologică și epistemologică a lingvisticii integrale, deci funcționaliste, în care se estimează că „lipsa sensului lexical al unui cuvânt nu ar trebui în niciun caz să-l transforme într-un cuvânt „gol”, deposedat de statut lexical și morfologic, fiindcă funcția comunicativă (sintactică) a unor atari cuvinte în propoziție este extrem de importantă”. Din acest punct de vedere, niciodată nu poate fi negat rolul prepozițiilor la realizarea raporturilor sintagmatice în orice enunț, ceea ce nu ne-ar permite nicidecum să le calificăm drept cuvinte cu funcție nulă. Particulele, asemeni prepozițiilor, au valoare comunicativ-informativă (sintactică) împreună cu elementul determinat sau însoțit, deși, în afara contextului sintagmatic al propoziției, sensul lor este „zero”. Dacă le-am dizolva în alte părți de vorbire semnificative, particulele și celelalte părți de vorbire auxiliare (prepoziția, articolul, conjuncția și interjecția), lipsite de sens lexical, ar reieși că noi „căutăm categoriile semnificațiilor numai în sfera lexicului, lipsind, astfel, gramatica (morfologia și sintaxa) de categoriile sale conținutale” [1, p. 190].

1.3. În sintaxă, dar și în morfologie, ca parte componentă a gramaticii, cuvintele se comportă în funcție de categoriile lor conținutale, comunicativ-informative, tot așa precum în lexicologie cuvintele sunt reprezentate de categoriile lor conținutale, lexico-semantice. Aceste două categorii conținutale (sintactice și lexicologice) sunt doar corelative și niciodată identice, fiindcă „sintaxa implică nu doar semantica unităților lexicale aparte, dar și semnificația anumitor categorii gramaticale și stilistice, mai mult sau mai puțin generale” [1, p. 190].

Pentru a înțelege corect raportul dintre sintaxă și lexicologie, e necesar să delimităm două aspecte importante ale sintaxei: specificul și autonomia ei. Este greșit să credem că recunoașterea unui aspect neapărat ar cere și recunoașterea celui de-al doilea. Sintaxa are, bineînțeles, specificul ei, ceea ce nu înseamnă deloc că ea este și autonomă, deoarece „sintaxa interacționează, pe de o parte, cu morfologia și formarea cuvintelor, iar pe de altă parte, cu lexicul și stilistica, păstrându-și, în același timp, statutul propriu” [1, p. 190].

Sintaxa și lexicul sunt compartimente diferite ale limbii, iar sintaxa și morfologia alcătuiesc împreună gramatica, fundamentând, din acest punct de vedere, structura limbii. De aceea, e și firesc ca realizarea funcțională a categoriilor morfologice să aibă loc la nivel sintactic, astfel morfologia constituind structura cuvântului, forma lui gramaticală, iar sintaxa reprezentând conținutul informativ-comunicativ al acestei forme gramaticale. Părțile de propoziție se realizează numai la nivel sintactic, superior celui morfologic. Sintaxa nu se suprapune morfologiei, dar nici nu se separă de ultima. În această ordine de idei, profesorul Anatol Ciobanu menționează că „între părțile de vorbire și părțile de propoziție s-ar putea întrevedea o anumită corelație, dar nu întotdeauna și o identitate” [2, p. 190]. O asemenea înțelegere a esenței părților de vorbire se apropie de părerea lingvistului A. M. Peșcovski, care susținea că „părțile de propoziție sunt părțile de vorbire în mișcare” [7, p. 169].

Privind lucrurile astfel, vom observa că analiza raportului dintre formă și conținut în sintaxă presupune, de fapt, interpretarea unei triple corelații: *formă*, *conținut* și *semnificație*. În sintaxă, semnificația informativă și funcția tind, în permanență, spre apropiere, spre suprapunere, deoarece identificarea și conștientizarea funcției provine din identificarea și conștientizarea semnificației acestei funcții, ceea ce înseamnă că funcția tinde să se sprijine pe semnificație, iar semnificația tinde să umple de conținut funcția. Prin urmare, unitatea dintre formă și conținut în sintaxă include toate aspectele: sens lexical, structură gramaticală (morfologică) și funcție comunicativ-informativă (sintactică), care nu se suprapun, dar nici nu se separă, interacțiunea lor alcătuind factorul decisiv al actului comunicării.

Problema statutului morfologic al particulelor în limba română (ca și al articolelor, prepozițiilor, conjuncțiilor și interjecțiilor) are la bază, de asemenea, raportul dintre conținut și formă, doar că trebuie să se înțeleagă că lexicul formează conținutul lexico-semantic al fiecărui cuvânt chiar în afara contextului, sintaxa alcătuiește conținutul comunicativ-informativ în baza raportului morfo-sintactic dintre cuvinte în propoziție, iar morfologia formează structura gramaticală a cuvintelor în enunț. Interacțiunea dintre sintaxă și morfologie este sistemică, sistematizată și foarte importantă în cadrul oricărui enunț, iar categoriile conținutale ale lexicului pot fi identificate numai în procesul cercetării valorilor funcționale ale categoriilor sintactice. Astfel, sintaxa, reprezentând limba sub aspect comunicativ-informativ, validează orice cuvânt, atât din punct de vedere morfologic, cât și din punct de vedere lexical. În baza acestei interacțiuni dintre nivelurile limbii, vom considera că, odată ce un cuvânt comunică în propoziție, acest cuvânt are valoare informativ-comunicativă, adică funcție sintactică, devenind, de

fapt, nu numai o unitate sintactică, dar, respectiv, și o unitate morfologică, și una lexicală.

Prin urmare, dacă particulele au valoare comunicativă în propoziție (împreună cu un cuvânt însoțit), atunci ele sunt nu numai unități sintactice (părți de propoziție), dar și unități morfologice (părți de vorbire) și unități lexicale (cuvinte), deoarece nicio unitate de limbă nu se poate realiza independent și numai la un nivel al limbii. Având valoare comunicativă în propoziție, particulele sunt și părți de propoziție, și părți de vorbire, și unități lexicale, chiar dacă în afara contextului propoziției au sens lexical „zero”. Statutul morfologic al particulelor este determinat și decis de comportamentul lor sintactic și, deoarece situația morfo-sintactică a particulelor nu este identică cu cea a adverbilor, ele nu pot fi dizolvate în adverbe și nici nu pot fi denumite astfel (nici adverbe, nici semiadverbe și nici particule-adverbe), dar numai *particule*. Noi susținem titlul morfologic de *particulă*, deoarece este, în primul rând, un termen tradițional în toate gramaticile. În al doilea rând, termenul respectiv este pertinent pentru statutul morfologic și sintactic al acestei părți de vorbire, întrucât exprimă sensul de *element* sau *cuvânt auxiliar, invariabil*, care este atașat unui alt cuvânt din propoziție, *pentru a-i imprima adăugător variate nuanțe de sens* [8].

Termenul *particulă* provine din limba latină (*particula*) și a fost introdus la început în morfologie de gramaticile franceze (*particule*), în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

1.4. Particulele sunt părți de vorbire care servesc pentru a comunica o nuanță nouă de sens cuvântului însoțit sau propoziției în general. Acestea se caracterizează prin individualitate morfologică și sintactică, tranșantă de cea a adverbilor. Conținutul lexical al particulelor depinde de contextul lexical în care se află, de tipul și conținutul enunțului. Fiind părți de vorbire auxiliare, ne semnificative, valoarea lor comunicativ-informativă depinde de funcția sintactică a cuvântului pe care îl însoțesc în propoziție, producându-se simultan și valoarea lor lexico-semantică: „Doar izvoarele suspină / Pe când codru negru tace...” (M. Eminescu); „Dar *parcă* toamna înseamnă *numai* frunze” (V. Romanciuc). Cuvintele subliniate (*doar, parcă, numai*) sunt particule și îndeplinesc o funcție sintactică doar alături de cuvintele însoțite: de subiect (*doar izvoarele, parcă toamna*) și de nume predicativ al predicatului nominal (*numai frunze*). Particulele *doar, parcă, numai* nu denaturează valoarea comunicativ-informativă de bază a cuvintelor pe care le însoțesc (de agent al acțiunii verbului-predicat și de calificativ al însușirii subiectului-agent), dar numai completează sensul lor comunicativ-informativ, adăugându-le un sens infor-

mativ nou, care se realizează simultan: valoare lexico-informativă limitativă (*doar izvoarele, numai frunze*) și modal-comparativă (*parcă toamna*).

Spre deosebire de adverbe, particulele nu exprimă nici circumstanțe, nici noțiuni concrete, ci nuanțe de sens lexico-informativ suplimentar, care se manifestă concomitent cu sensul informativ de bază, în contextul enunțului.

Adverbele, spre deosebire de particule, determină verbul-predicat al propoziției și au valoare lexico-semantică proprie, de sine stătătoare, exprimând o calitate sau o circumstanță a acțiunii. Adverbele au funcție sintactică de sine stătătoare, ceea ce este destul de evident în orice enunț: „Braț la braț merg *laolaltă*...” (M. Eminescu); „Pe lângă plopii fără soț / *Adesea* am trecut...” (M. Eminescu). Adverbele subliniate au funcție sintactică de sine stătătoare: de complement circumstanțial de mod (*laolaltă*) și de complement circumstanțial de timp (*adesea*), ambele determinând verbul-predicat în propoziție (*merg, am trecut*).

Particulele au disponibilitatea de a însoți orice cuvânt în propoziție și pot îndeplini variate funcții sintactice, necunoscând limite de utilizare și fiind, astfel, compatibile cu orice parte de vorbire și parte de propoziție: „*Chiar* Vasile (subiect-substantiv) a vorbit azi la conferință”; „Vasile *chiar* a vorbit (predicat-verb) azi la conferință”; „Vasile a vorbit *chiar* azi (complem. circ. de timp-adverb) la conferință”; „Vasile a vorbit azi *chiar la conferință*” (complem. circ. de loc-substantiv).

Din punct de vedere gramatical, particulele sunt părți de vorbire neflexibile, adverbele însă sunt parțial flexibile, deoarece posedă categoria gramaticală a intensității: Ion merge *repede, mai repede, tot așa de repede, mai puțin repede, cel mai repede, foarte repede, nespus de repede și repede, repede* etc.

Așadar, adverbele au un comportament funcțional-sintactic distinct de cel al particulelor, ceea ce face să fie imposibilă convertirea sau dizolvarea particulelor în adverbe. Particulele au statut morfologic și au dreptul la individualitate. Din punct de vedere istoric, acestea provin din limba latină, unele rămânând în limba noastră aproape neschimbate după conținut și formă: *chiar, oare, ba, nici, nu* ș.a., iar cele provenite de la alte părți de vorbire păstrează spiritul latinesc de origine: a) de la verbe (*cică* – se zice că, *mătinca* – mă tem că, *parcă* – pare că); b) de la adverbe (*tot, numai, tocmai, totuși*); c) de la substantive (*pesemne* – pe semne) ș.a.

În funcție de nuanțele semantice pe care le imprimă cuvintelor în propoziție, particulele sunt de mai multe tipuri: a) demonstrative (*iată, iaca, ia*); b) determinative (*chiar, numai, tocmai, anume, doar*); c) afirmative (*da, firește*);

d) negative (*nu, ba, nici, ne-, ba nu*); e) interogative (*oare, au, parcă, ei, nu cum-va*); i) modale, care imprimă propoziției o anumită atitudine a vorbitorului față de cele enunțate: o presupunere, un dubiu, o îndoială (*cică, poate, probabil, pesemne, chipurile, cam, oricum* ș.a.).

Particulele propriu-zise se deosebesc de particulele ce intră în componența unor cuvinte semnificative ca elemente constitutive ale acestora, imprimând, asemeni morfemului, un sens nou acestui cuvânt: *fiicare, careva, cineva, oricine, același, neadmis, nespus, vreunul, vreo* ș.a. Elementele subliniate (*fie-, -va, ori-, -și, ne-, vre-*) sunt particule ce fac parte din structura gramaticală a cuvintelor ca morfeme.

Analiza dată a particulelor din limba română conduce, după părerea noastră, la următoarea definiție: **Particulele sunt părți de vorbire auxiliare (nesemnificative), neflexibile, menite să imprime unui cuvânt în propoziție sau propoziției în întregime nuanțe noi de sens informativ-comunicativ. Particulele nu răspund la întrebări.**

Dacă vom confrunța definiția adverbelor cu definiția particulelor, vom observa ușor că avem de-a face cu două părți de vorbire necoincidente atât după statutul lor morfologic, cât și după cel sintactic. Definiția adverbelor reprezintă un tipaj structural-gramatical aparte, deosebit. Adverbele au tangențe cu particulele doar în cazul conversiei părților de vorbire. Așadar, **adverbele sunt părți de vorbire de sine stătătoare (semnificative), parțial flexibile, care determină un verb, exprimându-i diverse circumstanțe (de loc, de timp, de mod, de scop, cauzale ș.a.) Adverbele răspund la întrebările: unde?, când?, cum?, cu ce scop?, din ce cauză? ș.a.**

1.6. După părerea noastră, a dizolva particulele în adverbe și a nu le accepta ca părți de vorbire cu statut morfologic aparte constituie o greșeală evidentă în gramatica limbii române actuale, este o abatere de la normele structuralismului saussurian în lingvistică, construindu-se o morfologie numai din părți de vorbire semnificative, una artificială. Nu există fenomene în limbă care s-ar constitui exclusiv din componente principale (semnificative). Aceasta este chiar o legitate universală: toate fenomenele (materiale, sociale etc.) implică atât aspecte principale (semnificative), cât și mai puțin semnificative (auxiliare), dar tot atât de importante, numai împreună putând forma un sistem integrat funcțional.

Situația particulei este similară celei a semitonurilor în domeniul muzicii care determină funcționarea deplină a tonurilor, alături de care apar invariabil în game. Tot așa și părțile de vorbire semnificative, de sine stătătoare (*substan-*

tivul, pronumele, adjectivul, numeralul, verbul, adverbul) nu pot fi percepute corect în limbă, la nivel comunicativ, dacă nu sunt susținute și de părțile de vorbire auxiliare, nesemnificative (*articolul, prepoziția, conjuncția, particula și interjecția*), aflate cu primele într-o corelație interactivă, sistemică și ordonată sintagmatic. Sistemul morfo-sintactic, gramatical al limbii române actuale, ca și al oricărei limbi culte, este atât de corect și firesc, încât face imposibilă, în mod categoric, orice separare și orice suprapunere sau dizolvare a unor părți de vorbire în altele.

Bibliografie ■

1. R. A. Budagov, *Iazâc i reci v crugozore celoveca*, Moscova, Crugosvet, 2000.
2. Anatol Ciobanu, *Despre principiile de delimitare a părților de propoziție // Probleme actuale de filologie*, Chișinău, 1985.
3. L. V. Șcerba, *Izbrannâie rabotî po iazâcoznaniuu i fonetike*, Leningrad, 1958.
4. *Gramatica Limbii Române* (G.L.R.), vol. I, Cuvântul, Editura Academiei Române, București, 2005.
5. *Limba moldovenească literară contemporană* (L.M.L.C.), Chișinău, 1987.
6. Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Iași, 1988.
7. A. M. Peșcovski, *Russkii sintaxis v naucinom osvescenie*, Moscova, 1956.
8. *Noul Dicționar Universal al Limbii Române* (N.D.U.L.R.), Litera Internațional, București – Chișinău, 2006.

Doina BUTIURCA

Digitus / finger: pattern semantic și pattern conceptual în frazeologismele cvasispecializate și de valorizare intelectuală

D.B. – conf. univ. dr.,
Universitatea „Petru-Maior”,
Târgu-Mureș. Domenii de
competență: lingvistică,
terminologie, estetica
sacralității. Ultimele lucrări:
coordonator pentru limba
română, coautor al Proiectului
*Vocabulaire panlatin des
pneumopathies professionnelles*
(Proiect realizat în cadrul
Realiter); coautor și
colaborator la *Dicționarul de
critică și teorie literară. Valori
românești și valori europene ale
secolului XX.*

Nu numai istoria proprie a cuvintelor din lexicul unei limbi determină specializarea caracteristicilor denominatorului semantic prototipic și, în consecință, infinita creativitate în limbă, ci și relațiile multiple pe care acestea le stabilesc în context sociouman / cultural. În propensiunea spre cunoașterea și asumarea lumii, omul a extins clasele de reprezentări ale somaticului la sferele cognitivului mai întâi, iar apoi la dimensiunea lăuntrică a ființei sale. Drept exemplu ne pot servi termeni de tipul „manus” sau „phalanx”, „angis”, cu referent în armata română, respectiv greacă, ce au înregistrat o evoluție semnificativă în acest sens. Astfel, în perioada Republicii, lat. *manus* desemna „un corp privilegiat de armată, alcătuit de o *cohors praetoria*, în slujba directă a unui comandant de rang pretorian” (Enciclopedia, 467). Termenul se menține și în alte etape de afirmare a limbajului empiric militar: „...cum manu haudquamquam contemnenda” (Titus Livius), unde *manu* are sensul de forțe militare (...cu forțe militare mari); în „*magna manus conducta*” (Caesar) – „manus” desemnează „trupă de mercenari”. La Suetonius, același cuvânt avea accepțiunea de „client” – „*magna manus clientium*” (rom. „...un lung alai de clienți”). De la „denominatorul” φάλαγξ („os mic care formează scheletul unui deget”) limba greacă veche a dezvoltat prin analogie accepțiunea de *falangă* – „formație de luptă constituită dintr-o uni-

tate compactă de pedestrași înarmați cu lănci”. În Spania franchistă „falangă” (cf. lat. *phalanga*, angis) avea semnificația de „grupare politică și paramilitară de orientare fascistă”. În istoria modernă *falanga* (cf. fr. *phalange*) desemnează „un grup compact și omogen de persoane care luptă pentru o cauză comună”. Doctrina social-utopică a lui Fourier cultivă sensul de „unitate social-economică de bază formată din 1500-2000 de oameni cu pregătire diversă” (DEX). Există situații când termeni aparent concurenți au etimon diferit și referenți diferiți. „Falangă” (s.f.) – cu sensul de „sul de lemn în care erau legați condamnații bătuți la tălpi, în regimul feudal” / „pedeapsă aplicată în vechime și elevilor la școală, desființată înainte de 1850; bătaie” – cunoaște și forma învechită „falanga”, al cărei etimon este ng. *φάλαγγας* (Lokotsch, 578).

Cercetând din aceeași perspectivă referențială – primordială în limbă – un alt element somatic, lat. *digitus*, observăm că în Imperiul Roman termenul era utilizat ca unitate arhaică de măsură (a șaisprezecea dintr-un picior roman) în structuri de tipul „digitus transversus” (Varro), adică „un lat de deget”. În împrejurarea concretă de „a nu se depărta de ceva nici cât un lat de deget”, Caesar folosește „digitum transversum”, valorificând accepțiunea de unitate de măsură a distanțelor: „ab aliqua re non digitum transversum discendere”. Faptul nu este singular. Unitățile arhaice de măsură s-au dezvoltat într-o strânsă relație de interdependență cu elementele aparținând limbajului somatic, înțeles ca „matrice” (cotul, palma, palmacul, piciorul). Existau în vechea Eladă „piciorul antic” și „piciorul olimpic”, tot așa cum în Egipt era utilizat „cotul egiptean”, în Persia și Babilon – „cotul persan” / „cotul babilonian” etc. Cu toate că în fiecare dintre exemplele menționate referențialul diferă diacronic și diatopic, termenii generați de nevoia conceptualizării mențin relația cu denominatorul prototipic prin caracteristica „parte dintr-un întreg”, semnificație ce conferă o subtilă coerență sistemică, translingvistică și transtemporală fiecăreia dintre seriile semantico-lexicale luate în considerare.

Dimensiunea simbolică a științelor matematice utilizează un *pattern conceptual* condescendent aceluiași model somatic. Legătura dintre cifre și limbajul mâinii fiind una logică, numărul 1 era notat ca o linie verticală (I) – reprezentarea simplificată a unui deget –, simbolism ce trăda mecanismul asociativ al gândirii abstracte și al celei exacte la sumerieni, babilonieni, egipteni, hinduși, romani etc. Imaginea redundantă a două degete (II) a fost utilizată, la început, pentru a nota cifra 2 de către babilonieni și egipteni. Așa cum s-a mai spus, se pare că omului i-a fost destul de greu să treacă „dincolo” de 2 spre a-și reprezenta numărul trei. A recurs la imaginea primitivă a trei degete (III) – cum o regăsim la romani. De același simbolism somatic este legată reprezentarea cifrei 6. Semnul utilizat de romani (VI) indică performanța gândirii lo-

gice: odată terminate degetele de la o mână, se adaugă un deget de la cealaltă mână, două degete (VII) – pentru reprezentarea cifrei 7 sau trei degete (VIII) pentru cifra opt. [Din aceeași perspectivă – a simbolicului – degetul arătător este intim legat de vorbire, pe care o dublează, mai ales în disputele publice. Francezii îl numesc, nu fără tâlc, „*maître de la parole*”. Arătătorul e un deget imperativ și demascator, înzestrat cu atribute supraindividuale, în virtutea faptului că este degetul lui Jupiter].

Nu numai simbolismul, ci și rădăcina sanscrită a cuvintelor care denumesc cifre este atestată într-o arie semantică învecinată cu limbajul mâinii. Cuvântul *cinci* își are originea în sanscr. „*pañca*” (gr. *πέντε*, lat. *quinque*, got. *fimf*) [Th. Simenschy, Gh. Ivănescu, 1981], al cărui sens era acela de „mână”, mai precis, „a întinde mâna”. Rădăcina cuvântului *șase* se află tot în limba sanscrită – „*ṣát*” –, desemnând varianta prescurtată a recomandării de a trece la primul deget de la cealaltă mână. Aceeași origine are și cuvântul *zece*, utilizată fiind forma *dāṣa* (lat. *decem*, got. *taihun* etc.) [Th. Simenschy, Gh. Ivănescu, 1981], înrudită semantic cu „degete”. Încă din indo-europeana primitivă, noțiunea de „număr” este extinsă la aceea de „a număra”. Folosim astăzi sistemul de numerație decimal fără să ne gândim că această invenție a avut drept model mulțimea celor zece degete. Ne întrebăm, desigur retoric, ce aspect ar fi avut civilizația noastră, dacă omul ar fi fost înzestrat cu mai mult de cinci degete la o mână sau mai puțin de 10 degete la ambele mâini?

Putem deduce din exemplele analizate că nu doar nivelul etimologic, ci și dimensiunea simbolică (fie și numai parțial) este – într-o etapă arhaică de constituire a diferitor forme de știință / cultură – condescendentă unei „matrici” mai mult sau mai puțin tributare somaticului. În contexte de acest tip funcțiile limbii operează restrictiv, din perspectiva raporturilor dintre enunț și universul exterior (funcția referențială) și, parțial, a relațiilor diacronice dintre mentalitate, limbă, cultură. Formele arhaice ale unităților cognitive (mână / falangă / pas / deget etc.) au dobândit un conținut univoc, monoreferențial într-o primă treaptă a ierarhiei conceptuale, dar nu suficient pentru a reflecta, în sens humboldtian, creativitatea în limbile istorice. Este caracteristica pe care o regăsim în frazeologismele generate de limbajul mâinii, fie acestea cvasispecializate, fie create pe baza unor extinderi semantice / metaforice, care depășesc funcția designativă a limbajului, prin valorificarea „funcției” creatoare.

Frazeologismele cvasispecializate panlatine (și nu numai!), structurate pe analogie, sunt forme lingvistice novatoare; propun modificări conceptuale de o mare mobilitate denotativă, adăugându-și sensuri noi / figurate în numeroase

contexte, legate, în diferite grade, de accepțiunea inițială. În limba franceză, *doigts* (degete) și *pas* simbolizează, după tradiția cvasiarhaică romană, unități de lungime; în limba italiană se folosește termenul *passo*, iar în limba română – *deget*, *pas*, *picioar*, *palma* etc. Denotativ, fr. *doigt* / rom. *deget* este utilizat și ca unitate de măsură a substanței: fr. „un doigt de...” / rom. „un deget de...”, puțin, un pic de...”, engl. *finger* – din sintagma „finger-breadth” – circulă cu sensul de „lățime de un deget” etc. Expresia „être à deux doigts” este folosită pentru a exprima o distanță foarte mică în spațiu („à deux doigts se dit quelquefois pour exprimer une très-petite distance” – citim în *Dictionnaire de l'Académie française*, vol. I, 570), în variație liberă cu „être à deux pas de quelque chose”. Cu aceeași semnificație se utilizează în limba italiană „essere a un passo da” (qc... luogo). Figurativ, „être à deux doigts de faire quelque chose” are sensul de „a fi pe punctul de a face ceva”, de a avea un rezultat sau de a fi aproape de un principiu. Cvasiidentifică lingvistic și semantic – reflectând același tipar – este sintagma din limba portugheză „estar a dois dedos de” (a fi la două degete de). La baza analogiei stă împrejurarea concretă de a fi foarte aproape de reușită.

Observăm din contextele semnalate că omul intră în relație cu mediul său pe cale empirică, cunoaște empatic, din aproape în aproape. Măsoară cu „instrumente” la îndemână nu numai spațiul fizic, ci, în mod analogic, și universul lăuntric. Performanța gândirii analogice este aplicată în *afara ființei umane* (la spațiu, la obiecte, la unități de lungime, la cantitatea lumii materiale); la nivelul reprezentării, sintagmele circumscriu ideea iminenței, manifestată prin imagini ale „spațiului” care și-au asociat simbolul pretextului somatic.

Frazeologisme de valorizare, create pe baza unor extinderi semantice / metaforice, diferă de prima categorie sub aspect diastratic / diatopic și, nu de puține ori, sub aspectul modelului. Datând (după informațiile oferite de Enciclopedia franceză) din 1665, expresia „Savoir / connaître sur le bout des doigts / du doigt” este utilizată cu sensul de a cunoaște perfect un conținut, a stăpâni un subiect anume, dar și cu acela de a avea o memorie foarte bună. În *Histoire de ma vie*, George Sand scria: „Je savais mon catéchisme sur le bout du doigt dès la première semaine”. Spre deosebire de frazeologismele cvasispecializate, al căror model este strict empiric, pragmatic, modelul acestei construcții este eminent cultural. Îl regăsim în limba latină, unde calitatea materiei / a creației spiritului uman de a fi perfect finisată se exprima prin construcții cu „ad / in unguem”: „materiem dolare ad unguem” – „a șlefui lemnul la unghie”, adică perfect, „ad unguem carmen castigare” (Horatius) – „a șlefui o poezie la perfecțiune”, precum și „ad unguem factus homo” – expresie utilizată de Horatius cu sensul de „om desăvârșit”. Vergilius a cultivat prin expresia „in unguem arboribus positus” sensul de „arbori... așezați în ordine perfectă”

(Gheorghe Guțu, 2003). Construcția franceză se individualizează prin faptul de a fi conservat în forma „*bout*” simbolismul prototipic latin. A se compara cu echivalenții din limbile română, spaniolă și din italiana vorbită în Sicilia: rom. „A ști cu ochii închiși”, sp. „Conocer con los ojos cerrados” / în variație liberă cu sp. „Conocer como la palma de la mano”, it. (Sicilia) „Canùsciri ccu l’occhi chiùsi”, dar și „Conoscere / sapere sulla punta delle dita” etc., unde conceptul este susținut de alte tipuri de reprezentare („ochi” / „palmă”).

Frazeologismele de valorizare intelectuală cu simbol somatic existau „în nuce” în limba latină: „*tuos digitos novi*” însemna pentru Cicero „știu cât de bine calculezi”; prin „*computare digitus*” Plinius înțelegea „a număra pe degete”. Această tipologie cuprinde unități relativ omogene, pe care le regăsim în majoritatea limbilor europene. Iată și o altă categorie de exemple: engl. „*to have something at the tip of one’s fingers*” (a ști / a cunoaște ceva la perfecție), fr. „*avoir dans les doigts*” (a ști ca pe apă), rom. „a avea la degetul mic” (un tip de cunoaștere / o anumită știință). Limba portugheză utilizează „*ter dedo para alguma coisa*” cu sensul de „a avea capacitate pentru ceva”.

Observăm cum nevoia de a comunica, de a emite informații centrate pe un firesc al evoluției ființei umane este marcată în diferite grade – pe măsură ce omul a dobândit, prin gândire speculativă, conștiința locului său în lume și a devenit capabil să se înalțe în contemplația de sine. Frazeologismele de valorizare sunt structuri care – deși încărcate de o retorică a creativității, de la simboluri la analogii și metaforă – trădează puterea de sugestie a somaticului și/sau actualitatea modelelor culturale etc. Regăsim în substanța construcțiilor modul nostru de a fi / atitudinea / calitățile intuitive, cognitive, intelectuale etc. Frazeologismele de valorizare, derivate de la tema lat. *digitus* / eng. *finger*, marchează resemantizarea permanentă a somaticului, replierea metaforică – de la nivelul exterior de reprezentare a lumii la nivelul componentei interioare a omului. Aceasta constituie paradigme ale întregului univers uman (de care ne vom ocupa în studiile viitoare). Universalitatea acestei sfere are în vedere – diacronic și diatopic – constanța unui model empiric și / sau cultural, a unui tipar lexico-semantic și posibilitatea de întrepătrundere reciprocă, la nivelul spațiilor lingvistico-geografice și al epocilor istorice. Frazeologismele conțin două dimensiuni unificate prin două universalii ale limbajului: omogenitatea și varietatea. Dacă între culturile înrudite prin limba-mamă există locuri comune, fenomenul se află într-o strânsă relație cu omogenitatea matricială, susținută în subsidiar, de formele unei filozofii implicite. Diferențele trebuie căutate în altă parte: în substratul cultural propriu și / sau în modul diferit, de la un popor la altul, de a percepe lumea. [W. von Humboldt distinge două dimensiuni în structura limbii: „*die äussere Sprachform*” – forma externă,

materială și sonoră – și „die innere Sprachform” – componenta internă, spirituală, adică „modul particular în care colectivitatea utilizează materialul sonor pentru a reda noțiunile”, „modul specific de concepere a lumii de către fiecare popor” (Th. Simenschy, Gh. Ivănescu, 1981, 39)]. Varietatea nu este străină nici de domeniul culturii: „Nicio cultură, remarca M. Izard, nu poate să-și afirme particularitatea fără a dori să-și sublinieze diferența, socotită ireductibilă, în raport cu culturile cu care se află în relație (M. Izard, în *Dicționar de etnologie și antropologie*, 1999, 185). Așa, de exemplu, expresia familiară din limba franceză „les doigts dans le nez” are sensul de „efort foarte ușor”, rezultat obținut fără nicio dificultate. Sursele franceze menționează că expresia datează din anul 1912. Enunțul a fost utilizat în contextul curselor de cai. Imaginea jocheului este amuzantă, trădând, prin gestul copilăresc, neglijența, absența spiritului de competiție determinat de împrejurarea unei victorii facile. Este o metaforă vizuală pe care nu o regăsim în echivalentele idiomatice ale altor limbi romanice, dezvoltată în baza unui motiv deosebit de productiv al frazeologiei franceze și cu vechi tradiții culturale. În limba română există un alt tip de reprezentare a victoriei ușor obținute. Echivalentul semantic românesc al expresiei franceze – „e floare la ureche” – poartă amprenta arhaicului autohton, într-o notă ușor spectaculoasă și idilică.

Percepția spațiului obiectiv și subiectiv, determinarea caracteristicilor materiei/substanței au fost raportate analogic – în etapa empirică de cunoaștere a lumii și a omului, de formare a sistemelor simbolice – la limbajul mâinii. Este o determinare mecanică sau una născută din nevoia de reprezentare a omului, pentru care somaticul a constituit prima variabilă de abstractizare în procesul gândirii? Dacă pentru frazeologismele cvasispecializate *mâna* este un *pattern conceptual*, un model de gândire logică și analogică, pentru cea de-a doua categorie somaticul rămâne un *pattern semantic* (A. L. Kroeber), a cărui propensiune o regăsim în varietatea sensurilor contextuale ale valorizării, din limbile indo-europene. O regăsim în subsidiar, într-o filozofie a *formării*, ce oscilează între „entuziasmul” descoperirii lumii și / sau a descoperirii de sine, și într-o fenomenologie a circumstanțelor.

Bibliografie

1. V. Bobancu, C. Iacob, *Dicționar de matematici generale*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974.
2. Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Editura ARC, București, 2000.
3. Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească, introducere, notă asu-

pra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București, 2008.

4. A. L. Kroeber, *Anthropology: Race, Language, Culture, Psychology, Prehistory*, Harcourt, Brace & World, Inc., New York-Burlingame, 1984.

5. T. I. Popescu, *Retrospectiva matematică*, Editura Litera, București, 1980.

6. Th. Simenschy, Gh. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indo-europene*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.

Surse

1. Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București, 2003.

2. A. Nicolescu, L. P. Teodoreanu, I. Preda, M. Tatos, *Dicționar frazeologic englez-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

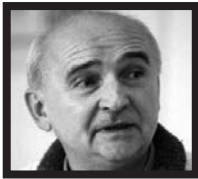
3. Octavian Tăbăcaru, *Dicționar de expresii idiomatice al limbii engleze*, Editura Niculescu, București, 1999.

4. Iuliu Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I-X, Editura Librăriei Socec, coord. Smaranda Vultur / *Dicționar de etnologie și antropologie*, traducere de Radu Răutu et al: 1999, Smaranda Vultur și Radu Răutu (coordonatori), Dana Buglea, Mihaela Ioncica, Constantin Jinga, Cătălin Adrian Lazurcă, Ciprian Nicolae Vâlcan, Editura Polirom, Iași, 1895-1912.

5. *** *Grand Larousse encyclopédique (XX Siècle)*, Paris, 1960-1964.

6. *** *Petit Larousse, Dictionnaire encyclopédique pour tous*, Librairie Larousse, Paris, 1967; 1970.

Ion ZUBAȘCU

Ziaristul, poetul, folcloristul Ion Zubașcu s-a născut pe 18 iunie 1948, la Dragomirești, Maramureș, fiind 15 ani profesor în acea zonă. De tânăr a cântat în Cenaclul Flacăra. A plecat din Cenaclu, în plină glorie, pentru că nu a vrut să facă niciun compromis. A fost ziarist la „Flacăra”, „Evenimentul Zilei”, „România liberă”. A colaborat la principalele publicații culturale din țară. A publicat volumele de versuri *Gesturi și personaje* (Albatros, 1982), *Copilării* (antologie de scriere creatoare, Litera, 1982), *Omul de Cuvânt* (Cartea Românească, 1991), *Întoarcerea la Dumnezeu* (Panteon, 1995), *Omul disponibil I* (Axa, 1999), *Omul disponibil II* (Brumar, 2009), *Moarte de om. O poveste de viață* (Limes, 2010). Poetul Ion Zubașcu a murit la vârsta de 62 de ani, pe 28 mai 2011.

Cântecul manuscriselor mele

ce milă mi-e de manuscrisele mele
 le-am scos din dulapuri de unde zac de douăzeci
 de ani
 de când m-am mutat din Maramureș în București
 intrate unele-ntr-altele cu foile îngălbenite și rupte
 ca straturile geologice într-un zăcământ mineral
 pline de praf aproape pământ cu literele abia dis-
 tingându-se
 din degradarea biochimica a hârtiei
 ce milă mi-e de acești metri cubi de dosare inerte
 cu propoziții și fraze din care sângele meu s-a eva-
 porat
 sute de kilograme mii și mii de pagini umplute cu
 litere
 de care nu mai am nevoie să pot privi înainte
 fără ele sunt un om încă viu și liber
 să mă gândesc la ideile cu care voi umple pagina
 de mâine
 doi metri cubi de magmă scripturală
 răcită după stingerea vulcanului mic al vieții mele
 atât am lăsat în urma mea
 după treizeci de ani de viață eruptivă de scris
 cu conștiința mea ca un pom răsturnat
 cu rădăcinile adânc resfirate în cer
 cu coroana înflorind în mustosul meu trup
 doar muntele ăsta de steril pe care-l depozitez
 încă în casă
 după ce aurul și argintul viu uraniul și platina

Mulțumim și pe această cale colegului Leo Butnaru pentru sprijinul acordat la pregătirea grupajului dedicat regretatului poet maramureșean Ion Zubașcu.

prețioase clipe de viață au fost strecurate
pământul ăsta de hârtie steaua asta întunecată
care nu va putea înflori decât după moartea mea

Scrisoare către Matei Vișniec

Matei, m-am întors în literatură din nou e bine
pot răspunde la orice întrebări
acum totul e limpede
îmi place inocența ta din ceea ce publici în „România liberă”.
contribui la mersul lumii finisezi clipa cea repede
exact ce-am făcut și eu în ultimii 25 de ani
lucrând la ziarele de cel mai mare tonaj
când totul ardea în jurul meu înăbușit
ca gunoaiele într-o pubelă metalică noaptea
în timp ce voi vă scriați opera
la Paris la Berlin capodoperele
scârbit părăsesc acum lumea strivită de presă ca strugurii
v-o iau din nou înainte plin de mustul ei negru
avortat de cotidianul la care am ars ca o rană vie
în ultimii cei mai buni ani ai mei de viață
acum n-aș mai vrea să mai ies niciodată din literatură
decât pururi tânăr înfășurat în manta-mi
croită din hârtia poemelor mele
din cartea de trăit de citit de înviat
pe care tocmai o va descărca de pe internet peste o mie de ani
cea pe care o voi visa o moarte întreagă în poemele mele
cea pe care o voi visa toată moartea

Bocet pentru Mariana Marin

iartă-mă, Doamne, că iar mi-a luat-o gura pe dinainte
în loc să mi-o ia sufletul înainte
sufletul mi-a rămas înapoi
sufletul nu mi-a rămas deloc
nu mi-a mai rămas niciun strop de suflet
și-n golul lui nu mai vujește Dumnezeu

nu-mi mai țiuie Dumnezeu în urechi
 cum îmi auzeam bubuitul sângelui în copilărie
 la patru ani de la moartea Marianeii Marin
 la comemorarea de la Muzeul Literaturii Române
 poeziilor care-au glosat despre fosta vietate Mariana Marin
 propria lor poezie le golise sufletul cu totul
 de orice strop de Dumnezeu
 cuvintele lor nu mai vorbeau de stelele cerului dinăuntru
 nici de stelele cerului dinafară
 ci doar de stelele umede ale cerului gurii
 cuvintele în cerul gurii lor se vorbeau doar pe sine salivându-se
 le-o lua gura pe dinaintea cuvintelor
 le-o luau cuvintele și pământul
 tăcerile golite de orice urmă de idealitate și sens
 pe dinaintea Învierii
 Doamne cel viu și adevărat
 tu unde ai fost la comemorarea poetei Mariana Marin
 cea vie și adevărată în toate cuvintele sale
 s-au aprins lumânări cu lumina goală pe dinăuntru și pe dinafară
 s-a întins o masă de pomenire cu belșug de bucate și băuturi
 cu colăcei de pământ sterp fără niciun strop de duh sfânt
 sub explozia de fotografii ale lui Petru Creția
 întors de zece ani și el la literele sale de țărână
 dar vodca din cuvintele lui Gheorghe Iova
 poate ține loc de Dumnezeu
 în toate cerurile goale
 pe care cineva cu siguranță altcineva
 dacă n-o vom face chiar noi înșine aici și cum
 va trebui să le umple din nou
 cu un Dumnezeu la fel de viu și adevărat
 ca strălucitoarea lumină
 de pe fața stinsă a poetei Mariana Marin

Cântec pentru Marta Petreu

iată secretul cel mai bine păzit al lumii acesteia:
 cuvintele noastre predetermină realitatea
 ce gândește creierul nostru modelează cursul lumii de mâine

iar visele pot fi programate din timpul zilei, știi?
mănânci seara o turtă de pâine sărată ca fetele de pe Valea Izei
în noaptea de Sântandrei sau de Anul Nou
coaptă pe jarul cuptorului
cel care îți va aduce apa în vis
va fi ursitul nunții tale viitoare
sarea din turtă cheamă visele și pe cel visat
lasă-l în morții lumii pe Cioran
cu sinuciderea lui lentă ca un răsărit de soare
dragostea lui te-a îmbătat cu destulă moarte
alege-ți cu grijă cuvintele cu care vorbești
schimbă-le
înnoiește-le roagă-te începe să te rogi
miracolul nu se întâmplă decât cu cei ce cred în miracole

În aceeași viață cu Marian Draghici

te rog, Doamne, din suflet ajută-mă
să nu ajung și eu o instituție
ca majoritatea comesenilor generației noastre
eu știu că sunt cu mult mai mult decât atât sunt viu sunt curgător unduitor
sunt un țesut gramatical
pulsând în inima ta vie, Doamne,
un câmp de câmpuri vii interferente
din aura ta sfântă de divinitate
cum să botezi o stradă la periferia
sau în centrul unei aglomerate capitale
cu numele „Isus Cristos”,
să pui ca firmă „Duhul Sfânt”
pe poarta unei biete instituții
sau să dai numele de „Dumnezeu”
unei localității de pe planetă
tu m-ai făcut ca tine după chipul și asemănarea ta
te rog ajută-mă să nu rămână în istoria de mâine
din ființa mea preaplină de acum
doar firma unei moarte instituții

Noi teritorii pentru poezie

de-acum trupul meu nu mai este al meu
 ci doar al acestor femei străine care sporovăiesc întruna
 într-o lume îndepărtată paralelă cu universul organelor mele
 și al paletelor de cobalt din capul straniu al cobaltronului
 pe harta acestor teritorii încă necunoscute poeziei române
 scria *Hic sunt leones* dar eu am fost pe aici înaintea voastră
 ca exploratorul din junglă între triburi stranii de canibali
 se poate trăi și dincolo de aceste granițe nu vă fie frică
 se poate trăi

Colindă de Anul Nou

Pentru M.P.

singur sunt, Doamne, ca tine
 doar cu singurătatea mea
 bătrâna credincioasă mea singurătate
 după chipul și asemănarea ta
 La mulți ani, Dumnezeule mare,
 La mulți ani, singurătatea mea!

Lumea ca metastază

soră-mea plânge singură la etajul neterminat al casei de lemn
 stă de ore în șir pe un scaun și plânge cu fața către Fața Dealului
 Maria e hotărâtă să plece și ea nu cred că mai are multe resurse
 cocoana Anuța simte aerul încărcat din preajmă și plânge în hohote
 copiii de la București sunt răvășiți și ei i-a certat rău Maria
 că n-au fost în stare să-mi ia banii toți sunt pe punctul de fugă
 pânda țesută cu greu în zeci de ani de viață e gata să se destrame
 i-am împrăștiat pe toți acuzându-i că n-au nicio înțelegere față de mine
 când de fapt eu sunt agresorul tuturor și focarul continuu de violență
 dar cine e cel ce dezbină cine e cel ce *divide et impera* cine-i pustiitorul
 cine aduce în lume neagra urâciune a pustiirii? acum e trecut cu puțin

de miezul nopții sunt singur în patul străvechi din Casa Bătrână în care au dormit mama și mama mamei mele și mama strămoșei un lung șir de generații de născătoare sănătoase din Dragomirești care-au sfârșit în tumoarea mea în biata mea carne cancerizată sar din așternut și ies în răcoarea nopții de afară izbindu-mă cu fruntea de cerul greu de stele de deasupra cu burțile umflate de viață hieroglifele constelațiilor îmi trimit mesaje toate vor să-mi spună ceva cu desenul lor care se păstrează același de dinaintea începutului lumii de când primul om s-a ridicat în picioare pe Valea Izei în Maramureș și a privit cerul e atâta lumină și liniște sus atâta strălucire și statornicie și ce siguranță de sine trebuiau să aibă moșul meu Gheorghe din Dragomirești și strămoșul Grigore când ieșeau seara pe treptele Casei Bătrâne și vedeau Luceafărul de seară în față spre Borșa și Carul Mare trăgându-se încet după Casa Bătrână odată cu scurgerea nopții când Găinușa prindea putere pe boltă în sus spre Izvoarele Izei iar în nopțile calde de iulie Luceafărul de dimineață răsărea cu fermitate și bunăvoință după Cornul Dealului peste apă și toate rămâneau întocmai de-a lungul miilor de ani de viață și de moarte pe drumul șirului nesfârșit de generații de oameni ca și cum o singură pereche de ochi ar fi stat pe pragul Casei Bătrâne și-ar fi privit continuu timp de mii de ani Luceafărul de dimineață și în tot acest timp restul lumii și sensul curgerii ei n-ar fi fost altul decât să se ascundă de Cer și de măreția lui în infernul din propriile noastre creiere și din noi înșine să uităm Cerul lumina atât de clară și întrebătoare a stelelor dintr-o noapte senină de august

Pe patul cobaltronului

din clipa când tehnicieele îmi caută punctele de iradiere tătuate pe șolduri și desigur în zona pelviană cu fețele lor secționare de laserii roșii de poziționare toate primejdiile de moarte stau la pândă jur-împrejurul fragilului meu trup gol ca un stârv pe patul metalic al cobaltronului mă amușină cu ochii sticlind pe marginile cărnii mele din afară și dinăuntru cu colții sticlind de strălucirea razelor de cobalt moartea salivează deja în jurul bietului meu trup

împrejmându-mă din toate părțile cu poftele ei feminine
 fremătând în sine ca un arc încordat
 abia așteptând să dea drumul asupra mea
 tuturor bolilor amorțite din mine
 care pândesc de o viață momentul de atac
 această clipă de slăbiciune a sistemului meu imunitar
 să se năpustească prin toate celulele mele
 rămase acum fără putere și apărare
 mutând istoricele câmpuri de bătălie ale lumii
 în geografia dinăuntru organismului meu
 și numai tu, Doamne, mi-ai mai rămas în preajmă
 după ce asistentele au tras huruind ușile grele de plumb
 așa cum visele nevăzătorilor care-au orbit în adolescență
 au cadre vizuale doar din copilăria dinaintea orbirii
 deși acțiunea visului se petrece în plină maturitate
 tu ești singurul care mă mai poți acum apăra
 din clipa când se aprinde becul roșu din perețele buncărului
 și timpul iradierii cu razele ionizante
 începe să țiuie straniu ca o bombă cu ceas

Cine donează sânge pentru tine?

și se apropie ziua întoarcerii în București
 internarea analizele pregătitoare și apoi operația
 chirurgical ți-a cerut trei, patru donatori de sânge
 trebuie să aduci adeverințele de donație și ai o emoție
 pe care n-ai mai trăit-o niciodată până acum
 cine va dona sânge pentru tine? cine va merge la secția Hematologie
 a unui spital de la marginea Bucureștiului cine-și va pierde
 o zi din viață și 450 gr. de sânge din propria viață
 pentru sănătatea ta? rând pe rând se răresc cei care au sărit
 să te ajute în prima clipă trei prieteni au plecat în concediu
 sora din Maramureș va veni la Fundeni dar nu poate dona e bolnavă
 nu știi sigur nici dacă soția e compatibilă ca vârstă și greutate
 cu nenumăratele criterii de donare fiica mai mică
 are RH-ul negativ și-a purtat propria sarcină cu chinuri de moarte
 un fiu a plecat cu prietenii în munți au mai rămas doar băiatul din Anglia
 și fiica mai mare din București în ei îți e toată speranța

vor încerca să-i roage pe prietenii lor
 și prietenii pe prietenii lor până la urmă s-ar putea întâmpla
 să-ți doneze sânge oameni pe care nu i-ai văzut niciodată
 și despre care nici nu știai că există așa cum și tu
 ești mai sigur că scrii aceste cuvinte pentru ei
 cei nevăzuți și necunoscuți decât pentru oamenii tăi
 te vei trezi de pe masa de operație cu aceste întrebări simple
 care te vor urmări tot restul zilelor tale până la moarte:
 cui îți dăruiești tu cuvintele? cine donează sânge pentru tine?

Politică la oncologie

câștigă întotdeauna alegerile cine are Internele n-ai văzut
 că semiguvernul Boc a căzut după demiterea ministrului pesedist de interne
 cine are Internele la alegeri câștigă totul între cei patru cancreoși
 cu branulele în vene și citostaticele picurând din pungile fixate pe stative
 unul era fan PRM le vorbea întruna doamnelor întinse pe paturi
 cu toate organele lor interne invadate de metastaze în ultima fază
 de parcă politica lui Vadim ar fi fost tratamentul miraculos așteptat
 și nu Avastin de 2500 dolari fiola de curând lansat în America
 cu cine să mai votezi cu Bombo, cu Prostănacul, cu Crinișor
 nu-s toți niște hoți ordinari s-a terminat și cu ei cincinalul Băse s-a fâsâit

doamna tânără din Pitești se întorsese de curând din Viena unde făcuse tratamentul cu raze X într-o clinică particulară acolo medicii nu suflă în fața bolnavului zicea cred și eu pentru 20 de mii de euro vorbea interminabil la celular auzi tu să înnebunești soția amantului meu era prietenă din copilărie cu cea mai bună prietenă a mea ei, ce zici tu de chestia asta? dar s-a purtat ca o doamnă mai mult decât ca o doamnă știa de soțul ei și de mine câtă vreme îmi aduce banii acasă ține la mine și la copii se mai scapă și el pe de lături zicea cine e sfânt în ziua de azi pe holul Oncologiei televizorul era în delir tunetele politicianilor se întretăiau cu scâncetele bolnavilor care o strigau pe sora Felicia când citostaticile nu mai picurau va veni un guvern de patruzeci de zile cât un parastas sănătos nouă românilor ne reușesc doar înmormântările și mai ales petrecerile de după cu fasole sarmale și vin fiert de la Burebista încoace dar ce se întâmplă cu noi suspina doamna care citea *Omul frumos* de Dan Puric cu fiica alături pe marginea patului ce se va alege și de noi toți amenință se sapă unii pe alții și țara dă tot timpul înapoi iar ei fac spume la gură zi și noapte și conduc România de pe sticlă așteptând Salvatorul pe cal alb sau măcar Neamțul salvator nu vedeți că toate dezastrele noastre naționale se întâmplă doar când PSD-ul lui Ilici nu e la guvernare la noi nu se face politică se trag sfori pentru privilegiile capitaliști comuniști canibali tot un drac doar trei oameni din parlament au votat cu 254 de mâini doamna din Pitești arăta încă bine cu brățile cerceii mari și lanțurile ei de aur ca un sarcofag venit la propria înmormântare nu știa dacă o va întinde până în vară așa că și-a cumpărat acum bilet pentru un tur în Grecia voia să ajungă neapărat la moaștele Sf. Nectarie și la Brâul Maicii Domnului dar tocmai când își imagina 254 de parlamentari votând moțiunea de cenzură cu branulele în vene fetița a țâșnit din salon scăpând cărticica de rugăciuni din mâini Felicia veniți vă rog repede repede mama scuipe cheaguri negre de sânge

Leo BUTNARU

În singura noastră viață, cum să nu credem în poezie, cu frumusețe și multă speranță?

(Corespondență: Ion Zubașcu – Leo Butnaru, 2007-2011)

L.B. – poet, prozator, eseist, traducător, Chișinău. Cele mai recente volume publicate: *Căruțul cu îngeri*, Chișinău, 2004; *În caz de pericol, antologie*, Iași, 2004; *Micșorarea distanței*, Timișoara, 2004, *Sfinxul itinerant*, București, 2004; *Ultima călătorie a lui Ulysse*, București, 2006; *Liberi în orașul interzis* (în colab.), București, 2007; *A opta zi*, București, 2008; *Copil la ruși*, 2008; *Enciclopedia sufletului rus & Gombrowicz*, 2008; *Ruleta românească*, 2010. Traduceri: *Avangarda rusă*, 2006; *100 de poeți ai avangardei ruse*, 2008 etc. Laureat a numeroase premii literare decernate de Uniunile Scriitorilor din Moldova și din România.

În ianuarie 2011, am mai reușit să facem un schimb de mesaje cu Ion Zubașcu. Spre primăvară, ne-am întâlnit la Uniunea Scriitorilor din Calea Victoriei 115. Atunci, mi-a dăruit volumul său de versuri *Moarte de om*, ce apăruse la sfârșit de an trecut la Editura Limes. Mi-a scris autograful, însă fără a pune data: „Lui Leo Butnaru, cu drag și solidaritate. Ion Zubașcu”. Îmi spusese câteva lucruri vagi despre chimioterapia pe care o urma. Era în grea suferință. Dar lucid și bărbat în tot ce trăia, ce suferea, în conștientizarea apropiatului abis, precum se înțelege chiar din psalmul cu care se deschide cartea: „Îți mulțumesc Doamne / pentru această nouă zi îmbelșugată de viață / pe care nu mă mai satur s-o trăiesc / după năucitorul diagnostic de la biopsie / înaintea întunericii / a nopții ce vine / a somnului fără nicio ieșire”. Și nu avea să treacă mult timp, pentru ca, la sfârșit de florar, poetul să se stingă. La București se ținea Târgul de Carte. E de invocat acest detaliu, pentru că pe ultima copertă a volumului de adevărat autor stoic *Moarte de om* sunt trecute titlurile cărților în pregătire ale lui Ion Zubașcu: *Manifest la intrarea în noua preistorie a lumii*; *Omul ocazional*; *Omul lui Dumnezeu*, *Oamenii ca lumea*; *Oamenii gramaticii universale*; *Omul nimănui*; *Omul disponibil* (III)... În anul 1991, publicase la Editura Cartea Românească volumul *Omul de Cuvânt*, iar peste alți 4 ani, la Editura Panteon – *Întoarcerea la Dumnezeu...* Dumnezeu și omul – aceasta a fost marea temă a poetului și creștinului Ion Zubașcu; om și poet de un suflet atât de vibrant, de o conștiință atât de ardent-angajată întru căutarea și slujirea Binelui, precum o atestă și majoritatea mesajelor sale publicate aici; mesaje internautice, dar temeinice, așa zice, precum cele din scrisorile – scrisori, variantă (încă!) *paper*.

De la Ion Zubașcu

29.XII.2007

Dragă Leo,

iată o colindă strănouă din Maramureș: „Vine marea cât de mare, / Dă de mare – / Margini n-are. / Da marea ce ne adună? / Tăt ne-adun-on bour sur / Cu coarnele de d'aor. / Da'n corniță / Ce ne-aduce? / Legănaș / De pâlținaș. / Da'n leagăn cine-i culcat? / On pruncuț mic înfășat / Cu fâșie de mătășă / De la Doamna-Împărăteasă. / Și colinda nu-i mai multă, / Să trăia cine-o ascultă, / Să sporească binele / Cum roiesc albinele, / Să roiască binele / Ca prin flori albinele”.

De zeci de ani de când cânt această colindă, m-am întrebat ce-i cu marea cea mare într-o cântare de sărbători din munții Maramureșului? Târziu de tot mi-am amintit din geologie că podișul transilvan e în realitatea preistorică fundul fostei Mări Panonice și versurile acestei colinzi vin, poate, de pe vremurile când valurile înalte ale acestei mări băteau în vârful vulcanilor numiți Țibleș, Gutăi, Oaș, stinși acum și ei. Omul acela pământean din Maramureș stătea cu picioarele în apa mării și colinda de sărbători într-o limbă pe care o înțeleg la fel de bine și eu, când cânt cu sufletul meu de azi. Mările au secat, vulcanii s-au stins și ei, dar sufletul aceluși om cântător de pe malul fostei mări secate, care izbea vârfulurile foștilor vulcani, e la fel de viu ca propriul meu suflet, cu care colind acum. Fie ca prospețimea acestui miracol, posibil doar prin poezie și colindă sfântă, să te însoțească până în vecii vecilor.

Sărbători fericite!

Ion Zubașcu

De la Ion Zubașcu

30.XII.2007

Povestea unei colinzi de Anul Nou. Dragul meu, pentru că ai fost atât de prompt și mi-ai răspuns cu propriile tale daruri, m-am gândit sa-ți trimit de Anul Nou și o colindă cântată pe care o găsești în attach, împreună cu povestea ei de mai jos și urările mele sărbătorești:

Prin anii '70 (mileniul trecut), am auzit de la sora-mea Ileana colinda „Scoală gazdă din pătuț / Și ne dă un colăcuț, / Florile, florile dalbe”, culeasă într-un sat prăpădit din Țara Lăpușului și neînregistrată în nicio culegere de folclor din România, de la 1900 până în acei ani. Din clipa când l-am auzit, n-am mai putut lăsa din cerul gurii acest diamant de colind, pe care am început să-l cânt pe scenele țării, în săli polivalente și pe stadioane, ani și ani la rând, până l-au preluat în repertoriul propriu toți cei care îl cântă acum, uitând cu desăvârșire cine l-a scos pentru prima dată în larg. Anul acesta am reauzit acest colind, după 35 de ani de când l-am lansat, într-o reclamă la cafeaua *Selected*, pe toate televiziunile, dar și în popularul serial *Inimă de țigan*, de pe *Acasă TV*, în me-

trou și chiar la ușa apartamentului meu din București, unde-au venit să mă colinde copiii din cartierul Crângași.

Cred că te poți considera om de valoare când faci pentru poporul tău cel puțin cât a făcut și poporul tău pentru tine. Dacă mă va întreba Dumnezeu la Judecata de Apoi a conștiințelor literare: *Ce-ai făcut mai bun în viața pe care ți-am dăruit-o pe Pământ?*, i-aș putea răspunde: *Am salvat de la moarte o colindă.*

Fie ca tot ce ai scris tu mai bun (și istoriile literare care te vor cuprinde) să dureze măcar atâtea milenii, de când vine din cerul strămoșilor, spre sufletul tău de acum, această colindă nescrisă. La mulți ani!

Cu bucuria întâlnirilor noastre viitoare, florile, florile dalbe.

Ion Zubașcu

Lui Ion Zubașcu

30.XII.2007

Dragă Ion,

fascinante, înduioșătoare și, totodată, înălțătoare mărturisirile tale. În genere, tu ești un Om și un Scriitor al mărturisirilor, te-am auzit, te-am ascultat pe fundalul freamătului de valuri acolo, la Neptunul junetilor noastre și mă bucur să... reproduc în memorie vocea ta din acele seri, din acele după-miezuri de noapte. Sigur, m-a ajutat, nemijlocit, frumosul dar cântat al colindului pe care mi l-ai trimis. Și în comuna mea, Negureni din județul Orhei, cântam *Florile dalbe*. E drept, mesajul nu era atât de tragic... îngeresc. De altfel, și despre aceasta vorbesc în romanul memorialistic *Copil la ruși*, pe care l-am publicat, deocamdată, în foileton, în revista *Sud Est cultural* (are și versiune online).

Fii sigur, colindul tău îl voi expedia la mai mulți oameni dragi, prieteni. La rândul meu, îți trimit – ce crezi? – două melodii din interbelicul polonez, foarte asemănător – te vei convinge – cu cel românesc, al lui Cristian Vasile, să zicem. Eu am hălăduit, acum două săptămâni, vreo 7 zile, prin Polonia (cu distinsul coleg Mircea Martin, cu scriitori și jurnaliști), însă – iarăși curios! – melodiile nu le-am adus de acolo, ci mi le-a trimis un coleg rus din... Novosibirsk, din Siberia! (La rândul meu, i-am expediat melodiile Bucureștiului, Chișinăului de altădată). Comunic cu el (pre nume Igor Loșcilov) de mai multă vreme, dânsul ajutându-mă să descopăr noi texte ale poeziei avangardei ruse, din care am tradus masiv. (Coleg civilizată, cu doctoratul în Suedia.) Așadar, ascultă și tu aceste ziceri în poloneză despre... românce și București, despre celebra Zaraza.

La mulți ani!

Leo

De la Ion Zubașcu

21.III.2008

Domnule Poet, de Ziua Mondială a Poeziei, te rog să-mi îngădui să-ți ofer două versuri din trecătoarea mea viață:

Floarea de stâncă va dăinui mai mult decât stâncă

Și iarba de mare mai mult decât marea.

La mulți ani!

Ion Zubașcu

Lui Ion Zubașcu

21.III.2008

Cu aceeași confraternă ocazie, îți trimit de asemenea unele rânduri:

POEZIE DULCE-AMARĂ

PE NIMENI NU L-AI FĂCUT

CU ADEVĂRAT FERICIT

CI –

MULȚAM ȘI PENTRU ATÂT –

MAI PUȚIN NEFERICIT L-AI FĂCUT

Solidar întru toate cele bune,

Leo

De la Ion Zubașcu

24.III.2008

Acțiunea poetică începută în 21 martie 2008, de Ziua Mondială a Poeziei, s-a încheiat duminică, la ora 24. Am trimis un mesaj personalizat pe adresa de net a o sută de scriitori români, majoritatea poeți. Am primit poeme, mulțumiri, saluturi și tăceri. Le mulțumesc tuturor, în egală măsură. Vă pun în attach grupajul rezultat, care va apărea într-o revistă literară. I-am dăruit acestei reviste întreaga colecție de bijuterii, pentru expunere publică, fiind prima publicație literară care și-a oferit intenția solidară, lăsându-și ediția deschisă până azi, special pentru a putea capta rezultatul acestui demers spontan și de-o absolută gratuitate. Evident, vă voi ține la curent cu apariția revistei. Orice idee de amplificare a prezentului grupaj echinocțial de mici arte poetice, strălucitoare și pure ca niște diamante pe creștetul mileniului trei, este binevenită și se poate face mai departe, în perspectiva continuării acțiunii într-o versiune editorială, cu totul dezirabilă, doar pe criterii exclusiv valorice. Sugestiile și propunerile dvs. în acest sens sunt binevenite. Îi mulțumesc lui Dumnezeu că ați fost unul dintre cei de veghe. Într-una din nopțile acestei acțiuni poetice spontane, am alergat o oră pe malul lacului Crângași, din București. Am văzut luna luminând peste echinocțiul de primăvară al anului 2008, înconjurată de haloul fascinant al unui dublu curcubeu.

Mi se pare atât de important să nu pierdem legătura cu Întregul, să ținem mereu deschisă legătura cu Cerul. Știe cineva de câte ori se întâmplă într-o viață de om fenomenul cosmic rar ca luna plină să lumineze peste echinocțiul de primăvară, date calendaristice în funcție de care vechii pământeni stabileau duminica Învierii? Dacă veți ieși din pagină într-una din nopțile acestea, sub cerul liber, în larg, veți simți cât de puțini suntem în materie cei care ne putem bucura de clipa vie și solidară de frumusețe a lumii. A întregii lumi. În singura noastră viață.

Cum să nu credem în poezie, cu frumusețe și multă speranță?

Ion Zubașcu

De la Ion Zubașcu

26.IV.2008

Leo,

tocmai am citit în „România literară” fascinanta, neliniștitoare ta ucronie *Ultimul cititor în limba româna*. Și cum îi este dedicată dlui Grigurcu, m-am gândit sa-ți trimit în attach revista „Acolada”, pe luna aprilie (unde am început să colaborez), girată de prestigiosul critic și poetul Radu Ulmeanu, atât pentru interviul meu cu Matei Vișniec, cât și pentru a-ți face o viziune de ansamblu despre o nouă și serioasă revistă. Îți pun, de asemenea, și revista „Timpul”, cu *Raportul meu de la Strasbourg*, pentru a vedea cu ce mă mai ocup în timpul liber, când nu te citesc pe tine.

Fie ca Domnul să învie în inima ta cu bucurie și speranța ca secolul XXXIII va lipsi din istorie și calendare, ca etajele 13 din blocurile zgârie-nori ale SUA.

Te îmbrățișez cu drag,

Ion Zubașcu

De la Ion Zubașcu

26.IV.2008

Dragul meu Leo Butnaru, cred că meseria poetului e să înfrumusețeze lumea și să aducă bucurii oamenilor. Dacă noi nu ne prețuim cum se cuvine între noi, cum să ne respecte cei din jurul nostru?

Primăvara calcă iarăși pe morminte

Roiuri de albine ies dintre cuvinte,

Nesfârșită-i calea dintre azi și mâine

Pietrele vor trece, apa va rămâne.

Primăvara naște iarăși pe morminte

Tată sfânt din ceruri, te iubim fierbinte,

Toți avem o mamă și un singur nume,
La sfârșitul lumii, cântă noua lume.
Sărbători fericite!

Cu mult drag,
Ion Zubașcu

De la Ion Zubașcu

28.IV.2008

Leo,
nu-i așa că putem redeveni frumoși în propria noastră poezie? Și nu doar de sărbători, ci în toate zilele vieții noastre. Nu-i așa că esteticienii urâtului își arătau urâtenia doar în retorica artei, pentru că în viața lor reală iubeau cele mai frumoase și exorbitante femei?

Cu drag,
Ion Zubașcu

De la Ion Zubașcu

23.V.2008

Leo,
cred că ești cel mai prompt scriitor român, nu doar din viața asta, ci din toate viețile, din toate timpurile. Dacă s-ar fi ținut toți românii de Cuvânt, cu aceeași *trebnicie* ca a ta, cred c-am fi scris noi *Biblia* („La început a fost Cuvântul”), înaintea celorlalți.
Mulțumesc pentru promisiunea de a participa la ancheta *VR*. Domnul să-ți sporească viața, sufletul și cuvintele.

Cu drag,
Ion Zubașcu

De la Ion Zubașcu

5.I.2009

Leo,
mulțumesc. „Motricitatea specială” de care vorbești vine din exersarea cuvintelor în 25 de ani de presă de informație și investigație, când trebuia să trag contratimp din toate pozițiile. Mi-am păstrat acest ritm și după retragerea mea în literatură. Cât mă va mai ține Domnul în răsufarea Sa. Toate binecuvântările Cerului să-ți cadă de mâine încolo în cap, pe cap, după cap, și apoi să alunece în cărțile tale viitoare. Spor la ființă și cuvinte!

Cu drag,
Ion

De la Ion Zubașcu

8.I.2009

Leo,

am citit textul tău, e grozav, inspirat, profund și spumos – dacă accepți oximoronul. L-am trimis la „Acolada”. Te voi ține la curent cu apariția.

Îți dărui, în schimb, un cântec de Sântion, din colecția mea de străvechimi (pe la voi e Crăciunul?):

„În gradina lui Ion / toate păsările dorm / numai una n-are somn / și umblă din pom în pom / și strigă Ion, Ion, / lasă-mă să mă fac om”.

La mulți ani!

Ion,

proprietarul grădinii și al păsărilor. Cu somn sau fără somn.

Lui Ion Zubașcu

9.I.2009

Dragă Ion,

bineînțeles că face bine o atare apreciere venită de la tine! Și ea spumoasă, ne-oximoronic vorbind, pentru că mai e timpul șampaniei! Și literare! Da, pe la noi e Vechiul (și Eternul) Crăciun, se sărbătorește, se cântă, inclusiv despre Grădina lui Ion – Zubașcu, firește!

Știi ce mai fac? – îți reexpediez textul în care, – de, aburi de sărbători! – scăpasem mâncasem vreo trei buchii. Probabil, văzui și tu micile gafe, iar de nu – retrimite-l dlui Ulmeanu, dimpreună cu urările mele de bine și de... excelent! La mulți ani!

Fratern,

Leofantu de Moldovagascar-land

Lui Ion Zubașcu

7.IV.2009

Dragă Ion,

îți mulțumesc din suflet! Da, am fost acolo, printre tineri, cu tinerii, chiar de la primele momente ale declanșării evenimentelor nemaipomenite! De fapt, m-am reîntors exact la locurile pe unde s-a întâmplat și 1989, și 1991 ș.a. din biografia noastră. În chestionarul din „Viața Românească” nr. 3-4 a.c. răspundeam... Iertare că mă autocitez, – spuneam chiar din finalul primului răspuns: „Astfel că este de neprevăzut ceea ce se poate întâmpla între Prut și Nistru. Imprevizibil, să zic, și nu cu un alt termen: ne-așteptat. Pentru că noi așteptam să se întâmple adevărata europenizare a Moldovei Interriverane. Istoria «nu se joacă cu țara în bumbi», precum spune românul...”

Simțeam, presimțeam masa critică ce trebuie să explodeze. Să dea Domnul să vină și rațiunea întru acțiune bine gândită, chibzuită, cu sorți reali de

izbândă. Cu toate că liftele comuniste sunt extrem de viclene. Dar să sperăm – luptând!

Încă o dată mulțumiri pentru susținere!

Fratern,

Leo

De la Ion Zubașcu

8.VI.2009

Leo,

îți mulțumesc că în vârtejul evenimentelor fierbinți de la Chișinău ți-ai găsit timp să-mi răspunzi, ca de obicei, cu aceeași promptitudine exemplară. Ai fost, într-adevăr, un profet inspirat, în cuvintele tale din „Viața Românească”, și să sperăm că această noapte va fi decisivă pentru schimbarea istoriei de mâine a Basarabiei. Cu toata solidaritatea, alături de toți cei de dincolo de Prut, cărora v-a ajuns cuțitul la os. Dumnezeu să vă ajute și să ne ajute să fim din nou împreună, pentru totdeauna.

Ion

Lui Ion Zubașcu

3.XII.2010

Dragă Zubașcule,

nu știi dacă... știi că, în slavonă, numele tău vine de la Zub, ca și cel al academicianului, istoricului ieșean Al. Zub (De altfel, cu Domnia Sa mă aflam în fața Parlamentului de la Chișinău în 1990, chiar în ziua de 27 aprilie și exact la ora în care pe clădirea executivului era arborat tricolorul!). Zub înseamnă – Dinte, iar voi, ambii, știți a mușca, a încolți, a înșfăca întru binele spiritului românesc. Sunt mândru că te cunosc, sunt sigur că puterea cea mare te va ocroti!

Cu frățietate,

Leo Butnaru

De la Ion Zubașcu

3.XII.2010

Leo,

știi etimologia numelui familiei mele, cred că suntem originari din Maramureșul de peste Tisa. Am auzit după '90 că și în Basarabia numele are oarece răspândire. Toată povestea e că familia noastră e foarte veche, fiind inclusă de istoricul Alexandru Filipașcu între cele 360 de familii române din Maramureș de origine nobilă, în cartea sa care se ocupă de acest subiect (are și o „Istorie a Mara-

mureșului”, pe care a publicat-o înainte de a fi omorât de comuniști, la Canal). Istoricul Filipașcu susține că familia Zubașcu are origini voievodale, fiind în-nobilată de Împăratul Leopold al Vienei, prin celebrele diplome leopoldine (publicate de Ioan Mihaly de Apșa, la 1900).

Sigur că și originile, apropiate sau îndepărtate, își au importanța lor, poate mai mult heraldică. Pentru mine contează însă opțiunile de azi ale fiecăruia dintre noi și, mai ales, faptele prin care șirurile tăcute de generații din spatele nostru, care n-au vorbit în istorie, se pot exprima prin prezența noastră activă în învolburata lume de acum.

Ceea ce-ți doresc din inimă și ție.

Cu drag,

Ion

De la Ion Zubașcu

12.12.10

Leo,

scurtul tău poem-scrisoare către Dostoievski îl știu de mai demult, dar – dacă îmi aduc bine aminte – în altă versiune. Suna cam așa (citez din memorie): „...Frumusețea va salva lumea / doar dacă lumea va salva frumusețea”. Îți mai amintești de această versiune ușor nuanțată?

Cât privește scrisoarea către Blaga, îți dau dreptate. M-am întors în septembrie de pe Valea Izei și îți confirm: Veșnicia a murit și în Maramureș.

Oricât de tragic ar fi lucrul ăsta, e purul adevăr!

Ion

De la Ion Zubașcu

31.XII.2010

Dragă Leo,

îți mulțumesc pentru urările sărbătorești ale familiei tale. Îmi voi petrece acest an nou la masa de lucru, n-am acum altă sărbătoare mai credincioasă decât cititul și scrisul.

Tocmai mi-a apărut în „Apostrof” / 12 un poem mai amplu, *Despărțirea de Ginsberg* (idolul colegilor 80-ciști, bucureșteni), m-aș bucura să-l vezi, când va fi să fie. Primești „Apostroful”?

Cred că și cu noul volum de versuri de anul viitor voi forța câteva margini de literatură, dar sper să câștig și acest pariu.

Am terminat azi un eseu critic despre cartea *Apașul metafizic și paznicii flozofiei*, publicat de indologul Liviu Bordaș la Humanitas, cu girul dlor Liiceanu

și Pleșu – o apologie incredibilă a lui... Nae Ionescu. Dacă ei nu dorm, mă străduiesc și eu să rămân treaz, măcar cât timp va mai fi cu putință.

Ai în attach colinda străveche *Mă luai, luai*, într-o versiune pe care n-o cântă mai nimeni azi.

Îți doresc, dragă Leo, puterea de a-ți duce la capăt toate gândurile și proiectele, în mijlocul cuvintelor veșnice ale limbii române.

La mulți ani și multă bucurie!

Ion Zubașcu

Lui Ion Zubașcu

6.I.2011

Dragă Ion,

multele sărbători creștin...-basarabene (pe nou, stil vechi, stil... avangardist, neo... post... etc.) mi-au amânat oarecum răspunsul la scrisoare ta vibrantă, a unui coleg aflat atât de intens-dens în cuvânt, în literatură. Îți admir vastitatea și seriozitatea preocupărilor și îți urez succese necondiționate în toate!

Da, primesc „Apostoful”, însă nr. 12 încă nu a ajuns la Chișinău, revista vine cu oarece decalare în timp. O să citesc cu mare atenție poemul despre despărțirea de Ginsberg, primo – din permanentul interes pentru poezia ta; secun-

Neptun, 2004. Ion Zubașcu (centru) horind

do – și din motivul că, mai întâi în revista „Vatra”, din noiembrie 2009, apoi în volumul *Ordine de zi, ordine de noapte* (regret dacă nu am avut încă posibilitatea să ți-l ofer), eu am publicat un poem despre... reîntâlnirea cu Ginsberg! Se numește *Cu Allen Ginsberg rescriind o sutră a florei-soarelui*. Să admitem că aceste poeme ale noastre ar fi elementele-pandant, picioarele de pod ale unui discurs pan-românesc-universal.

În zi de Crăciun, stil vechi, îți urez încă o dată La Mulți Ani!

Confratern,

Leo

De la Ion Zubașcu

6.I.2011

Leo,

mulțumesc pentru urările sărbătorești și prietenești.

M-aș fi bucurat ca noul tău volum, *Copil la ruși*, să fi apărut mai degrabă la Cartea Românească sau la Polirom (volumul lui Ernu, *Născut în URSS*, se traduce deja în câteva țări europene), întrucât nu știu Editura Aurei ce distribuție și putere de marketing are. Dar, oricum, indiferent unde apare, o carte nouă, a ta sau a colegilor de generație, e o victorie a tuturor și mă bucur de ea ca de propria mea victorie.

Dacă îți vine „Apostrof”, e bine, o să ajungă și poemul meu la tine. Numărul pe decembrie nu l-a distribuit încă Marta (Petreu – L.B.), a avut niște neplăcute probleme de sănătate (a fost zilele astea pe la București).

O să caut cât de repede „Vatra” / 11-2009, sunt curios cum te-ai întâlnit tu cu Ginsberg, când eu tocmai m-am despărțit de el. Și încă în termeni destul de violenți. Dar poemul lui, *Sutra cu floarea soarelui*, e frumos. Abia aștept să găsesc și poemul tău, să-l citesc.

La mulți ani și multe bucurii!

Ion

De la Ion Zubașcu

27.01.2011

Leo,

Dumnezeu s-o odihnească pe poeta Anna Iablonskaia, moartă într-o împrejurare atât de îndepărtată de poezie. Îți mulțumesc că i-ai tradus versurile, am putut astfel să aflu ceva din sufletul ei care acum a urcat la ceruri. Dar de ce trebuie să moară un poet ca doar astfel să aflăm de el, să fie mai nou doar moartea cea care solidarizează poeții?

Ion Zubașcu

Dumitru CHIOARU

Ion Zubașcu, omul, pomul și fântâna

D.C. – prof. dr., Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj. În anii studenției, redactor al revistei „Echinox”.

Actualmente, profesor de literatură comparată la Facultatea de Litere a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu și redactor-șef al revistei „Euphorion”.

Dintre volumele publicate: *Antologia poeziei românești de la origini până azi* (1998), *Poetica temporalității. Eseu asupra poeziei românești* (2000), *Vara de fosfor* (antologie; 2002), *Viața și opiniile profesorului Mouse* (2004), *Dezvoltări în perspectivă. Generația poetică '80 în portrete critice* (2004), *Clipe fosforescente* (antologie, 2007).

Ion Zubașcu a murit la 63 de ani doborât de o boală incurabilă, dar va rămâne neuitat nu numai ca poet, cântăreț și jurnalist, ci mai ales ca un om de o extraordinară tărie morală. Volumul *Omul, pomul și fântâna. O tragedie românească* (Editura Limes, 2011), apărut cu puțin timp înaintea sfârșitului său, este cel mai cutremurător document poetic postdecembrist despre tragedia românească a comunismului și postcomunismului. Un document dezvoltat dintr-o memorie traumatizată de persecuțiile politice prin care a trecut familia sa, începând cu arestarea și uciderea tatălui său, certat cu regimul comunist, în subsolurile Securității din Sighet, și care l-au urmărit toată viața.

Titlul provine de la o doină de jale învățată de la mama sa, reprodusă în deschidere ca un moto al volumului structurat în trei secțiuni, cu tot atâtea variațiuni de viziune asupra aceleiași tragedii. Poemele din prima secțiune, *Tatăl meu din cer și din Dragomirești*, evocă figura eroică și tragică a luptătorului din munții Maramureșului care a fost tatăl său, Ilie Zubașcu, și dezvăluie crimele săvârșite de Securitate împotriva propriului popor, într-un discurs marcat de experiența de rapsod, percutant prin simplitatea sa aproape prozaică. Un discurs care, mizând pe sinceritate, se vrea citit nu ca poezie / literatură, ci ca document / mărturie de viață „pre versuri tocmită”. O poezie în care esteticul este minimal, iar eticul, chiar dacă uneori supărător de explicit, alcătuiește substanța celei mai radicale și mai anticomuniste opere din literatura română contemporană.

Poeemele, multe dintre ele cu titlu de baladă, au o structură epică scaldată în lirismul bocetului cântat în memoria martirilor, alternând cu invectiva / blestemul rostit împotriva călăilor, în versuri fruste de suflul versetelor biblice, trecând prin *Firele de iarbă* de Walt Whitman până la *Howl* de Allen Ginsberg, îmbinat cu tonul justițiar al corului din tragediile anticului Sofocle. Vocea de Electră răzbunătoare a poetului trece de la virulența mărturiei asupra unei crime: „din atâția ani de neagră străinătate / întors la ai noștri acasă între neamurile noastre din Dragomirești / la frații noștri securiști români / n-a mai avut nici o scăpare” (*Răul de România*), la pietatea cu care este jelit mortul în speranța învierii sale pentru a restabili adevărul și dreptatea, ca în această tulburătoare *Viziune cu oasele tatălui meu în sacoșă*: „să scot oasele din sacoșă și să-i recompun scheletul / să-l reconstitui pe cel care ar fi putut fi tatăl meu / din propriile lui oseminte ca și cum eu i-aș fi acum Creatorul / și l-aș recompune la Învierea din urmă a morților / dar nici măcar nu știu dacă am apucat să-i spun vreodată *tată* / îl voi striga acum pentru prima dată cu acest cuvânt atât de nou pentru mine / când eu însumi sunt pe marginea propriului mormânt / în fața acestor biete oase goale și reci”, poem al cărui titlu exprimă ironia amară a autorului față de indiferența cu care societatea românească își asumă trecutul, transformând tragedia într-o scenă comică.

Baladele timpului nostru, cum se intitulează a doua secțiune a volumului, mută obiectivul de pe trecut pe prezent, dezvăluind într-un evantai de atitudini de la gravitate la ironie și sarcasm, dominate de cinism, pervertirea valorilor morale ale lumii actuale, tocmai din cauza uitării tragediei prin care a trecut. Poetul îl asimilează de astă dată pe jurnalistul Ion Zubașcu, scriind un gen de reportaje lirice despre oameni și locuri din realitate (în poemul *Între Adrian Păunescu și Emil Hurezeanu*, controversatul poet Adrian Păunescu, în al cărui cenaclu „Flacăra” a activat o vreme și cântărețul Ion Zubașcu, devine personaj pozitiv, model de umanitate!), episoade din istoria noastră recentă, în care tragedia se repetă metamorfozată în caricatură. Cu un cinism profetic de Casandră postmodernă, poetul descrie perspectiva în care o tragedie națională devine veselă apocalipsă, asociată de maramureșanul dârz, în poemul *Cimitirul Vesel România*, cu Cimitirul Vesel din Săpânța: „suntem morți și nu ne pasă dar dacă lucrurile / nu se vor așeza cât de cât în curând și politicienii de acum / nu vor înțelege că trebuie să fie oameni pentru istorie / cu planuri durabile de viitor pentru România nu hoți la drumul mare / țara asta ruinată de propriile servicii secrete / o să ajungă un loc sălbăticit plin de măracini și bălării / bun doar să se întoarcă să moară *acasă* milioanele de români / împărășiate de sărăcie prin toate colțurile lumii / pământ nelucrat cu ierburi înalte spini salcâmi și urzici cât casa / între trunchiuri bătrâne de pruni și de nuci părăsiți / unde să-și lase oasele împuținate de străinătate / sub cruci arătoase viu colorate și pline de viață ca-n Săpânța / cu povestea biografiilor lor ieșite

cu totul din comun / de cuceritori ai lumii fără armate mașini de război / și tehnici sofisticate de luptă doar cu mâinile goale / și inima plină de grija celor rămași pe pragul sărac de acasă / iar la poartă la vamă Moartea îmbrăcată în costum național / să dea bilete de intrare să vândă ilustrate și pliante color / pălăriițe de lână ulcele de lut cergi mițoase de Maramureș turiștilor străini veniți din toate marginile Pământului / să vadă cel mai vestit monument funerar de pe glob după piramide / Cimitirul Vesel România”.

A treia secțiune, *O tragedie românească*, proiectează asupra viitorului speranța salvării individuale și colective, spulberată însă cu ironie amară de conștiința fatalismului românesc. Ca și orfanii de tată, Ion și Ileana (sora sa, la rândul ei poetă), poporul român este orfan de Dumnezeu și lăsat pe mâna Diavolului; poetul se întreabă în poemul *Plângerea fraților Ion și Ileana*: „dacă nu cumva până și cerul / este controlat de aceeași atotputernică Securitate”. Poetul manifestă acum tăria morală a omului Ion Zubașcu, asumându-și destinul cu demnitatea, curajul și spiritul de sacrificiu moștenit de la tatăl său, exprimat în versuri de o fermitate și acuratețe testamentară: „și încă lupta noastră cu Securitatea nu s-a încheiat / ne vom duce și noi în curând în pământ / și ne vom muta dincolo încleștați de gât cu Securitatea / vom putezi în țărână luptându-ne cu Securitatea / pe noi nu ne vor mânca viermii Pământului / ci viermii Securității și le va fi ușor / și-au început lucrarea cu părinții noștri și cu noi / cât încă eram vii imaginându-ne că trăim în libertate / în lagărul nostru natal în minunata noastră copilărie din lagăr / nici sufletul nostru nu va putea urca liniștit la cer / decât scuturându-se din încleștarea Securității / și făcându-și vad către tronul Tatălui nostru ceresc / printre soboarele de îngeri simulanți din înalțuri / sensul vieților noastre de acum înainte până la capăt / e să ne apărăm părinții și propriile biografii / să le apărăm măcar memoria și istoria lor cât va fi cu putință / de sângele crimelor și violurilor Securității / ca măcar fiii și urmașii noștri la rândul lor / să ne poată apăra și pe noi până la capăt / într-o țară care înaintază în istorie cu spatele de o veșnicie / doar apărându-se de Securitatea care ar fi trebuit să o apere”.

Căci *Omul, pomul și fântâna*, scris, ca și volumul *Moarte de om* (Editura Limes, 2010), în perioada următoare aflării verdictului crud al zeilor în privința zilelor pe care le mai are de trăit, dar și a meschinăriei oamenilor și a lașității colective în momentul în care a fost dat afară de la ziarul „România liberă” pentru că dezvăluise „prea mulți ierarhi securiști”, ar trebui citit nu numai ca un zguduitor document, ci și ca testament al celui care a fost și rămâne pentru totdeauna Ion Zubașcu. O carte care merită a fi tradusă în toate limbile de circulație, căci este mai convingătoare decât rapoartele unor politologi privitoare la sistemul comunist.

Dumitru Augustin DOMAN

Ion Zubașcu. O viață dramatică – o poezie hiperrealistă

D.A.D. – prozator și eseist. A fost redactor la „Zig-Zag” (1990), „Expres Magazin” (1991-1992), „Evenimentul Zilei” (1992-1997). Timp de cinci ani – redactor-șef la „Calende” (1996-2000). În prezent – redactor-șef la revista „Argeș”. A publicat volumele: *Povestiri cu contrapunct* (1985), *Sfârșitul epocii cartofilor* (1999), *Meseria de a muri* (2007), *Concetățenii lui Urmuz* (2007), *Moartea noastră cea de toate zilele* (2008).

Ion Zubașcu pare să fi fost sortit unei vieți zbuciumate, dramatice, pline de nenumărate încercări. Dar micul om era pregătit să înfrunte orice stihie, să se lupte cu munții și cu fiarele pădurii... Deși s-ar cuveni să discutăm despre poezia lui Zubașcu mai degrabă decât despre viața lui, în cazul nostru nu putem despărți apele, pentru că el însuși nu a făcut delimitări între literatură și valorile înspumate ale vieții. Poezia *omului disponibil* Ion Zubașcu este un amplu document, proiectat în oglindă, un fidel jurnal al trăirilor de fiecare zi. Nu vom putea înțelege nicum poezia, fără a cunoaște viața autorului. Un caz unic în poezia românească. Prin extensie, chiar și cântecele străvechi culese din Maramureșul istoric, colindele pe care le cânta poetul pe la diferite festivaluri, sunt organic legate de biografia sa. Poezia și cântecul au fost formele explicite de luptă a lui Zubașcu cu vitregia sorții.

„Sub semnul acestei tragedii a stat destinul nostru de până acum”, mărturisește Ion Zubașcu într-un interviu acordat lui Adrian Alui Gheorghe („Conța”, nr. 6 / 2011), apărut la o lună de la moartea poetului. Și, mai departe: „Toată viața am fost pe drumuri, un destin de om trăit sub semnul provizoratului /.../, nu am fost legat de un loc anume, de o casă anume /.../, am știut că nimic nu e al meu, nu mă pot atașa de nimic /.../, sunt un străin în propria mea viață și în propria mea țară”. Nu mai e nevoie de hermeneutică, mărturisirea unei vieți așa cum a fost ține loc de orice analiză literară.

Cântecul de dragoste al Omului disponibil

La Zubașcu, în mod acut, dramatic, existența se preschimbă în literatură, devenind poezie-document. După o lungă perioadă, în care a practicat jurnalismul, a revenit la poezie, recuperând timpul dedicat igienei sociale, cu volumul *Omul disponibil*, sub-intitulat *Noi viziuni postistorice. Cântec de dragoste, la care voi lucra toată viața*.

În ce-l privește pe Ion Zubașcu, maxima referitoare la luciditate și suferință funcționează perfect. Viața lui, „biografia reală” a *omului disponibil* este cu atât mai dureroasă, cu cât el e mai lucid; dar el are, e adevărat, și o mare disponibilitate pentru suferința pe care o trăiește încă de la naștere, necunoscându-și tatăl (ucis de Securitate) și însoțindu-și mama în închisoarea politică la vârsta de doar doi ani, amenințat cu exmatricularea din facultate pentru că nu era „pe linie”, profesând ca dascăl în Maramureșul natal, cântând la cenaclul lui Păunescu, făcând o boemă „de nevoie”, el fiind, altfel, un om așezat și ordonat... De aici, autenticitatea textului (fiind vorba de un singur text, împărțit formal în douăsprezece cânturi), ce anulează hotarele dintre genuri, ignorând programatic trecerea de la poemul liric la cel în proză, de la eseu la jurnal și, desigur, și în sens invers. Zubașcu scrie un monolog continuu de o retorică dramatică: „Scriu de când mă știu, dar încă nu m-am fixat într-o formulă despre care să pot spune: da, asta e teritoriul meu, stilul meu, forma mea. Mă tentează în continuare toate formulele literare, pot scrie la fel de ușor în toate stilurile, am exersat atât de mult cuvântul încât pot face din el aproape orice, asemenea unui copil din jucăria sa”. Din melanjul de stiluri, Ion Zubașcu își construiește un stil propriu, absolut inconfundabil. „Epopoea” lui este confesiune, mărturia unei conștiințe artistice și civice neliniștite, responsabile, gata de sacrificiu pentru puritatea vieții și a textului. Pe cât de pretențios și scrupulos este poetul Zubașcu cu poezia sa, dar și cu poezia în general, pe atât este de generos cu confrății, mai ales cu cei mai tineri decât el. Un adevărat... om disponibil. Ceea ce nu exclude totuși polemica și atitudinea critică, derapând uneori – nicidecum rizibil – spre pamflet sau satiră.

Această carte a vieții poetului poate fi considerată o *ars poetica* ce vizează mai degrabă un crez de viață: „Mă simt bine doar în largul curgerii, nu sunt țărni, ci val curgător, cred cu putere că sunt o pânză freatică, în câmpurile cu unde galactice” sau: „manuscrisul meu esențial e chiar propriul destin”, sau: „Actualizez în poeme / eurile mele eșuate (și ale celorlalți), puse pe tușă / sau ținute-n rezervă de normalitatea mea de acum”. De aici senzația – dinspre poet spre cititor – de poezie trăită în chiar momentul scrierii ei, respectiv în chiar clipa citirii ei. Am putea spune că Ion Zubașcu este creatorul unui gen aparte: poezia-document, în care primează referențialitatea, cu nenumărate sertare ce dau pe dinafară de idei, fapte, amintiri deloc senine, deloc benigne. Poetul

le adună pe toate, visând la cartea desăvârșită: „Îmi închipui o carte ca o mare construcție / atât de bine legată în toate măruntaiele ei / încât imediat după apariție / s-o accepte marele cosmos / în circuitul valorilor lui”. Viziunea lirică este mereu marcată de tensiunea existențială, nelipsind nici abordarea autoreflexivă a cărții. *Cântul X* este un exemplar poem în acest sens: biblioteca care-și trăiește perioada gravidității în bibliotecă și naște acolo își inițiază fătul printre cărți; totul trimite la ideea de început de lume reală în mijlocul unui univers de cuvinte labirintice. Iar cântecul de leagăn e tot inițiativ: „Fiul meu, fiul meu / fie-ți aceste file de carte străveche / îmbibate, dincolo de litera lor, cu mult sânge și multă viață de om / cele mai durabile scutece!”

Pe de altă parte, e de remarcat lupta continuă dintre realitate și proiecția acesteia mai mult sau mai puțin fidelă, dar de un autentic dramatism: „Nu pot să sacrific femeia pe care-o iubesc / și copiii pe care-i iubesc / de dragul cuvintelor «copii» și «femeie» / dintr-o poezie de dragoste, oricât de desăvârșită ar fi ea”. Din această dispută, poetul iese învins, răstignit și sângerând la infinit pe o cruce de realitate și de cuvinte ce-l mângâie, liniștindu-l, dar și-l sfâșie, provocându-i suferinți. Finalul lasă o fisură pentru lumină, întredeschide o ușă cât să răzbată în universul acesta sufocat și sufocant o rază: „Sunt fericit. Sunt disponibil pentru orice experiență viitoare...”, pentru că: „Numai oamenii fericiți fac adevărata istorie”. Finalul cărții e unul profetic: „Între devorarea de alții și sacrificiul de sine / vom călători totuși fără întoarcere. / Ne vom obișnui cu atâta lumină / și, în cele din urmă, cu timpul. / E-he-he... De-ar fi să mai trăim o viață, un timp, o istorie... / Dar ce să mai lungim vorba atât? / Hai să luăm totul încă o dată de la bun început. // Cu Dumnezeu înainte!”

Poetul nu a ajuns să-și îndeplinească angajamentul de a scrie poemul unic, desăvârșit (*Omul disponibil*). Între timp, a aflat că o boală necruțătoare îl macină din interior. În lupta cu moartea a ieșit învingător însă, publicând în ultimii doi ani de viață două volume de poezii.

Poezia „ca un tratat de anatomie”

Volumul *Moarte de om*, cu subtitlul *O poveste de viață* (Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010), este asemeni unei terapii, dureroase, îngrozitoare, dar și benefice, în același timp. Am citit primele poeme, apoi am pus cartea deoparte, zicându-mi că încă nu sunt pregătit. E de necitit, de necitit! m-am descurajat eu. Am luat-o din nou peste vreo lună, am deschis-o ca pe Biblie pe la mijloc, am mai citit vreo zece versuri și... același verdict ezitant: de necitit, de necitit! Am scris două cărți despre moarte, dar acum îmi dau seama că am făcut doar literatură, că sunt un nevrednic mângăitor de hârtie. Când într-un final am reușit să citesc cartea, am descoperit că poetul Ion Zubașcu face o radio-

grafie surprinzătoare unui dramatic moment de viață. E un poem-document zguduitor pe tema morții, ce se înscrie la limita extremă dintre viața iluzorie și eterna veșnicie: nicio notă falsă, nimic ipocrit, nimic contrafăcut. Poetul desființează granițele dintre el – omul – și eul poetic.

La pagina 82 a acestui *Reality show*, găsim explicita artă poetică a lui Zubașcu: „nu m-am jucat cu cuvintele niciodată, cum nu m-am jucat cu propria viață, am scris versuri doar ajuns la o limită când eram cu ființa pe pragul prăbușirii și disoluției, pentru mine cuvintele au fost totdeauna o problemă de viață și moarte, m-am agățat de poezie cu tot trupul și sufletul ca de ultima șansă de supraviețuire, am scris versuri doar în acele clipe ale destinului când eram în primejdie de moarte, n-am trișat niciodată, am fost trup și suflet în tot ce am scris, ca în aceste cuvinte, textualismul meu n-a fost o țesătură textilă, sub țesutul cuvintelor, sub țesuturile lor vii susura totdeauna pânza freatică a sângelui: câtă suferință și spaimă de moarte tot atâta poezie”. Recitind volumele „omului disponibil” Ion Zubașcu, vom constata cât adevăr dureros ascunde fiecare afirmație din poemul citat.

Cartea este unică în literatura română prin ridicarea vălului de pe mizerabilism, de pe dramatismul paroxistic din unele momente ale vieții, prin reflectarea în toată hidoșenia ei a părții nevăzute a aisbergului care este existența. „Pacientul Ion”, un veritabil Iov al mileniului III, nu luptă cu bubele și lepra de pe grămada de bălegar, ci cu cancerul, boala secolului, într-o metropolă strălucitoare la suprafață, dar putredă de năravuri și moravuri balcanice. Cu seninătatea textului din Vechiul Testament, Zubașcu trăiește, la propriu, durerea, asemeni lui Iov: suferă, plânge, dar și speră, se opune, se bucură de fiecare zi, de fiecare secundă, mulțumind lui Dumnezeu în rugăciuni, în psalmi: „îți mulțumesc Doamne / pentru această nouă zi îmbelșugată de viață / pe care nu mă mai satur s-o trăiesc / după năucitorul diagnostic de la biopsie / înaintea întunericii / a nopții ce vine / a somnului fără nicio ieșire”. Toate aceste stări sunt sursă de poezie pentru Zubașcu, de altfel, ca și pentru Cioran care spunea: „întunericii în care ajungi pe scările durerii, nu este mai puțin infinit și etern decât lumina ce te orbește pe scările bucuriei”.

Scenele nude din bufetul Oșanca, terasa din curtea interioară a Centrului Mondial de Oncologie sunt a unui reportaj crud, aici „domnul cu valva aortică înlocuită și testiculele extirpate / își bea liniștit cafeaua cu doamna fără uter și rect / cu punga colostomică pe masă / și tuburile lungi de plastic prelungindu-i intestinul gros”, domnul din Bucovina (din care medicii mai pot extirpa doar „sufletul”) „își arată la mese filmele mari cu cavernele la plămâni / și cere tuturor bani de mâncare”; tabloul este de apocalipsă, că „nici nu mai știi cine e cel în care moartea e vie / și cel în care viața e moartă deja”, doar Zubașcu trăiește „cu plenitudine clipa”, fiind și aci „ca pretutindeni acasă” și observă cum „printre pacienții mâncați deja de toate bolile lumii / cireșele se coc printre

frunzele late ale cireșului/ foarte înalt și resfirat pe deasupra meselor/ doi porumbei se împreunează pe-o creangă...”. Astfel, toată istoria lumii, toate evenimentele cruciale nu se mai desfășoară pe câmpuri deătălie, pe „câmpuri de onoare”, ci în interiorul încă misterios al omului; istoricii se află în cabinetele medicale: „la radiografie și hemografie / la ecografie și scintigrafie / la irografie și tomografie / (...) / peste tot sunt biografi inspirați care văd și scriu / zi și noapte scriu anatomografii fără întrerupere / și nu-și mai văd capul de atâta scris / cu conștiința vie că marile evenimente istorice/ își mută sângeroasele câmpuri deătălie/ între dușmanii dinăuntru ai omului / și orice măreție se anatomizează / orice înfrângere și victorie se anatomizează...”. Poezia lui Zubașcu e „ca un tratat de anatomie”, dacă e să-l cităm pe Gheorghe Crăciun. În băătălia aceasta cu inamicul din interior, poetului nu-i mai rămâne decât speranța în miracolul creștin: „Am un sentiment plin că voi trăi, că voi supraviețui și acestei experiențe prin care mi s-a dat să trec cu viața mea atât de greu încercată de necazuri și singurătăți. Miracolul s-a întâmplat. Dumnezeu mi-a vorbit aseară prin omul lui, fiecare cuvânt al prediciei părea că îmi este adresat special mie. Fiecare propoziție mi se lipea de suflet și-mi dădea un răspuns...”

Testamentul, înscris într-o carte intens trăită și aproape la fel de intens „muriată”, este revelator: „Ion Zubașcu este numele meu sunt de meserie poet / și vorbesc pentru lungul șir de strămoși tăcuți de pe Valea Izei / mi se pare un nonsens să duci flori la mormântul unui mare poet / doar într-o zi anume și într-un anume loc peste niște oase goale / cine vrea să-și amintească de mine oricând și oriunde / e destul să-și ridice o clipă ochii și inima spre cer / să audă cum cântă cuvintele mele puternice printre stele”.

Toți oamenii iubesc, însă doar câțiva au reușit să facă poezie mare din sentimentul acesta. Toți oamenii sunt bolnavi, însă foarte puțini reușesc să facă poezie din trăirea suferinței, a durerii, a sfârșitului. Ion Zubașcu este un ales. El a reușit să scrie o carte de poezie adevărată, izvorâtă dintr-o intensă suferință. Iar acest lucru e cu adevărat un miracol.

Testamentul lui Ion Zubașcu: Omul, pomul și fântâna

Zubașcu, grav bolnav, a scris pe ultima sută de metri a vieții sale, în 2011, un volum dramatic: *Omul, pomul și fântâna. O tragedie românească*, testamentul de drept al poetului. A apucat să-l scrie și să-l publice într-o revistă, dar timpul nu i-a mai îngăduit să-l trimită criticilor și prietenilor. E aceeași poezie-document, la fel de sfâșietoare, un ultim strigăt de revoltă și disperare, stins într-o senină credință a *Vestitorului* Ion Zubașcu: „eu sunt un poet ocazional / m-am născut cu ocazia poporului român / scriu versuri cu ocazia limbii române / și a lumii în care se naște zilnic / viața mea unică poezia mea”.

Ana BANTOȘ

Mihail Ion Ciubotaru. *Spunerea ca ieșire din somnul memoriei*

A.B. – conf. univ., Catedra literatura universală și comparată, Universitatea de Stat din Moldova. Doctor habilitat în filologie. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, teorie literară. Publicații recente: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010.

CIUBOTARU, Mihail Ion (11.10.1936, Nicoreni, Bălți), poet, publicist, traducător. Este fiul Anei (născută Eșanu) și al lui Ion Ciubotaru, agricultori. Urmează clasele primare și școala medie în satul natal și este absolvent al Facultății de Filologie a Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău (1958). Debutează în 1953 cu un ciclu de versuri în ziarul „Tinerimea Moldovei”. Frecventează cenaclul literar al „Tinerimii”, unde îi cunoaște pe poeții Liviu Damian și Victor Teleucă. Deține funcția de redactor și de secretar de redacție al „Tinerimii Moldovei” (din 1963), secretar de redacție al revistei „Moldova” (1966-1977), redactor-șef adjunct al săptămânalului „Literatura și Arta” (din 1977) și consilier al Uniunii Scriitorilor din Moldova (din 1979). Debut editorial – *La bunici* (1972). Publică volumele de versuri: *Temerea de obișnuință* (Ch., 1977), *Întoarcerea către leagăn* (Ch., 1981), *Punct de sprijin* (Ch., 1982), *Te ține minte iarba* (Ch., 1984), *Ră-sai* (1986), *Un loc în vreme* (Ch., 1989, semnat cu pseudonimul „Mihail Nicoreanu”), *Noi, picătura de sânge* (Timișoara, 2002), *Viața fulgerului* (Ch., 2003). Cărți pentru copii: *Grădina* (Ch., 1974), *Întrebarea* (1984) și *Toboșarul* (1987). Volum publicat în limba rusă: *Horoșee nastroenie* (Ch., 1989).

Apariția, în 1973, a cărții de versuri *Linia*, este salutată de către Grigore Vieru și Victor Teleucă, acesta din urmă considerând că Mihail Ion Ciu-

În octombrie scriitorul și ziaristul Mihail Ion Ciubotaru va împlini 75 de ani. În prag de aniversare, Colegiul de redacție al revistei „Limba Română” îi urează împlinirii poet viață lungă, lumină în suflet, bucurii și împliniri pe tărâmul creației și toată recunoștința din partea domnilor cititori. La mulți ani!

botaru „nu este poetul efectului imediat”, pentru el contând „atitudinea strictă a poetului față de sine” [1, p. 307]. În cuvintele redactorului-șef de atunci al revistei „Literatura și Arta” transpar termenii în care se puneau, la acea vreme, în peisajul interriveran, problema responsabilității față de cuvântul scris, a sincerității în creație, a unității de caracter a omului și a artistului. Văzând în Mihail Ion Ciubotaru „un spirit romantic și vizionar”, criticul Mihail Dolgan îi califica poezia din volumele apărute ulterior drept cerebrală, de „o iscoditoare intuiție metaforică”, polemică, în același timp, suspectându-l pe autor că „se complace în sugerarea de aluzii echivoce sau chiar enigmatice; în luarea de atitudini unilaterale, sau chiar derutante; în emiterea de idei discutabile sau chiar inacceptabile” [2, p. 314]. Pe această undă a suspiciunilor lucrurile vor fi avansate dramatic de un ochi vigilent și, drept urmare a unui denunț către comitetul central al partidului comunist, volumul *Temerea de obișnuință*, apărut în 1977, este arestat, scos din librării și din biblioteci iar autorul demis din funcție.

Întrebându-se cum se explică puțina popularitate a acestui poet criticul literar Andrei Hropotinschi, care îl aprecia drept extraordinar, îl considera „o jertfă a salierismului”: în volumul său *Linia* Mihail Ion Ciubotaru, „dina-mitând din interior și sfidând anumite canoane literare perimate”, a propus cititorului „un anumit limbaj poetic... năvalnic, modernist, plin de seve, de idei, cu un sistem metaforic fascinant”, astfel încât a atras atenția criticii literare și a colegilor scriitori, dar și invidia acestora [4, p. 316]. Și în cazul autorului *Temerii de obișnuință* s-a întâmplat ca și în cazul lui Ion Vatamanu, autorul *Culorilor Mihaelei* și al poemului *Basmaua*, a lui Dumitru Matcovschi, autorul volumului *Descântece în alb și negru*, și a *Săgeților* lui Petru Cărare, cărți care au avut același destin, fiind interzise. În acea conjunctură politică repercusiunile drastice constau în plasarea „vinovatului” scriitor pe linie moartă. Concluzia criticului literar merită a fi reținută: „Oricare ar fi fost motivul, se lovea în cele mai frumoase poezii ale volumului (*O constatare*, *Cheie*, *Harap Alb*, n. – A.B.) și se despica, se rupea în două, precum ai rupe un vreasc de genunchi, un destin poetic care, deși s-a manifestat plenar prin mai multe cărți după acest caz penibil, a rămas în suflet pe toată viața cu izul amar al acelei discuții de la Uniunea Scriitorilor, la care un prozator-activist îl acuza că prin astfel de poezii M. I. Ciubotaru «trage un foc de artilerie asupra pozițiilor noastre...»” [4, p. 321]. Rămas fără surse de existență, Mihail Ion Ciubotaru va efectua traduceri, în special din literatura rusă (din A. S. Pușkin, M. Lukonin, P. Antokolsky, A. Voznesensky), din poemele și gazeturile lui Saadi, Makhtumkhuli, Abai, din poezia lui Radovan Zogović și Miroslav Valek ș.a.

Contrar tonului triumfalist al unei literaturi concepute în conformitate cu preceptele metodei realismului socialist, Mihail Ion Ciubotaru va fi tentat să afle și reversul medaliei: mitului înălțării, în opinia sa, îi corespunde un alt mit, al căderilor: „Unde cădea Icar / marea tălăzuia un străvechi vis milenar, unde cădea Manole / creștea mănăstire cu sfinte cupole, / unde cădea Gagarin / Pe vârcea mormânt de foc se făcea. // Târziu, stau pe iarba unde totul se petrecu. // Unde-au fost ei, unde sunt eu, unde vii tu / aud îndesindu-se mitul în piramidă să dea / loc celor care încă vor cădea” (*Mitul căderilor*).

Ecouri narative își fac loc în discursul axat pe reliefaarea unor experiențe dintr-un timp imediat postbelic, cu însemnele sale, care nu toate puteau fi dezvoltate în perioada respectivă. Spiritul ce unea generația din care face parte și Mihail Ion Ciubotaru este exprimat de către autorul *Liniei*, în mai multe poezii, dedicate colegilor săi de breaslă Gheorghe Vodă, Grigore Vieru, Emil Loteanu, Liviu Damian, Victor Teleucă, Anatol Gujel, Vitalie Tulnic, Spiridon Vangheli, George Meniuc. Ceea ce diferențiază aceste dedicații este percepția exactă a felului de a fi în literatură al celor vizați și expresia poetică fidelă stilului lor: universul ludic, luminos, optimist, cel al copiilor, atunci când e vorba de Grigore Vieru (de altfel, Mihail Ion Ciubotaru, semnatarul câtorva cărți pentru cei mici, privește lucrurile din perspectiva lor interioară), cel al reflecției parabolice de domeniul problemelor existențiale, atunci când adresatul este Emil Loteanu, sau într-o lume fantastică metaforică a lui Victor Teleucă („Cerul nopților Moldovei / când își mulge plinul uger, / pe o pajiște de slove / crește luminosul lujer”), universul lui Liviu Damian – al credinței redobândite anevoios, sau intima lume, nutrind chip de sferă, ale cărei sensuri le dezghioacă, în *zvârcoliri de gânduri*, proprie lui Vitalie Tulnic, sau urmărind pasul lui Spiridon Vangheli, *zburător setos de cale rătăcit cândva de stol*. Într-un timp în care valorile românești erau persecutate și calificate drept naționalism, demersul liric al lui Mihail Ion Ciubotaru, captat într-o anumită măsură și de o tematică „la ordinea zilei”, era orientat spre descoperirea unor începuturi identificate în leagănul rudimentar, care trimite cititorul cu gândul la gorunul lui Blaga, cel preocupat de sensuri filozofice precum viața și moartea. Zodiacul, constituindu-se din *onomatopee de intrat în an*, cu *leru-i ler, florile dalbe, Plugul, Steaaua, Semănatul*, din *onomatopee de deschis zărilor, onomatopee de trecut prin toamnă*, în care cuvintele se împletesc în chip de descântece, provin din resursele inepuizabile ale folclorului românesc. Alimentarea discursului liric la izvoarele nesecate ale folclorului au fost puse, nu fără teme, și pe seama „voinței poezilor de a-și democratiza limbajul, de a-și asigura un grad superior de accesibilitate și eficacitate” [3, p. 121], însă, dincolo de aceasta, să nu trecem cu vederea faptul că e vorba de o perioadă în care scriitorii basarabeni re-

descoperă resorturile izvoarelor adânci ale limbii române, aceasta fiind calea spre recucerirea ulterioară a valorilor spirituale românești în peisajul cultural pruto-nistrean. *Ritmând un mers*, Mihail Ion Ciubotaru se va orienta spre resursele unei oralități laconice, dense de sensuri, spre rostirea în proză, dar și spre versul contaminat de sonorile tradiționale, cu rime perfecte, averse să rostuiască viața în imagini metaforizante, dirijate spre un discurs liric modernizat. Același Andrei Hropotinschi observa, în 1997, că „dacă ar fi să facem un studiu al spiritului modernist al poeziei de la noi, apoi cartea aceasta (e vorba de *Temerea de obișnuință*, n. – A.B.) îi anticipează pe postmoderniștii de azi cu exact două decenii. Dacă nu cu mult mai mult...” [4, p. 321].

Peisaje basarabene bântuite de ploii torențiale, sub care se năruiesc soarele și văile, curg pe sub stâne, repezit și îngust; cu iazuri rămase în așteptare între stufuri și ierburi, prin care trec peștii lucioși în vară, adăugându-i tihnită lucoare; cu cărări de sunet trasate de păsări cântătoare; cu dropii apărându-și puii; cu toamne, în care iepuri ies din culcuș, antrenând copii în scenarii vânătoarești de basm naiv; cu anotimpuri așezate în frunză și cu ierni ce declanșează priveriști surde; cu alegoria urcușului spre creste de munți cu cerul pe frunți pe urmele unei balade supreme – toate acestea transmit capacitatea autorului de a da contururi unor viziuni memorabile, variate, bogate în detalii relevante, precum și unor pasaje în care crâmpie ale realului dau vigoare unei imaginații artistice bogate. Ulterior peisajele, mai interiorizate, vor arăta altfel: din ele va face parte și papagalul Gog, adus din apus și momit cu poeme credule, și pustia fără de nisip cu osuarele bătrâne și cu soarele ce „crapă ca piatra pe inimă”: „Prin pustia fără de nisip treceam, / treceam ca spre adăpători caravanele, / treceam spre osuare bătrâne, necesitam / măduva, vasul de sânge, sudura firescului / (prin pustia fără de nisip) // și soarele crăpa ca piatra pe inimă, / și inima vuia trăgându-și cerul pe chip, / și noi treceam, treceam ca printr-un somn al memoriei / prin pustia fără de nisip...”

Mobilul interior al demersului liric constă în opțiunea pentru afirmarea propriei identități, pentru lămurirea unui propriu fel de a fi. Un *eu* contaminat de toate plusurile, dar și de minusurile timpului în care trăiește poetul, este marcat de avânturile epocale ale cuceririlor cosmice, ale viziunilor centrate pe simboluri decurgând de aici. Pe de o parte, timpul îi cântă cântecul său, involburat *de stoluri de idei și vise*, iar, pe de altă parte, conștient că *rochița liricii s-a demodat și că e-n modă raționalismul*, personajul din versurile lui Mihail Ion Ciubotaru își adoptă, pe alocuri, și controversalele așa-numite „dintre lirici și fizicieni”, cunoscute într-o perioadă a culturii din fosta Uniune Sovietică. Poetul cunoștea poezia rusă în vogă, avându-i în prim-plan pe renumiții poeți Andrei Voznesenski, Evgheni Evtușenko, Bella Ahmadulina, de elanul cărora a fost, fără doar și poate, influențat un timp.

Memoria este invocată, în aceste condiții, pentru a echilibra mersul: *în lume sunt și locuri ce ne dor / sunt lucruri ce ne dor / sunt vremuri ce ne dor*. Tăcuta evadare a timpului îl înspăimântă și îi strecoară neliniște în suflet. *Neliniștea cuvintelor* sale imprimă amprentele itinerarului, pe care e căutată întoarcerea la rădăcini. Motiv foarte frecvent la poeții basarabeni șaptezeciști, întoarcerea la rădăcini ia forma căutării *punctului de sprijin*, a *întoarcerii către leagăn*, a delimitării *linie* proprii în viață etc.: „Coboară-te-n jos până la / rădăcina copacului, / și mai în jos până la rădăcina izvorului, / și mai în jos până la / rădăcina pământului. – / peste tot, clarsunător, auzi-vei un nume” (*Închinare*). Adâncimile îi dau certitudinea cunoașterii și a iluminării: „...am băut, totuși, din mari adâncimi/ apa luminii curată”, versurile sale transmițând dorința tot mai fermă de propovăduire a *cuvântului nestingherit defel, îndreptăți de faptă*, împătımirea de viață, sinceritatea... În același timp probat în versurile lui Mihail Ion Ciubotaru, sentimentul dragostei, oferă un spațiu central generos protagonistei cu chip tânăr, amintind, uneori, de zulniile de odinioară. Tonul de romanță pune stăpânire pe atmosferă, autorul reliefându-l și în unele titluri de poezii. Înserarea învăluie, ca pe *niște efigii sculptate în vânt*, perechile de îndrăgostiți, consumându-și sentimentele sub arcul de triumf al iubirii, schițat de podurile ridicate pe exotica Neva. Iubirea e filtrată prin aerul atmosferei eminesciene, sau, altă dată, al împlinirii în ritmuri de horă, sau dans idilic, toate acestea purtând și marca unui timp în care își făceau loc și accente ale monumentalului, și tonuri ale imnicului. Într-o atmosferă în care totul nu poate avea decât un singur înțeles – mersul înainte, cu tăceri care-și au culoarea lor, într-un „teatru” de lupte, cu noțiuni în perechi, între îndoială și certitudine aflându-se continente întregi, personajul va mărturisi: *eu sunt un foarte demodat*. Însă, din perspectiva acestui „personaj demodat”, cea mai tragică dramă este pierderea memoriei. De la un timp miracolul vieții, mirarea în fața noului născutului, precum și în fața longevității, este urmărit într-o simbolistică a gesturilor, care se citesc în tablouri rememorate, în centrul cărora e plasată *casa cu pereți de ramuri și de lut lipit cu mâna, pâinea caldă, tihna casei și dorința de a „fixa” retrezirea darnicei naturi*. Dacă, în anii șaptezeci, poezia revenirii acasă este alimentată de prozaizare, ulterior, autorul, tentat să rescrie istoria, își dezvoltă în versuri un arsenal langajier dintr-un alt registru, mai categoric, mai incisiv, mai provocator: „Hoț sau sultan, la Ungheni toată lumea așteaptă, / Trenul (reptilă modernă) decis ca o replică vine, / Urlă pe curbă U! U! Ferecat, dătător de speranță, / Toată lumea vibrează, hoț sau sultan, la Ungheni / Soarele încă n-a răsărit, luna mai stă, solz alb, / Gara e luminată de sănii doamnei de pe peron...” (*Parcă trecui pe sub o apă stufoasă*).

File de istorie recentă se vor desprinde cu și mai multă degajare, imaginației dându-i-se frâu liber, formula tradițională, a colindei, bunăoară, fiind străbă-

tută de arsura speranței și de așteptarea retrezirii: „Aștept lumina, / Aștept, la fereastra pământului, soarele, / el să tresară pe frunți, în priviri negurate, / în vise și-n vorbe, și-n faptele tot mai / nebnatice / de care ne dăm sau nu ne dăm bine seama. / Aștept, în sudul pălit de arsura speranțelor, / aștept retrezirea – cu-adevărat retrezirea! – / pământului nostru iernatic, / a trupului, simțului, felului însuși de-a fi / în preamila deprindere de a tăcea și răbda / iernatic” (*Colinda unei așteptări*).

Recapitulând *viață, erori dulci, curse, cozi de șopârlă*, Mihail Ion Ciubotaru își rezumă experiența la cunoașterea *cifrului* vieții, *cifru* constând în *vis și forță*, în puterea de a crede în adevăr: „Aștept omul bun. / Și prin așteptare nădăjduiesc”.

Note bibliografice

1. Victor Teleucă, *Bucuria reciprocă: omul și pomul*, în vol. Mihail Ion Ciubotaru, *Fața fulgerului*, Editura Litera Internațional, Chișinău, 2003.
2. Mihail Dolgan, *Temerea de obișnuință*, în vol. Mihail Ion Ciubotaru, *Fața fulgerului*, Editura Litera Internațional, Chișinău, 2003.
3. *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări* (Coordonator Mihail Dolgan), „Tipografia Centrală”, Chișinău, 1998.
4. Andrei Hropotinschi, *Temerea de obișnuință și fenomenul salierismului. O carte tăiată și un poet viu*, în vol. Mihail Ion Ciubotaru, *Fața fulgerului*, Editura Litera Internațional, Chișinău, 2003.

Doris MIRONESCU

O carte a memoriei – *Vizuina luminată* de M. Blecher

D.M. – doctor în filologie, asistent universitar la Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași. Angajat într-un proiect de cercetare postdoctorală asupra strategiilor de construcție a mărcilor identității naționale în literatura română a secolului al XIX-lea.

Între jurnal și memorii

Jurnal *Vizuina luminată* nu este, deoarece nu respectă niciuna dintre regulile genului diaristic. Nu înregistrează zilnic, sau cel puțin cu o periodicitate oarecare, întâmplările curente din sfera de interes a autorului scrierii. Nu este scrisă de autor pentru sine însuși, ci se adresează unui public a cărui nedumerire în fața unei succesiuni antidiacronice de imagini este atent programată. Mai mult, cartea își „încscenează” propria lectură, se oferă deci ca operă „de citit”, și nu ca spațiu de recluziune a persoanei care scrie, în acord deplin cu eul său cel mai profund. Scrierea se prezintă ca „operă” („scriu această carte”¹, declară la un moment dat naratorul), are deci un început și un sfârșit care generează o unitate de conținut prin simpla delimitare a materialului, ceea ce nu se întâmplă în cazul jurnalului, virtual deschis la infinit, dacă autorul său nu se plictisește de scris sau nu este pus în incapacitate de a continua scrierea din cauze obiective precum decesul.

Pornind de la evidența că sintagma „jurnal de sanatoriu” este folosită cu sens impropriu, putem considera *Vizuina luminată*, cu titlu de ipoteză, o autobiografie. Memoriile nu sunt constrânse să conțină relatarea vieții autorului de la naștere (Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*; Mircea Eliade, *Memorii*); există și memorii pe care, preluând o sintagmă a lui Mihai Zamfir, le putem

▀ Studiu din volumul în pregătire, intitulat *M. Blecher*.

numi „de criză”, deoarece cuprind o singură perioadă bine delimitată din viața autorului, meritând să fie rememorate datorită încercării existențiale pe care a constituit-o. Mai ales memoriile de război se încadrează în această categorie (G. Topârceanu, *Pirin-Planina*; Lucia Demetriade-Bălăcescu, *În noul paradis*), după cum și literatura carcerală a dat câteva opere majore ale genului, între care, în primul rând, *Jurnalul fericirii* de N. Steinhardt. Prin delimitarea sa paratextuală, *Vizuina luminată* poate face parte din memoriile de sanatoriu. Cu unul dintre acestea (G. Banea, *Prin spitale, la Razgrad*) fusese comparat, în mod defavorabil, romanul *Inimi cicatrizate* de către Eugen Ionescu în 1937².

Însă *Vizuina luminată* nu reprezintă pur și simplu niște memorii. Boala este una dintre temele scrierii, dar nici pe departe cea mai importantă. Corporalitatea, spre exemplu, ca loc de atestare a sinelui, este explorată în capitolul al doilea al cărții în pura ei spațialitate, lăsând în urmă imaginea suferinței trupești. Înfățișarea trupului ca rețea sanguină înglobează și, totodată, depășește tema suferinței din sanatoriu, detaliată în atâtea pagini încărcate emoțional din *Inimi cicatrizate*. Spitalul ca loc aparte, în care bolnavii întemeiază o comunitate bazată pe sentimentul excluderii din lume, este și o temă a scrierii de față, însă mult mai puțin reliefată decât în romanul anterior. Într-un fel, *Vizuina luminată* „rescrie” cartea precedentă, punând de astă dată în centru un subiect cu o extraordinară pulsiune analitic vizionară.

De asemenea, trebuie ținut seama și de caracterul cu totul neobișnuit al scriiturii, îndepărtată considerabil de linia stilistică a memoriilor, fie acestea de tipul *O viață de om așa cum a fost*, fie de tipul *Jurnalul fericirii*. În locul recapitulării unui trecut dintr-o perspectivă unitară, care să urmărească structura personalității încă din primele momente când aceasta se manifestă sau coerența atitudinii morale în fața nefericirii, Blecher propune un text care plasează sub semnul întrebării încă de la prima pagină posibilitatea rememorării trecutului „așa cum a fost”, cu întreaga sa „însemnătate”.

Problema primă a discursului desfășurat încă de la prima pagină a *Vizuinii luminate*, o problemă nespecifică pentru niște memorii, este alienarea individului față de propriul trecut, imposibil de recuperat prin amintire. Viața trăită este înstrăinată de o memorie care îi șterge importanța: „amintirile în memorie se decolorează exact ca și acelea pe care le păstrăm în sertare”. În plus, trăitul este concurat de vis și de imaginație, facultăți mentale ce recuperează noi moduri de manifestare a sinelui. Prezența ficțiunii onirice în mijlocul rememorării și utilizarea vizionarismului estetizant ca o contragreutate a evocării realiste scot această carte din categoria memoriilor. „Montajul” *Vizuinii luminate*, aparent aleatoriu, se structurează pe parcurs ca o narațiune necon-

vențională, marcată printr-un ritm epic incontestabil: dovada acestui lucru o face plasarea sugestivă a episodului carnavalului bolnavilor de la Leysin în capitolul penultim, unde ar trebui, într-o narațiune obișnuită, să apară punctul culminant care tranșează conflictul, dar și de apariția fantasmatică a craniului de cal în odaia de sanatoriu invadată de șoareci, fixată la sfârșitul cărții, ca deznodământ al unei serii, chiar și necronologice, de întâmplări. Însă punerea în scenă a diferitor capitole este eseistică. Amintirile din sanatoriu (imposibil de aflat cât de veridice) sunt constant manipulate pentru a acomoda anumite dezvoltări ideatice, ilustrând etapele unui raționament. Cronologia lor este adesea inversată și însăși „realitatea în care ele s-au petrecut” e pusă sub semnul întrebării.

Autobiograficul și autoreferențialitatea

Noțiunea de „roman autobiografic” a fost propusă de Radu G. Țeposu în *Suferințele tânărului Blecher* pentru a exprima statutul referențial ambiguu al scrierilor blecheriene. Într-adevăr, ele se hrănesc dintr-un material cu posibil relief autobiografic. Peregrinările lui Blecher prin sanatoriile din Berck, Leysin, Techirghiol sunt cunoscute, ultima dintre ele fiind chiar multiplu atestată documentar, prin corespondența cu Lucia Demetriade-Bălăcescu, internată acolo, și prin amintirile Mariei Ghiolu, care l-a cunoscut pe tânărul scriitor exact în această perioadă. Totuși, evenimentele propriu-zise relatate – o operație dificilă la Berck, istoriile unor pacienți de acolo, carnavalul de la Leysin sau întâmplarea din odaia cu șoareci de la Techirghiol – sunt neverificabile. Toate fac parte din seria întâmplărilor intime, cu o semnificație pur personală. Ele vin să-i dovedească naratorului, de pildă, faptul că „clișeele vieții noastre au însemnătatea cenușii care se cerne”. Fiind comunicate unor cititori, episoadele vieții intime capătă un caracter pledant, ca piese într-o demonstrație ce se dorește logică și își subliniază, ocazional, coerența: „Pentru a adăuga încă un amănunt la întâmplarea pe care am povestit-o mai sus și pentru a defini mai exact strania diversitate a faptelor cotidiene, adaug că în aceeași seară...” (s. – D.M.). Evocarea propriului trecut devine parte a unei strategii argumentative, bazate nu doar pe silogism, dar și pe procedeele retoricii. Iată de ce textul pune atât de multe probleme de încadrare generică: el se propune încă de la început, în structura de suprafață, ca un roman-eseu sau eseu-roman. Din acest motiv, suntem obligați să numim în continuare vocea auctorială din *Vizuina luminată* „narator”, și nu pur și simplu „Blecher”: nu pentru a conserva limbajul naratologic în mod absurd în analiza unei opere ce se sustrage voluntar criteriilor teoriei ficțiunii, ci pentru că există o latură ficțională a acestui personaj, chiar și atestat documentar, așa cum apare el aici.

În sensul foarte larg utilizat de către Radu G. Țeposu („scriere care face saltul de la simpla notație referențială la narațiunea reflexivă”³), *Vizuina luminată* este un roman autobiografic, în aceeași măsură ca și *Întâmplări în irealitatea imediată*. Cu toate acestea, le despart diferențe notabile în articularea discursului, ca și situarea particulară a fiecăruia în raport cu criteriul referențialității.

Întâmplările funcționează ca un roman, deoarece conțin o aventură completă, cu început și sfârșit (ca în definiția aristotelică a operei), cu episoade structurate, la rigoare, într-o serie ritmică, cu o intrigă, o culminație a acțiunii și un tragic deznodământ. Episoadele epice predomină și chiar amplele pagini descriptive sunt încadrate într-o narațiune de tip romanesc, cu peripeție și suspans. Până și titlul cărții („Întâmplări”) este sugestiv cu privire la modalitatea scriiturii. *Vizuina luminată* s-ar fi putut intitula „Reflecții din irealitatea imediată”, deoarece întâmplările sunt mai puțin numeroase, fiind integrate într-un discurs cu caracter eseistic, ca argumente pentru o teză. Multe dintre episoadele cărții postume au o finalitate demonstrativă, iar nu expozitivă. Întâmplările din sanatoriu cuprinse în primele două capitole (cele mai ample din carte) fac parte dintr-o desfășurare eseistică, în vreme ce ultimele trei, mai epice, țin de logica romanescului. Naratorul din *Întâmplări în irealitatea imediată* se constituie ca personaj, în ciuda faptului că își povestește copilăria într-o manieră digresivă și într-o ordine anticronologică. El are o atestare ontologică de tip ficțional⁴, iar sensibilitatea sa și un anumit profil moral se conturează indirect, în cursul narațiunii. În schimb, naratorul din *Vizuina luminată* se definește mai puțin prin „aventură” și mai mult prin cugetare. Dacă naratorul din *Întâmplări* poate fi comparat cu eminescianul Dionis, ca tip de „gânditor în acțiune” sau de filozof care-și trăiește filozofia, naratorul din *Vizuina luminată* seamănă cu „moșneagul” din *Archaeus*, proza postumă neterminată a aceluiași scriitor în care, în ciuda prezenței mărcilor nuvelistice (dialogul între două personaje), narațiunea nu se coagulează, iar textul devine eseu metafizic. Discursul din *Vizuina luminată* are, din acest motiv, un aspect hibrid, de demonstrație intelectuală care se preface în narațiune.

Pentru a „umaniza” acest discurs, pentru a-l face credibil și acceptat de către cititor, cartea se folosește de unele strategii retorice. Nu mai este vorba de retorica ficțiunii, de tipul celei teoretizate de Wayne Booth, concretizată în tipul de narator sau în tehnica punctului de vedere. Acestea rămân cele utilizate și în *Întâmplări*: tipul narativ auctorial, susținut de o sugestivă tensiune între personajul-narator și personajul-actor. Însă, dacă în romanul publicat în 1936 personajul-actor predomina, reușind să deturneze afectiv multe dintre intervențiile naratorului în text, în *Vizuina luminată* naratorul este figura centrală, iar timpul povestirii domină copleșitor timpul povestit. Numeroase

pasaje din carte subliniază că „timpul prezent” trebuie înțeles drept timpul în care este scrisă cartea, moment descris îndelung, în mod plastic: „În timp ce scriu, în timp ce condeiu alergă pe hârtie în curbe și linii și ondulări ce vor însemna cuvinte [...] în fiecare atom din spațiu se întâmplă ceva”. Acest fapt se repetă de mai multe ori, atrăgând astfel atenția asupra unei situații neobișnuite ce caracterizează scrierea de față în contextul operei lui Blecher, dar și în ansamblul literaturii române interbelice.

Vizuiina luminată este creația blecheriană care își descrie cel mai insistent propria apariție. Naratorul ține să precizeze în repetate rânduri momentul în care scrie, semnaland cititorului că paginile pe care le citește nu doresc să instituie un univers ficțional cu un timp al său, paralel. Cititorul nu e lăsat să uite că citește rânduri care au fost cândva scrise de o persoană reală. Astfel, mecanismul lecturii de ficțiune, constând într-o „suspendare a neîncrederii”, după formularea lui Coleridge, este întrerupt, subliniindu-se în mod repetat situația scripturală a textului și necesitatea luării în calcul a momentului când el a fost scris, pentru ca astfel lectura să capete o acuitate perceptivă similară cu cea afirmată în momentul mărturisit al scrierii. Adevărul experienței povestite este astfel atestat printr-o declarație de prezență în actul consemnării pe hârtie a evenimentelor. Însă evenimentele povestite sunt adesea trăiri interioare halucinatorii, vise, amintiri, fantasmе. Evocarea lor contestă concepția realității ca lume pur exterioară, pipăibilă. Încercarea de fixare a clipei scriind joacă rolul unei măsurători a inconsistenței ontologice a vieții în manifestările ei externe, inconsistență cel puțin la fel de mare precum aceea a visului. Scrierea devine, din acest motiv, o componentă esențială a operei, făcând parte din însăși problematica acesteia, scoțând-o din pagină, ajutând-o să treacă pragul dintre „acolo” (lumea ficțională) și „aici” (lumea cititorului).

Există, în afara referirilor la momentul scrierii și la situația de lectură (cuvintele așternute pe hârtie „vor avea sens pentru oameni necunoscuți mie care le vor «ceti»”), alte câteva pasaje în *Vizuiina luminată* ce sugerează posibilitatea de a citi cartea într-o manieră nonficțională. În aceste pasaje, esențială este pragmatica ilocutionară a limbajului. Naratorul vorbește despre sine însuși și despre locurile prin care se mișcă, ca și cum cititorii ar cunoaște deja datele esențiale din lecturile lor anterioare. Mai întâi, naratorul nu se prezintă, nici nu precizează că la Berck este silit să stea întins mereu pe gutieră. Descrierea orașului „răsturnat la 90 de grade” lipsește cu desăvârșire din scrierea postumă, ca și cum nu ar mai fi necesară. Situația este mult diferită de cea din *Inimi cicatrizate*, unde sala de mese de la sanatoriul din Berck era prezentată cu un aer de stupefacție, ca un loc fantastic, de descendență poetică. Nonșalanța naratorului din *Vizuiina...*, care trece peste ceea ce ar fi putut fi un element „de

efect”, denotă lipsă de interes pentru valorile estetice, trimițând astfel, încă o dată, către sfera extraliterarului. În cele din urmă, proiecția autobiografică este întărită de cele câteva referiri neglijente la un timp și un spațiu exterioare diegezei („în astă vară” – probabil vara anului 1937; „stăteam pe terasă” – terasa casei din Roman, strada Costache Morțun, nr. 2, unde Blecher locuiește începând cu luna martie 1935). Neglijența cu care sunt oferite aceste informații subliniază în cea mai mare măsură veridicitatea lor. Fără a da alte indicii asupra situației sale de bolnav, nepreocupându-se, aparent, de realitățile care-l privesc, naratorul are aerul de a „scăpa” o trimitere la „iarna trecută” sau alta la un eveniment de „astă-vară”, sugerând lipsa dorinței de a ascunde ceva din ceea ce este, evident, o scriere nonficcională. Aceste referințe asigură, prin lipsa lor de relevanță narativă, existența unui nivel al realității în care cartea este scrisă⁵.

Vizuina luminată poate fi considerat un veritabil „roman autobiografic” (după formula lui Radu Țeposu), spre deosebire de *Întâmplări*, care nu necesită decât identificarea ca roman, deoarece nu posedă un „comerț” autentic între diferitele niveluri de realitate implicate de situația de lectură. În scrierea postumă, autoreferința, sau „scrierea de sine”, cum o denumeste Carmen Mușat⁶, deschide opera către lumea prezentului printr-o situație pragmatică în raport cu timpul trăirii și timpul mărturisirii. Scriind într-un moment bine delimitat în timp, naratorul mărturisește clipa scrisului drept palier al realității obiective, incontestabile, probată prin simpla existență a cuvintelor pe care cititorul le are în față. Momentul scrierii este fixat astfel în timp în materialitatea lui, punctând cel puțin un eveniment inalienabil, neficționalizat, nechestionabil sub raport existențial. Clipa așternerii pe hârtie a scrisului reprezintă, în cartea blecheriană, realitatea însăși, luată ca punct de plecare pentru reveriile naratorului. Iar acest punct de o stabilitate ontologică verificată deschide calea unor incursiuni în lumile fantastice, și ele asimilabile realului în sens largit.

Împotriva biografiei. Autoficțiunea și critica limbajului

Vizuina luminată poate fi privită ca o scriere romanescă modelată după o retorică discursivă sau, dimpotrivă, ca un eseu construit după o logică romanescă. În ceea ce privește criteriul referențialității, cartea se situează la jumătatea distanței dintre biografie și ficțiune, îndreptățind, în mai mare măsură decât *Întâmplări în irealitatea imediată*, identificarea sa drept „roman autobiografic”. De ce nu o autobiografie propriu-zisă totuși?

Răspunsul trebuie găsit în finalitatea cu care naratorul *Vizuinii...* investește propria scriere. Într-un anumit loc, el declară, apăsător polemic: „nu scriu aceas-

tă carte nici pentru confortul meu sufletesc și nici pentru acel al cetitorului...”. Scrierea are deci o finalitate diferită de aceea a autobiografiei flatante, care înregistrează progresul unui personaj ilustru și evită să contribuie la comoditatea consumatorului care-și vede prejudecățile de lectură confirmate. Dar asta nu înseamnă că *Vizuina...* se ambiționează să fie o autobiografie „sinceră”, crudă cu sine însăși. Nu ipocrizia omenească este acuzată de către naratorul blecherian în carte, ci falaciozitatea limbajului în general, caracterul înșelător al vorbirii, ineficiența în comunicare și caracterul indiscernabil al adevărului, pe care limbajul nu este în stare să-l vehiculeze fără să-l falsifice. Dificultatea narațiunii autobiografice, pentru naratorul blecherian, nu constă în prezumtiva impudicitate a anumitor secvențe, ci în amestecul universal de real și ireal în trăirile omenești. Una dintre afirmațiile sale emblematice este aceea că: „Este, cred, același lucru a trăi sau a visa o întâmplare și viața reală cea de toate zilele este tot atât de halucinantă și stranie ca și aceea a somnului”. Ca atare, în locul unei autobiografii propriu-zise a unui personaj care se iubește sau se urăște pe sine și vrea să comunice acest lucru cititorilor, *Vizuina luminată* se dovedește a fi o încercare minată, marcată de incertitudinea recuperării câtorva momente din trecut și complicată de o critică vehementă a limbajului rememorării.

Opțiunea blecheriană pentru romanul autobiografic în *Vizuina luminată* îl aduce pe scriitor aproape de una dintre dezvoltările relativ recente din spațiul naratologiei franceze. Este vorba despre autoficțiune, gen nou și impetuos, definit în 1977, într-un roman al lui Serge Doubrovsky, și extins apoi, prin eforturile scriitorilor (Hervé Guibert, Emmanuel Carrère ș.a.), dar și ale teoreticienilor (Vincent Colonna și Marie Darrieussecq, în special), la un număr considerabil de texte literare, atât contemporane, cât și mai vechi, inclusiv unele antice. Două teorii mai importante ale autoficțiunii pot fi identificate: una „naivă”, primară, vulgarizată, transformată în rețetă de succes de către autori de ultimă modă, precum Catherine Millet sau Christine Angot, și alta universitară, pornind de la conceptul de intertextualitate. Prima, exemplificată prin scrieri precum *La vie sexuelle de Catherine M.* (Catherine Millet) ori *Sujet Angot* (Christine Angot), este reduționistă și cu o strictă referențialitate, implicând adesea povestirea de istorii intime, cu potențial scandalos. Ele sunt ceea ce numea Genette în *Ficțiune și dicțiune* „autobiografiile rușinoase”, chiar dacă nu acest adjectiv le caracterizează cel mai bine... În schimb, teoria „matură” a intertextualității, elaborată de Vincent Colonna, Gérard Genette și Marie Darrieussecq, este mult mai cuprinzătoare. În lucrarea sa esențială, *L'autofiction. Essai sur la fictionalisation de soi en littérature*, Vincent Colonna susține că referința autobiografică nu este decât aparență în cazul autoficțiunii, care se caracterizează prin inexactități referențiale, unele chiar flagrante,

negând *de facto* pactul autobiografic (din acest motiv, autoficțiunea devine „un dispozitiv schizofrenic”⁷). Și Marie Darrieussecq consideră că „autoficțiunea este un text cu toate semnele ficțiunii, asupra cărora este puternic marcat semnul autobiografiei”⁸. Ea este o scriere fantastică, dar care își afirmă, în mod obstinat, apartenența la domeniul realității prin identificarea declarativă a naratorului cu autorul de pe copertă. Astfel concepută, autoficțiunea pare un caz particular al definiției propuse de Vincent Colonna. Darrieussecq se referă în primul rând la scrieri precum *Le pays sous l'écorce* de Jacques Lacarrière sau *Moravagine* de Blaise Cendrars, opere semifantastice în care indicii autobiografici plasează lectura într-o incertitudine fertilă. În schimb, Colonna are în vedere texte în care identificarea naratorului cu autorul (uneori doar sugerată, ca la Proust, Céline, Hesse) este un trop metaliterar evident, de exemplu o aplicare a procedurii *mise en abîme* (apariția lui Dante în *Divina Commedia* și a lui Borges în *El Aleph*). Autoficțiunea reprezintă, pentru teoreticianul francez, un gen care aplică cu larghețe formele intertextualității.

Despre o identitate între romanul autobiografic, așa cum îl practică Blecher în 1937-1938, și așa-numita autoficțiune realizată în special de autorii francezi, de la Serge Doubrovsky (*Fils*, 1977) și până la Emmanuel Carrère (*Un roman russe*, 2007), nu se poate vorbi. Ar reprezenta un caz bizar, neverosimil și, la urma urmei, neconcludent de protocronism ca autorul român să anticipeze cu atâtea decenii o subtilitate naratologică a cărei apariție este atât de legată de speculațiile taxonomice structuraliste ale anilor '60-'70. Fie că luăm autoficțiunea în sensul restrâns cu care circulă în rândul publicului, fie că folosim accepția intertextuală propusă de Vincent Colonna, *Vizuina luminată* nu intră în cadrele definiției. În ambele cazuri, definirea scrierii ca autoficțiune se lovește de problema lipsei unui nume al naratorului care să poată fi asimilat cu cel al autorului de pe copertă, ca și de lipsa desemnării paratextuale a scrierii autobiografice drept roman. Blecher nu caută să profite de pe urma incertitudinii cu privire la statutul ficțional a ceea ce povestește și, totodată, așază o puternică marcă nonficțională asupra discursului din carte. Or, lipsa amprentei apăsate ficționale, trăsătură definitorie, necesară și suficientă a autoficțiunii, hotărăște că scrierea postumă a lui Blecher nu poate fi în niciun chip asimilată subgenului inventat de Doubrovsky. Nici scriitura, cu toate variațiile sale în limitele genului, nu încurajează o apropiere. Din niciun punct de vedere, această ultimă operă blecheriană nu poate fi considerată o autoficțiune. Genul său proxim rămâne cel stabilit de Radu G. Țeposu, „romanul autobiografic”, cu toate impreciziile la care sintagma dă naștere.

Există totuși un punct comun între Blecher și unii dintre teoreticienii autoficțiunii, ce rezidă în opoziția față de genul autobiografic și atitudinea critică față

de limbaj. Critica limbajului biografiei nu se manifestă în mod semnificativ în scrierile „autoficționarilor” recentți, de felul lui Emmanuel Carrère, Catherine Millet sau Christine Angot, în cazul cărora actul ficționalizării propriiei biografii este insuficient problematizat, însă se manifestă foarte puternic la inventatorul genului, romancierul și teoreticianul literar Serge Doubrovsky. Pledoaria pentru autoficțiune a acestuia din romanul *Fils* avea rădăcini într-un protest de ordin stilistic, dar cu implicații mai profunde, sociale și filozofice, la adresa genului autobiografic: „Autobiografie? Nu, ea este un privilegiu rezervat oamenilor importanți ai lumii, în amurgul vieții lor și într-un stil frumos”⁹. În același loc, Doubrovsky susținea că autoficțiunea face trecerea de la „limbajul aventurii la aventura limbajului” (cunoscuta formulă a lui Jean Ricardou), semn că romancierul atribuia noului gen valențele intelectuale preconizate de „noua critică”.

După cum arată Laurent Jenny, autoficțiunea astfel concepută nu este preocupată de menținerea iluziei referențiale. În schimb, ea ilustrează „posibilitatea unei autobiografii critice față de propria valoare de adevăr și conștientă de propriile efecte de discurs”¹⁰. Invenția lui Doubrovsky pune sub semnul întrebării limbajul autobiografiei, un limbaj ce se pretinde, în mod abuziv, a fi „adevărat”. Autoficțiunea doubrovskiană, în ipostaza sa din romanul *Fils*, este un discurs despre sine avertizat cu privire la ușurința cu care limbajul falsifică adevărul. Tema va fi preluată de către Alain Robbe-Grillet în *Le miroir qui revient* (1984), unde se face o critică a stilului autobiografiei, acuzat că falsifică existența prin simplificare, prin inserarea unei logici posterioare faptului trăit, care îl raționalizează excesiv, reprezentând, în cele din urmă, o trădare a „clipei” în folosul „biografiei” tardive. Prin istoricizarea și logicizarea eului în autobiografie se pierde palpitul vieții psihice, cu erorile și contradicțiile acesteia. Însă Laurent Jenny arată, pertinent, că același tip de critică poate fi îndreptat împotriva oricărui fapt de limbaj, „căci nu există practic niciun aspect al vieții noastre pe care să-l trăim ca și cum el ar fi deja formulat”¹¹.

Critica biografiei făcută de Robbe-Grillet amintește de argumentele „lingvistice” (discursul împotriva cuvintelor) folosite de naratorul blecherian în *Întâmplări în irealitatea imediată* pentru a denunța capcana autobiografică. Enunțându-le, autorul român se situa, pur și simplu, pe terenul intelectual al epocii sale: ideile reprezintă un bun comun al gândirii romanului la Proust, Joyce și Virginia Woolf, care caută cu înfrigurare un nou limbaj al conștiinței imediate, pentru a neutraliza efectele alienante ale povestirii de sine în maniera romanescă a secolului al XIX-lea. Și Mircea Eliade (*Întoarcerea din rai, Lumina ce se stinge*), C. Fântâneru (*Interior*) sau I. Biberi (*Proces*) încercaseră

eficiența unor astfel de limbaje. Romanul modern este unul conștient de statutul limbajului în raport cu realitatea și nu de puține ori tematizează tocmai această relație. Și romanul blecherian din 1936 începea cu un denunț al logicii verbale a rememorării trecutului („Cuvintele obișnuite nu sunt valabile la anumite adâncimi sufletești”), trecut recapitulat, ulterior, într-o manieră contradictorie și tulburată.

Deși subintitulată „jurnal”, *Vizuina luminată* este o scriere despre trecut ce posedă conștiința dificultăților inerente actului de a scrie trecutul. Prima frază din carte afirmă într-o manieră peremptorie caracterul „adevărat” (nonfictiional) al tuturor întâmplărilor povestite în ea: „Tot ce scriu a fost cândva viață adevărată”. Însă ea este urmată de altele, care o relativizează până la negare: „Și totuși când mă gândesc la fiecare clipă care a trecut în parte, și caut s-o revăd, s-o reconstitui, adică să-i regăsesc anumita ei lumină și anumita ei tristețe sau bucurie, impresia care renaște este înainte de toate aceea a efemerității vieții care se scurge și apoi aceea a lipsei totale de importanță cu care se integrează aceste clipe în ceea ce numim, cu un singur cuvânt, existența unui om. S-ar zice că amintirile în memorie se decolorează exact ca și acelea pe care le păstrăm în sertare”. Clipa nu poate fi „revăzută”, „reconstituită”, „regăsită” așa cum a fost: trecerea timpului lasă urme peste ea, o acoperă cu uitare, o ficționalizează oarecum, subliniindu-i „lipsa de importanță”. Iar o viață lipsită de însemnătate nu merită să facă materia unei reconstituiri fidele, preocupate de coerența biografiei și de structura cristalină a personalității. Din acest motiv, scrierea blecheriană nu este o autobiografie, schițând pasul spre roman, fără să-l ducă până la capăt.

Vizuina luminată și poetica condiționalistă

Vizuina luminată ar putea reprezenta un caz particular al poeticii condiționaliste descrise de către Gérard Genette în cartea sa *Ficțiune și dicțiune*¹². Poetica condiționalistă admite scrierile nonfictionale în domeniul literaturii pe baza judecății de gust subiective, dar în unele cazuri și pe baza tradiției. Ea acreditează în cadrul canonului scrieri literare precum *De bello Gallico* și *Scrisorile doamnei de Sevigné*, *Memoriile* lui Saint Simon și *Jurnalul* Katherinei Mansfield. Aceste opere fac parte din tradiția literaturii universale, ele stând la baza concepției despre literaritate din anumite epoci și inițiind veritabile „serii canonice”. (Harold Bloom includea în „canonul occidental” nu doar pe Shakespeare și Chaucer, ci și pe Samuel Johnson sau Freud.) Criteriul esențial pentru aprecierea operelor în cadrul poeticii condiționaliste este „dicțiunea”, aspectul formal al textului.

Cartea blecheriană nu este propriu-zis o autobiografie și nu ține de domeniul elocinței. Ea se recomandă ca o carte „sinceră”, o carte ce „nu vrea să trișeze”, mizând într-o proporție hotărâtoare pe mărcile autenticității, prin autoreferențialitate. Calitățile expresive ale *Vizuinii luminate* îndreptățesc valorizarea cărții sub raportul unei poetici a dicțiunii.

Totuși, nu doar expresivitatea fixează scrierea postumă în domeniul literaturii. Problematizarea conceptului de realitate și a sincerității este una care aduce inevitabil cartea blecheriană pe terenul literaturii. Ea va dezbate în mai multe rânduri una dintre ideile centrale ale poeziei literarului din modernitatea târzie: în ce raport se află scrisul cu realitatea filtrată prin memorie? Cât de mult din viața trăită păstrează memoria și cât din aceasta se pierde prin scriere? Am numit *Vizuiina luminată* o carte a memoriei tocmai pentru curajul său de a problematiza actul literar, dar și cel al rememorării, într-o perioadă în care astfel de gesturi erau destul de rare în literatura europeană. Nu va fi o scriere cursivă, rotundă, care să ofere un sfârșit fericit dramei deschise prin această problematizare. Dar va fi o carte ce rămâne fidelă propriului legat moral și intelectual. Prin aceasta, ea merită o poziție de maximă autoritate în câmpul literaturii române.

Note

¹ Citatele din operă provin din M. Blecher, *Întâmplări în irealitatea imediată. Inimi cicatrizate. Vizuiina luminată*, București, Vinea / Craiova, Aius, 1999.

² Eugen Ionescu, *Război cu toată lumea*, II, Editura Humanitas, București, 1992, p. 140.

³ Radu G. Țeposu, „În căutarea identității pierdute”, în M. Blecher, *Întâmplări în irealitatea imediată*, Editura Vinea, București / Editura Aius, Craiova, 1999, p. 19-20.

⁴ Din punctul de vedere al filozofilor „integraționiști” ai ficțiunii (G. Ryle), personajele literare beneficiază de un grad oarecare de atestare ontologică, atâta timp cât despre ele se pot face afirmații cu caracter de adevărat sau de fals. V. Toma Pavel, *Lumi ficționale*, Editura Minerva, București, 1992, p. 98.

⁵ O neglijență de redactare poate servi, în acest punct, la reafirmarea caracterului, totuși, ficțional al relatării autobiografice din scrierea postumă. Naratorul evocă, din nou fără legătură cu diegeza, un moment din viața reală legat de scrierea cărții: „În iarna anului trecut mi se ivi la coapsă o extraordinară complicație”. Urmează imediat o flagrantă discordanță: „În zilele acelea se iviră și primele legume de vară care îmi provocară o strașnică deranjare intestinală”. Se vede că ficțiunea are mijloacele

ei de a se insinua chiar în mijlocul autobiografiei celei mai preocupate de propria autenticitate...

⁶ Carmen Mușat, *Strategiile subversiunii. Descriere și narațiune în proza postmodernă românească*, Editura Paralela 45, Pitești, 2002, p. 122.

⁷ Vincent Colonna, *L'autofiction. Essai sur la fictionalisation de soi en littérature*, teză de doctorat susținută la E.H.E.S.S., 1989, p. 239, text disponibil la: <http://tel.archives-ouvertes.fr/docs/00/04/70/04/PDF/tel-00006609.pdf>.

⁸ Marie Darrieussecq, „Je est un autre”, în Annie Oliver (coord.), *Écrire l'histoire d'une vie*, Roma, Editura Spartaco, 2007, text disponibil la: <http://www.uri.edu/artsci/ml/durand/darrieussecq/fr/collautofiction.doc>.

⁹ Serge Doubrovski, apud Laurent Jenny, „Méthodes et problèmes. L'autofiction”, prelegere ținută la Université de Genève, 2003, text disponibil la: <http://www.unige.ch/lettres/framo/enseignements/methodes/autofiction/afintegr.html>.

¹⁰ Laurent Jenny, *ibidem*.

¹¹ Idem.

¹² Gérard Genette, *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, trad. Ion Pop, Editura Univers, București, 1994, p. 102.

Viorica-Ela CARAMAN

Timp și afectivitate în „sinestezia morții”. Trei studii de caz

V.-E.C. – redactor-șef adjunct al revistei „Limba Română”, doctorandă la Institutul de Filologie al A.Ș.M., autoare a volumului de critică literară *Ante-Scriptum*, Chișinău, 2009 (Premiul Tineretului municipiului Chișinău pentru Știință și Artă, Premiul literar pentru debut al Salonului Internațional de Carte, Chișinău, 2009).

Membri al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

În încercarea noastră de a transfera pe terenul criticii literare anumite concepte filozofice heideggeriene, precum *ecstaze temporale* sau *temporalitatea afectivității* [4], de exemplu, urmând un elementar pozitivism logic privind relația poezie – sentiment, dar implicând, totodată, perspectiva lui Mikel Dufrenne care anulează dispersia din interiorul distincției *ființă-ființare* și identifică la nivelul operei poetice emoția care citește sensul totalizant al operei printr-o *sinestezie afectivă*, în prezentul studiu vom pune în discuție tocmai procesul sinestezic care indică asupra metamorfozei „gustului sfârșitului”. Combătând maniera psihologizantă de analiză a textului poetic care i se poate reproșa, esteticianul francez notează în *Poeticul* anume că: „Înțelegerea [poemului – n. V.-E.C.] nu cere atât de mult: îi ajunge să poată identifica imagini coerente și chiar și atunci sentimentul este cel care resimte coerența, căci ea e mai puțin produsul unei compatibilități logice cât al unei *sinestezii afective* (subl. – V.-E.C.)” [4, p. 99]. Afirmăția ia naștere și după ce Moris Blanchot spusese că poeții trebuie să vorbească fără a spune nimic, anume pentru a oferi imaginea unei neștiințe care să fie totalitatea științei sau după ce Prescott a scris în *Poetry and Myth*: „Fără îndoială, poezia în sensul ei autentic nu este ceva care poate fi fixat pe o pagină tipărită și legată în volum; ea este mai curând rodul gândurilor și sentimentelor induse de simbolurile tipărite care se succed în spiritul cititorului” [apud 4]. Un prim nivel

sinestezic poate fi considerat raportarea sentimentelor exprimate în poezie la fiorul poetic prin care sunt transpuse. În acest sens, Gaston Bachelard estimează că „lumea reflectată este o cucerire a calmului” [2, p. 32]. Disociind procesualitatea sinestezică de construcție a poeticității, Dufrenne face o precizare imperativă: „Trebuie să ne ferim a crede că subiectul poeziei poate fi o emoție încercată de poet. Că poezia ne emoționează sau, după cum spunem, trezește în noi un sentiment nu încapă îndoială. Dar acest sentiment e în noi ca un mijloc de cunoaștere; ceea ce poezia oferă spre cunoaștere nu este o emoție” [4, p. 100]. Prin urmare, interpretarea emoției depășește domeniul psihologic atunci când receptarea poeziei surprinde lumea poetului reperată de stările afective exprimate. Același Dufrenne adaugă: „La rece, poate că s-ar găsi în operă elementele unui discurs logic, organizarea anumitor concepte (...). Dar la cald, ritmul este trăit ca o invitație la respirație sau la vibrație; și tot astfel sensul este trăit precum dezvăluirea unei lumi imediat exprimate în aspirațiile sensibilului” [4, 118]. Pe linia lui Dufrenne și poetul basarabean Grigore Vieru observa: „Poezia pe care o simți e ca și înțelegă” [10].

Tematica morții este una care generează o largă paletă expresivă și adună stări afective dintre cele mai contradictorii, antrenând o simbolistică impresionantă și instituind un timp irepetabil al eului liric. Abordarea noastră poate servi drept un punct de plecare pentru un demers aplicativ mult mai larg, însă ne vom opri la trei studii de caz diferite ca discurs și ca mesaj poetic, relevând „sinestezia morții” la Grigore Vieru, Alexandru Lungu și Liliana Armașu.

Modul cel mai concret de a trăi ideea morții la Grigore Vieru este unul poetic dialogat (un dialog-monolog, de fapt), în care golul morții este contrapus, în *Litanii pentru orgă*, spre exemplu, tuturor valorilor umane esențiale: sentimentului maternității, afectivității filiale etc. În altă parte poetul scrie: „Eu am patrie unde muri / Tu nu!”. Sfârșitul eului nu poate însemna și o dispariție a fondului spiritual definit prin iubirea față de patrie, de mamă, de lume și de viață, în general. Mai mult, moartea poate fi integrată vieții cu ușurință și chiar în mod necesar. „Morții sunt / Ca niște copii / Trebuie să-i strigi / Seara acasă / Să-i scalzi / Înainte de somn, / Să le închizi ochii, / Să le săruți fruntea / Trebuie să veghezi / Să nu cadă / Din leagănul de lut” [9, p. 21] – moartea este la Grigore Vieru un sfârșit care, prin ideea de cotidian, se convertește într-un ritual al vieții, realizându-se o sinestezie a afectivității prin faptul că aici tristețea pierderii se diluează prin conjugarea acesteia cu sacrificiul iubirii. Trebuie să observăm și o asemănare cu oximoronul, pentru că tristețea este îndulcită de dragostea pentru copii.

În poezia *Mai bine* moartea apare însă ca termen de opoziție al interiorității insondabile, imaginea acesteia curgând sinestezic de la o instanță impersona-

lă cu un grad al afectivității nuli o personalizare afectivă, devenind însuși nucleul individualității eului poetic: „Nici moartea, că e moarte, / Și cântă-adânc în mine / Nici ea chiar nu mă știe / Așa de-ntreg și bine” [9, p. 44]. Paradoxul textual la Grigore Vieru este cel care alimentează sinestezia emoției. În *Iubito* tăcerea, care semnifică singurătatea, înstrăinarea, se dizolvă într-o tăcere comună care reabilitează un spațiu intim de comunicare cu celălalt, luând naștere sentimentul apartenenței și al împlinirii la / printr-un *alter ego*: „Sunt ochii mei și ai tăi / Cei care trist acum / Spre tăcere se-nchid / Tăcere / Căzând pe tăcere se-aude, / Iubito!” (*Iubito* [9, p. 49]). Afectiunea pentru iubită, într-o structură sinestezică similară, este înlocuită de sentimentul matern, cu un plus de intensitate dramatică: „Vremea ca viscolul te-acoperă – / Cum să te apăr, mamă, fluture fericit, / Soare / În aceeași clipă / Răsărit și-asfințit (...), *Litanii pentru orgă* [9, p. 73]). Aici percepția metafizică (ca și în „Plecată ești în moarte / Ci-aproape, nu departe”) se conjugă cu jubilația originarității, îmbinare constituind fundalul pe care sentimentul de teamă, simplu și elementar, recuperat de dincolo de cumițenia și înțelegerea lumii, ilustrând ingenuitatea trăirii – melancolia fragilității vitale –, capătă o nuanță sporită de spontaneitate și intensitate în alte versuri: „Îngerul nu mai e întreg. / Strig: / Sunt cel mai fără de noroc! / Deși înțeleg, înțeleg / Că toți suntem un lemn / De foc” [9, p. 74].

Poemul *Copiii și artistul*, care exprimă în mod paremiologic ideea de moarte: „Copiii zădără câinii / Poeții – moartea”, accentuează două componente ale trăirii sinestezice, explorând, pe de o parte, minusculul concret, aparent proporționat, dar marcat de un timp strâmt („Tot mai mic / Devine omul zilei”) și, pe de altă parte, microcosmosul care ilustrează ideea cosmicului supradimensionat, aproape insesizabil, irecognoscibil în condițiile precarității existențiale. Echivalența poeți-copii este frecventă în poezia lui Gr. Vieru și mărturisește despre o capacitate a eului de percepție și trăire a limitei. Amestecul de senzații (frica și curajul) redimensionează lumea prin prisma celor două personaje-simboluri, instituind o puternică latură metafizică în mijlocul unui real flasc. Moartea nu reprezintă pentru poeți, în acest caz, gustul sfârșitului, ci un gust al trăirii extreme, printr-o chemare a meta-trăirii. Astfel, de la imaginea unei realități afective nule („Tot mai mic / Devine omul zilei”) la cea a unei alte extreme, a unei tăceri fructificatoare post-senzaționale („Fiecare artist / Are ieșire la mare / Prin lacrimă”), este trasată linia unei sinestezii rotunde, dar care nu se încheie în punctul pornirii, ci prin traseul spiralat întreține condiția saltului metafizic. Respirația poetică viereană se consumă între doi timpi: unul fizic și altul metafizic, dintre care cel din urmă este întotdeauna mai pregnant.

La Alexandru Lungu moartea generează un contratimp al creației – „De n-ai fi ar muri în lume ninsorile” –, întrucât creația inversă prin contragere în originar este un act de abolire a morții și de sustragere din alterarea existențială. Astfel, în absența poeziei / iubirii ar fi imposibil traseul reîntoarcerii la candoare și puritate, iar moartea, având o dimensiune exclusiv fizică, simbolizează tocmai această imposibilitate de cunoaștere a originarului.

Poemul *Familie* constituie o declanșare și o recuperare, prin sentimentul singurătății, a *trecutului infinit*. Prin cavalcada de strămoși din veșnicul trecut, eul liric se descoperă pe sine drept o infinitate de existențe, care se succed neconținut și care, prin veșnica regenerare, anulează moartea (contrar totuși observației lui Vlad Mureșan din *Timp ciclic și eshatologie* în care autorul valorifică ideea morții ca iminență a regenerării [8]), lăsând-o să atârne ca o idee de reflecție, ca abstracție, ca noțiune doar, pe marginea căreia cochetează poezii: „poezii spun în glumă / că sora lor e moartea (...) / ei nu știu că moartea / e un gol imens / din care e ridicol să construiești metafore” (*Familie*, [7, p. 44]). Moartea, într-o lume comună, este ceea ce este, însă în sfera esteticului ideea morții este abolită prin încercarea eului poetic de a-și sonda adâncul singurătății, pentru a descoperi imperiul predecesorilor care îi clocotesc în sânge, printre care și „sora”-moartea contribuind la instituirea unui timp istoric suspendat sub forma spațiului unic, individual, familial chiar, al cunoașterii sinei. Redimensionarea trecutului printr-un prezent aparent golit de istorie reabilitează timpul valoric al existenței imediate, instaurând un timp prezent „autentic”, în termeni heideggerieni, în sensul în care acesta restabilește ființa. Astfel, am spune că la Alexandru Lungu prezentul revalorificat prin trecutul esențial este sensul situării afective a singurătății. Sinestezia morții la Alexandru Lungu desemnează o paletă afectivă din care nu lipsește familiaritatea, percepția golului obiectiv, raportul minciună – adevăr, mai atenuat decât la Gr. Vieru care scrie că „Respectăm moartea / Pentru că nu este / Mincinoasă ca viața”, gravitatea și ridicolul etc.

Târziul, care la Bacovia era un indiciu atmosferic mortuar, insistent anaforic la Al. Lungu, nu este un timp degradat și obosit, uzat și golit de sensul începuturilor, ci tocmai o extremă temporală în care inițierea în legile cosmice prin iubire nu mai are răbdare. Este momentul când izbucnește infinirea în pragul nelimitat și etern al deschiderii („fereastra aceasta deschisă”). Târziul nevrotic, putregăit și fatal din Bacovia („Și tare-i târziu / Și n-am mai murit”) nu seamănă cu întinderile nesfârșite ale candorii sufletului la Alexandru Lungu, acesta este acum o condiție a sensibilizării extreme, a predispozițiilor fine pentru perceperea cu delicatețe a infinirii: „de-o veșnicie privesc misterul întâiei ninsori / clipa ei străluminată și oarbă”. Târziul fatal din Bacovia

se preschimbă în târziul ascetic, purificator la Lungu. Și în acest sens creația inversă la Alexandru Lungu ia proporții impresionante, memorabile. Se poate chiar generaliza această asceză ca latură a percepției lirice în creația poetului basarabean. Se regăsesc mai ales în aceeași poezie configurări mirobolante ale timpului cathartic: „nicio întoarcere să fie n-ar mai putea / prin nămeții deveniți deodată puncte / de timp în stagnare – / spaima ar putea fi cel mult o flacăra / în părul tău efemer înflorită / pentru că nicăieri niciodată / nu mai este nu mai poate fi vreo scăpare / din spațiul de dincoace de șuvoiul timpului nins / pentru că lăsându-ne niși / într-o clipă înmiresmată de veșnicie / cât toate iernile lumii / nicio tresărire nu ne mai așteaptă vreodată / și dincolo de șuvoiul de timp lunecând în cădere / amețiți de sărutul tragic al întâiilor fulgi / noi rămânem o suflare de patimă mută (...)” (*magia întâiei ninsori, Ninsorea neagră* [6, p. 69-70]).

La Alexandru Lungu găsim o halucinantă și originală hibridizare sinestezică a timpului și culorilor, păstrând, în același timp, dominantă afectivității decisive. „Timpul albastru” este timpul de regăsire a ființei, este un timp original și autentic. Alte culori constituie varietatea posibilităților de pierdere și dezaxare a ființei sau a eului aflat în căutarea echilibrului ființial. „Dintre culori, albastrul este cea mai adâncă (...). Se spune de asemenea că egiptenii considerau albastrul drept culoarea adevărului” [3, p.79]. Timpul albastru de o transparență translucidă „mai adânc arde sângele”, „lumina mai lesne se încheagă”, pe când „toate / celelalte mă inundă cu spaime”, deoarece alte culori reprezintă dezechilibrul ființei: „galbenul veșted”, „verdele fugit din albastru”, „violetul cearcăn vinețiu”, „roșu putred mustind în amurguri”. Între timpul albastru originar și timpul degradant al ființei se interpune și o axă temporală delimitativă și neutră. Astfel, impersonalul „se” heideggerian se poate manifesta cromatic la nivelul lui alb și negru, ca niște factori de neutralitate pentru a lăsa individuația ființială să se producă în modul cel mai propriu. Or, se știe că lumina colorată înșală ochiul, strivind individualul, albul și negrul, în acest raport fiind chiar protegători ai identității personale manifestate în limitele celor două neființe: „Numai albul și negrul / ar putea sta de pază / imperturbabile străji de zi și de noapte / silind albastrul să cânte neînduplecat / până ce din murmurul lui ne-am face / brățări și inele la glezne / pentru a păși mai ușor / prin timpul sfâșietor închis în culori / până ce din strigătul mereu mai albastru / am trece noi înșine / în ropotul ploilor limpezitoare de lume” (*Is-pita albastră* [7, p. 70-71]).

Uneori moartea apare ca un gol asociat incertitudinii, spaimei și frigului, având indiciile unei lumi vide: „o schiță de moarte / un gol ca o undă / de vreme secundă / prin care trece / o spaimă vagă și rece”, contragerea având

loc nu doar din degradarea existențială, ci și din moarte. Timpul retractil nu înseamnă decât o apropiere a candorii și a înțelesurilor totale, dar nu, în egală măsură, moarte! Cu referire la această idee identificăm o ciclicitate a poeziei lui Lungu de la 1946: „poetii spun în glumă / că sora lor e moartea” (*Ora 25, Familie* [7, p. 191]) la 2008: „văzduhul fugit din anotimp / nu mai dă semn de înțelesuri / răscrucile se sparg rătăcitoare / către izvoare apele s-au tras / pădurile pieiră fără urmă // piatră cernită mi se face drumul / cum urc fără de-ntoarcere / necruțătoare umbră mie-mi și morții ostatecă” (2008) (*moartea ostatecă* [6, p. 191]).

La Liliana Armașu moartea ia forma singurătății eului și este, întâi de toate, o neplăcere: „nu e plăcut să-ți gândești inexistența” (*Reflex*, [1, p. 17]), deși problema morții e mai complicată de atât, pentru că „doar morții sunt ceva mai statornici în sentimente” (*Batem câmpii*, [1, p. 12]). Percepția sinestezică a morții din poemul *Sub pleoape* indică, la un capăt, o moarte de zi și, la celălalt capăt, o moarte de noapte, marcate de atitudini diferite, prima – a împlinirii false, cealaltă – a tristeții adânc devoratoare: „Mi-am închis anii / într-o idee fixă: / înainte de toate, zâmbetul..., (...) Abia seara târziu ajung / să închid sub pleoape / supărările, neîmplinirile / deziluziile și sărăcia / care, zi de zi, mănâncă din mine / ca un om sălbatic. / Mă trezesc însă dimineața devreme / să îmbrac pe nevăzute / ceasul și zâmbetul, / să nu-și dea nimeni seama / cum toate iau încet / forma nimicului”. Singurătatea rezumă cele două morți prin ideea de înstrăinate a sinelui. Vizibilul și nevăzutul (de sub pleoape) se succed într-o cronicitate nihilistă, materială, strivitoare, zâmbetul eului este un accesoriu formal, având aerul gratuității ritualice a morții. Este sesizabilă o absență a metafizicului, însă tot mai pregnantă devine existența unui eu care-și instituie o poziție superioară de confesor conștient și sigur. Calmitatea care se revarsă în poem, generată de acesta din urmă, confirmă ideea reflecției bachelardiene, iar metafizicul este înlocuit de această intensă *prise de conscience* a inutilității și nimicului, o calmitate care provoacă și o lectură percutantă, efectul sinestezic producându-se și la nivelul receptării, care adună la un loc cele trei tipuri de stări afective. Echilibrul reflecției indică asupra prezentului suprem ca timp ultim al poeziei.

În poemul *Reflex* visul conjugat cu moartea împing trăirea poetică spre punctul lor comun – voluptatea, dezvăluind lumea metafizică sau spirituală ca pe una inertă și paradoxală, ca pe o moarte vitală din care eul, la fel ca dintr-un reflex, nu va mai putea ieși, voluptatea fiind până la urmă nici a visului, nici a morții, ci una generală, a fatalității, putând izvorî din orice (până și din vis): „visele, gropari de oameni vii, / te țin cu voluptate în ele / ca-ntr-un mormânt de cristal / de unde nu se vede nimic” [1, p. 17]. Adesea Liliana Armașu sfî-

dează metafizicul, chiar dacă mai crede în el: „Parcă nu aş vrea să risipesc o groază de gânduri pe aiurea – / spiritele fără materie oricum nu au identitate” (*Insomnii* [1, p. 20]). Jubilațiile infantile, din *Mai adâncă decât o groapă...*, neantizează moartea, suprimând locul acesteia prin sentimentele de echilibru și împlinire ale unui spirit pur. Inocența față de aparențele sub care se ascunde moartea naște imagini aproape hilare și absurde. Topirea acestora („Într-o zi însă a venit tristețea”) se echivalează cu reducerea absurdului care salvează ființa de la conștiința morții, a dispariției, de la un mod impropriu de a fi, care devine totuși singurul posibil când poemul alunecă în imaginea unui eu atins de fructul otrăvit al cunoașterii: „Numai tristețea zâmbetului meu / îmi trădează uneori adevărata viață”. Nu există aici un sentiment propriu-zis al morții, ci o sinestezie afectivă care dezvăluie neantizarea ființei prin cunoaștere. De fapt, însăși moartea capătă prin lumea poetică o viață nouă, în concordanță deplină cu trăirile eului aflate într-un soi de independență (singurătate!) față de marile teme existențiale. Dacă pentru eul-copil moartea era expresia „frumuseții răposatului”: „Eram fericită: mă tolăneam zile-n șir pe iarbă, / mâncam pământ și vedeam numai soarele, / îmi plăcea să merg la înmormântări / și să admir frumusețea răposatului”, în altă parte, în *Agonie*, o *ars poetica* în care eul, impersonalizat, apare explicit în ipostaza poetului așezat în fața foii de scris, moartea este integrată datelor unui proces scriptural, așa încât, în acest caz, sentimentul morții nu poate fi decât sentimentul creației, de transfer al sufletului dintr-o formă în alta: „e ca și cum ai muri în ziua aceea / pe care o dedici poeziei. (...) Citești atunci din *Cartea creștină a morților*; / simți apoi cum prin vârfurile degetelor tale subțiri / și prin canalul de scurgere al pixului tău învechit / sufletul iese încet-încet din tine și se preface în toiag de cuvinte (...) și ultima oară în viața ta ai răsuflat liniștit” [1, p. 68]. Un exemplu la fel de revelator în acest sens: „Azi e Paștele Blajinilor / și prin mine / bunica scrie poeme. / Poeme despre singurătate, dragoste, frumusețe, / despre ce a trăit și despre ce nu a reușit să / trăiască, / despre lumea mea scrie” (*Bunica scrie poeme* [1, p. 73]).

Ca mostră pentru modulațiile spirituale și pentru gesturile de redimensionare a lumii, sinestezia morții constituie o proiecție estetică a ideii sfârșitului care ia cele mai diverse forme ale trăirii poetice, iar acestea din urmă, printr-o dinamică specifică, plasează într-un plan secund, îndepărtat realitatea dispariției.

Bibliografie

1. L. Armașu, *Singurătatea de miercuri*, prefață de Eugen Lungu, Editura ARC, Chișinău, 2010, 96 p.
2. G. Bachelard, *Apa și visele*, Eseu despre imaginația materiei, traducere de Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1995.

3. J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, A-D, Editura Artemis, București, 1993, 504 p.
4. M. Dufrenne, *Poeticul*, cuvânt înainte și traducere de Ion Pascadi, Editura Univers, București, 1971, 268 p.
5. M. Heidegger, *Ființă și timp*, traducere din germană de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă, Editura Humanitas, București, 2006, 678 p.
6. Al. Lungu, *Îngerul și îngeră*, Editura Vinea, București, 2008, 96 p.
7. Al. Lungu, *Ninsoarea neagră*, vol. I, prefață de Nicolae Țone, Editura Vinea, București, 2000, 314 p.
8. V. Mureșan, *Timp ciclic și eshatologie*, în revista „Verso”, anul 5, nr. 92, ianuarie 2011. http://www.revistaverso.ro/images/reviste/verso_92.pdf (vizitat: 24.06.2011)
9. Gr. Vieru, *Acum și în veac*, ediția a VII-a, Editura Litera Internațional, București – Chișinău, 2003, 320 p.
10. Gr. Vieru, *Taina care mă apără*, Editura Princeps Edit, Iași, 2008, 712 p.

Theodor CODREANU

Victor Teleucă și steaua limbii române

Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist, Huși. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții); *Complexul Bacovia*, Editura Litera, Chișinău, 2003; *Caragiale – abisal*, Editura Augusta, Timișoara, 2003; *Basarabia sau drama sfâșierii*, Editura Scorpion, Galați, 2003; *Duminica mare a lui Grigore Vieru*, Editura Litera, Chișinău, 2004; *Transmodernismul*, Editura Junimea, Iași, 2005; *A doua schimbare la față*, Editura Princeps Edit, Iași, 2008; *Istoria „canonică” a literaturii române*, Editura Princeps Edit, Iași, 2009. Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

Recent, la Editura Universul din Chișinău, prin contribuția Mariane și a lui Dumitru Gabura, fiica și ginerele regretatului Victor Teleucă, au apărut patru scrieri despre limba română ale autorului, într-un volum ilustrat de pictorul Ion Daghi: *Car frumos cu patru boi* (1989), *O altă limbă mai frumoasă nu-i* (1958), *Ploua târziu* (1995) și o însemnare în proză, găsită în manuscrisele poetului, datând din 1997. Primul dintre texte dă și titlul cărții.

În însemnarea răzleață poetul pleacă de la constatarea că Basarabia se singularizează, în contextul culturilor europene, nemaivorbind de fostele republici unionale, printr-un număr impresionant de scrieri despre limba română: „Sunt convins că nicăieri în lume nu s-au scris atâtea poezii despre limbă ca la noi în Basarabia. E clar de ce. Starea critică a limbii. Printr-o lege odioasă era sortită pieirii pentru a fi înlocuită cu alta. Într-un fel sau altul, poeții noștri au câte una, două, trei și mai multe poezii la această temă” (p. 28). Într-adevăr, nu mai e pentru nimeni un secret că a existat un proiect diabolic de schimbare a identității românilor dintre Prut și Nistru, unul conceput încă de la ocuparea rusească din 1812 și augmentat, până la pragul dezastrului, în timpul stăpânirii imperiului sovietic. Oglinda acestui dezastru etnic și lingvistic este situația din Transnistria, unde se ajunsese la un adevărat galimatias idiomatic chiar la nivel de pretinsă „limbă literară” pătrunsă și în sistemul de învățământ. Într-un manual de Zoo-

loghie, apărut la Tiraspol, în 1938, puteai citi: „industria șere feliuri noi de cruzime”; „coptii, scriț cu melul pe tablă”; „nistuire înuntruclctulară”; „omu poate să fie și stăpân nișloșitor pentru soliteru de porc”; „moluște pânticochișioarnișe și capochișioarnișe”; „la ist othead se atârăna popugaiu”; „cochitele sunt haracternișe pentru cochitoase”; „împotrijitor la molipsirea cu țâtoi” etc. (vezi Valentin Mândăcanu, *Regăsirea de sine*, în „Nistru”, nr. 2 / 1990, p. 73).

Se înțelege că, într-un asemenea mediu, rolul poezilor în conservarea și salvagardarea limbii române a fost esențial. Ei s-au dovedit a fi „păstori” și „păzitori” ai Casei Ființei, cum numește Martin Heidegger *limba*. Numai pseudolingviștii și pseudoistoricii de felul unor Vasile Stati sau Victor Stepaniuc, puternic ideologizați de ocupanți, au putut intra în malaxorul proiectului sardanapalic de nimicire a unui popor, în speranța că *latinitatea* va ceda locul *slavismului*, sub eticheta doctrinei *moldovenismului*, ca antiteză la *românism*. Experimentul „moldovenesc” a intrat și în atenția istoricilor de pe mapamond: Mihail Bruhis, Dennis Deletant, Wilhelm Petrus van Meurs, Charles King ș.a., dar fusese refuzat chiar și de marii lingviști ruși Vl. F. Șișmariov, V. V. Vinogradov, D. E. Mihalci, R. A. Budagov. Istoricii străini au ajuns la concluzia că proiectul schimbării identității etnolingvistice a eșuat, dovadă fiind faptul că după prăbușirea imperiului sovietic Basarabia a renăscut din propria-i cenușă, dobândind independența și proclamând limba română drept limbă de stat (cf. Charles King, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*, trad. din engleză de Diana Stanciu, prefață de Al. Zub, Editura Cartier, Chișinău, 2002). Dar ceea ce a urmat ulterior a dovedit că Moscova, „trezindu-se” din zdruncinul pierderii coloniilor, a reînceput ofensiva, pe cale economică, politică și culturală, semn că proiectul n-a fost încă abandonat. Așa se explică de ce Declarația de Independență, încununată, în plan lingvistic, cu proclamarea zilei de 31 august ca *Zi a Limbii Române*, va fi încălcată în Constituție, revenindu-se la etnonimul „limba moldovenească” și resuscitând doctrina moldovenismului panslavist. Acest fapt s-a petrecut în urma unei agresiuni armate pornite din Transnistria (1992), vechiul cap de pod al moldovenismului creat de Stalin în 1924 sub masca Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești.

Victor Teleucă, aidoma altor scriitori, a intrat în lupta de rezistență națională încă din momentul debutului editorial (*Răscruce*), nu numai prin faptul că și-a scris opera în limba română, dar mai ales prin aceea că admirabila și provocatoarea poezie *O altă limbă mai frumoasă nu-i* datează chiar din 1958. Tulburător este anul când trupele sovietice sunt retrase din România. Sunt convins că nu e vorba de simple coincidențe, chiar dacă gestul individual al lui Teleucă nu are legătură cu evenimentul. El reinstaura, astfel, tradiția lui Alexei Mateevici de la 1917.

În amintita însemnare din manuscrise (1997), poetul mai are o explicație, una de ordin estetic: a scrie despre limbă înseamnă, totodată, a face un pas către „poezia ideală”, al cărei arhetip este *Limba noastră*, celebra poemă a lui Alexei Mateevici. Astfel, Victor Teleucă dă consistență filozofico-estetică acutului de *păzire a limbii*, în sens heideggerian și eminescian. Ideea este adâncită în *Car frumos cu patru boi* apărut în 1989, an decisiv în renașterea popoarelor din Uniunea Sovietică și din fostul lagăr comunist. Acest text mi se pare fundamental pentru gândirea lui Victor Teleucă, îmbinând fericit marele talent poetic cu propensiunea spre filozofare, exprimată aici și cu mijloacele epicului și ale dramaticului. În opinia mea, *Car frumos cu patru boi* încheie triada textelor fundamentale despre limba română scrise în Basarabia între 1917-1989: *Limba noastră* de A. Mateevici, *În limba ta* (1968) de Grigore Vieru și proza-eseu a lui Teleucă. Neîndoielnic, sunt și alte poeme admirabile semnate de Nicolai Costenco, Ion Vatamanu, Anatol Codru, Nicolae Dabija, Dumitru Matcovschi și atâția alții, însă cele trei texte ating zona profundă a ontologiei. Ca și înaintașii săi, Victor Teleucă adâncește, în definitiv, geniala observație eminesciană, confirmată și de Heidegger, în 1947, în celebra *Scrisoare despre umanism*, că *nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră*, paralelism cu ideea de *adevăr*. Chiar și cei care s-au considerat *stăpâni peste limbă și popor* au putut constata, finalmente, că raportul trebuie să fie invers, de unde și biruința scriitorilor asupra proiectului de substituie etnolingvistică promovat de ocupanți. Victor Teleucă o și spune în cel de-al treilea text al micii antologii, *Ploua târziu*: „Ploua târziu aseară și toți îmbătrâneam, / ci numai limba noastră mereu nu-mbătrâneă. // Ea, veșnică și nouă, din veacuri se alege, / nu legea scrie limba, / ci limba scrie legea”. E aici aproape o parafrază la enunțul eminescian.

Limba, așadar, este o forță a naturii, precum veșnicia codrului eminescian în fața vremelniceii omului: „– Codrule cu râuri line, / Vreme trece, vreme vine, / Tu din tânăr precum ești / Tot mereu întineresti” (*Revedere*). Cine intră în luptă cu tinerețea limbii nu poate să iasă decât înfrânt. Faptul a fost observat de acad. Nicolae Corlăteanu în studiul său despre Ion Heliade Rădulescu (1992). Atâta vreme cât Heliade s-a lăsat *înstăpânit de limbă*, el a întinerit creator odată cu aceasta, culminând, în planul lingvisticii, cu excelenta *Gramatică românească* de la 1828. Mai târziu, când s-a erijat în „stăpân al limbii”, căzând în patima italianizării, după cum unii basarabeni vor cădea în patima slavizării, el s-a văzut căzând în ridicol (cf. Nicolae Corlăteanu, *Testament. Cred în izbânda limbii române*, ediție realizată de Alexandru Bantoș, Chișinău, 2010).

Această forță de regenerare și de întinerire a limbii a fost surprinsă de Victor Teleucă în versuri memorabile în amintita poemă din 1958: „E limba mea pe

care mama / mi-a pus-o-n suflet pentru drum / și-așa-i de nouă și bogată, / că n-o știu bine nici acum”. Iată însă că acest optimism privitor la veșnicia limbii pare puternic întunecat tocmai în momentul crucial al renașterii basarabene – anul 1989, când zămislește *Car frumos cu patru boi*, text publicat în anul următor. Scriitorul era deja familiarizat cu scrierile lui Martin Heidegger, din care desprinde ca moto un pasaj din *Scrisoarea despre umanism*: „...În gândire ființa vine înspre limbă. Limba este locul de adăpost al ființei. În adăpostul ei locuiește omul”. Heidegger se întâlnea cu Eminescu printr-un izvor comun: poezia lui Hölderlin.

Scriitorul basarabean are intuiția primejdurii limbii în timpurile moderne, după cum și Eminescu, și Heidegger vorbiseră despre *degradarea limbii* în *vorbărie*, posibil echivalent al „beției de cuvinte” recuzate și de Titu Maiorescu. Dar la Victor Teleucă angoasa vine, de asemenea, pe filiera imaginii înghițirii arheilor etnolingvistici de marile imperii deviate din politică în prigonirea limbilor sub spectrul globalizării. Basarabeni simțeau demult suflul geros dinspre spațiul siberian. Însă ieșiți oarecum din acest spectru, în anii '70, Constantin Noica și Emil Cioran aveau temeri similare în fața mondializării limbii engleze, precum basarabeni în fața expansiunii limbii ruse. Într-o Europă unită, va mai rezista limba română în fața celei engleze, franceze sau germane? Sau va deveni un *Car frumos cu patru boi*, ca în duioasa romanță sau în picturile lui Nicolae Grigorescu? Tocmai când basarabeni erau îmbărbătați de bătălia pentru limbă și alfabet latino-român, o undă de scepticism se strecoară în plină euforie. Mai întâi, reacția „populară” la agresiunea economică și politică a Moscovei. Victor Teleucă o surprinde cu o ușoară notă de umor. Replica amărâtă a zilei suna: „– Limbă ne-a trebuit?”. Și comentariul autorului: „În aceeași limbă se vorbea despre aceeași limbă că nu avem nevoie de ea” (p. 5). Limba română murise, limba română înviase. Situația amintește despre întâlnirea dintre Iisus și Pilat din Pont, cu parafraza: *Ecce lingua!* Precum Iisus, limba era trimisă la judecată în fața „preoțimii” improvizate în plină perestroikă. Limba era trimisă la crucificare ziua, pentru ca, peste noapte, să învie: „Adică limba, acest Hristos al națiunii noastre, care s-a jertfit pentru mântuirea noastră cu rănilor spinilor pe frunte. În acele ore lungi mă gândeam nu o dată că prea mult am vorbit despre limbă, cu trebuință și fără trebuință. Poeziile noastre despre limbă de-a lungul anilor erau întâmpinate la seratele literare cu nădejde, entuziasm și bucurie. Limbajul devenise un Mesia al nostru, Mântuitorul, salvatorul. Limba chemase Marea Adunare Națională și, deodată... prăbușirea în gol, în marea criză economică. Și limba din Mântuitor s-a pomenit țap ispășitor pentru cele întâmplare. Parcă de la limbă s-ar fi început toate relele” (p. 6). Febra limbilor naționale bântuia în toate republicile unionale. Numai că nu

le-a trecut prin cap balticilor, azerilor, georgienilor etc. să atribuie limbii impasul economic. Acesta a fost un fenomen specific doar basarabenilor, cărora paznicii rusificării au știut magistral să le inoculeze doza potrivită de otrăvă pentru ca limba română să fie transformată în victimă ispășitoare. Luciditatea sclipitoare a lui Victor Teleucă întrevește aici eșecul anilor următori, care a împiedicat ducerea la bun sfârșit a revoluției de renaștere națională în Basarabia, fenomen la care România a avut cea mai proastă reacție posibilă, fiindcă ea însăși se trezise la „revoluție” printr-o mașinațiune abil coordonată de laboratoarele kaghebiste ale perestroikăi. Iar peste toate s-a aruncat vâlul unui „complex de inferioritate” asociat nostalgiiilor noastre romanțioase, pseudomioritice, răzbătătoare și-n proza de felul celei a lui Ion Druță din *Toiagul păstoriei*. Miezul de foc al eseului lui Victor Teleucă îl constituie disecarea și elucidarea acestui sentiment profund ambiguu, autorul surprinzând două momente epico-dramatice de adâncă reverberație existențială.

Mai întâi, este evocată o întâmplare petrecută cu mulți ani în urmă (prin 1963-1964) la o serată literară organizată în sala de conferințe a Bibliotecii „Krupskaia”, devenită, după 1989, Biblioteca Națională. Printre cei prezenți se aflau și Nicolai Costenco, și Bogdan Istru. Teleucă, fiind mai tânăr, a fost pus să modereze lucrările. S-au citit, ca de obicei, poezii în limbile rusă și „moldovenească”. Nicolai Costenco a citit, cu mare succes, poezia lui despre limbă. După care scriitorul trecut prin Siberia l-a îndemnat pe Teleucă să citească și poezia lui *O altă limbă mai frumoasă nu-i:* „– Citește-o și tu pe a ta! Să știe lumea că avem și noi o limbă”. Poetul s-a conformat, se pare, cu succes. Imediat însă a sosit din sală un bilețel pe care moderatorul l-a citit la microfon. Autorul bilețelului întreba pentru cine scriu poezii basarabeni, de vreme ce limba folosită va dispărea în circa douăzeci-treizeci de ani? Necunoscutul, precizează Victor Teleucă, scria într-o limbă română perfectă, precizând: „Nu suntem o limbă mare. Mă gândesc și eu cu duioșie la limba noastră, da, e frumoasă, dar frumoasă ca romanța *Car frumos cu patru boi*”. S-a ridicat atunci Ion Vasilencu indignat, întrebând: „– Cine e dobitocul care a scris bilețelul!? Să se scoale în picioare!”

„Dobitocul” însă nu s-a ridicat nici la încă o provocare. Totuși cineva a făcut-o: vecina de loc a lui Vasilencu, Argentina Josu, care ridicase mâna să spună și ea ceva, fiind luată de cel indignat drept autorul bilețelului. Ea nu voia decât să cânte romanța *Car frumos cu patru boi*. N-a fost lăsată, fiindcă în momentul următor toți s-au împrăștiat: „Poezii au părăsit ultimii sala. S-a format un gol în care rămânea întrebarea: – Cine? De ce?” (p. 8-9).

Întrebarea a persistat îndelung în memoria lui Victor Teleucă, reaprinzându-se într-o altă împrejurare, târzie, la o altă întâlnire a scriitorilor cu publicul, la Orhei. De-atunci, se scriseră multe alte poezii despre limbă, iar poeții participanți le-au citit, mângâind „auzul și inima omului”. La toasturile finale un bărbat în vârstă s-a apropiat de Teleucă. Era îmbrăcat îngrijit și vorbea într-o frumoasă limbă românească. Alături, s-a postat și un tânăr tăcut. Poetul l-a întrebat ce impresie au lăsat poeziile despre limbă, dar n-a primit răspuns. Moldoveanul în vârstă i-a explicat că tânărul nu cunoștea limba, dar că nici nu e nevoie s-o știe, fiindcă, după spusa cronicarului, moldovenii sunt sub vreme, încât serata ar fi fost cu adevărat frumoasă „dacă nu erau... poeziile acestea despre limbă”; „Dar dumneata nu te supăra. Nu o singură dată te aud la radio cu această poezie pe care ai citit-o și aici” (p. 10). Simțământul lui nu era decât de *milă* pentru poeții care scriu poezii despre limbă. După Mateevici, n-ar fi trebuit să mai scrie nimeni așa ceva. Teleucă, intrigat, a cerut explicații. Interlocutorul a răspuns: „De ce cerșiți o limbă fără nici o perspectivă cât de cât. Ce prezintă o limbă frumoasă chiar, cum e a noastră, în ansamblul limbilor mai răspândite pe glob? Câți inși vorbesc această limbă? Două milioane jumătate-trei?”. Nu, sunt cu mult mai multe milioane, a replicat poetul. Fie! a venit răspunsul. Dar „Are vreo influență limba noastră asupra cuiva, este printre cele patru sau cinci limbi în care se vorbește oficial la Națiunile Unite? Chiar și din acelea, două nu mai reprezintă cine știe ce mare interes pentru lume. Știi care sunt aceste două limbi, nu trebuie să ți le spun. Astăzi hotărâsc soarta lumii numai două limbi din cele două mii și ceva, care sunt pe pământ, rusa și engleza, poate și chineza, dar aceea nu e limbă a culturii și științei, e mai mult limba forțelor oarbe” (p. 11). Era un argument „tare”, prezent și-n corespondența dintre Noica și Cioran. Reacția lui Teleucă: „Îmi venea să mă scol și s-o iau la fugă unde m-or duce ochii, să găsesc o mașină de ocazie și să ajung mai repede la Chișinău, să scap de teroarea acestui om.” A rămas însă, fiindcă o voce tiranică îl îndemna să asculte mai departe, dincolo de primul impuls. Ghicindu-i gândurile, „cincul” a continuat: „Și apoi, pe dumneata, ca scriitor, ar trebui să te intereseze părerea unui tip ca mine, care nu gândește stereotip ca ceilalți, deși mulți îmi împărtășesc părerile. (...) Eu am făcut matematicile, știi că doi și cu doi fac patru, pentru dumneata pot face și patru, dar patru ar fi o rutină, pentru dumneata contează metafora, aceasta cuprinde necuprinsul, doi și cu doi poate conduce la ideea că fac mai mult decât patru ori nu fac nimic. E cu totul altă mâncare de pește” (p. 12).

Se întâlneau două moduri de gândire opuse: unul cartezian, gândirea *tare*, imperială, cum o va numi Gianni Vattimo, celălalt al „metaforei”, al gândirii „moi”, cum o numește același filozof italian postmodern. Ca și centrul imperial moscovit, bărbatul matematician îi demonstra „riguros” imposibi-

litatea supraviețuirii unei limbi condamnate de „istorie”. El nu voia să știe că în lume se năștea și o altfel de știință, dincolo de logica lui Ares, care dădea dreptate metaforei, iar nu calculului rece. Biologul Gregory Bateson decidea în aceiași ani: „Da, metafora. Ea ține laolaltă întreaga țesătură de interconexiuni mentale. Metafora este baza faptului de a fi viu”. Marele fenomenolog Paul Ricoeur va scrie fascinantă carte *Metafora vie*. Lucian Blaga o numise deja, între cele două războaie mondiale, *metaforă revelatorie*. Conform gândirii carteziene, limba română n-avea nicio șansă de supraviețuire în Basarabia. O asemenea spaimă a trăit autorul poemei *O altă limbă mai frumoasă nu-i*. De fapt, mai îngrijorat decât dânsul era „cartezianul”, căzut el însuși în *îndoială metodică*. Brusuc, el a trecut în spațiul metaforei: „– Nu-mi poți imputa faptul că nu-mi cunosc limba ori că nu port o anumită dragoste față de ea. O cunosc și o iubesc chiar, dar altfel. Limba noastră este foarte frumoasă, frumoasă ca romanța pe care o știm cu toții și la auzul căreia simțim un nod sărat în gât, lacrima”.

Stranie coincidență! Matematicianul făcea aluzie la aceeași romanță invocată cu ani în urmă la serata de la Biblioteca „Krupskaia” de cel care n-avusese curajul să-și dezvăluie identitatea:

„Scârțâie din osii carul
 Și în snopii lui de grâu
 Stă proptit în furcă tata,
 Îngropat până la brâu,
 Și-ntr-un lan cu mături line
 Vântul fâșâie prin foi,
 Ce n-aș da să fiu cu tine,
 Car frumos cu patru boi!”

Poetului i-a fulgerat prin minte că anonimul de-atunci trebuie să fie chiar matematicianul din Orhei. Nu era acela, dar cu atât mai tulburător. El își continuă „teoria” că tot ce e cu adevărat frumos aparține trecutului, ca și limba română, ca și carul cu patru boi. Biruie, în timp, doar limba imperială. Matematicianul coborât din gândirea tare continuă: „Poate nici nu știi, nu-ți dai seama, de fapt, ar trebui, cât de frumoasă este, dar e o romanță și, ca o romanță, nu vorbește despre altceva decât despre ceva trecut, despre ceva ce, dacă mai este, apoi e pe cale de trecere. E ca în «La steaua care-a răsărit», numai că invers, la steaua care apune acum ori e pe cale să apună, deși a apus de mult. Se mai vede, luminează, venind spre noi cu sfârșitul luminii ei. Știa Eminescu pe atunci care este viteza luminii? Știa, desigur, dar el o făcea nu prin știință, ci

prin intuiție. Eminescu nu scria poeziile ca voi, el le visa și ele prindeau viață prin felul lui de a visa” (p. 13).

Dacă limba română are povestea stelei eminesciene și a „carului frumos cu patru boi”, istoria acestora se întretaie cu cea a personajului din eseu. Prin 1963-1964, el era la Moscova, unde s-a făcut tobă de carte, studiindu-l pe Eminescu și pe mulți filozofi din cauza cărora nu și-a mai terminat aspirantura. S-a căsătorit cu o rusoaică pe care a adus-o la Orhei. Rusoaica i-a născut doi feciori, dar niciunul nu mai știe limba română. Cu deșteptăciunea lor, își petrec viața în străinătate, unul în Anglia, altul în Suedia. Sunt, altfel spus, pierduți pentru limba română. El și soția au rămas la Orhei, fiindcă, în primul rând, rușilor le-a plăcut să rămână în Basarabia, căci nicăieri nu găsesc mai mult bine ca aici, vorba lui Ion Druță. El nu se mută la Moscova, fiindcă este om al locului, om al „carului frumos cu patru boi”, simbolizat în statuia lui Vasile Lupu, pe lângă care trece zilnic și o salută. Spre deosebire de serata de la „Krupskaia”, la Orhei s-a cântat romanța *Car frumos cu patru boi*. Pe fața matematicianului s-au ivit lacrimile. În fața inerției feciorului care nu-și mai cunoștea limba, orheianul i-a turnat un pahar cu vin, îndemnându-l: „– Bea măcar moldovenește, dacă n-ai învățat limba bunicilor de aici. Vidiși, vse piut za papu” (p. 16).

Drama orheianului și a feciorilor lui devine drama limbii române în Basarabia, adunată în povestea romanței: „Da, limba noastră e romanța aceluia *Car frumos cu patru boi*, care ne-a adus până aici pe drumurile desfundate ale istoriei. Pe la răscruci și cotituri, cei care nu s-au putut urca în el rămași au fost. Curenții i-au dus spre alte țărâmurii și au uitat limba în favoarea altor limbi, dar ei au rămas străini pe țărâmurii străine și nu s-au mai putut întoarce de unde au plecat, și cine mai are nevoie de omul care s-a dezis de limba lui mare sau mică? Aceștia sunt oameni fără trecut, pentru că s-au dezis de el, și fără viitor, pentru că au vrut alt viitor decât cel care li s-ar fi cuvenit” (p. 17). El, poetul, are revelația misiunii sale eminesciene și heideggeriene, aceea de păzitor al Casei Ființei, al Limbii Române. Fiindcă nici „carul frumos cu patru boi” n-a dispărut și nici nu poate să dispară de vreme ce a rămas în romanță, dar și proiectat cosmic în Carul Mare de pe firmament. Aidoma Carului Mare de pe cer, și carul limbii române pare să dispară, pentru un timp: „Mă înspăimânt că poate dispărea pentru totdeauna și, cu sufletul la gură, lungit pe brațul de fân, sub cerul de vară în tăcerea și liniștea câmpului, deodată aud cum scârțâie carul și îl văd cum apare pe boltă, cu oiștea înainte, urcându-se tot mai sus, prefăcut în Constelația Carului Mare, să-l vadă toată lumea și noi toți că este, că el nu are chip să nu fie, și atunci, de emoție, simt un nod sărat în gât, locul până unde ajung lacrimile mele de emoție și de bucurie că, totuși, noi suntem.

Închid ochii și îl aud cum scârțâie, și eu adorm în scârțâitul lui. Scârțâie neuns, greu de osemintele milenarilor mei strămoși, care l-au înjghebat și s-au pornit cu el spre noi. Și în somnul acesta al meu, fericit că sunt acasă, aud cum cineva – din străfundurile spiritului meu contradictoriu și neîmpăcat cu nimeni, decât cu acest car frumos cu patru boi – cântă, și când ajunge la versul «Tot mai sfântă văd icoana / Unui car cu patru boi», lăcrimează. Lacrimile-i curg într-o cană de lut și el bea, cântând și plângând, lacrimile în sănătatea acestui car frumos cu patru boi, care este limba mea și a strămoșilor mei dintotdeauna, limba română, în care azi învață copiii și nepoții noștri” (p. 17-18).

Reîntâlnindu-l pe orheian, află că soția rusoaică a murit în străinătate, plecată la feciori, care nu mai au nimic cu Moldova. Când îi întâlnește, „cel mic plânge, cel mare înjură. Cel mic plânge, nu știu dacă ai să mă crezi, moldovenește, iar cel mare înjură rusește. Altfel o duc foarte bine” (p. 19). Uitând limba, feciorului mic i-au mai rămas doar *plânsul* și *tăcerea* în limba lui, ca în extraordinarele versuri ale lui Grigore Vieru: „Iar când nu poți / Nici plânge și nici râde, / Când nu poți mângâia / Și nici cânta, / Cu-al tău pământ, / Cu cerul tău în față, / Tu taci atuncea / Tot în limba ta”.

Restul e tăcere, vorba „divinului brit”. Iar improvizațiile mancurtului în limba de adopție sunt doar *zgomotul* de supraviețuire a individului agonice, dar „fericit”.

Doina CERNICA

Un roman extraordinar, romanul Bucovinei întregi

D.C. – membră a Uniunii Scriitorilor din România, a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România și a Uniunii Internaționale a Presei Francofone, este autoare a unor cărți de proză și publicistică, traducătoare și realizatoare a paginilor săptămânale de literatură și artă de la cotidianul „Crai nou”, Suceava. Distinsă cu premii naționale și internaționale. În anul 2011, orașul Terville (Franța) i-a acordat Marele Premiu „pentru calitatea scrisului și pentru talentul de povestitoare”.

Distins cu Premiul pentru Proză al Uniunii Scriitorilor din România în 2010, romanul *Când ne vom întoarce* de Radu Mareș, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010, este primul în literatura română a ultimilor 70 de ani care își are plasată acțiunea în Bucovina României Mari. Desigur, nu acesta a fost motivul pentru care juriul l-a desemnat ca fiind cel mai bun, dar nu putem să nu apreciem opțiunea romancierului drept un gest de curaj. Chiar dacă prezintă Bucovina din perioada interbelică, autorul surprinde un mănunchi de probleme delicate, de care construcția romanescă nu avea cum să facă abstracție. Mai mult, cartea vorbește despre o bună cunoaștere a acestora și despre o asumare, deopotrivă lucidă și afectivă, a lor, explicabile prin faptul că scriitorul, stabilit de multă vreme în Cluj-Napoca, este originar din Bucovina, unde și-a petrecut copilăria și tinerețea. Sentimentul cu care închizi această lucrare este acela al unei datorii / misiuni, îndelung pregătite de autor și duse cu îndărătnicie, suferință și bucurie la capăt. În plus, romanul *Când ne vom întoarce* mi-a părut a fi cartea vieții lui Radu Mareș.

Povestea e relativ simplă. Gavril („Suna aspru și era un nume ca omul, fără penumbre și fără mister”), Gavril M. mai exact – inițială care indică asupra eventualității unei rădăcini autobiografice –, originar dintr-un sat de sub munte de pe moșia Mănăstirii Solca, absolvent al Școlii Superioare Agricole din Cernăuți, după o scurtă perioadă de muncă la Soroca și după punerea pe picioare a Grădinii Botanice din capitala Bucovinei, ajunge administrator al unei ferme a Camerei Agricole din Cernăuți de pe malul drept al Nistrului (pe celălalt fiind Polonia), „cel mai nordic teren cultivat de pe teritoriul Regatului României”. Motoul cărții, un citat din *Genesa (Iosif și frații săi)*, care îi exprimă lapidar drama, atrage atenția și asupra condiției protagonistului. Gavril M. este un *făuritor de visuri*. Le zămislește și luptă pentru concretizarea lor: salvarea recoltei de sfeclă, plantarea unei livezi de piersici în zona numită Valea Lupului, împlinirea iubirii pentru Katria, rezidirea bisericii. „Fără penumbre și fără mister”, Gavril M., „închis, ferecat”, se simte însă marcat de acestea. Într-un fel sau altul, enigmele, necunoscutele care îi apar în cale sunt legate de mama sa, a cărei „foarte atentă și aspră veghe” îi însoțește permanent viața. În ciuda primei impresii, țiganca, vrăjitoarea Tina și superba, minunata Katria, „fata ca un soldat” – personaje puternice – nu pot fi comparate cu Domnica lui Ștefan, cu mămuca, mama lui Gavril M., care stăruie, fascinantă, în memorie. Ca și fiul ei mai târziu, deși altfel, și Domnica are „un plan” – nu trăiește la întâmplare, ci în virtutea unui vis, a unei năzuințe. Atunci când șișcornița îi taie copilului degetele, ea primește schimbarea de destin al fiului, visat preot, cu o privire stranie în ochii ei „negri, adânci și foarte strălucitori”, privire în care Gavriluță zărise „și vâlul întunecat pe care îl vezi în ochii femeilor, ținuți de altfel ascunși, acoperiți, atunci când își plâng morții”, și pe care o va regăsi în ochii unei lupoaice hotărâtă să-și apere cu orice preț puii. Deținătoarea unei taine mari, legate de copilul său, mămuca îi înseamnă viața cu întrebări ale căror răspunsuri el nu le va afla niciodată, dar care o întăresc atunci când își va duce fiul lângă Humor să-i dea o femeie în bobi, la un călugăr să-i citească, la Sfântul, la Suceava, de Sânziene – „O altă femeie se aplecă spre mămuca, apropiindu-se astfel și de urechea lui, și o întrebă cu voce scăzută: / – Pentru *copchil* ai venit? Ce are? / N-auzi răspunsul, deși ar fi dat orice să nu-i scape căzând iarăși în prăpastia moale a somnului...” –, să bea, la hramul Sfintei Măria Mare de la Cacica, din fântâna cu apă sfințită, să deschidă cu dreapta crucii cartea lui Grigore din Cajvana, acolo unde îi era scrisă soarta, „în primul rând de sus, pe foaia din stânga”, atunci când îl așază la masă, la nunta surorii Parasca, lângă un necunoscut cu un ochi galben și unul albastru, deci purtător de semn, și așa mai departe.

Păienjenișul protector pe care Domnica se îndârjește să-l țeasă în jurul lui Gavril M. vorbește despre o profundă și zbiuciumată grijă maternă, dar și despre vechimea Țării de Sus, cu povești și doine, ghicitori, eresuri, cu tradiții și obiceiuri încă

puțin erodate de timp: „Știa încă din copilărie cât de mare poate fi puterea unui descântec (Uneori aceasta este uriașă, înfricoșătoare.)”; „Fuse, pe vremuri, vaul unde veneau la adăpat zimbrii lui Dragoș Vodă”; „Bărbații aveau toți cămăși albe de duminică și pletele spălate și date proaspăt cu unt, pieptănate cu cărare la mijloc și petrecute după ureche...”. Este un zăcământ spiritual complex, în acord cu o geografie și o climă deosebite în partea extremă a zonei în care se întind cele aproape o mie de hectare ale fermei – „parte de lume separată printr-un fir de păr de abisurile neguroase ale Asiei, unde nimeni nu știe ce se ascunde”, cu vânt fierbinte „care astupa urechile și obliga oamenii să strige unul la altul ca să se înțeleagă” în după amiezile de vară și cu zăpezi și geruri iarna, care îngheață vrabia în zbor și iepurele în fugă.

Dar acțiunea romanului are loc în perioada 1935-1940, în Bucovina României Mari, în care Imperiul continua să respire: „În toată Bucovina pe unde umblase, cunoscuse destui intelectuali, dar și țărani rămași încă și acum fideli amintirii Împăratului și Austriei – și Vienei, mai ales, pe unde nici unul n-apucase să ajungă vreodată –, disprețuind în același timp, cu un zâmbet subțire, cifrat, tot ce venea din Regat...”; „Proceda în acest mod pentru că așa învățase: în tot fostul Imperiu, la începutul zilei de lucru, o armată de slujbași aștepta la fel, respectuos, și în două picioare, până când șeful ierarhic găsea de cuviință să ia loc”; „Gospodarii luați la gară purtau în acea zi sumane negre, identice, ca pe un fel de uniformă, cum cei mai în vârstă învățaseră că se cuvine pe vremea Austriei: o solemnitate trebuie tratată cu cea mai mare grijă, până la ultimul amănunt”; „Or noi, în Bucovina, exact așa am fost crescuți și educați, adică în spiritul disciplinei, al cuvântului dat, dar și al fidelității. Un Dumnezeu, o Țară, un Rege – cu litere mari”.

Din perioada Imperiului este moștenită și multietnicitatea populației – la Suceava, de pildă, mama lui Gavril se înțelegea „într-un fel special, degajat și firesc, chiar cu o anume grație” cu străinii, cele câteva cuvinte nemțești prinse „ca în joacă” fiindu-i suficiente „cât să poată spune ce-i e de trebuință, dacă se întâmpla să fie nevoie, asta mai ales cu jidanii care erau peste tot, dar se înțelegea și cu ruștele, și slovacițele din piețe, cu poleacii și cu huțulii”. Nu numai la oraș, ci și în satul de lângă Nistru, moara este a neamțului Schneider, prăvălia a evreului Horovitz, învățătoarea Suhoverschi Ecaterina, Katria, iubirea românului Gavril M., are mamă nemțoaică și tată ucrainean, la fermă trăiesc și țiganca Tina, și neamțul Franz, și rusoaica Olesia. Conviețuirea are loc în spiritul convingerii bătrânului Onofrei, „Doi bucovineni e musai să se înțeleagă, orice ar fi!...”, dar asta nu exclude distanțările și privirile uneori ironice, alteori surâzătoare: „De nemți nici nu trebuie să-ți placă, spune ucraineanul Anton, pentru că nu le pasă, adică n-au nevoie de asta”. Zărind busuiocul pe straturile cu flori de la casa morarului, Gavril M. își zice: „Uite (...) că au mai învățat și nemții ceva de la români!”, iar ucraineanul Suhoverschi comentează cu năduf,

apropo de furturile de lemn din codrii seculari de la Slătioara: „Și cine are datoria să păzească proprietățile statului? Nu românii? Eu însă te întreb numai atât: la ce le-a trebuit lor, românilor, țara asta, dacă nu se pricep și nici nu le trece prin cap s-o administreze ca lumea? De ce nu se duc dracului să lase pământul *acesta* cui știe ce să facă cu el? (...) Spune-mi măcar un ferșter român cu școală adevărată. Spune-mi un român inginer silvic. Spune-mi un singur proprietar de fabrică de cherestea care să fie român”. Gând care se opune convingerii profesorului Volcinschi: „Va veni o zi când în România cei mai buni avocați și doctori vor fi români”, viziune asociată posibilității unei schimbări majore în România Mare: „Cine va vrea să schimbe ceva în țara asta de la țăran trebuie să înceapă. Și să pună oameni noi, tineri, peste tot acolo unde trebuie luate hotărârile mari”. Gavril M. este unul dintre cei care întruchipează această posibilitate, animat însă de o însuflețire, de un crez la fel de important ca și învățătura: „Profesorul zice, îi povestește Gavril mamei, că noi, băieții de țărani care am făcut școli, avem o datorie mare față de neamul românesc, o datorie de care nu-i voie să uităm...”.

Dar Bucovina din *Când ne vom întoarce* este și a unei Românie colindate de legionari și marcate de apropierea noii conflagrații mondiale, a unei Românie cu apele tulburate și cu drame ce prevestesc tragedia războiului. Pe fundalul ei, soarta făuritorului de visuri se împlinește după cum fusese scris din străvechime.

Tabloul Bucovinei interbelice este cuprinzător, iar în zugrăvirea acestuia Radu Mareș apelează, cu un remarcabil instinct, dar și cu o indubitabilă știință a construcției solide și elegante, la sobrietatea descrierilor („până când apăreau în zare contururile crenelate de cetate împăratească ale Cernăuțiului”), la inserția amănuntului memorabil („în acel an cernăuțenii parcă înnebuniseră cu crinii lor albi franțuzești, deveniți o veritabilă modă și care inundau toate grădinile orașului”), la termeni caracteristici zonei, excerptați din limbajul popular sau datând din perioada Imperiului: „mămuca”, „matale”, „grijit”, „tulpan”, „curechi”, „dohot”, „plaivaz” etc. Desăvârșit artist al ambiguității, Radu Mareș inserează acțiunea într-un ansamblu realist, dând astfel romanului și un aer de subtilă modernitate. Dar ceea ce îl distinge în peisajul romanelor ultimului deceniu este densitatea ideatică, curajul lucrurilor mari, îndrăzneala de a exprima năzuința colectivă într-o lume de hârtie, copleșită de problemele individului. Și totodată, în această lume de hârtie, sufocată de marginalitatea problemelor și a limbajului, răzbește senzația de *curat și luminat*, de *curat și luminos* pe care opera o emană de la un capăt la altul.

Scriere majoră a prozei contemporane românești, cea mai bună carte de până acum a lui Radu Mareș, scriitor născut în Bucovina acum 70 de ani, romanul *Când ne vom întoarce* este și romanul Bucovinei pe care aceasta l-a așteptat de atâta vreme.

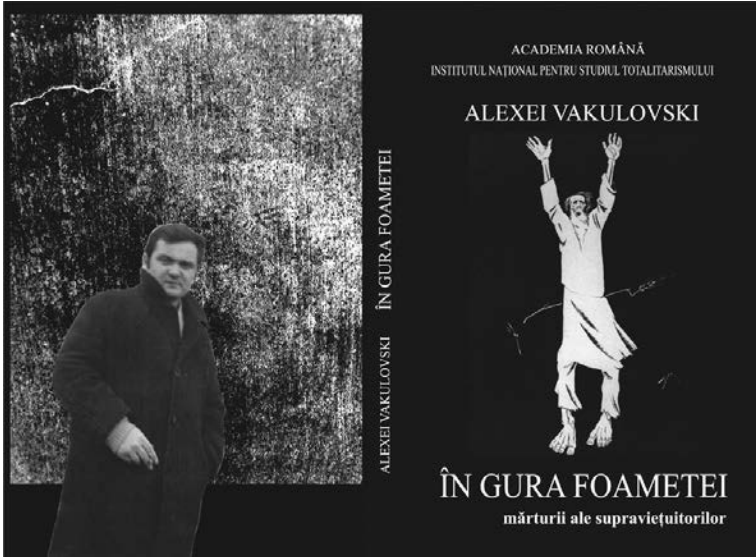
Nicolae DIMA

În gura foametei de Alexei Vakulovski

N.D. – prof. dr., fost redactor la „Vocea Americii”, fost profesor la Școala Superioară Militară Americană de la Fort Bragg, în prezent pensionar și freelance writer, Statele Unite. Dintre volumele publicate: *Bessarabia and Bucovina: The Soviet-Romanian Territorial Dispute* (1982), *From Moldavia to Moldova* (1991), *Moldova and the Trans-Dnestr Republic* (2001), *Jurnal Ethiopian* (2007), *Culture, Religion, and Geopolitics* (2010).

În gura foametei (Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2011, 240 p.) este un document cutremurător pe care ar trebui să-l citească orice român dornic să-și cunoască țara, neamul și istoria... Când s-a propus să publicăm această carte zguduitoare, pe care „confrății noștri occidentalizați” din Țară au refuzat-o, am avut unele rezerve. Acum îmi dau seama însă că prin tipărirea ei am contribuit, foarte puțin, e adevărat, la restabilirea adevărului, la clarificarea perioadei de exterminare prin care au trecut frații noștri basarabeni imediat după război. Adresăm, pe această cale, felicitări doamnei Flori Bălănescu, sufletul acestui proiect, și omagii postume autorului, care a migălit ani de zile să strângă amintirile victimelor și să le aștearnă pe hârtie...

În anii '80, când am publicat în Statele Unite cartea *Basarabia și Bucovina*, am observat din statisticile oficiale sovietice ale perioadei imediat postbelice că „lipseau” numai din Republica Moldova cel puțin 200 de mii de oameni. Pentru Bucovina de Nord, precum și nordul și sudul Basarabiei, anexate în mod arbitrar la Ucraina, unde ucrainenii s-au comportat uneori chiar mai mârșav decât rușii, nu aveam date statistice. Numai Dumnezeu știe câți români au fost exterminați în acele regiuni! Apoi, când în 1989 am ajuns la Chișinău și am întâlnit supraviețuitori ai genocidului, mi s-a spus că după calculele lor circa un milion de basarabeni au fost deportați, executați ori au murit de foame. Am avut îndoieli atunci asupra unei asemenea cifre, pentru că îmi lipseau dovezile. Alexei Vakulovski m-a con-

vins însă de dincolo de mormânt prin această carte că cifrele nu erau exagerate. Rușii, comuniștii, alogenii sovietici și cozile lor de topor din Basarabia și Bucovina au exterminat într-adevăr un sfert din populația românească ocupată în 1940 și reanexată în 1944.

Volumul *În gura foametei* este o colecție de mărturii ale supraviețuitorilor din satul autorului, Antonești, ființe umane care în timpul foametei din 1946-1947 aveau vârsta cuprinsă între 6 și 14 ani. Un lucru foarte important trebuie precizat de la început, pentru că nu reiese din lectura mărturiilor. Țăranii rămași la sate în Basarabia în 1944 erau cu precădere săraci și cu puțină știință de carte. Intelectualii, oamenii înstăriți, cei cu sentimente românești bine cunoscute fuseseră deja arestați, împușcați ori deportați în Siberia încă din 1940. Fratele Paul Goma descrie foarte bine în cărțile sale acele timpuri îngrozitor de negre. Acum venise rândul oamenilor simpli să fie exterminați. Iată ce mărturisește Vasile Gaidău la bătrânețe, care pe vremea foametei avea doar opt ani: „Foametea a fost foarte bine pusă la cale... acum îmi dau seama de asta... a fost organizată. Au vrut stalinistii să ne măture de pe fața pământului. Eu atunci, în plină foamete, am rămas fără tată la șase ani, iar la șapte ani și jumătate am rămas și fără mamă... Se ducea fratele Mihai, născut în 1932, la baltă, spărgea gheața, aduna scoici, papură, le prefăceam în turte și le mâncam. Eram patru frați... Cum se vede, s-a gândit cineva că războiul i-a ucis pe puțini dintr-ai noștri și s-au gândit animalele să născocească alt război, cel al foametei... A murit sora lui tata, a murit cumnatul lui tata, a murit mătușa Olimpia, a murit mătușa Irina... Au murit mai mulți. Era mare foamete” (p. 215).

Cei informați despre foametea din Ucraina din anii '30 regăsesc în Basarabia toate elementele bestiale ale genocidului. Activiștii de partid, majoritatea venetici, și vânduții locali confiscau tot ce agoniseră țărani din puțina recoltă a anului 1946... Ba mai mult, deseori îi întrebau pe țărani dacă sunt ruși sau români, tratându-i pe români cu o brutalitate deosebită... Măturau podurile bieților oameni de ultimele grăunțe, spărgeau zidurile caselor în căutarea alimentelor ascunse, găureau pământul peste tot să găsească ceea ce doseau țărani. Din cei care ascuseseră ceva alimente pentru copii, mulți au fost arestați, condamnați și trimiși în Siberia. Consecințele au fost macabre... Au mâncat oamenii tot ce se putea ingera pentru a supraviețui. Gavril Banaru avea opt ani, dar își aduce bine aminte: „În 1946 a murit un frate de al tatălui meu. Sidor Banaru îl chema. El, săracul, neavând ce mânca, s-a dus în baltă după papură, după rădăcini de stuf, le-a adus acasă, a încropit din rădăcinile acelea un soi de mâncare și și-a amăgit foamea. N-a răbdat unchiul Sidor să usuce rădăcinile, să le rășnească și să coacă turta din ele. El le-a fiert și le-a mâncat așa, verzi încă, necoapte. Le-a mâncat, s-a umflat și a murit” (p. 211).

Cosma Munteanu, născut în 1936, redă următoarele la pagina 181: „Într-o vreme văzând că nu avem cu ce amăgi stomacul, am spălat opincile și mama le-a pus în sobă, la copt. Când le-a scos din cuptor, mai nu am leșinat de mirosul lor plăcut. Ne băteam cu sora mea pentru ele. Când am mâncat opincile, am dat-o pe cizme, pe pantofi, pe sandale... Umblam cu sora mea Tecla prin pod să căutăm vreo bucată de opincă... În continuare, tot el povestește: „Țin minte, a venit la noi mama mamei mele, adică bunica mea. Nu avea ce mânca. Nici noi nu aveam ce mânca. Am culcat-o pe un pat lângă sobă. Să-i fie măcar cald. Iar dimineața am găsit-o moartă” (p. 183).

Este greu de spus câți oameni au murit, dar sunt convins că au murit probabil un sfert din locuitori. Și s-au înregistrat chiar și cazuri de canibalism... „La noi în sat oamenii, ca să nu moară de foame, au mâncat și coaje de copac, și iarbă, și miez de răsărită, și papură, și câini, și mâțe, și cioroi, și scoici, și șobolani, dar mulțumim, nici un caz nu a fost să-și mănânce propriii copii, afirma V. Gaidău... La Purcari însă, ca să se salveze, două femei au hotărât să-și mănânce copiii. Au mâncat un copil, iar când urma să-l taie pe al doilea, mama lui n-a vrut să-lucidă... Femeia aceea care și-a mâncat propriul ei copil a fost pedepsită și s-a întors din lagăr cu o față luată de suflet” (p. 140)... Aflăm din carte că au fost, de asemenea, cazuri de mame cu mai mulți copii care au ales să-i sacrifice pe cei mici pentru a-i salva de la pieire pe cei mai marișori (Maria Chirilov, p. 165).

Cei morți de foame erau ridicați când se putea de cei care mai aveau puțină vlagă și erau aruncați în gropi comune. Unele victime au fost îngropate de vii,

iar un bărbat a reușit să răzbată de sub maldărul de cadavre unde fusese aruncat și să revină acasă... „Femeia lui Toderică Spătaru leșinase, nu murise. Când au pus-o în groapă, ea încă da din mâini și din picioare... Au pus alte trupuri deasupra și au dat țărâna peste ei”. Martora Valentina redă la pagina 200 cum „a înviat” tatăl ei, căruia îi spuneau taca: „Taca a mâncat turte din lobodă și s-a umflat. L-au dus și l-au lăsat sub gardul cimitirului. Nu mai aveau putere să-i sape groapa... Dar el pe la o vreme și-a revenit, n-a vrut să rămână cu morții. Oamenii care trăiau lângă cimitir au observat că taca se zbuciuma, că vroia să se ridice. L-au luat la casa lor, apoi i-au chemat pe ai noștri... A crescut taca zece copii...”

Am încercat să subliniez câteva paragrafe pentru a le utiliza în această recenzie, dar m-am trezit reproducând mai mult. Iată totuși un gând de bătrânețe al Feodosiei Chitic: „Am fost șapte copii cândva, dar am rămas numai eu, una. Mi-e dor de ei. Uneori mă cheamă prin somn, eu mă trezesc și plâng. Unde sunteți mamă și tată, surorilor Maria, Grăchina, Dusea? Unde sunteți fraților Simion, Anton și Vasile? Scot fotografiile lor și vorbesc cu ei, și vorbesc până mă satur” (p. 62).

Descoperi în lectura cărții cazuri frumoase de omenie, cazuri de sălbăticie inumană, cazuri de tragedie grotescă și gânduri de înțelepciune. Iată ce afirmă Iacob Meșteșug în anii relativ buni din urmă, adică prin '80, când au fost culese aceste mărturii: „Tare scumpă a fost mama noastră. Era numai inimă. Ne învăța numai de bine. Am fost crescuți noi cu învățătura părinților, dar nu prea am avut noroc în viață. Acum văd că cei hoți și porcoși îs la putere, ei taie și spânzură...” (p. 196). Acesta a fost începutul ocupației Sovietice în Basarabia! Așa a fost comunismul! Aceasta a fost „omenia” rusului și a omului internațional pe care l-a creat marxismul. Și când te gândești că azi nici Moscova, nici rușii din Moldova, împreună cu cozile lor de topor, nu regretă acele timpuri... În ce privește situația românilor din sudul Basarabiei anexat de Ucraina, în aceste zile autoritățile șoviniste locale umblă să confiște povestea *Capra cu trei iezi* de Ion Creangă pe motiv că ar reprezenta „imperialismul românesc”. Iar biserica românească recent construită la Hagi Curda este amenințată de cazaci...

În opinia mea cartea *În gura foametei* ar trebui reeditată în mii și mii de exemplare și trecută pe lista cărților obligatorii pentru toți elevii și studenții. O eventuală nouă ediție ar trebui să aibă o notă explicativă ceva mai amplă privind contextul socioistoric și politic al tragediei, o listă de cuvinte regionale pe care unii cititori nu le cunosc și, eventual, o hartă a zonei din sudul Basarabiei la care se referă mărturiile.

Eugen MUNTEANU

O prietenie exemplară. Petru Caraman și Gheorghe Ivănescu în corespondență (IV)

E.M. – prof. univ. dr., director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași. Prof. univ. la Catedra de limba română și lingvistica generală, Facultatea de Litere, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași. Profesor invitat la Institutul de Romanistică, Universitatea din Viena, Austria (2006-2008, 2009-2010) și la Institutul de Romanistică, Universitatea “Friedrich Schiller” din Jena, Germania (2001-2010). Director al Centrului de Studii Biblico-Filologice „Monumenta linguae Dacoromanorum” al Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Senior editor al revistei „Biblicum Jassyense. Romanian Review for Biblical Philology and Hermeneutics”.

Iași, Fundacul Codrescu 1¹

Scumpe Domnule Ivănescu,

Te rog să mă ierți de întârziere; Analele Univ[ersității] din Timișoara au sosit în absența mea. Când m-am întors acasă, acum câteva zile, am avut plăcuta surpriză de a le afla pe masa mea de lucru. E primul semn de viață dela D-ta după o f[oarte] îndelungată tăcere. Cum să-ți mulțumesc pentru AUT²? Aș dori să fiu înscris pe lista abonaților – dacă se fac abonamente – și să mi se comunice suma ce am de achitat și pentru cât timp, ca s-o expediez fără întârziere. Mi-a făcut o deosebit de bună impresie bogăția și varietatea subiectelor abordate, precum și seriozitatea cu care sunt în general tratate. Știu bine că D-ta ai în aceasta cel mai mare merit, fiindcă D-ta ai pus totul în mișcare, atât ca animator al colaboratorilor, cât și ca supraveghetor al fiecărui articol. Mă bucur că-l ai ca secretar de redacție pe Gh. Tohăneanu, despre care am auzit că e un om de ispravă, pe care se poate conta. Eu te felicit din toată inima: ca pentru tomul I, nou-născuta periodică se recomandă excepțional de frumos, ceiace rareori se întâmplă. Bravissimo! Am citit și savantele D-tale articole despre „gramatică și logică” și despre „originea huțulilor”. Propunerea D-tale cu metateza unui nomen ethnicum: *Uluț < Uliți, Uliči, Ugliči ... mi se pare o ipoteză ingenioasă. Dar nu știu de ce încă îmi vine greu să mă deprind cu

¹ Ultima parte a seriei de scrisori publicate în nr. 1-2, 2011, p. 35-41; nr. 3-6, 2011, p. 271-276; nr. 7-8, p. 166-174.

ea. S-ar putea să ai dreptate. M-a impresionat plăcut studiul lui Ovidiu Bîrlea despre At. M. Marienescu. Ce frumos că acest folclorist bănăţean a fost prezentat – şi cu atîta seriozitate şi comprehensiune – chiar într-o periodică în Timişoara. Manii lui At. M. Mar[ienescu] pot fi satisfăcuţi; prea fusese uitat şi deprecia p[entru] unele exagerări forţate, care de altfel nici nu erau ale lui, ci ale epocii sale.

Mi-e teamă însă ca periodica aceasta să nu greveze pre mult asupra activităţii D-tale pe terenul specialităţii. Sunt fericiţi studenţii din Timişoara că te au profesor. Nu-i nimic, e bine şi acolo. O universitate nouă – ca să impună din capul locului crearea unei tradiţii de cultură solidă – are nevoie mare de profesori eminenţi. Şi D-ta eşti dintre aceia. Eu am regretat adînc – în forul meu interior, făr-a o fi mărturisit nimănui – că împrejurări defavorabile nu mi-au îngăduit să mă aflu şi eu acolo, alături de D-ta ca să pun umărul la ridicarea acestui aşezămînt. Deja mă aprinsesem de entuziasm, în cerinţa de a face carte serioasă, aşa cum nu s-a mai făcut la noi pe terenul etnografiei. A fost un vis halucinant, o utopie. Şi totuşi, mie mi se păru-se un timp la un pas de realizare. Sper că opera masivă, pe care-o aştept eu dela D-ta – şi pe care cred c-o aşteaptă toţi ceice cunosc potenţialul D-tale ştiinţific şi-l apreciază – este în lucru. Consacră-i toate puterile de muncă pentru a o prezenta la nivelul dorit de prietenii şi admiratorii D-tale. Am aflat de intrarea D-tale la Academie ca membru coresp[ondent]. Te-aş felicita, dar mi-e teamă să nu te jignesc; fiindcă, fără să vreau, îmi vin în minte ciupercăria de membri activi lipsiţi de orice merit şi de orice talent, care-au transformat biata Academie într-un adevărat bilciu levantin. Şi, evident, mai ales în comparaţie cu ei, D-ta ai fi meritat să fii de mult membru arhiplin, dacă mă pot exprima aşa. Mă bucur în orice caz că ai izbutit să intri acolo. Vei deveni curînd şi membru activ, atunci cînd te vei afirma şi mai mult pe terenul ştiinţific cu lucrarea compactă pe care presimt c-o pregăteşti. Prestigiul Academiei trebuie ridicat şi aceasta nu se poate realiza decît prin pătrunderea cît mai multor elemente valoroase supt cupola ei. De aceia m-am bucurat de 2 ori c-ai intrat acolo: şi pentru D-ta, şi p[entru] Academie.

La Universitate, D-ta ai norocul să te afli la o catedră care se identifică cu specialitatea D-tale strictă. Deci, în principiu, tot sau aproape tot ceia ce lucrezi cu studenţii, poate fi publicabil şi tot ceia ce lucrezi acasă pentru a publica poate fi utilizabil şi la catedră. E condiţia unei activităţi ştiinţifice ideale pentru un profesor universitar. Eu n-am avut acest noroc; mă bucur din adîncul inimii că D-ta îl ai. Încheiu, urîndu-ţi o cît mai înfloritoare sănătate şi o cît mai bună dispoziţie pentru lucrul ştiinţific. Te rog transmite resp[ectuoase] omagii D-nei Ivănescu, iar pe D-ta te îmbrăţişez cu prietenia de totdeauna şi cu urarea de-a avea cele mai strălucite succese în carieră.

**Al D-tale,
P. Caraman**

Iași, 28. VIII. 1963

Scumpe Domnule Ivănescu,

Întors acum în Iași, după o absență de aproape două luni, aflu scrisoarea D-tale expres rec[omandată], sosită cam pe la sfârșitul primei săptămîni din Iulie – după cum îmi indică data de pe ștampila poștei Timișoara – adică o zi sau două, după ce eu plecasem. Am rămas consternat! Ce vei fi putut crede D-ta despre o asemenea barbară întirziere? Mii de scuze! – Unde am fost?? – La copiii și nepoții de la Turda, împreună cu soția mea. Aici nu am stat locului, ci am făcut și unele mici excursii prin împrejurimile așa de pitorești de pe Valea Arieșului – unul din cele mai frumoase riuri ale țării – podoaba cea mai de preț a peizajului Munților Apuseni. Apoi, la Turda, ne-am scăldat în minunatele lacuri cu apă sărată de pe dealurile orașului, care ne-au fermecat în toată puterea cuvîntului. Cînd mă cufundam în unda lor vrăjită, uitam de toate necazurile și adversitățile vieții! Păcat că nu am putut să-mi consacru timpul exclusiv acestei desfătări recreatoare, căci o bună parte din perioada cea mai caldă a verii a trebuit s-o petrec la Cluj, la diferite biblioteci de-acolo, care posedă unele cărți de care aveam mare nevoie și care lipsesc la Iași.

Scrisoarea D-tale m-a impresionat în mod neobișnuit. Ba, cuvîntul acesta îmi pare că redă slab ceiace vreau să spun: m-a emoționat și m-a înduioșat! D-ta, cu avalanșa atîtor ocupații de răspundere grea, care s-au grămădit asupra D-tale, și ai mai avut totuși cînd să te gîndești la mine! Bunătatea inimii D-tale este, în adevăr, inegalabilă. Cred că e o trăsătură caracteristică a oamenilor de știință autentici – a celor mai distinși dintre aceștia. De altfel, așa te-am văzut eu, atunci cînd am ajuns să te cunosc mai de-aproape: un suflet candid, absent la realitățile aspre, cel mai adesea meschine și vulgare, ale vieții de toate zilele; un om incapabil de a face rău cuiva și capabil numai de bine, iar în jurul lui radiind seninătate și elan, după cum am aflat întîmplător și dela unii foști elevi ai D-tale de la Iași. Cum să-ți mulțumesc că ai găsit timp să mai fii preocupat și de soarta mea? Eu îți sunt recunoscător pentru excelentele D-tale gînduri în legătură cu mine și te rog să fii încredințat că m-au afectat aproape întocmai ca și cum ceiace-ai gîndit ar fi ajuns deja la realizare. Și cum ar putea fi altfel, cînd realizarea lor nu depindea de voința D-tale? Firește că, în urma schimbărilor de la Minister, amintite de D-ta, am înțeles și eu prea bine c-ar fi absurd să mai cred posibilă crearea proiectatei catedre de etnografie la Universitatea din Timișoara, și mai ales pentru mine! În ce privește ultima D-tale propunere referitoare la eventuala înființare a unui post de etnografie la baza de cercetări științifice din Timișoara a Acad[emiei] R.P.R., nu mă ispitește absolut deloc. De altfel, nici nu-l cred realizabil; căci dacă-n adevăr ar fi existat cineva în R.P.R. care să creadă-n utilitatea mea ca etnograf, s-ar fi găsit cu mult mai ușor

posibilitatea de a mă folosi chiar aici în Iași, la Filiala Academiei, nu ar fi nevoie pentru aceasta să-mi las casa și familia, ca să vin la Timișoara. Asemenea sacrificiu l-aș fi făcut numai în cazul când aș fi putut veni acolo la o catedră de etnografie. Nu știi de ce mă atrăgea ca un miraj gândul ispititor de a da din plin tineretului studentesc – în ultimii ani ai vieții mele – dintr-o sursă care mi-a fost atât de dragă și din care un destin advers nu mi-a îngăduit să-m împărtășesc altora aproape nimic (căci puținul ce-am publicat, pe apucate, îl consider echivalent cu zero, în comparație cu ceiace-aș fi putut da, de-aș fi fost acolo unde-am dorit-o zadarnic o viață-ntreagă). Poate mă atrăgea acest gând și prin faptul că eram animat de năzuința nemărturisită de a arăta – celor de ieri – ca și celor de azi – ce-aș fi fost în stare să fac, dacă aș fi fost pus să lucrez acolo unde era locul meu. Dar, precum vezi, nici „cîntecul lebedei”, de care-ți aminteam cîndva la Iași, nu mi-a mai fost permis. Trebuie să te deprinzi și D-ta – așa cum caut eu însumi, de mult, să mă deprind – cu ideia că viața mea s-a încheiat complet sub un anumit aspect al ei (pe care eu, nu știu dacă pe drept sau pe nedrept, l-am considerat esențial) și că sumbrul „*nil sperare*”³ planează asupra-mi ca un „inexorabile fatum”. Desigur, nu e ușor suportabilă situația sacrificiului total, dar trebuie totuși să găsim puterea de resemnare și pentru ea. E ceiace încerc cu demonică îndîrjire. Dar, ca să revin la D-ta: mă bucur din adîncul inimii de apropiata apariție a Analelor Universității din Timișoara, seria Științe filologice. Înțeleg că e o realizare a D-tale. Îți cunosc competența de redactor, dela Buletinul Inst[itutului] de Filologie „Al[exandru] Philippide” din Iași. Și mă voi bucura și mai mult cînd voi lua act chiar de studiile D-tale publicate acolo. Te felicit cu anticipație! Pe de-altă parte, îmi dau seama cît ai fost de hărțuit cu angaralele redacționale și regret timpul pierdut pentru alte ocupații. Doresc să am acest prim vol[um] al Analelor Timiș[orene] (seria resp[ectivă]). Și, ca să angajez și viitorul, aș vrea să fac chiar abonament la această nouă periodică, dacă se poate și sunt gata să expediez banii. În ce privește propunerea D-tale de a colabora și eu la Anale, o accept cu plăcere. Desigur, aș putea trimite, pentru vre-unul din volumele următoare, un studiu folcloric cu aderențe sud-slavice și în special sîrbo-croate, așa cum îmi ceri. Ba, cred c-aș da și unele contribuții de domeniul lingvistic, în legătură cu limba turcă, neogreacă sau cu limbile slave.

Cît despre publicarea de către Academia R.P.R. a vreunei lucrări a mele – la care te referi în scrisoarea D-tale – mi se pare pură legendă. Iar de tov[arășul] Jalbă aud pentru prima oară! Și apoi, cred că nu e așa de simplu cum îți închipui D-ta, care judeci lucrurile sub unghiul normalului, ceiace e azi o gravă eroare. Gîndește-te, dragul meu, că lucrarea trebuie să meargă la o serie de „foruri competente” și eventual pela specialiști ca Mihai Popp et Comp. și mă tem, tare mă tem, măcar că – după cum, într-un cuvînt, mă cunosc – nu sunt un om fricos. (Cel puțin dacă mă compar cu alții.)

Acum sunt complet absorbit de o lucrare mai amplă, care te va mira poate, și al cărei titlu sună: „Considerații etnografice asupra muzicii instrumentale de vînt a Grecilor și Romînilor, pe baza terminologiei lor folklorico-muzicale”. Și să nu-ți închipui că centrul de greutate al studiului meu cade pe etapa neogrecescă sau măcar pe cea bizantină a culturii grecești; ci (auzi colo, cutezanță!) pe cea antică! În adevăr, în bogatele, arhibogatele izvoare literare pe care ni le-a lăsat antichitatea grecească, încerc – privind la lupă și la microscop – să discern dincolo de ceiace este element cult, pentru a pescui din adîncuri numai ceiace este element de domeniul culturii populare, tradiționale, căreia creațiile culte îi sunt în bună parte tributare. Nu e ușor lucru, fără îndoială, și e un act de îndrăzneală. Dar am iluzia că reușesc să aduc ceva lumină în acest domeniu opac. Sînt sigur că D-tale o să-ți placă lucrarea mea, dacă voiu izbuti pînă în cele din urmă s-o scriu așa cum doresc eu. În ea deschid, de asemenea, perspectiva – pe tărîmul romînesc – și către moștenirea folklorico-muzicală din substratul tracic, ca și din cel roman. Pentru pregătirea acestei lucrări, am trebuit să pierd mult timp, căci a fost nevoie să citesc în original toate izvoarele grecești utilizate. Altfel ar fi fost de neconceput să întreprind așa ceva. De aceia am și mers la Cluj, căci o serie de cărți vechi grecești nu există aici în Iași. Mă gîndisem cîndva să scriu acest studiu (în l[imba] franceză) pentru revista „Balcania”, în noua serie care se proiectase, pe vremea cînd încă trăia prietenul meu V. Papacostea. Acum însă, de vreme ce însuși proiectul noii apariții a „Balcaniei” va fi murit, cred, o dată cu el, nu știu ce destinație îi voiu mai da. Voiu vedea mai tîrziu. În cel mai rău caz, îl voiu pune-ntr-un sertar la păstrare. Principalul e să-l duc la capăt, căci am un material copios, dacă nu chiar covîrșitor de abundent. Dar e timpul să încheiu. Te îmbrățișez cu cea mai caldă afecțiune, urîndu-ți din suflet să-ți poți realiza – în forme cît mai desăvîrșite – marile D-tale planuri pe tărîmul lingvisticii românești.

Te rog totodată, să transmiți respectuoasele mele omagii D-nei Ivănescu, iar mi-cuței D-re Evdochia, un salut cordial dela un prieten necunoscut și bătrîn, dar care iubește nespus de mult pe toți copiii buni din țara asta, și pe ea în special.

P. Caraman

Scrisoarea se află într-un plic obișnuit, cu următoarele inscripții. Pe pagina recto: „Prof. univ. Gh[eorghe] Ivănescu, Str[ada] C[oman]dor Eugen Botez 16, București”. Pe pagina verso: „Exp[editor]: Petru Caraman, Iași, F[undacul] Codrescu, 1” (nota edit. – E.M.).

- Note** ■
- ¹ Scrisoarea este nedatată, iar plicul nu s-a păstrat. Trebuie să fi fost scrisă post 1963, căci se face referire la numirea ca membru corespondent al Academiei, a lui Gh. Ivănescu, fapt petrecut în acest an (nota edit. – E.M.).
 - ² „Analele Universității din Timișoara”, publicație inițială și condusă de Gh. Ivănescu (nota edit. – E.M.).
 - ³ Subliniat în text (nota edit. – E.M.).

Alexandru BANTOȘ în dialog cu Ana BLANDIANA

Să nu uităm că a fi liber este mult mai dificil decât a nu fi liber

Recursul la memorie, conștientizarea și asumarea destinului pentru a afla „dincotro venim și încotro mergem”, căutarea surselor de stăvilire a degradingoladei politice, morale și sociale, identificarea unor șanse autentice de a fi solidari, de a ne salva ca neam – sunt gândurile la care trimit luările de atitudine purtând semnătura Anei Blandiana. Or, întrucât „Viața nu apare decât în ediții princeps”, datori suntem să luăm aminte la toate câte se întâmplă, ne îndeamnă cunoscuta și apreciată poetă. Textele trimise cu generozitate și bunăvoință la solicitarea noastră ne-au sugerat un nou și atât de necesar prilej de dialog. Bine ați venit în paginile „Limbii Române”, iubită și distinsă Doamnă!

– Stimată Doamnă Ana Blandiana, vă mulțumesc anticipat pentru amabilitatea de a răspunde la întrebări. Aș vrea să începem dialogul nostru evocând o frumoasă întâlnire cu poezia Dumnevoastră întâmplată la Chișinău în 1997. Printre numeroșii admiratori participanți la lansarea volumului *La cules îngeri* era și fiul nostru, atunci de 11 ani, care s-a ales cu un autograf memorabil: „Pentru Mihăiță – scriați Dumnevoastră – poezia mea acum și mai târziu, ce să-i poarte noroc și să-i ajute să rămână mereu sensibil, ca acum – Ana Blandiana, '97”. Mai credeți în miracolul întremător și aducător de noroc al poeziei? Ce înseamnă pentru Dumnevoastră poezia? Dar scrisul în general?

– Da, cred și acum că poezia poate să aducă noroc, norocul de a învăța să vezi lumea cu propriii ochi, deschiși larg asupra ei (cunoașteți o altă definiție a sensibilității?), după cum sunt convinsă că, așa cum spunea Brâncuși, când am încetat să fim copii, am murit de tot. Poezia este un mijloc de a păstra, chiar dacă în secret, pentru toată viața ceva din miracolul copilăriei. Pentru mine, poezia nu este o alternativă la altceva, nu este o opțiune, ci un dat, hotărât dinainte de nașterea mea și care funcționează în afara voinței mele. Nu eu îmi propun să scriu versuri, ele îmi propun să le transcriu. În ceea ce privește scrisul în general – mă refer la

Note biobibliografice

Ana BLANDIANA (n. 25 martie 1942, Timișoara). Poetă, publicistă, disidentă. Pe numele adevărat Otilia Valeria Coman, fiica preotului Gheorghe Coman, licențiat în Drept și Teologie, deținut politic, și a Otiliei Diacu, originară din com. Blandiana (Alba). Urmează cursurile liceale la Oradea și pe cele universitare la Facultatea de Filologie a Universității din Cluj (1963-1967), unde și-a obținut licența în filologie romanică. În 1973-1974, obține o bursă de studii în cadrul Programului Scriitoricesc Internațional al Universității din Yowa City (S.U.A.). În 1967 se mută la București. A fost, în anii 1968-1977, redactor la „Viața studentescă” și „Amfiteatru”, apoi bibliotecară la Institutul de Arte Plastice din București, în

1975-1977, și redactor la Uniunea Scriitorilor, în 1977-1979. Din 1968 deține rubrici permanente la „Contemporanul” (Antijurnal sau Corespondențe), de unde va trece la „România Literară”, unde s-a ocupat, în 1974-1988, de rubrica Atlas. Debutează literar în revista „Tribuna” din Cluj-Napoca cu poezia *Originalitate* (1959), semnând pentru prima dată cu pseudonimul „Ana Blandiana”. În perioada 1964-1990, publică peste 40 de volume de poezie, publicistică ș.a., în țară și străinătate. A debutat editorial cu placheta de versuri *Persoana întâia plural* (1964), urmată de volumele *Călcâiul vulnerabil* (1966), *A treia taină* (1969), *Octombrie, noiembrie, decembrie* (1972), *Somnul din somn* (1977), *Ochiul de greier* (1981), *Ora de nisip* (1984), *Stea de pradă* (1986), *Arhitectura valurilor* (1990), *În dimineața de după moarte* (1996), *La cules îngeri* (1997, 2003, 2004), *Cartea albă a lui Arpagic* (1998), *Balanța cu un singur talger* (1998), *Soarele de apoi* (2000), *Refluxul sensurilor* (2004), *Poeme (1964-2004)* (2005), *A fi sau a privi* (2005), *Patria mea A4* (2010). „Blandiana se numără printre poeții a căror ascendență blagiană reprezintă unul dintre elementele definitorii pentru lirica nouă de la mijlocul deceniului șapte. [...] Tonul e solemn, fără rigiditate, iar confesia a deprins de la Blaga acea impersonalitate

concis reflexivă care lasă să se vadă din om mai ales ființa gânditoare...” (Nicolae Manolescu). Abordează și alte genuri: proză fantastică (*Cele patru anotimpuri*, 1974), nuvele (*Proiecte de trecut*, 1982), tabletă, eseu, însemnări de călătorie, versuri pentru copii. Împreună cu soțul ei, Romulus Rusan, a publicat și volume de interviuri cu personalități culturale – *Convorbiri subiective* (1972) sau *O discuție la Masa Tăcerii* (1977). Conflictul cu oficialitățile comuniste, declanșat de o serie de poeme publicate în revista „Amfiteatru”, în 1984, se acutizează prin publicarea, în 1988, a volumului *Întâmplări de pe strada mea*, care-i va aduce interdicția de a mai publica. Numele Ana Blandiana este interzis, iar cărțile ei sunt scoase din biblioteci. De-a lungul carierei a obținut mai multe premii, cum ar fi Premiul pentru poezie al Uniunii Scriitorilor din România (1969), Premiul pentru poezie al Academiei Române (1970), Premiul pentru literatură pentru copii (1980), Premiul pentru proză al Asociației Scriitorilor din București (1980), Premiul Internațional „Gottfried von Herder” (1982). La 22 decembrie 1989, numele Anei Blandiana apare la televiziune ca membru fondator al Frontului Salvării Naționale, fără ca ea să fi fost întrebată. La prima întrunire a noului for de conducere a țării, pe 26 decembrie 1989, i se propune funcția de vicepreședinte, dar o refuză, peste o lună demisionând ca urmare a violențelor îndreptate împotriva opoziției. În aprilie 1990 participă la mitingurile organizate în Piața Universității, iar în noiembrie se numără printre inițiatorii și fondatorii Alianței Civice, pe care o va conduce între 1991 și 2000. În ianuarie 1993 propune Consiliului Europei proiectul Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței de la Sighet, realizat de-a lungul mai multor ani și devenit astăzi instituție de prestigiu internațional. În mai 1993, susține la Universitățile Sorbona III și IV din Paris un ciclu de conferințe despre *Rădăcinile răului românesc* și *Convertibilitatea suferinței*. Cu acest prilej Oficiul German de Studii Universitare (DAAD) editează un volum trilingv (română-franceză-germană) din creația Anei Blandiana. În 1997 primește Premiul Național de Poezie „Mihai Eminescu” și este aleasă membră a Academiei de Poezie „Stéphane Mallarmé”, Paris, iar în 1998 înființează, împreună cu Romulus Rusan, Școala de Vară de la Sighet, destinată adolescenților. Membră a Academiei Europene de Poezie, din 2001 este membru fondator al Academiei Mondiale de Poezie constituită la Verona sub egida UNESCO. A mai fost premiată cu Premiul „Opera Omnia” (2001), Premiul Internațional „Vilenica” (2002), Premiul Internațional „Giuseppe Acerbi”, Premiul Internațional „Camaioire” (2005), Marele Premiu al Festivalului Internațional „Lucian Blaga” (2007) și distinsă cu Legiunea de Onoare în grad de cavalier, cea mai înaltă distincție civilă franceză. „Am început prin a încerca să mă exprim și am sfârșit prin a mă lăsa, de mine însămi, exprimată” (Ana Blandiana).

Prof. George MARCU

proză, la eseuri – în măsura în care nu este o formă mascată de poezie, este o profesiune.

– Ați mai vizitat de atunci Basarabia? Cu cine dintre intelectualii din stânga Prutului aveți relații de colaborare?

– Nu, din păcate, nu am mai fost în Basarabia de mulți ani, de la lansarea poemelor mele în Colecția „Biblioteca școlarului” a editurii Litera. A fost una dintre cele mai impresionante lansări de carte la care am participat și am rămas legată printr-un respect sincer de familia de editori Vidrașcu.

În ceea ce privește colaborarea susținută cu basarabeni, ea s-a petrecut mai ales în cadrul Memorialului Sighet unde, mai ales la Școala de Vară, au fost numeroși conferențieri: Anatol Petrencu, Ion și Elena Șișcanu, Ion Varta, Elena Postică, Nicolae Dabija, Vitalie Ciobanu, Emilian Galaicu-Păun, Ludmila Pădureț, Gh. Mârzenco, Mariana Țăranu, ca să nu mai vorbesc de excepționalei adolescenți care au câștigat concursul de admitere și au participat în mod strălucit la dezbaterile Școlii de Vară.

– Când, în ce condiții ați auzit pentru prima dată de Basarabia?

– Învățătoarea mea din clasele primare a fost Doamna Tamara Stamatiu, refugiată din Basarabia în Oradea, orașul în care Tata era preot și unde erau foarte mulți refugiați din stânga Prutului. Acum mă gândesc că explicația consta în faptul că Oradea era orașul românesc cel mai depărtat de frontiera sovietică. Am învățat deci să scriu și să citesc românește de la o basarabeană, și asta m-a marcat pentru toată viața. În clasa ei, în care ne citea în fiecare zi și din Eminescu, am început să scriu primele versuri. O iubeam cu toții și pentru că era foarte frumoasă, deși avea părul foarte scurt, căci pe drumul refugiului se îmbolnăvisese de tifos. Îmi amintesc cum o dată a fost la noi acasă pe vremea cireșelor și Mama a rupt și i-a dăruit o creangă încărcată de cireșe, iar Doamna a început să plângă și să ne povestească despre un cireș pe care îl aveau și ei în curte acasă, în Basarabia.

– S-au împlinit recent două decenii de la declararea independenței și suveranității Republicii Moldova. Ce perspective, credeți, are acest proiect politic apărut după disoluția U.R.S.S. în baza unei părți din Basarabia românească?

– Cred că pe măsură ce devine tot mai europeană, Basarabia devine și tot mai românească, iar în condițiile actuale ale globalizării unirea noastră va căpăta forma prezenței comune în Uniunea Europeană.

– Vă rog să vă referiți în continuare la sincronizarea, integrarea literaturii basarabene în procesul literar general românesc. Exegeți din dreapta

Prutului sunt sceptici în ce privește nivelul literaturii române din Basarabia. Ion Simuț, de exemplu, o consideră „oglinda unei drame a conștiinței naționale” și care „nu e mai mult decât o literatură regională, cantonată într-un orizont tematic, problematic și stilistic foarte limitat, fără nicio șansă de a intra într-un dialog european peste capul literaturii din România”. În ce măsură sunt justificate rezervele față de literatura scrisă între Prut și Nistru? Ce trebuie să aibă în plus această literatură pentru a se bucura de apreciere?

– Cred că istoria literară românească are mari datorii față de literatura din Republica Moldova, care, în mod evident, este o parte a literaturii române. În ceea ce privește aprecierile, ele variază în funcție de generații. În mod evident între literatura tinerilor (tânăr poate să însemne chiar 40-50 de ani) de pe cele două maluri ale Prutului nu mai există nicio diferență valorică și aș zice chiar că nu există nici măcar diferențe specifice. Nenorocirea este însă că nu se găsește o formă de difuzare comună atât a revistelor literare, cât și a presei propriu-zise. Nu suntem întotdeauna la curent cu ce facem fiecare. E adevărat însă și faptul că editurile din cele două țări românești publică în devălmășie cărți fără să țină cont de frontieră, iar acesta este un pas înainte și un bun câștigat.

– Literatura română actuală trece printr-un dificil și controversat proces de redefinire a misiunii ei ca unul dintre fundamentele primordiale ale culturii noastre. Febrilitatea căutărilor, inovațiilor, tendința exagerată a unor autori de a se racorda cu orice preț la mișcările, curente, modele artistice în vogă nu denotă, oare, o criză a literaturii noastre? Micșorarea numărului de cititori determinată nu doar de radio, televiziune, cinema, și mai nou, de internet, justifică, se pare, opinia potrivit căreia literatura încetează a mai fi un bun necesar întregii societăți, ea devine, în fond, apanajul unui cerc îngust de persoane. De ce cuvântul scris nu mai are atractivitatea de altădată? În acest context, care este azi misiunea literaturii?

– Cred că ceea ce se întâmplă grav cu literatura română azi este faptul că a încetat să fie interesată de teme majore, că, preocupată de sincronizare și actualizare, tinde tot mai mult să devină o literatură minoră. Și asta se întâmplă în mai multe feluri și din mai multe motive. În primii ani de libertate, a fost o adevărată invazie de literatură pornografică, pentru simplul motiv că cenzura dispărută fusese pudibondă. Situația era și tristă, și ridicolă, pentru că drama lipsei de libertate nu se explica doar prin faptul că nu se putea scrie fără perdea. A fost o perioadă relativ scurtă și de-a dreptul jenantă artistic. Apoi, sau în paralel, s-au desfășurat tot felul

de experiențe stilistice mai mult sau mai puțin frivole, născute din nevoia de a masca incapacitatea autorilor de a crea oameni vii, de a reconstrui lumea pe pagină. Iar această incapacitate vine nu numai din lipsa forței artistice, ci și din lipsa interesului pentru lumea adevărată. Apoi a început să se scrie despre perioada comunistă, dar nu despre marile ei nenorociri și tragedii, nu despre dizolvarea valorilor și spălarea creierelor, ci despre mărunte amintiri cu cravate roșii și întâmplări de la cozi, într-un fel care transforma epoca descrisă într-una mai curând comică decât dramatică, îngănată într-o gamă minoră, care nu deranjează pe nimeni și nu impietează sacrosancta *political correctness*. M-am referit la proză pentru că, din obsesia postmodernității, poezia practic a fost înlocuită cu mici bucăți de proză, cărora însă le lipsește suflul epic. Nu mă îndoiesc că este vorba de perioade și experiențe trecătoare și că adevărata literatură se va întoarce la menirea ei de totdeauna, aceea de a discerne din confuzia lumii sensul ei profund, esența, *lamura*, cum o numea Eminescu, și de a o fixa, mai intensă decât în realitate, pe hârtie.

– **O carte „bine scrisă” nu întotdeauna este și o „carte bine vândută”. Sunt suficiente exemple ce denotă că un volum (sau scriitor) este promovat pentru că apare la o anumită editură sau pentru că lucrarea respectivă satisface un anume „gust literar”, de moment, sfidând, de cele mai multe ori, precepte literare, estetice, morale etc. consacrate. Ce calități totuși asigură durabilitate, perenitate unei cărți, actului literar în general?**

– Cred că răspunsul cel mai simplu ar fi „cantitatea de adevăr și de mister pe care o conține”. Dar, de fapt, răspunsul este mai puțin cunoscut decât pare. Neplăcut, greu de suportat și chiar indigest este felul în care se confundă această misterioasă valoare și încercarea de a o descifra, care este menirea criticii literare, cu talentul și puterea financiară de marketing. O carte devine importantă nu în funcție de cronicile și analizele care i se dedică după apariție, ci în funcție de reclamele plătite care o preced și o fac să se vândă.

– **Într-un interviu susțineți că e straniu și deprimant faptul că „în condițiile libertății și într-o țară în care ar mai fi atâtea de schimbat, chiar și numai din punct de vedere cultural, scriitorii au încetat să reprezinte în societate o voce instituțională”. Precizând că o asemenea stare de lucruri se constată și în Republica Moldova, unde scriitorii au avut un rol deosebit în desfășurarea evenimentelor politice din anii 1987-1990, e firesc să ne întrebăm: ce s-a întâmplat între timp cu breasla scriitoricească, de ce e tot mai evidentă erodarea prestigiului intelectualilor, în fruntea cărora se află, tradițional, scriitorii?**

– Uniunile Scriitorilor fuseseră înainte centre de apărare a libertății – atâta câtă era –, de luptă împotriva cenzurii – atâta cât se putea – și chiar centre,

lipsite de eroism, dar nu și de curaj, ale unor forme – atâtea câte au fost – de rezistență. Astea le dădea o anumită coeziune și chiar solidaritate. După apariția libertății, toate aceste legături au dispărut, iar organizațiile scriitorilor s-au transformat în organizații de tip sindical pentru apărarea – de altfel, absolut necesară – a drepturilor materiale ale scriitorilor într-o societate în care respectul pentru toate formele de cultură, ce nu se transformă în bani, este în curs de dispariție. În felul acesta, însă, scriitorii nu îi mai reprezentau pe toți ceilalți, ci doar pe ei înșiși. Iar indiferenței lor pentru restul lumii i s-a răspuns cu o indiferență pe măsură.

– Ce impact are oportunismul unor literați asupra calității procesului literar? Dar asupra echilibrului moral al societății?

– Nu cred că o persoană oportunistă poate fi un scriitor bun. Și nici nu cred că el este luat în seamă de cititori, deci nu poate fi important pentru echilibrul moral al societății.

– Este frecvent discutată corelația intelectual-politică. Prestația scriitorilor / artiștilor-politicieni etc. este pusă, de regulă, sub semnul întrebării. Ce impact a avut politica în destinul omului de cultură Ana Blandiana?

– A fost o formă de sinucidere provizorie. Nu spun că nu a avut utilitate sau rost și nici că, dacă ar fi să o iau de la capăt, nu aș face aceleași lucruri. Sunt convinsă că fără marile mitinguri ale Alianței Civice, fără protestele și proclamațiile noastre – care cu zece ani înainte cereau ceea ce abia acum reușește cu greu să ne impună Uniunea Europeană – nici alternanța la putere, nici integrarea euroatlantica nu ar fi azi o realitate istorică. Dar, din punctul de vedere al destinului meu literar, a fost o imensă pierdere nu numai de timp (mai mult de un deceniu), ci și de prestigiu, pentru că în ochii foarte multora dintre cititorii mei imaginea mea publică a fost poluată de amestecul cu turburea lume politică.

– Pesimismul, așa cum constatați și în cadrul Școlii de Vară din acest an de la Sighet, este o stare ce domină o bună parte din societate, inclusiv și segmentul cel mai fragil al ei – tânăra generație. În ce mod, pe ce cale ar putea fi cultivat optimismul, încrederea într-un destin cu perspective decente din punct de vedere moral și material? De ce, și după două decenii de la „căderea” comunismului, se mai resimte prezența distructivă a fostului regim, iar speranțele ne sunt „subminate”?

– Cred că pesimismul are două surse, oarecum de sens contrar: una este mocirla formată din reziduurile comunismului, alta este diferența dintre iluziile pe care le aveam despre Occident și despre capitalism, pe vremea când erau intangibile, și confruntarea nemijlocită cu aceste realități. Să nu uităm că a fi liber este mult

mai dificil decât a nu fi liber, în sensul că lipsa de libertate te dispensează de responsabilitate, din moment ce tu nu poți determina nimic, în timp ce libertatea este o continuă optare și decizie personală a fiecăruia. În ceea ce îi privește pe tineri, cred că cea mai mare problemă a lor este lipsa modelelor. Cred că așa se explică și extraordinarul succes al Școlii de Vară de la Sighet, unde adolescenții descoperă modelele trecutului de care se pot mândri.

– Vă rog să vorbiți cititorilor revistei noastre despre Memorialul Sighet. Când și cum a apărut ideea fondării acestui important centru de recuperare a memoriei?

– Ideea Memorialului a apărut în 1993, atunci când am propus, împreună cu soțul meu, Consiliului Europei (unde România nu era încă acceptată din cauza mineriadelor) proiectul primului Memorial al Victimelor Comunismului din lume, o instituție a memoriei menită să contracareze spălarea creierelor întreprinsă cu destul succes în cei aproape 50 de ani de comunism. Memorialul avea să fie format dintr-un muzeu amenajat într-o veche închisoare stalinistă, cea de la Sighet, în care au fost exterminate elitele politice, spirituale și culturale ale României interbelice, și dintr-un Centru internațional de studii asupra comunismului, care funcționează în București. Proiectul a fost luat sub egida Consiliului Europei care ne-a dat astfel sprijinul moral necesar. Bani a trebuit să-i strângem noi, înființând reprezentanțe la Paris, München, Los Angeles, New York, locuri semnificative ale exilului românesc, apoi am învățat să facem proiecte internaționale, iar mai târziu a fost votată o lege prin care Memorialul este considerat obiectiv de importanță națională, asemenea Centrului Eminescu de la Ipotești și complexului Brâncuși de la Târgul Jiu. Au trecut de atunci 18 ani, deci am ajuns la majorat cu această operă care se dovedește de mare utilitate și de real succes. În ultimele luni am avut în medie 1200 de vizitatori pe zi, majoritatea tineri.

– Cum explicați implicarea Dumneavoastră în organizarea și derularea acestui neordinar proiect? Cine vă sunt partenerii în organizarea activității Memorialului?

– Anii de implicare în vârtejul vieții publice de după revoluție mi-au dat un sentiment de zădărnici, nu atât prin discrepanța dintre eforturi și rezultate, cât mai ales prin superficialitatea mediului politic și m-au dus la concluzia că, pentru a schimba cu adevărat lucrurile, trebuie început din alt loc, de la reconstruirea memoriei colective. Tot ce-am făcut, am făcut împreună cu Romulus Rusan, soțul meu, care conduce centrul de studii, scrie și editează cărți de istorie recentă, face expoziții itinerante prin țară și prin străinătate și în jurul căruia s-au strâns un număr de tineri istorici, formând o mică familie de

pasionați și de masochiști care, în pofida salariilor minime, reușesc să realizeze mai mult decât institutele de stat cu zeci și sute de cercetători.

– Care a fost cea mai anevoioasă perioadă din viața Dumneavoastră și cum, cu sprijinul cui ați învins greutățile?

– Paradoxal, cel mai greu mi-a fost nu înainte de '89, când mi-au fost interzise cărțile în trei rânduri (1959-1963, 1985, 1988-1989) – cu cât eram mai persecutată, cu atât aveam mai mult sentimentul că toată lumea este de partea mea –, ci în 1990, când, după ce am demisionat din Consiliul Frontului Salvării Naționale și am vorbit în Piața Universității, am început să fiu insultată pe stradă, calomniată în ziare, mi se aruncau cărțile sfâșiate și murdărite în curte, eram amenințată cu moartea. Plăteam pentru că nu mă lăsasem manipulată, descoperind că înainte, pe când toți tăceau, credeam că tăceam aceleași lucruri, și abia în condițiile libertății am descoperit că tăcusem lucruri diferite.

– Afirmăți undeva că lucrați la o carte autobiografică care va fi „o meditație asupra unui popor *nemaiîn stare* (s.n. – *Al.B.*) să-și gestioneze destinul singur, după ce secole întregi i l-au croit alții”. E o mărturisire tulburătoare, dar foarte adevărată, și înțelegerea fenomenului în cauză este absolut necesară, reclamând o retrospectivă spre trecut, și, în același timp, o ochire cât mai realistă a țintei spre care suntem chemați să mergem. La mijloc e însă un prezent măcinat de atâtea și atâtea incertitudini... Cum ar trebui să conturăm viitorul și, mai ales, în ce mod ar trebui să lucrăm la edificarea lui pentru a intra în normalitate, adică în rând cu lumea civilizată, și pentru a scăpa în fine de povara imprevizibilului?

– Cred că primul lucru pe care trebuie să îl reînvățăm este respectul de noi înșine, iar pentru a ne putea respecta cred că trebuie să reînvățăm să muncim, să renunțăm la șmecherie, la bășcălie. În mod ciudat, sărăcia, care îi obligă pe români să plece la lucru în străinătate, îi face și să înțeleagă, acolo, că au mai mult de câștigat din a fi serioși și onești, decât „dăștepți” și „oți”. De fapt, cred că totul va începe să se schimbe doar după ce se va pune punct contraselecției care funcționează de o jumătate de secol.

– Vă rog să adresați un mesaj cititorilor revistei „Limba Română”.

– Mi-e dor de Basarabia, mi-e dor de dragostea pe care o purtați limbii române, mult mai emoționantă, pentru că este mai dramatică, decât ceea ce se simte la București. „Limba Română” nu este doar o revistă, este o școală în care se învață această dragoste și sunt fericită să mă închipui scriind cu creta și eu pe tablele ei.

Ana BLANDIANA

Rețeaua

Era, spre sfârșitul verii sau începutul toamnei lui '90, una dintre puținele dăți când ajunsesem la Comana, de care – după ce ani de zile stătusem acolo de cum se imprimăvăra și până începeau să cadă brumele – ne înstrăinasem brusc într-un fel aproape bolnav, ca și cum nu ar fi fost vorba de un sat în care ajunsesem aproape întâmplător să cumpărăm o coșmelie de paiantă, ci de o ființă pe care o iubisem și care ne dezamăgise într-un mod pe care-l credeam iremediabil.

Cu 15 ani în urmă aflasem despre acest sat cu mănăstire din Câmpia Dunării, așezat între o ră-mășiță a Codrilor Vlăsiei și delta, nedistrusă încă pe atunci, a Neajlovului. Ne găsisem adăpost aici naturalizându-ne, atașându-ne de această lume aproape exotică pentru niște ardeleni născuți la oraș cum eram noi. Cu timpul – pe cât locul nostru în societate devenea mai problematic – pe atât bucățița aceasta de pământ cu livada de pruni și straturile de legume, pe care am învățat să le cultivăm și au început să ne asigure, alături de bureții culeși în pădure, hrana, ne ofereau un loc în univers, iar cele două odăi cu tindă, prispă și cuib de rândunele deveniseră – oricât de modeste – adevărata noastră casă, în care ne simțeam mai puțin supravegheați decât la București. De altfel, vecinii ne adoptaseră, ne împrietenisem cu bătrânele, care – în timp ce tinerii erau navetiști la fabrica de chibrituri, plecau dimineața și veneau seara – stă-teau acasă, ne vindeau lapte și ouă și ne spuneau

Fragment din cartea în curs de pregătire *Fals tratat de manipulare*.

întâmplări de dinainte de război, când în baltă se prindeau somni mai mari decât omul, iar satul avea 40 de cârciumi la care veneau să petreacă boierii de la oraș în trăsurile. Ne simțeam înconjurați de o simpatie care la București nu mai îndrăznește să se manifeste și care lua uneori forme comice și chiar periculoase. Molipsiți de delirul de la televizor și făcându-și un joc din vocalele numelui meu, copiii alergau după Trabantul nostru țipând cât îi ținea gura blan-di-a-na, blan-di-a-na, în timp ce noi treceam cât puteam mai repede rugându-ne lui Dumnezeu să nu se găsească nimeni care să raporteze blasfemia scandării unui alt nume decât cel indicat.

Și deodată, în timpul Pieței Universității, totul s-a schimbat brusc. Ca la o comandă magică în jurul nostru s-a trasat un cerc de aversiune și iritare. Nea Ion – vecinul căruia îi lăsam cheile și căruia de-a lungul anilor ne obișnuisem să-i cerem părerea despre ce se mai întâmplă și să considerăm, nu fără umor, dar înduioșați, că este probabil chiar părerea poporului român – mi-a spus, după ce mă întrebase dacă e adevărat că am vorbit în Piața Universității, că acolo dansează femei goale și stau în corturi drogați. Iar o vecină mi-a povestit, mirându-se, dar urmărindu-mi în același timp curioasă reacția, că la școală copiii ar fi fost învățați să arunce cu pietre după mașina noastră când venim prin sat. Cine i-a învățat și pe care copii, pe cei care cu câteva luni înainte scandau blan-di-a-na? Ce rost avea și pe cine să întreb? Faptul că femeia de la care luam de ani de zile lapte – stând de vorbă în timp ce mulgea și povestindu-i cum o așteptam când eram mică pe Bunica să-mi mulgă laptele direct în cană – ar fi putut să inventeze ceea ce îmi spunea era aproape la fel de incredibil ca și faptul că un învățător ar fi putut să-i învețe pe copii așa ceva. Și mai grav decât amândouă aceste puțin probabile posibilități era faptul că cineva lansase cu bună știință această monstruoasă și că ea nu era considerată absurdă, ci doar transmisă mai departe cu interes și curiozitate. Uimitoare era nu ideea de manipulare, ci promptitudinea și eficiența ei. Reușiseră literalmente în câteva zile să schimbe cu totul compoziția relațiilor omenești dintre noi și acei țărani bătrâni care de „Moșii de primăvară” și „de Moșii de toamnă” ne aduceau străchini de orez cu lapte în care erau înfipite o lingură, o floare și o lumânare și care, deși nu erau prea bisericosi, ne uimeau prin fermitatea cultului morților, complicat și respectat cu strictețe, cu practici magice și rădăcini precreștine. Oricât de multă și savantă experiență ar fi avut în știința deformării, cei ce reușiseră această adevărată „operă” erau niște maeștri care se întrecuseră pe ei înșiși. Dar ceea ce ne tulbura, până la a ne pune problema să părăsim satul nu era măiestria bine cunoscută a manipulatorilor, ci maleabilitatea, cooperarea materialului uman manipulat. De ce acești oameni – pe care îi dusesem când erau bolnavi noaptea cu Trabantul la spitalul din satul vecin, cărora le aduceam pâine de la oraș, că în sat venea mașina cu pâine doar

o dată la câteva zile, cărora le înscrisesem copiii la școli în București – erau mai dispuși să creadă zvonurile care ne discreditau decât argumentele noastre de bun-simț? Și era vorba de o manipulare reală, credeau într-adevăr ceea ce „auzeau” despre noi sau pur și simplu simțeau, cu un simț al oportunităților exersat de milenii, că noi reprezentam o minoritate lipsită de putere reală și că e mai sănătos să se plaseze de partea cealaltă?

Acesta era fundalul sufletesc pe care ne întorsesem pentru câteva zile, ca să reparăm acoperișul de pe care o furtună mișcase țiglele și odată cu venirea ploilor totul se putea transforma într-o catastrofă. Meșterul care ne mai făcuse reparații lipsea din sat, dar am reușit să găsim un altul care ne-a spus că nu e o problemă de nerezolvat, cu condiția să înlocuim câteva țigle și să găsim o bucată de tablă de vreo jumătate de metru. Doar că, ne-a spus de la început, tablă nu se găsea. Am început să ne agităm, să-l rugăm pe Nea Pătrunjel de la cooperativă să ne facă rost, să întrebăm pe unul și pe altul dacă nu le-a rămas de când și-au reparat casa sau de când și-au învelit fântâna o bucată de o jumătate de metru de tablă. Nu avea nimeni, sau în orice caz nimeni nu ne dădea. Tot ce am obținut a fost o informație că în urmă cu numai câteva zile fuseseră descărcate în gară trei vagoane de tablă galvanizată, o comandă a noului proprietar al fostei Gospodării Colective dintr-un sat vecin. Cel care ne-a dat informația ne-a și însoțit la gară ca să o vedem confirmată, ba mai mult, s-a oferit să ne însoțească până la fericitul deținător al comorii, despre care ne asigură că va fi mândru să ajute doi scriitori ca noi într-o problemă pentru el atât de neînsemnată. Mai fusesem cândva, într-o toamnă, în satul respectiv și îmi aminteam cum, traversând câțiva buni kilometri de pădure, te trezeai deodată pe coama unui deal pleșuv de la înălțimea căreia se vedea întreaga așezare începând cu acareturile decrepite ale gospodăriei colective, amestecate cu grămezi de știuleți, de sfeclă, de cartofi, risipite și intrate în putrefacție. De data asta priveliștea imediată era atât de schimbată, încât am oprit mașina și am coborât să privim. Ceea ce șoca era o încercuire având perimetrul de cel puțin un kilometru, realizată din stâlpi lași, înalți cât dublul unui stat de om, dintr-un lemn proaspăt, cu strălucirea nestinsă încă de ploi. Împrejmuită astfel, fosta gospodărie colectivă își schimba definiția, devenea un ranch în interiorul căruia vechile grajduri de vaci și cotețe de porci, părăsite de vechii locatari, căpătau noi demnități și semnificații. De altfel, văzut de sus, totul avea mai degrabă aerul unui decor de film american, încât fără să vrei căutai în construcția inexpugnabilă a îngrădirii locurile de unde se putea trage la apariția pieilor roșii.

Ne-am suit în mașină pentru a coborî înspre poarta închisă, aflată în partea opusă.

Romulus Rusan și Ana Blandiana

– Nu pare să fie nimeni, i-am spus însoțitorului nostru care părea el însuși intimidat de descoperire. Poarta, abia distingându-se din șirul compact al du-lapilor înalți de 3 metri, avea aerul că nu se deschide vreodată, deși un sistem de alarmă și o sonerie, minusculă, dar sofisticată, sugerau, totuși, posibilitatea intrării. După ce am sunat, am așteptat mult înainte de a ne hotărî să renunțăm și abia în clipa în care ne îndreptam spre mașină, o deschizătură precaută a lăsat să se vadă un cap negricios cu o privire reticentă și am fost întrebați ce dorim.

– Vrem să vorbim cu șefu’, a răspuns însoțitorul nostru recăpătându-și aplombul. Și a rostit numele noastre fără să și-l spună și pe al lui.

Capul s-a retras închizând ușa, fără să confirme dacă a înțeles sau nu, iar noi am vrut să plecăm din nou, spre deosebire de cel ce ne adusese și care acum aștepta plin de optimism. Într-adevăr, după alte minute lungi poarta s-a deschis din nou, de data asta mai hotărât și mai larg, și un alt personaj, nu prea mult diferit de primul, dar mai sigur de el, a apărut privindu-ne ciudat de insistent și întinzându-ne în același timp, într-un fel neașteptat, mâna.

– Bine ați venit la mine, ne-a spus, ca să nu mai avem dubii în privința stăpânului. Vă rog poftiți. Și s-a dat deoparte lăsându-ne să trecem. Am făcut-o destul de confuzi, acceptând cu greu faptul că personajul bondoc, chel și tuciuriu, cu aspect de rânđaș, era proprietarul fermei închise ermetic în care tocmai intrasem și auzeam cum se încuie neliniștitor în urma noastră poarta. De altfel, stăpânul o luase înainte, conducându-ne spre o impresionantă casă de lemn –

același lemn din care era construit gardul, deschis la culoare și aproape lucios de geluire –, o casă supărător de spațioasă și bine proporționată, cu traforaje dantelate la ferestre și în jurul stâlpilor unei terase largi.

Pe terasă se aflau mai multe fotolii de răchită în jurul unei măsuțe și, la o oarecare distanță, așezat ca într-un film suprarealist, un pian, un pian cu coadă și capacul deschis ca pentru concert, la care zdrăngănea o fetiță de 4-5 ani desculță și murdară în jurul gurii și pe degete de sucul fructelor mâncate.

– Luați loc, vă rog, până aduc să ciocnim ceva, ne-a îndemnat gazda cu un aer subaltern contrazis doar de privirea ciudat de atentă, încercând parcă să-și țină în frâu duritatea.

Ne-am așezat și am privit în jur. Din interior încercuirea semăna mai mult cu zidurile unei cetăți decât cu un gard, în orice caz privirea nu avea cum să treacă dincolo de înălțimea ei, ceea ce dădea, în pofida imensului spațiu al curții, senzația de clausturare. De altfel, văzută din interior, curtea părea mai puțin a unei ferme și mai mult a unui depozit de materiale de construcții. Printre vechile barăci și grajduri lăsate în paragină, erau stivuite ordonat vagoanele de tablă galvanizată, careuri de cărămizi noi, de un roșu aproape artificial, mii de țigle emailate în culori tari, mormane de țevi, suluri de carton asaltat, enorme cantități de scânduri clădite una peste alta ca niște munți pătrați mirosind a rășină.

Gazda noastră s-a întors purtând o tavă mare încărcată de sticle, pahare, cuburi de gheață, caserole cu snacks-uri. Sticlele aveau etichete faimoase, cuburile de gheață păreau scoase din frapiera unui bar de lux și totul avea aerul – pe jumătate ridicol, pe jumătate neliniștitor – al unei scene de film pe care îl mai văzusem cândva.

– N-am vrut să vă deranjăm, i-am spus simțind cum ne cufundăm tot mai mult în absurd, venisem doar să vă întrebăm dacă nu cumva...

– Cum puteți să spuneți așa ceva, este o onoare pentru mine. Nu mi se întâmplă în fiecare zi să am oaspeți de talia Dumneavoastră, m-a întrerupt privind-mă într-un fel care nu eram sigură că nu adăuga un contrapunct ironic vorbelor. Noroc, a adăugat, ridicând paharul, îmi pare bine de cunoștință, chiar dacă vă știu de mult. Presupun că Dvs. pe mine, nu. Sunt fostul șef adjunct al Securității din județ. Noroc! Și a ciocnit cu fiecare dintre noi, ca și cum ar fi vrut să ne ofere un scurt timp de gândire înaintea următoarei replici.

L-am privit pe cel care ne adusese, dându-mi seama că nu știm cum îl cheamă, după cum nu știam nici numele celui cu care tocmai ciocnisem. Privirea mea

a întâlnit-o pe cea a lui Romi, apoi amândouă au coborât grăbite în podea. Nu era nimic de adăugat.

– Îmi pare rău dacă v-am șocat, a spus tot el când și-a dat seama că noi nu avem de gând să spunem nimic.

– Vă admiram împrejmuirea, mă hotărâi eu să schimb planul discuției. N-am mai văzut un lemn atât de frumos, de sănătos. Unde l-ați găsit? Noi am căutat, fără rezultat, o jumătate de scândură să reparăm un gard...

– Lemnul l-am primit de la colegii din Bucovina, mi-a răspuns el serios, după ce îmi aruncase o privire să vadă dacă nu-mi bat joc. Genul ăsta de probleme nu există pentru noi, pentru că suntem legați unii de alții și nu există domeniu în care să nu găsești un coleg gata să te ajute. Eram în toată țara și suntem în toată țara, chiar dacă acum am trecut în economie, ne-am reprofilat. Chiar dacă instituția nu mai există, a rămas rețeaua, care continuă să fie funcțională.

Și pentru că noi nu mai spuneam nimic, a adăugat:

– Cine și-ar putea închipui că o asemenea instituție, cu o asemenea putere, poate să dispară pur și simplu, fără să fie înfrântă (de cine ar fi putut fi)? Este prea mult chiar și faptul că acceptă să se vorbească rău de ea. Dar ceea ce contează este puterea asupra celorlalți, chiar dacă formele pe care e obligată să le ia se schimbă. Să nu credeți că mi-a fost ușor să mă reprofilez...

Ne-am uitat unul la altul înspăimântați și Romi a făcut o mișcare ca și cum ar fi vrut să se ridice și să plece. Dar s-a așezat doar mai bine în fotoliu, pentru că discursul continua.

– În plus, am fost obligat să mă instalez aici ca să fiu aproape de Jilava, unde în primele luni a fost închis chiar Generalul, am mers în fiecare zi să-i ducem mâncare împreună cu soția mea, care-i gătea ce-i plăcea lui și ce regim avea nevoie. Și de fiecare dată aș fi vrut să-l întreb de ce atunci, în 22, când ne strânsese pe toți în subsolurile CC-ului, a ordonat predarea armelor, dar n-am îndrăznit niciodată și cred că nici nu s-ar fi convenit, pentru că el știa ce face și atunci, și acum, și la închisoare a stat liniștit, că știa că nu o să i se întâmple nimic, și a gândit bine și a aranjat totul. Și îngrăditura asta de mai bine de un kilometru și înaltă de trei metri e făcută cu cap, ca o tabără, să poată fi la o adică folosită pentru exerciții, fără să-și bage nasul altcineva.

– Și pianul? am întrebat eu aproape fără să vreau, pentru că fetița care, în mod ciudat, nu se plictisise de apăsarea clapelor, reușise câteva acorduri care păreau să aibă un sens.

– Nu, pianul l-am cumpărat eu, că neamul nostru e bun pentru muzică și mie mi-ar fi plăcut să am unul când eram mic.

M-am ridicat hotărâtă, ca și cum aș fi descoperit deodată că s-a spus tot ce era de spus și că situația absurdă în care fusesem conduși trebuia să aibă un sfârșit. S-au ridicat și ceilalți. Cel ce ne adusese avea un aer indiferent, ca și cum nu ar fi auzit nimic sau ca și cum nu ar fi auzit nimic nou. Romi părea bolnav.

– Vai, dar cum o să plecați așa repede. Nici nu v-ați atins de pahare.

– Sunt șofer, rosti Romi primele cuvinte de când intrasem.

– Dar nici nu v-am dat tabla după care ați venit!

Nu apucasem să spunem nimic despre tablă. L-am privit și am avut pentru prima oară senzația că se amuză discret de piesa pe care o interpretează. Piesă în care nu aveam vreun rol, dovadă că nu-i știam replicile, dar care era montată, în mod evident, pentru noi.

Omul care deschisese pentru prima oară poarta a apărut ca și când ar fi așteptat după ușă, cu o bucată de tablă învelită într-un ziar. Am vrut să plătim, dar a refuzat:

– Cum o să vă iau bani, când eu n-am dat bani pe ea?

Mi-am adus aminte că era vorba de trei vagoane. Am spus mulțumesc, scoțând cu greu sunetele, ca și cum ar fi fost spini, și am pornit-o spre poartă. Pachetul învelit în ziar îl luase însoțitorul nostru, ca și cum asta ar fi intrat în obligația sa. Cel pe care îl vizitasem ne-a condus până la poartă aproape vesel, deodată destins, ușurat că și-a dus la bun sfârșit misiunea.

– La revedere, ne-a spus înainte de a închide poarta. Sper să mai reveniți.

N-am întors capul, dar am simțit că râde.

După ce a pornit mașina, Romi l-a întrebat pe însoțitorul nostru cum se numește cel pe care tocmai îl vizitasem.

– N-am știut niciodată, răspunse acesta fără să clipească.

Restul drumului am tăcut toți trei.

Umiliința se transformase într-o mare oboseală, în voia căreia știam că nu-mi pot permite să mă las înainte de a înțelege. Fusesem, fără îndoială, prada jignitor de ușoară a unei manipulari cu bătaie lungă. Dar îmi era greu să hotărâsc cât fusese întâmplare și cât plan urmărit savant în ceea ce tocmai trăisem. Îmi era greu să admit că tânărul serviabil care se oferise să ne conducă la deținătorul tablei de care aveam nevoie avusese sarcina să ne introducă în ceea ce a funcționat ca o cursă, pentru simplul motiv că nu avea de unde să știe că ne

vom întâlni și vom avea nevoie de tablă. Și totuși, era evident nu numai că vizita noastră fusese anunțată, dar și că eram așteptați cu tratația și discursul pregătite cu grijă. Pentru că îmi dădeam seama tot mai mult, totul se petrecuse ca și cum am fi fost duși acolo ca să vedem și ca să ascultăm ceea ce trebuia să ni se arate și să ni se spună. Și înainte de a mă întreba (și să încerc să-mi răspund) de ce trebuia să vedem și să auzim ceea ce văzusem și auzisem, nu puteam să nu mă întreb cum de reușiseră cu atâta ușurință să ne manevreze ca pe niște copii, aducându-ne în mijlocul scenei pe care urma să se desfășoare spectacolul ce ne era destinat și, mai ales, cât de mare trebuie să fi fost disprețul lor pentru tipul nostru de inteligență, ca să-și închipuie că mesajele pe care ni le vor transmite cu atâta nerușinare își vor atinge scopul.

Se prezentase fără să i-o ceară nimeni și ținuse discursul despre reprofilare fără să-l fi întrebat cineva. Ceea ce, mai mult decât o răbufnire de orgoliu, era o demonstrație de forță. Iar scopul întregii povești putea fi – era, cu siguranță, – acela de a ne împiedica să ne îndoim de această forță. Și deci de a ne gândi bine înainte de a încerca să i ne opunem. Între Piața Universității și eforturile pentru crearea Alianței Civice, acest moment aparent supraréalist încerca să pozeze într-un moment al adevărului, menit să ne descurajeze, să ne deterneze, să ne facă să renunțăm.

L-am lăsat pe cel ce ne însoțise în locul de unde îl luasem în urmă cu câteva ore, mulțumindu-i – pentru cazul, puțin probabil, că îl bănuiam pe nedrept –, apoi am plecat spre casă.

– Au vrut să ne înspăimânte, spuse Romi în timp ce pornea mașina, rezumând concluzia unică la care ajunsese fiecare separat. Să sperăm că nu vor reuși.

– Mă întreb dacă acest personaj este proprietarul domeniului pe care ni l-a arătat sau doar reprezentantul rețelei care deține totul, am gândit eu cu voce tare.

– Cred că e aproape același lucru. Chiar dacă el este proprietarul, și sunt conștient că este, asta făcând parte chiar din „reprofilare”, averea lui, realizată cu ajutorul rețelei, funcționează ca o parte a forței economice a acesteia.

Și – pentru că voiam să mai spun ceva – mi-a pus degetul pe buze: Principalul este să nu uităm că, pe cât ne vom gândi mai mult la toate astea, pe atât spectacolul pe care ni l-a prezentat își va fi atins scopul. La urma urmei, am știut întotdeauna că o parte a puterii Securității era convingerea victimelor ei că este atotputernică.

Acasă ne aștepta meșterul cu care mai lucrasem și care aflase că l-am căutat. S-a urcat pe casă și ne-a spus că trebuie schimbate doar câteva țigle care crăpaseră, nu e nevoie de nici un fel de tablă.

Mircea A. DIACONU

Ana Blandiana, înainte și după dezmembrarea lui Orfeu

M.A.D. – critic literar, eseist, prof. univ. dr., decan al Facultății de Litere și Științe ale Comunicării la Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava. Cele mai recente volume: *Ion Creangă – Nonconformism și gratuitate* (Editura Dacia, 2002); *Studii și documente bucovinene* (Editura Timpul, Iași, 2004); *La sud de Dumnezeu – Exerciții de luciditate* (Editura Paralela 45, 2005); *Atelierele poeziei* (Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2005); *Calistrat Hogaș – Eseu monografic* (Editura Crigax, Piatra Neamț, 2007); *Poezia de la „Gândirea”* (Ideea europeană, Ediția a II-a revăzută, Colecția Ediții definitive, București, 2008); *Cui i-e frică de Emil Cioran?* (Editura Cartea Românească, București, 2008).

Nu știu exact cum va fi receptat critica literară volumul din 2005 semnat de Ana Blandiana. Din anumite puncte de vedere, *Refluxul sensurilor* mi se pare însă un moment de cotitură pentru o problematică, diacronic vorbind, a constanței și continuității. Rupturile par nici să nu se vadă într-o devenire care ar reconfirma temele etice, angajarea ființei prin interogații care dau consistență neliniștilor, o anume seninătate nu atât lucidă, cât tragică. În plus, cum s-a constatat adesea, se încearcă depășirea ființei concrete, chiar dacă ființa concretă este mereu implicată, printr-o proiectare a sinelui în datul lumii. Prin luminarea, în fapt, a unui dat. De unde și melancolia de substanță a acestei poezii. În fine, iată aici câteva din chiar temele abordate, într-un fel sau altul, poate fără prea mari variații, de critica literară în legătură cu poezia Anei Blandiana.

În tot cazul, mai mult decât o schimbare de ton, *Refluxul sensurilor* mi se pare că propune o modificare de viziune, continuată în ultima apariție editorială, *Patria mea A4*. Poezia de-acum e consecința revelației că suferința nu mai salvează; prin urmare, opțiunea eului se îndreaptă către recuperarea identității lumii și a sinelui aflat în centrul ei nu prin iubire, ori, ca altădată, prin moarte, somn, vis, ci prin scris. De altfel, *Pleoape de apă* (Editura Paralela 45, 2010), antologia ultimă, se deschide cu poezia *Darul*, din *Călcâiul vulnerabil* (1966). În slujba celorlalți, asemenea poezilor mesianici ardeleni de altădată, trecuți însă prin aerul metafizic

și neliniștitor al lui Blaga, poeta numește tragic acest dar de a transforma totul în cuvinte. Imposibilitatea de a trăi care decurge de aici – căci realul e suspendat – e dublată de conștiința sacrificiului, întrucât dezbrăcarea lumii de cuvinte ar însemna chiar distrugerea ei. Interogația finală e mai degrabă retorică: „Nu știi eu oare desparte sau nici nu se poate desparte / Lumea de lumea cuvintelor mele de-acum?”. Cum vom vedea ceva mai târziu, e aici condensată o întregă poetică a asumării sensului tragic al lumii. Deocamdată să reținem o replică dată peste timp, în *Refluxul sensurilor*: „Timpul scrie pe trupul meu versuri / Atât de complicate încât / Aproape de necitit, / Își notează pe pielea mea ideile / Fără să mă întrebe. / Litere lungi, răsucite, superbe, / Mi le încolățește pe gât, / Îmi mâzgălește în jurul ochilor, / În jurul buzelor raze subțiri, / Le îngroașă, / Apoi, ca la sfârșitul unui op, / Se iscălește pe fruntea mea încă rotundă, / Fără să mărturisească / În ce scop / Transmite prin mine / Aceste mesaje / Și cine / Va trebui să mă citească / Și să îi răspundă” (*Op*). În locul lui Midas, referința, sugerată vag, este aceea a lui Laocoon. Așadar, ființa este identificată cu scrisul, devenită sigiliu al unui sens ascuns, imaginea însăși a timpului proiectată în semn. Un sens care, dincolo de propria-i prezență, nu mai poate spune nimic. Dar „renunțarea” e numai aparentă: fără să mai fie în slujba unui sens, ființa e, dincolo de orice interpretare, chiar sensul.

În cele mai multe dintre volumele anterioare publicate de Ana Blandiana, interogațiile poetice se structurau ca devoțiune față de un sens supraindividual pe care ființa îl slujea indiferentă la consecințele asupra propriului sine. Sensul tragic – născut din această depășire a sinelui – coincidea cu o iluminare a mesajului pe care existența concretă îl transfera din zona sacrului. În felul acesta, poemele – care construiesc un spațiu al unei fragilități asumate și așezate la temelie lumii – devin un teren al descoperirii și al mărturisirii responsabilității dureroase față de ceilalți, dacă nu cumva față de tot ce există. Instituirea sinelui se face tocmai printr-o dăruire totală și, în ecuația propriei ființe, celălalt e, astfel, salvat. De reținut poezia *Eclipsă*: „Renunț la milă greu ca la un viciu, / Cu milă sunt drogată de copil. / Alb înstelată de ridicol plâng / Lângă fricos, lângă învins, lângă umil. // Îi plâng pe proști și proștii mă înving, / Surâzători sub steaua mea sterilă. / De gingășie tot mai mult mă-ntunec / Și pier de umanism și milă. // Înduioșate mâini întind să mângâi / Fiare gonind spre mine hămesite, / Și-mi pare rău că n-o să mai sărut / Și botul care mă ucide. // Nici n-am trăit spre-a nu jigni pe nimeni, / Mi-au prins în țărână rădăcini genunchii, / Și-mi trece viața încercând să-mi cresc / La capetele aripilor unghii”. Sunt frecvente în primele volume sentimentul neputinței în fața unei deveniri căruia poetul nu poate decât să-i fie martor (*Umilință*), al singurătății în univers și autoflagelarea sau negarea de sine pentru ca identitatea lumii să nu se degradeze. De la „Toate-și urmează destinul și nu mă întreabă, / Nici ultimul

fir de nisip, nici sângele meu”, până la „De mult a dispărut orice solidaritate cu mine / A copacilor și semnul izvorului care mă prevenea / Când era otrăvit” ori până la „Mă hăituește universul cu mii de fețe ale mele / Și nu pot să mă apăr decât lovind în mine” nu-i decât un pas. În fapt, dincolo de propriul sine individualizat, abia el resimțit ca o adâncă agresiune, poeta se simte conștient de substanțială lumii înseși. De aici, de fapt, atât tristețea, cât și un fel de jubilație a tristeții. Oricum, o lume în declin, o lume obosită, pe care poeta încearcă să o salveze și față de care bucuria nu-i decât o agresiune în plus. Citim la un moment dat: „Învăță să nu te mai bucuri, / Învăță să nu mai ucizi / Cu zâmbetul și cu mângâierea. / Un singur răs al tău / Poate doborî păsările de pe crengi, / Păsările pe care numai o nefericire / Le-ar mai putea ține în viață. / Fiecare bucurie rănește pe cineva. / În lumea voastră la ce servește bucuria? / Noaptea visez armate întregi hohotind / În timp ce noi cădem ca spicele în jur” (*La ce servește bucuria*). Oricum, e un timp în care Dumnezeu nu poate schimba tristețea în ură (*Psalm I*) și în care îngerii cad, însă „nu din păcat, / Ci din oboseală” (*Cădere*). În felul acesta, sinele individualizat poate deveni, prin propria-i jertfă – dorită, așteptată –, un element de echilibru. Apărută cu o oarecare insistență, imaginea sinelui devorat de ceilalți constituie o veritabilă metaforă originală. Citim într-un loc: „E atât de târziu / Și ninge hidos, / Și nu-mi vine-n minte / Decât să aștept / Lupii flămânzi, / Să le fiu de folos”.

În fond, solemnitatea poeziei Anei Blandiana, o solemnitate ca de ritual având în centru propria ființă, e consecința acestei situații a sinelui la granița dintre ceilalți și subiect. Pe această graniță, ca în *Dealuri*, se construiește o perspectivă dublă, prin care sinele e abandonat în favoarea unui sens mai înalt. Vinovăția, ca temă constantă, care constituie solul germinativ al liricii Anei Blandiana, e cauzată tocmai de neputința ființei de a fi înscrisă simultan în ambele perspective și de a nu duce sacrificiul de sine sau cunoașterea până la capăt. Nu întâmplător un poem se numește *Balanța cu un singur taler*: „Sunt vinovată numai pentru ce n-am făcut. / Păduri tropicale crescute printre coloanele / Unor temple în care nu m-am închinat, / Oceane de frunze / În care nu m-am lăsat îngropată, / Dușmani pe care nu i-am urât, / Săbii pe care am refuzat să le mânui, / Cuvinte pe care n-am învățat să le țip [...]” și poemul continuă pentru a proiecta finalmente confesiunea nu pe terenul eticii, ci pe acela al ontologiei. Poate că glisarea e fundamentală. Critica literară a insistat asupra dezbaterilor morale din lirica Anei Blandiana; adevăratul teren pe care ar trebui plasată întreaga ei problematică e unul al ființei. Iată finalul acestui poem: „Toate vor avea dreptul să mă acuze. / Și faptele mele, oricât de bune, / Nu vor reuși să mențină un echilibru / Oricât de instabil, / Pentru că nu între bine și rău / Va fi balanța din urmă, / Ci între a fi fost și a nu fi fost”. Poate că prezența constantă a unui timp agonizant e determinată tocmai de un astfel de

echilibru precar, de care ființa se face vinovată. Căzută din timpul mitic, ea nu mai are acces la integralitate: în sine însăși pornește ca în exil, iar patria din afară îi este ea însăși înstrăinată. Rămâne doar nostalgia timpului original, androginic (a se vedea poemul *Oul*) și acuta prezență a divizării. În substraturile poeziei Anei Blandiana există o revoltă demonică împotriva unei divinități neputincioase, dar o revoltă abia sugerată, căci la suprafață nu transpare decât autoculpabilizarea. Elocvent poemul *Tatăl*: pentru tot ceea ce se întâmplă, cauza originară aparține altcuiva, și-atunci poetul preia asupra-și orice vină.

Oricum, prezentul e un timp agonice în tablourile construite de Ana Blandiana, care nu se hrănesc din pulsuniile violențelor unui subiect angoasat, aparținând unei voci ce vibrează în coordonate expresioniste. În fine, se poate reconstitui câte ceva din acest imaginar agonice, când ființa originară e divizată: „Gemeni în uterul spaimei, / Locuitori ai aceleiași celule, / Orbi și muți / În bezna sonorizată sălbatec / Numai de pulsul hrănitor, / Smulgându-ne din nevertebrate, / Din pești și din păsări, din fiare, / Ca să ne poată naște / După chipul și asemănarea Ei. // Fără drept de apel / Condamnați la naștere, / Singuri și neputincioși în fața / Creșterii noastre-nvelite / În trupul ei crescător / Ca-ntr-un mormânt ce dospește viața viitoare. / Noi doi, / Gemeni în uterul spaimei” (*Gemeni*). E un timp în care „Treceau clipe mari zdrențuite pe cer” și îngerii „au început să cadă”. Dar e o agonie care păstrează posibilitatea împlinirii, a tainei morții. De citit, în acest sens, poezia *Mi-e somn*. E ca și cum prin moarte, ca și prin iubire, timpul original ar putea fi recuperat. Așa se poate explica, în coordonate ample, și opțiunea Anei Blandiana pentru asumarea sacrificiului de sine, pentru o anume voluptate solară și ritualică a suferinței. Poezia însăși e resimțită ca un mijloc de pulverizare a sinelui, o „dezmembrare a lui Orfeu”, care oferă posibilitatea recuperării și a reinstaurării sensului. În timpul agonice, poezia, întemeiată tocmai pe dispariția sinelui, e o soluție: „Înaintează cu grijă, încet, / Pe un drum / Pe care îl tai eu însumi / Pășind: / Ca să știi să mă întorc, / Presar în urmă / Fărâme de litere și de cuvinte. / Sunt pornită de mult, / Mi s-au terminat / Puținele silabe pe care le avusesem / Merinde de drum. / Din fericire, am descoperit / Că totul / Poate fi transformat în cuvinte / Și am continuat să înaintează / Presărând / Vorbele în care mă destram / Cum se destramă un pulovăr vechi / În căpețele-ncrețite de atâta purtare...” (*Poveste*). De altfel, în aceeași retorică a recuperării timpului original se înscriu poemele care fac din somn ori din moarte mijlocul ce-i oferă subiectului înscris în istorie condiția de a fi în ordinea naturii, în armonie cu prezența însăși, indiferent de formele pe care ea le îmbracă.

Or, de la un moment dat, somnul, moartea, timpul original al nopții nu mai permit saltul în „darul tragic”. E ca și cum, sub agresiunea istoriei, subiectul înțe-

lege că soluția salvatoare pe care o oferea altădată sacrificarea sinelui nu mai este posibilă. Vizibil încă din *Arhitectura valurilor*, volum din 1990, acest nou mod de a institui subiectul și de a gândi poezia generează noi atitudini lirice. Citim poemul *Drum*, din *Arhitectura valurilor*, tocmai ca pe o interogare a neputinței de a mai transforma prezența în suferință și de a găsi astfel o soluție. În felul acesta, tristețea de altădată se acutizează, în așa fel încât seninătatea tragică lasă locul unei puternice stări agonice: „Grinzi de vechime curbe, oase / Bătrâne-n carnea stinsă sub var, / Carii săpând tuneluri nisipoase / În lemnul unui timp murdar // Și streșini devenite moi de vreme, / Nemaizburătăcite de lăstuni – / Pe cine să disprețuiești când geme? / Lipsa puterii cui să o răzbuni? // Cine ezită încă să străbată / Singurul drum pe care-l mai avem, / Când, prins sub roata de buldozer, iată, / Se sparge ultimul poem // Ca o clepsidră neînstare / Să mai prefacă suferința-n timp? / Un țipăt putrezit de amânare / Cerșind istorie în schimb...”. Așadar, suferința nu mai poate deveni timp, adică armonie mitică, și, prin urmare, poetul se întoarce spre prezența concretă. În imediat, eul descoperă răul. De *dragoste*, poem memorabil din același volum, propune din nou, ca pe o ipoteză posibilă, soluția recuperării sinelui original. Dar astfel de situații sunt tot mai rare. Un puternic sentiment al neputinței face ca jertfa de sine, sau, ca în *Baladă*, autozidirea, care să restituie echilibrul în lume, să nu mai fie posibilă. Poemul sfârșește astfel: „N-am altă Ană / Și pe mine chiar / Din ce în ce mai rar / Mă am”. De fapt, sinele își justifică și își instituie prezența exclusiv prin scris. Programul etic pe care îl reconstituim prin identificarea opțiunilor eului s-a dovedit neputincios. În aceste condiții, singura salvare este, ca să parafrazez un vers din poezia *Calendarul*, ancorarea fiecărei litere în ființă. Ființa își justifică prezența nu prin moarte, somn, ci prin scris, „Pentru că nimic din ceea ce nu e scris / Nu există”. Mai mult, scrisul e cel care ține lumea în echilibru: „Nu mai am dreptul să mă opresc. / Orice poem nespus, orice cuvânt negăsit / Pune în pericol universul / Suspendat de buzele mele” (*Biografie*). Scrisul ca patrie, așadar, fapt care nu face decât să amplifice sentimentul de odinioară al exilului, proiectat însă solar, în interogații dublate de uimire, se regăsește și în versurile ce urmează: „Unde e moara care macină tot ce dispare / Producând această pulbere de neființă / Ca un polen care se lipește pe degete / Când vrei să mai mângâi ceva din trecut?” (*Stăpânul morii*).

Dar dacă scrisul păstrează ceva din sentimentul exilului, uimirea înseamnă și contemplarea tainei proprii topiri în cosmic. Căderii din istorie (*Biserici închi-se*) i se contrapune revenirea la patria mamă. Elocvent în acest sens este poemul *Afară pe coline*. De reținut și versurile cu care se încheie un alt text: „Mă supun ierbii / Care mă salvează / De neliniștea care sunt eu însămi, / Lăsându-mi numai tălpile goale în roua / Prin care tu urci în mine, / Înlocuindu-mă” (*Exorcizare*). Dar, dincolo de toate acestea, scrisul în sine este mod esențial de

manifestare a lumii, a cărui taină rămâne nedescifrată. Identificarea cu scrisul, cu această taină a cărei descifrare poeta a încercat-o mereu, iată sensul ultimei ipostaze din traiectoria poeziei Anei Blandiana. Neputința de a înțelege sensul ascuns al lumii e, pe de altă parte, modul poetei de a reveni la tema primordială a jertfei de sine. În felul acesta patria e una a neliniștii. Ultimele versuri din poemul numit chiar *Patria neliniștii* consacră imaginea poetei care caută în labirintul istoriei sensul ascuns al ființei: „Voi reuși vreodată / Să descifrez urmele care nu se văd, / Dar eu știu că există și așteaptă / Să le trec pe curat / În patria mea A4?”. Dacă în volumele de început existența era pusă în slujba celorlalți și se legitima astfel, de data aceasta existența însăși, în afara oricărei soluții și interpretări, e sens. Neputința de a înțelege sensul a devenit în sine un mijloc de supraviețuire, poate tocmai pentru că implică nu numai tristețea martorului, ci și revolta, oricât de implicită, a ființei în istorie.

Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței, Sighet

Daniela DAVID

D.D. – studentă în anul II
la Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
U.S.M.

Clepsidră

Oh, trandafrii mei, vă uscați ca pelinul.
Prin ceața vieții mele, prin spinii voștri deși.
Oflite petale, așa vi-i destinul.
Să intri nu poți. Nu poți nici să ieși.
Și trec prin grădină...
Voi înfloreți,
Stinsă-i lumina
Și ofiliții frați
Plâng după voi.
Plâng după voi
Și ofiliții frați,
Stinsă-i lumina,
Voi înfloreți.
Și trec prin grădină...
Intrare nu e, nu poți nici să ieși...
Oflite petale, așa vi-i destinul.
Prin ceața vieții mele, prin spinii voștri deși,
Oh, trandafrii mei, vă uscați ca pelinul...

Câinele

Dorul este un câine. Slab.
Dorul bea numai lacrimi amare.
Dorul se strecoară în ograda ta.
Dorul îți veghează ușa.
Dorul te așteaptă să ieși.
Dorul e mare.
Dorul privește cu ochi firavi.
Dorul te doare. Nu e câine altul
Ca dorul. E slaab!
Și se ia după tine pe cărare,

Și te pândește, și-ți bea lacrimile amare.
 Dorul e câine pentru fiecare.
 Dorul se joacă și sare.
 Dorul e greu cât o piatră de mare.
 Când închizi ochii, dorul țipă
 Și cere demâncare,
 Apoi să-i dai să bea din lacrimi amare –
 Nu multe-atât cât ți-au plâns ochii, care
 L-au găzduit în tine pe dorul cel mare...
 Pe dorul însetat și fără de mâncare.
 Nu e casă fără dor. E în orice pridvor.
 Dorul îți păzește casa de alte animale,
 Și câteodată e cuminte dorul,
 Numai că mereu vrea să bea.
 (Fiți atenți să nu-i cădeți pradă)
 Așa că lăsați dorul în pace
 Și nu-i luați seama.

Poate s-o lua după tine și-i scăpa,
 Și-i rămânea fără dor...
 Și atunci –
 Care dor o să-ți păzească ograda?!

DemoGraphică

Am obosit. Am mai trecut azi o dată pe la lutărie.
 E groaznic ce se face. E mare strășnicie.

Atâtea exemplare umane stau la soare...
 Și-abia de-așteaptă ziua să urce pe picioare.

Trei, trei și-ncă trei pentru altă secundă...
 Deci munca olărească se vede că-i fecundă.

Zi, Doamne, ce să facem? Mai fă-ne un pământ...
 Căci unde o să-ncapă atâta osemânt?

Ori pui la foc cazanul și-l umpli cu-ape line...
 Și toarnă-ne într-însul, și-amestecă-ne bine...

Ai grijă când te trezești dimineața

Ai grijă când te trezești dimineața.
În pat au rămas aburind visele tale.
Ele mai sunt calde și le-ai putea lua de la-nceput.

Acolo îți lași biletul de avion,
Și copiii pe care i-ai ținut în brațe într-o noapte,
Și prăpastiile în care ai căzut,
Vecinul care a dispărut cu cinci ani în urmă,
Câinele care te-a salvat de la înec,
Și ziua nunții verișoarei tale...
Vagoane de TGV-uri rupte de locomotive,
Naufragii și episoade din veacul de apoi...

În așternut ai mai lăsat și florile
Pe care i le-ai dus mamei într-o zi,
Primul „te iubesc”,
Ultimii pantofi pe care ți i-ai cumpărat,
Roțile mașinii care și-a pus în gând să te strivească,
Bufnițele și copacul din fața blocului,
Linia ceea dintr-o palmă...

În patul tău îți lași dimineața visele,
îți lași fericirea pe care ai zămislit-o timp de o noapte,
Poza din ziarul de poimăine,
Numele pictorului japonez care încă nu s-a născut...

Acolo îți lași liniștea,
Ori strigățele copilului cel încolțit de-o javră
Și ochii cei albaștri
Ce s-au închis cândva în podul palmei tale.

Ai grijă când te trezești dimineața!
În așternutul tău încă dorm amintirile tale,
Și prezentul, și viitorul, și iubirea...

Tu trage bine plapuma peste ele,
Poate că diseară le vei găsi din nou!
Eu aș fi vrut să dorm mai departe...

Ana SAMSON

A.S. – studentă în anul II
la Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
U.S.M.

Femeia păgână

Pleoapele grele de fum,
Picioarele moarte de drum,
Cu capul mă sprijin de gol
Și mâinile-noată-n nămol.

Târăsc după mine genunchii,
Încerc să nu cad de pe muchii...
O mască făcută din ceară
Se chinuie strașnic să piară.

De jur-împrejur curcubeie
Înfășoară un trup de femeie...
E singura umbră mai caldă
În lumea târzie și albă.

În spate-un noian de cenușă...
Pun masca și doar o mănușă,
Când tu mă vei strânge de mână
Vei ști că-s femeia păgână.

Ecou

S-a uscat nisipul din vene
A secat sângele din pustiu,
Pe un drum cerul varsă doar stropi,
S-a-necat sub pământ un sicriu.

Feline cu pași cadențați
Își zgârâie gheara de suflet,
Fantome pierdute în umblet
Tresar. Pomi striviți, răsturnați...

Umbrele se plimbă prin nori
Crispate, țin locul de cer.
Artera-mi miroase a fier.
Se bat cap în cap trecători.

Lumina se pleacă pe cruce.
Cărările s-au nădușit.
Răsună un glas răgușit:
Mă duc... unde mintea mă duce...

Vasile GAVRILAN

Cizmarii englezi

V.G. – student, Facultatea de Istorie și Filozofie, U.S.M., Chișinău.

Societatea moldovenească are unele particularități pe care înclinăm a le crede datorate juvenilității ei, întrucât, cel puțin din punct de vedere strict psihologic, vârsta calendaristică a acesteia încă mai coincide cu adolescența, putându-se prelungi până la 24-25 de ani. Apare, așadar, tentația de a înțelege și a accepta unele paradoxuri ca pe nebuniile adolescentine prin care trecem cu toții și de care mai târziu ne amintim cu nostalgie. Una dintre acestea este și problema modei în raport cu legitățile pieții libere, având efecte notabile în cadrul sistemului educațional, în general, și al celui universitar, în particular.

Se încearcă și la noi – poate cam timid în comparație cu alte țări occidentale, dar cu aceleași instrumente cu care acționează o economie de piață deschisă, concurențială, unde principiul de bază este echilibrul *cerere – ofertă* – să se influențeze mecanismul învățământului. An de an Ministerul Educației anunță operarea modificărilor în ce privește numărul locurilor pentru studenți finanțate din vistieria statului, precum și al celor cu taxă, garantând majorări imperative. Intervenția este determinată de necesitățile societății noastre privind anumite categorii de specialiști, dar și de surplusul lor din unele domenii. Ciudătenia e că, în pofda infailibilității operației, ea se dovedește a fi ineficace sau cel puțin anemică de fiecare dată. Enigma se risipește când conștientizăm apariția în ecuație a unui foarte important x – moda! O fi poate și din cauza infrastructurii la pământ, a catabombelor din asfalturi sau a garniturilor amor-

țite, cert e că, odată lansată *moda* în capitală, acesteia îi ia mult timp pentru a ajunge în toate colțișoarele din nord și din sud ale republicii, pentru ca, întorcându-se înapoi, să nu riște a fi susceptibilă de un oarecare atavism. Iată de ce nici sumele de 10.000 de lei, sau chiar mai mult, pentru studiile la Drept, FRIȘPA (Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative) sau Economie, nici amenințarea de a concura câte cinci candidați la un singur loc, ulterior la un singur post de muncă, nu sunt în stare a anula (sau cel puțin a micșora) cozile șerpuitoare de studenți dornici de a deveni avocați, politicieni și economiști. Bizareria capătă însă o conotație dramatică odată cu a doua rundă de admitere, după ce nefericiții cu media mai mică se pomenesesc cu speranțele năruite. Este momentul când începe febra vânării unui loc oriunde, doar pentru a nu rămâne pe afară. Oriunde!

Într-adevăr, odată obținută diploma de bacalaureat, cei mai mulți dintre viitorii studenți eșuează lamentabil când vine momentul să-și aleagă facultatea potrivită, fie din lipsa consultărilor prealabile, fie din neconștientizarea importanței pasului ce urmează a-l întreprinde. Din fericire, o bună parte dintre ei așteaptă să încheie ciclul liceal sau chiar numai cel gimnazial, pentru a se arunca în vârtoarea vieții, având o viziune proprie, originală, mai mult sau mai puțin îndrituită, însă rezolută și irevocabilă. Ceilalți, însă, nu știu nici măcar în ziua admiterii ce facultate vor urma și, nu rareori, întâmplarea de a le sări în ochi vreun pliant mai colorat, asistarea la vreo discuție mai aprinsă pe coridoare sau însăși amabilitatea profesorilor din comisia de admitere pot tranșa opțiunea pentru viitoarea calificare profesională. Priviri mâhnite, abătute, deziluzionate nu sunt deloc apariții rarissime pe coridoarele facultăților codate în lista generală a preferințelor, facultăți care nu sunt la „modă”. Culpă revine și universității, în măsura în care ea manifestă o crasă rigiditate în cazul unei eventuale *răzgândiri* a studentului – caracteristica sistemului te absolvă de facilitățile de ordin financiar fără nicio justificare sau logică (de exemplu încercarea de a schimba facultatea sau măcar specialitatea în cadrul aceleiași facultăți este posibilă doar în bază de taxă, fără a se mai ține cont de nicio circumstanță). Altminteri, nu-ți rămâne decât să aștepti următorul ciclu de admitere de peste un an, de peste alt an, de peste încă unul... În consecință, avem în primul an de studii viitori lingviști care vorbesc o română pistruiată de rusisme și care niciodată nu vor ajunge să facă distincția între *declinare* și *conjugare*, cu istorici moldoveniști până în vârful urechilor care cred că Transilvania este o denumire alternativă a aceleiași Transnistrii, cu filozofi care se miră aflând că filozofia nu-i același lucru cu psihologia, cu fizicieni care, profesând, aud pentru prima dată numele Newton, nefiind în stare nici să-l scrie corect, cu atât mai puțin să înțeleagă rolul lui în domeniul fizicii. Și toți, fără excepție, din restanță în restanță, vor găsi în cei 3-4 ani propriul fâgaș și

propria metodă de a căpăta licența mult râvnită, chiar dacă cei mai mulți sunt conștienți că, îndată ce o vor obține, nu vor avea ce face cu ea, urmând s-o arunce în vreun sertar.

Diagrama modei poate fi urmărită cu ușurință în cadrul unor facultăți aparte. Să zicem, de exemplu, Facultatea de Litere și cea de Istorie și Filozofie. Cine sunt studenții care vin la aceste facultăți? Ce îi determină să urmeze aceste specialități? Câți dintre ei știu exact ce vor găsi aici și câți dintre ei au făcut alegerea în mod premeditat? Răspunsul îi va surprinde chiar și pe cei mai înțelepți. Să admitem că în România situația este diferită de a noastră; alta este în U.E.; alta în S.U.A. Dar în condițiile culturale din Republica Moldova și în contextul politic actual, aceste două facultăți sunt esențiale, constituind un imperativ pentru asigurarea supraviețuirii noastre ca neam: pentru a umple odată acest stat cu o națiune. Realitățile din stradă sunt reflectate însă fidel în evoluția facultăților amintite – din segmentul acela infim de basarabeni cu conștiința națională sănătoasă se va rupe doar unu-două vârstare pentru a se angaja (înjuga) în lupta pentru salvarea națiunii. Ei sunt singurii care știu ce vor, știu unde au venit, știu ce-i așteaptă. Restul sunt musafiri și aventurieri de un semestru sau de un an, în dependență de ultimele modificări de regulamente, sau deja „martiri”, îndurând trecerea a trei-patru ani până la absolvire. Iar noi stăm în așteptarea unei române mai îngrijite în stradă! Asistăm îngroziți la lupta ce se duce în școlile noastre dintre manualele de „Istorie Integrată” și cele de „Istorie a Românilor”!

În anul 1980 Facultatea de Filologie s-a divizat de Jurnalism. Odată cu acest eveniment s-a putut observa cum interesul tinerilor pentru limba română sau literatură s-a diminuat brusc, aceștia migrând de la Litere. Situația a generat nu doar agonia unei facultăți întregi, amenințată cu autodizolvarea din cauza lipsei studenților, a cererii, dar și un soi de compromitere a celor care aleg Jurnalismul, întrucât nu o mai fac nicidecum de dragul limbii, așa cum am fi presupus înscriindu-se la Litere, ci din dorința de a ajunge, de exemplu, vedete de televiziune. Limba în care vor învăța sau profesia nu mai constituie o prioritate pentru ei. Iar Literele, una dintre cele mai vechi facultăți ale U.S.M. și cea mai importantă, având meritul de a fi dat principalele port-drapele de renaștere națională, se uită peste gard la Limbi Străine pentru a „împrumuta” engleza și franceza, o gură de aer pentru supraviețuire. Mai miră pe cineva de ce greaca veche, o mult prea exotica și indigerabilă limbă pentru prea debilul stomac al studenților noștri, s-a transformat în scurt timp în ceva mai atractiva neo-greacă, aceasta mai având o oarece perspectivă în contextul emigrării (da, da!, numai de n-ar falimenta Grecia!)? Cine știe dacă în viitor nu vom asista la o eventuală actualizare și a latinei cu... italiana! Probabil că la toate aces-

tea s-a gândit profesorul M. Purice când, la unul dintre cursurile sale, răbufnise (în sensul zguduitorului adevăr al celor spuse, altminteri fiind cunoscută proverbiala-i stăpânire de sine) contra importanței și a spațiului tot mai mare din orar acordat limbilor străine în dauna românei, afirmând că „facultatea noastră nu crește cizmari englezi, ci, în primul rând, lingviști români!”.

Are cumva nevoie româna de aceste jenante guri de oxigen când facem parte dintr-un popor „bâlbâit și cu gura strâmbă”? Când vom înceta odată această *pseudopoligloție*, închinându-ne benevol neo-colonialismului euro-atlantic, și vom încerca, în sfârșit, să devenim „poligloți de limba română”, cum spunea Nichita Stănescu?

Din jurnalul unui student (continuare)

3 noiembrie, marți

Dimineți din ce în ce mai răcoroase cu ceață. Am ieșit în stradă după prima zi (noapte) de lucru și am încercat să mă orientez în ce parte a orașului sunt și să aflu care microbuze ajung pe la universitatea mea. Aerul proaspăt îmi face bine și mă trezește după prima noapte nedormită. Din fericire astăzi e marți, deci am ocazia să exploatez bunăvoința dlui Dani și să chiulesc de la orele dumnealui, căutând să galopez pe bicicletă înapoi spre casă în speranța de a prinde cât mai multe minute pentru somn. Ori poate, în sfârșit, să scot un folos din timpul irosit cu această geografie.

4 noiembrie, miercuri

A doua noapte nedormită. Ies în orașul încă amorțit, încercând un sentiment de împlinire inexplicabilă. Sunt ca nou. Un microbuz 155 oprit în stație cu oameni ieșindu-i pe fereastră de îmbulzeală n-are nicio șansă de a pleca fără mine, în pofida strigătelor isterice ale unei tinere de deasupra mea: „Unde?! Unde?! Unde?!”. Pur și simplu nu îmi place să întârzii. În aula 114 surprind câțiva colegi mirându-se de jovialitatea și vitalitatea mea de după două nopți consecutive fără somn. Mă țin tare, zâmbesc. Și nu e o mască. Deocamdată.

11 noiembrie, miercuri

Realizez că zvonurile despre schimbarea profesorului de istorie, care tot circulau de vreo săptămână, se adevăresc, pentru că în sală își face apariția

■ * Continuare. Începutul în nr. 7-8, 2011, p. 125-128.

dl Arapu, înlăturând orice dubiu. Mi-e cunoscut. El făcuse parte din comisia de admitere. Îmi lăsase o impresie bună. Îmi place să cred că și eu dumnealui, doar dacă m-ar recunoaște din cei peste o sută de studenți. Cred că da, pentru că tocmai își întinde mâna spre mine în formă de salut, apostrofându-mă să cobor mai aproape – n-are de gând să urle ca să fie auzit din toate ungherele!

13 noiembrie, vineri

Orele de spaniolă îmi sunt din ce în ce mai greu de îndurat. În afară de accentul meu pretins spaniolicesc, dobândit încă din primele zile ale lui septembrie, nu mă mai pot lăuda cu nimic. Deschid telefonul și număr zilele până la încheierea semestrului, omițând sâmbetele și duminicile. Profesoara îmi face ultima concesie și îmi promite că din semestrul viitor se apucă de capul meu. Și eu îi promit că mă apuc de *español*. ;*Hasta luego!* ;*Vacaciones... äää... placutes!*

24 noiembrie, marți

Ultimele zile calendaristice ale acestui semestru – în realitate lucrurile fură tranșate de mai demult, mai ales de către prof. dr. Dani. După o jumătate de oră de chinuitoare tăragănări, răstimp în care spațiosul 114 deveni încet, dar sigur pustiu, Domnia Sa se apropie de mine și mă întreabă binevoitor cu glasul lui blând, trezindu-mă din toropeală: „Da tu ce mai aștepți?”

2010, 1 februarie, luni

Desigur, relația mea cu profesorul de cultură fizică nu avea cum să se materializeze în escaladarea unor piscuri de reverențe și temenele – am fost în cele din urmă dat afară. Pur și simplu. Poveste veche – lipsa treningului. De data aceasta nu l-a mai impresionat justificarea că vin direct de la serviciu, unde nu mi se permite să port trening. Zâmbesc la gândul dacă voi reuși să-l impresionez când va înțelege că astăzi a fost, de fapt, ultima oară când m-a văzut în fața ochilor.

10 februarie, miercuri

După o perioadă îndelungată de absentare aud prin sală fluturându-se un nume nou de profesor de istorie. Devin atent și sper la o confuzie, regretând schimbarea dlui Arapu. Cer detalii și aflu de un oarecare Semeniuc. „O să-ți placă, e un român înfocat”, mă încredințează Constantin. Și are dreptate. Aștept interesat apariția noului profesor, așadar, al treilea, deja, într-un an! Prima impresie e chiar neașteptat de bună și îi ascult cu atenție prelegerea, deși, din păcate, nu atest nicio noutate în maniera lui de predare. Pierd pentru moment șirul dictării subjugat de o mai veche reflecție: nu ar fi mai nimerită o relatare fluentă, stimulatorie, interactivă a materialului, pentru ca ulterior studenții să și-l fotocopieze pentru a și-l fixa de sine stătător? S-ar acoperi astfel un volum mai mare, s-ar iniția o elementară captare prin oratorie, s-ar transforma dicta-

rea plictisitoare într-un parlamentarism antrenant. Altminteri, respectarea cu sfințenie a acestui procedeu perimat, bazat pe principiul mecanicii, al automatismului, amorțește inevitabil creierii studenților, care cu o ureche ascultă glasul monoton al profesorului, într-alta ascund o cască conectată la telefonul mobil în care răsună un cântec care să-i țină treji. Dar reflecția aceasta este ea însăși, de atâta timp, plimbată prin coridoarele creierului meu, roasă și decolorată, încât chiar și eu încep să mă îndoiesc de trăinicia ei, neavând niciun fel de ecou în afară. Pândesc să se sfârșească ultima frază pentru a mă reîncolona și reconforma.

15 februarie, luni

Noaptea nedormite își spun cuvântul. Cu toată rumoarea și agitația din clasă, fac eforturi mari de a-mi învinge somnul și a ține pasul cu ceilalți. Deschid broșura lui M. Purice la pagina cu pricina, dar bag de seamă că rămân mereu în urmă cu un exercițiu. În drum spre casă oboseala îmi anchilozază orice zvâcnire de inspirație și aleg troleibuzul 17 din fața shoppingului MallDova, fără să-mi dau seama cât voi avea de ocolit până la Telecentru. Moleșeala nu scapă ocazia de a mă doborî și adorm cu capul sprijinit de geam. Sunt nevoit să merg pe jos înapoi două stații, pentru că nu reușisem să cobor la timp. Am noroc de data aceasta – doar două!

24 februarie, miercuri

Bag de seamă că nici relația mea cu dl Semeniuc nu este una dintre cele mai cordiale. Se adunase până acum între noi o tensiune care nu anunța nimic bun, amenințând să detune de la o întâlnire la alta. Explozia s-a produs astăzi și ce a urmat nu a mai avut nicio legătură cu cadrul distins universitar. Ciudat cum o abia perceptibilă dovadă de simpatie se poate metamorfoza fulgerător, din doar două cuvinte, într-o repugnanță soră cu ura, ca o schimbare de câmpii magnetici neîncadrată în nicio lege sau formulă a fizicii. Mi-am sugrumat stocic tumultul celorlalte replici, consumându-mi într-o tăcere înecăcioasă convingerile și frustrările nedeclarate. Mi-am promis că cea mai elocventă replică va fi boicotarea tuturor seminarelor ce au mai rămas până la finele anului, asumându-mi astfel riscul de a înfrunta examenul de bacalaureat de la istorie doar cu provizia de cunoștințe acumulate între timp. Desigur dacă încă voi fi admis să-l susțin. Am părăsit auditoriul demn și senin, conștient că o făceam pentru ultima oară. *Alea iacta est!*

18 martie, joi

Nu știu dacă serviciul meu are o atât de vizibilă și nefastă înrăurire asupra studiilor mele, dar cert lucru e că dintr-un entuziasmat plin de viață de la începutul anului am devenit doar un musafir al universității, și, ceea ce este cel mai grav, așa mă și simt. Tot mai dese și mai chinuitoare sunt reflecțiile cu

privire la inutilitatea acestor studii. Strâng din dinți și îmi cer să rezist până la sfârșitul anului. Număr săptămânile rămase. Constat cu rușine că nu încetez să-mi perfecționez tehnicile de exploatare a îngăduinței profesorilor care îmi manifestă o cât de iluzorie simpatie. Mi-e ușor, întrucât aceste procedee sunt determinate de o indiferență crasă în privința notelor. Până acolo, însă, ar trebui să fiu exmatriculat chiar din cauza numărului absențelor.

13 aprilie, marți

Îl urmăream astăzi pe profesorul Dani, încercând să-mi sperii somnolența cu încolțirea unui gând, și am descoperit în el un mentor al auto-didacticismului. Doar nu el ne împărți de pe stick cartea lui, fără a mai întreprinde nicio măsură întru predarea ei, fără să se mai intereseze de pregătirea noastră? Uite un bun prilej de a reflecta încă o dată asupra inutilității acestor studii, asupra subrezenției acestor diplome, asupra putreziciunii acestor universități! „*În zadar în colbul școlii...*”.

30 aprilie, vineri

Espanol. Cea mai chinuitoare este senzația de a dezamăgi răbdarea și încrederea investită de profesoară în mine. Până să se anunțe recreația izbăvitoare, îmi consum neîmpărțșita decepție de a fi rămas neînțeleș, pentru că nicio dată nu avusesem de gând să trec dincolo de un flirt în relația mea cu această limbă spaniolă. Doar un flirt și fusese menită a fi întreaga experiență. Ori un experiment? Desigur, întărit și autorizat prin ditamai ordinul ministerial, prin infailibila aprobare de la decanat, prin consemnare irevocabilă în irefutabilul orar etc., ș.a.m.d.

11 mai, marți

Apariția mea generează o gălăgioasă, răsunătoare întâmpinare din partea colegilor – într-adevăr, de multă vreme nu mai trecusem pe la universitate. Desigur că risc să fiu exmatriculat, „conform regulamentului” (sic!), întrucât sunt profesori la orele cărora abia dacă adun câteva prezențe de-a lungul întregului semestru (geografia e frunțașă). Mă încercase chiar un fel de nostalgie față de dl Dani pe care nu reușisem să o dezghioc în troleibuz, fiind nevoit să cobor prea degrabă la stație. Un dor cald ca de un prieten de suflet cu care te vezi rar, însă ții să-i împărțășești cele mai intime trăiri care te frământă. Îl găsesc neschimbat. Aceiași ochelari fumurii, aceeași mustață scurtă și cenușie, aceeași geacă fără mâneci. „Astăzi se scot notele!”, aud prin auditoriu. Încep negocierile. Devin curios. Nu am avut o singură notă anul întreg și nu cred că situația mea este unică. Se adoptă principiul notei din primul semestru. Rumoare. Cineva ar dori mai mult. „Atunci spuneți fiecare cât vreți!”. Hm, ochii studenților sclipesc. Desigur că intervine și invidia, teama ca cineva să ia mai

mult și nemeritat. Nemeritat! Scandal. Dr. Dani, în bunăvoința proverbială a Domniei Sale, este copleșit de situație. Trânțește borderourile pe masă și iese afară să se liniștească. Simt compasiune pentru el, văzându-l o victimă a propriei sale bunătăți. Nu știu de ce-mi vine să-i calc pe urme, flancat de alți câțiva colegi mai determinați. Dr. Dani își aprinde o țigară, trage adânc și ne lămurește, în șoaptă, dar totuși înfierbântat: „Mă copii, voi nu-nțelegeți că eu vă vreau binele vouă? Eu vreau să vă scot note mai mari, care să vă ajute pe urmă la BAC!”. Orice, numai lipsit de logică nu l-am suspectat pe prof. univ. dr. I. Dani! A doua rundă de negocieri. Studenții construiesc iarăși o carapace deasupra profesorului. „Cât?”. Prin sală răsună doar „nouă” și „zece”. Bag de seamă că colegii prind a căuta prin buzunare cu discreție. Cineva mai cu spirit întreprinzător a dat curs generalei senzații de îndatorire morală față de bunăvoința iubitului profesor. Nu cred că am de ales să nu mă conformez, gândesc, strângându-mi de gât principiile și rușinea. Poate fi considerată aceasta mită?, mă întreb, întrucât nu sesizasem nici cea mai mică aluzie în acest sens. Spectacolul începe să mă dezguste. Îmi fac loc și mă arunc spre ieșire cu speranța ca banii aceia să nu mai ajungă niciodată la destinație, sau, cel puțin, să se întâmple cât mai decent. „Opt!”. „De ce opt? Ia nouă!”...

20 mai, joi

Pășesc pe coridoarele universității cu aceeași strângere de inimă cu care o făcusem și în septembrie – nu eram atunci, ca și acum, un străin? Ușa auditoriului 212 îmi pare schimbată, verific numărul de câteva ori înainte de a mă hotărî să intru într-o sală pe care oricum o bănuiesc pustie. Așa și este – un singur student, probabil restanțier. În curând apare și dna Dolgan, profesoara de limba română, surprinsă că mă mai vede. Mi-a scos nota 10, mă înștiințează, pentru că are încredere în mine că mă voi descurca la bacalaureat. Pe mine mă încearcă iarăși un fior de constrângere morală, fiind conștient cât de mediocru și delăsător fusesem și în al doilea semestru – dacă aș fi fost în locul ei nici nu știu dacă mi-aș fi acordat notă de trecere, probabil cu mari rezerve. Simțind că trebuie să rup cumva tăcerea strivitoare pentru a-i mulțumi, îi promit că mă voi transfera din vară la Litere, de parcă aceasta ar încălzi-o în vreun fel. Ies pentru ultima dată din blocul nr. 6 al U.S.M. convins că oamenii de litere au un ceva care îi face să simtă lucrurile nespuse, chiar și pe cele abia conștientizate poate.

22 mai, sâmbătă

Primesc astăzi un mesaj de la o mai veche prietenă, studentă în anul III la Jurnalism. Mă anunță că volumul meu de poezii, o aventură adolescentină uitată și ascunsă sub mai multe dosare, pe care nici nu mai știu cum și de ce ajunsese la ea, fusese materializat într-o broșură. „Unde și când ne întâlnim ca

să-ți dau exemplarul tău?” (numărul lor total se poate scrie și cu litere – cinci, un experiment editorial, evident, necesar pentru susținerea licenței).

17 iunie, joi

Examenul de la istorie, ultimul dintre cele patru. Încordarea întemeiată sau artificială, premergătoare oricărui examen mai important, are ca întotdeauna un efect contrar asupra mea și mă ajută chiar să mă destind. Îmi arunc ochii prin sala spațioasă a bibliotecii din blocul 4 și întrezăresc vreo patru supraveghetori. Deocamdată patru. Îmi îndrept atenția spre chipul unuia dintre ei, aflat chiar în fața mea, o apariție exotică, cu o barbă apostolică, cu ochelari, cu o eșarfă-curcubeu în jurul gâtului, cu nenumărate brațări atârinate la o mână și la cealaltă. Tăcere filozofică. Retras. Cred că e un rus care nu se prea simte în largul său într-un mediu atât de românesc. N-a scos niciun cuvânt încă. Sunt sigur că-i un rus. Se împart testele. Frunzăresc exemplarul primit concentrat, cu lăcomie. E digerabil, conchid. Mă apuc de lucru fără a irosi timpul cu tatonările. Din când în când mai iau câte un respiro și mai cercetez care e dispoziția generală de primprejur. Observ că trei dintre supraveghetorii s-au retras cu discreție lângă o fereastră și mimează o discuție pretins interesantă, prilej pentru toți ceilalți de a se „inspira”. Țidulele, fițuicile, *copiușile*, *șporile* (un cuvânt artificial chiar mai oribil decât însăși menirea obiectului căruia îi slujește) roiesc la deal și la vale, telefoanele sunt etalate cu nonșalanță, fustițele domnișoarelor se scurtează într-o indecență sufocantă, pentru a face cât mai mult loc genunchilor din belșug tatuați cu ani, nume, războaie și păci. *Omnia mea mecum porto?* Poate, cândva. Astăzi dictonul e demodat, depășit, desuet. *Caducus!* Toți, dar toți studenții s-au înțeles să completeze împotriva lui. Îmi mut ochii asupra filozofului meu. Îl văd întreținându-se cu cineva, deși nu îi pot distinge în continuare niciun cuvânt. O fi totuși *de-al nostru*, deduc, întrucât partenera lui de discuție vorbește o românească deslușită și chiar răsunătoare. Încerc să mă îngrop iarăși în testul meu. E digerabil.

21 iunie, luni

Astăzi am intrat în posesia volumului meu de poezii *Bolnav de speranță*, adunat într-o broșură de 90 de pagini. M-a încercat un fior de mândrie ținând în mână o carte, o carte adevărată, cu pseudonimul meu pe copertă. Mi-am înfrânat tentația de a-mi reciti versurile și de a risca să-mi lipsesc de temei înfurmarea. Fetele, ambele co-editoare ale cărții, află că din ultima zi a primăverii am încetat slujba mea de gardian și-mi recomandă să-mi încerc calitatea de colaborator la revista „Limba Română”, căreia i-au dat târcoale și ele. Numele revistei îmi răsună ambiguu, cel al redactorului, adresa „la capătul str. M. Kogălniceanu, după Muzeul de Etnografie” – un lapsus general. Le promit totuși că voi încerca chiar astăzi, n-am nimic de pierdut, în definitiv.

24 iunie, joi

Se anunțaseră rezultatele examenelor. Îl întâlnii în curtea universității pe dl Semeniuc, fostul meu profesor de istorie. Fostul. L-am salutat zâmbind, nu fără o urmă de mândrie că luasem 8 la examen. Îl luasem eu, cum ar veni, de unul singur. *Q.E.D.* Nota de la română, 9, mă nemulțumise și depusesem contestație. Așa obținusem zecele, unicul rezultat care mă interesa cu adevărat dintre toate examenele. Apoi primisem un apel de la redactorul-șef al „Limbii Române”, dl Al. Bantoș: „Salut, tinere! Ia zi, la ce oră poți să vii astăzi la serviciu?”. Am stat locului pentru a-mi înghiți în voie „m”-ul de la sentimentul *îmmmplinirii* care mă amenința să mă sufoce. Da, cred că acesta a fost cel mai frumos apel pe care l-am primit vreodată.

8 iulie, joi

Zi caniculară de vară. M-am repezit la primul chioșc întâlnit și am cerut clar și răspicat numărul de astăzi al ziarului „Literatura și Arta” și era să zic „...cu articolul meu!”. Îl găsisem pe ultima pagină, semnat *Pan Gavrilan*. M-am așezat pe o bancă în parcul central pentru a-l consuma în voie, în tihnă, în liniște. Am citit articolul dlui Dabija de pe prima pagină, apoi pe celelalte, cântărindu-le greutatea pentru a-mi măsura importanța cu restul, pentru a-mi vedea unde mi-e locul. Da, acolo, pe ultima pagină, dar ce mai contează. Nu e un debut? Ochisem pe alee un domn care ținea și el în mână același ziar. Se așezase chiar lângă mine și îl întoarse. Stupefacția mi se urcă nod în gât, observând cum își aruncă ochii chiar peste articolul meu, de parcă restul conținutului l-ar fi cunoscut sau nici nu l-ar fi interesat! Mă chinuia un imbold să-l ating pe umăr și să-l înștiințez că acel Pan Gavrilan sunt eu! Desigur, n-am făcut-o. Am scos un pix și am început să-mi re-redactez propriul articol, ștergând, inserând, completând...

Dar sunt ziarist!

Ion ȚURCANU

La început de cale

I.Ț. – autor a peste douăzeci de cărți și a câtorva sute de articole având tematică variată: istoria tuturor românilor, istoria Basarabiei, istoria Moldovei medievale, studii de relații agrare, de istorie politică, de relații internaționale, de istorie a culturii, de metodologie a istoriei, de filozofie, de istorie literară etc. Cărți publicate în ultimii ani: *Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei* (2005), *Istoria relațiilor internaționale* (2005), *Istoria: receptare, cercetare, interpretare* (2006); *Istoria românilor* (cu o privire mai largă asupra culturii), Brăila, 2007; *Istoria ilustrată a românilor*, în 2 vol., București / Chișinău / Brăila, 2008/9; *În căutarea originii numelui Basarabia*, Chișinău, 2010.

[...] Nu pot să zic că după ce devenisem student la istorie, această știință mi-ar fi devenit mai interesantă și mai aproape de suflet. Dacă aveam pe atunci o pasiune pentru vreo disciplină de studiu, aceasta se îndrepta întâi de toate spre literatură, mai cu seamă spre cea română, datorită dragostei ce mi-o insuflase pentru ea prea bunul meu profesor de limba și literatura română Pavel T. Zavulan. Acesta era un tip destul de straniu, în orice caz, foarte puțin potrivit în mediul unui sat de codru din acea vreme: arătându-se destul de rece, detașat de interesele și frământările celor din jur și totodată foarte interesat ca odraslele țăranilor să învețe; părea picat din altă lume, când dimineața mergea spre școală înalt, uscățiv, îmbrăcat foarte îngrijit, cu o pleată ondulată, ușor blondă, dată peste cap, pășind rar pe lângă căruțe și grupuri cu sapele pe umăr și având grijă să ocolească balegile de vacă ce îi ieșeau în cale. Cu el concura foarte bine, dar fără să aibă tot atâta succes, învățătoarea de limba și literatura rusă Polina Sergheievna Semeniuc. Nu cunoșteam limba rusă și nici nu am putut să o învăț în școală, și-mi era necaz, pentru că nu puteam să redau la lecțiile de literatura rusă formidabilele analize ale operelor lui Gogol și Tolstoi și, mai ales, memorabilele portretizări ale eroilor literari pe care reușea ea să le facă. Unele dintre aceste portrete mi-au rămas pentru totdeauna în memorie, ca de exemplu cel al lui Kutuzov sau al Natașei Rostova din *Război și pace*. Îmi plăcea mult și franceza, pe care în școală

Fragment din jurnalul în curs de apariție *Istoria istoriilor mele*.

mă făcuse să o îndrăgesc învățătoarea Tamara Constantinovna Andriuță, iar la universitate mi-a făcut-o și mai apropiată Veronica Petrovna Sudacevskaia, figură rară: bine instruită, ținută nobilă, reflexe elegante. Cu anumite excepții față de istoria antică și cea medievală, predate destul de reușit, pentru vremea aceea, de Vladimir Potlog și Iosif Șlaen, precum și față de cursurile speciale despre relațiile moldo-ruse și sovieto-române, acestea din urmă nefiind altceva decât curată (de fapt, foarte murdară) propagandă antiromânească, nicio disciplină istorică și niciun alt profesor nu reușiseră să-și câștige autoritatea în fața mea, așa încât, deși citeam mereu, arareori se întâmpla să zăbovesc destul de mult asupra scrierilor istorice. De aceea la lecții nu prea mergeam, preferând să petrec cea mai mare parte a timpului în Biblioteca Națională, numită pe atunci în cinstea nefericitei consoarte a lui Lenin, „N. C. Krupskaiia”, mai ales în secția de „literatură străină”, unde puteam să citesc tot felul de cărți în română și, din când în când, în franceză. Nu neglijam deloc nici literatura în limba rusă, dimpotrivă, pentru că numeroase opere de mare valoare puteau fi găsite numai în această limbă, în special cele întrunite în excelențele serii „Monumente literare” („Литературные памятники”), „Monumente ale gândirii istorice” („Памятники исторической мысли”), „Biblioteca literaturii universale” („Библиотека всемирной литературы”) ș.a. Din când în când frecventam la Universitate prelegerile de literatură română clasică ale lui Ion Osadcenco, care se bucurau de oarece faimă în Chișinăul acelor ani. În schimb, lucrările istorice recomandate de profesori, ca manualele, monografiile, articolele științifice, culegerile de documente etc., nu prea le citeam. Doar la seminarii, când mai mergeam pe la ele, trebuia să mai arunc ochii în câte un manual sau în notele luate la prelegeri de cineva dintre colegi, pentru a putea răspunde câte ceva, evitând astfel incidentul de a nu fi admis la examene. Foarte rar mă pregăteam de seminarii, deoarece acestea se desfășurau ca la școală, adică trebuia să răspunzi în fiecare zi și deci să te pregătești în fiecare zi, ceea ce mi-ar fi ucis timpul de care aveam nevoie pentru lecturile mele diverse și îndelungate. Erau totuși două momente pe an când îmi concentram toată atenția și energia asupra disciplinelor de studiu. Acestea erau sesiunile, când lăsam la o parte toate ocupațiile adiacente, mă înarmam cu literatura necesară, mă izolam de colegi (de regulă, plecam la țară, la părinți) și buchiseam zi și noapte până ajungeam să știu toate subiectele pentru examene pe de rost. Această strădanie nu venea din conștiința datoriei, ci era determinată exclusiv de faptul că eram un student foarte sărac, părinții nu mă puteau ajuta deloc cu bani, de aceea trebuia să iau la examene notele cele mai mari, pentru a avea o bursă mai mare, sarcină pe care mi-am asumat-o cu toată hotărârea de la început și am onorat-o cât am putut până la sfârșitul studiilor. Când privesc înapoi cu ochii minții la studentul care eram, în a doua jumătate a anilor '60, mă cuprinde o milă față de tânărul învățacel de atunci, îmbrăcat

modest, mizând doar pe strictul necesar și chiar mai puțin decât atât, petrecând în bibliotecă, mai mult flămând, douăsprezece ore pe zi asupra cărților pe care le sorbea cu nesaț de parcă din ele ar fi trebuit să țâșnească, la un moment dat, însăși fericirea pe care i-au murmurat-o, la naștere, ursitoarele de nimeni văzute. Fiind chinuit de mic copil cu muncile și cu lipsurile, crescut într-un mediu primitiv și dur, nu puteam avea mare încredere în viitor. Mai degrabă, situației materiale foarte grele în care mă zbăteam, mediului care îmi era străin și viitorului incert, tustrele la fel de descurajante, le opuneam fără vreo motivație logică o muncă îndârjită, aproape disperată, care mă ajuta cumva să le ignor.

Târziu abia, după absolvirea facultății și pe măsura încadrării mele în activitatea științifică, aveam să-mi dau seama că, dacă studiile universitare prin care mi-a fost dat să trec ar fi fost concepute altfel, m-ar fi determinat să mă atașez de istorie încă de atunci. Din păcate însă ele erau gândite și realizate mult prea simplu, pentru a le putea numi adevărate studii universitare: principalele forme de instruire erau prelegerile și seminariile care se încheiau la fiecare jumătate de an cu examene, fiind ținute de cadre didactice, cu o destul de slabă pregătire științifică și aproape întotdeauna fără harul de a cuceri auditoriul prin cuvântul rostit. Cei foarte puțini, care predau în limba română (moldovenească, cum i se zicea pe atunci), o vorbeau stâlcit, ceea ce trăda nu doar necunoașterea limbii, ci și o insuficientă pregătire generală, o gândire neevoluată, care paraliza, prin clișee primitive, receptivitatea, facultățile analitice și imaginația studenților, condamnându-i să preia aceleași forme rudimentare de percepere și exprimare. Dacă acesta era un lucru foarte rău, și mai rău era faptul că aproape jumătate din numărul disciplinelor de studiu erau predate în limba rusă, pe care eu nu o cunoșteam decât foarte puțin, în timp ce toată bibliografia recomandată era, și ea, în limba rusă (literatura de specialitate editată în România era practic interzisă, deși prin viu grai nimeni nu pronunța astfel de interdicții). Erau câțiva lectori evrei care predau destul de bine în limba rusă (de ex., Mirkind, Enghelgardt ș.a.), dar folosul din contactul cu ei era minim, tocmai pentru că nu înțelegeam tot ce spuneau și nu puteam pune întrebări și discuta despre ceea ce ne interesa. Seminariile erau, după modul de desfășurare, simple lecții școlarești, ba încă mai schematice și mai plictisitoare: studenții răspundeau după notele sumare și în general superficiale luate la prelegeri, și după manuale care, fie că erau în rusă și deci neaccesibile în totalitate, fie că erau traduse într-o română aproximativă, confuză, care le știrbea relevanța. Pe tot parcursul anilor de studii, nu am văzut să se fi organizat vreodată la un seminar o prezentare critică a unei monografii, niște discuții pe marginea unor articole științifice – fie tematice, fie istoriografice sau de analiză a izvoarelor istorice – ori dezbateri pe marginea unor documente istorice, a unor chestiuni și fenomene controversate, în sfârșit, nu am asistat la vreun schimb de păreri asupra unor opere artistice care ar fi avut ca

motiv subiecte istorice (romane, filme, piese de teatru, tablouri, sculpturi etc.). Într-un cuvânt, ceea ce îi lipsea cu adevărat învățământului istoric universitar de atunci era specializarea, asta însemnând, mai întâi, conștientizarea profundă a specificului istoriei ca știință și, în al doilea rând, atașarea viitorului specialist de acea disciplină de studiu și de acel compartiment concret și precis din domeniul foarte larg al științelor istorice, care îi erau studentului mai interesante, mai accesibile și care, odată însușite, îi puteau asigura o solidă competență profesională. Din această cauză, la ieșirea din universitate, tânărul dispunea de o sumă de cunoștințe, dar nu era adevărat specialist într-un domeniu concret de activitate. Iar dacă cineva m-ar fi întrebat, îndată după absolvirea universității, ce specialitate aveam, nu mi-ar fi trecut prin cap să spun că aceasta era istoria, așa cum stă scris în diploma mea de studii. Mai degrabă aș fi strâns din umeri, întrebându-mă eu însumi dacă aveam cu adevărat vreo specialitate. Problema cea mai mare a vechiului sistem de învățământ universitar, în orice caz a celui din Moldova, aflat în retard față de centrele științifice și culturale ale fostei U.R.S.S. sau cele din România, ca să nu mai pomenim de situația din Occident, este relația studentului cu cartea, adică cu literatura de specialitate și cu sursele de informație în general. Așa cum am menționat mai sus, studenții moldoveni nu aveau literatură în limba română; pe atunci chiar istoricii moldoveni nu-și scriau lucrările de specialitate în limba maternă, în timp ce literatura din România nu era recomandată, ceea ce înseamnă că era interzisă. De altfel, pentru a nu fi învinuiți de naționalism românesc, studenții, dar chiar și cei mai mulți dintre profesori, preferau să negligeze literatura de peste Prut. În plus, nimeni, nici în cadrul instituțiilor superioare de învățământ și nici în acela al imensului aparat de educație ideologică al partidului, nu-și punea sarcina să-i atragă pe tineri spre carte, să-i învețe să lucreze cu ea, să le cultive gustul pentru citit și să-i facă să înțeleagă că informarea permanentă trebuie să fie principala lor preocupare. Din cauza faptului că nimeni nu-și asuma o responsabilitate în acest sens, majoritatea studenților citeau foarte puțin sau chiar nu citeau deloc, mulțumindu-se, și la seminarii, și la examene, cu notițele luate la prelegeri. Drept urmare, foarte puțini dintre ei frecventau bibliotecile cu regularitate, iar cei care mai citeau și altceva (de ex. literatură artistică, reviste de cultură și de popularizare a științei, presă etc.), erau cu totul rari. În această privință, lucrurile nu au evoluat spre bine nici în deceniile care au urmat după studenția mea, iar în pragul noului mileniu apropierea studentului de carte a întâmpinat un alt obstacol serios: computerul.

În ultimul an al studenției mele, 1968-'69, habar nu aveam ce urma să fac după încheierea studiilor. Pe cei mai mulți tineri care nu făcuseră militarie până la universitate, îi aștepta serviciul ca ofițeri în slăvita armată sovietică, după care, dacă nu rămâneau acolo, se întorceau la vatră pentru a lucra ca profesori de istorie în școală sau în aparatul ideologic al partidului din mediul rural. Și doar câtorva

indivizi mai norocoși li se rezerva privilegiul de a merge la „aspirantură” sau de a fi luați la anumite catedre ca asistenți. Mie, chiar dacă aveam rezultate destul de bune la învățătură, nu-mi zâmbea o astfel de perspectivă. Recomandarea pentru continuarea studiilor sau pentru angajarea la catedră era valabilă doar pentru membrii de partid, deși erau și destule abateri, dar numai pentru cine trebuia, adică pentru odraslele înalților funcționari de partid și de stat, ale titraților mai influenți din universități ș.a. Eu nu intram în niciuna dintre aceste categorii. Pe deasupra, eram bănuțit, fără să fi fost invocate vreodată dovezi incendiare, că aș fi avut simpatii față de cultura română și istoria românilor, în general față de români și România, ceea ce era interpretat, desigur, ca o atitudine antisovietică. În aceste condiții să cer o recomandare de la Consiliul Facultății nici nu-mi trecea prin gând, știind prea bine că, pur și simplu, nu aș fi fost luat în serios. Ba mai mult, aș fi fost întrebant cu suspiciune de ce mă eschivez de la serviciul în armata sovietică. Deci nu-mi rămânea decât să las evenimentele să curgă de la sine.

În penultimul semestru, când ne pregăteam să mergem la practica pedagogică prin școli, la căminul nostru de pe strada Ismail își face apariția un omulean care întreba ba pe unul, ba pe altul dacă nu ar vrea să meargă în raionul Călărași să lucreze învățător de istorie într-o școală. Cineva l-a adus la mine, pe motiv că eu aș fi fost „cam din părțile acelea”. Omul era un bărbat înalt, îmbrăcat așa cum se obișnuia pe atunci în mediul intelectual: costum bun la doi nasturi, foarte curat și bine călcat, cămașă albă, cravată, pantofi negri bine aranjați. Avea o chică deasă, bine îngrijită, dată peste cap, și un chip nițel alungit, dar plăcut și inteligent. M-a surprins însă cel mai mult limba cizelată pe care o vorbea. Se numea Vladimir Ciburciu și era șeful secției raionale de învățământ din Călărași. Mi-a propus să mă duc învățător de istorie în școala de opt ani din satul Căbăiești, care se învecina cu baștina mea, Găureni, asumându-mi, totodată, și funcția de șef de studii al acelei școli, mai bine zis de director, întrucât cel care ocupa această funcție nu prea dădea pe la școală. Nu aveam de ce să refuz: îmi plăcea și aventura unei escapade de câteva luni într-un sat uitat de lume, și nu-mi dispăcea nici posibilitatea de a câștiga și niște bani ca să-mi cumpăr câte ceva de îmbrăcat, că eram golul de tot. Am fost anunțat că la Căbăiești nu era nici învățător de franceză, și dacă aș putea... Nu aveam cum să-mi asum și o astfel de povară, dar am zis că ar putea face față acestei sarcini un coleg de-al meu, pe nume Gheorghe Bologan, împreună cu care frecventam lecțiile de franceză ale doamnei Sudacevskaia. Zis și făcut. M-am întors a doua zi cu prietenul meu, care și-a luat ordinul de numire ca învățător de franceză, după care ne-am înfățișat la Căbăiești. Nu voi povesti odiseea noastră din timpul cât am făcut operă pedagogică în fundătura aceea, dar trei lucruri văzute sau petrecute acolo mi-au rămas bine întipărite în minte pentru totdeauna: noroiul prin care înotam cu mare greu spre școală până au dat înghețurile, apoi alcoolismul care făcea

ravagii printre oamenii din sat, în general oameni interesanți și cumsecade, inclusiv printre învățători, și altul, complet diferit, lungile ore de iarnă petrecute în doi pe când stăteam în gazdă la o rudă de a mea, pe linia maternă, moș Simion Budăianu, citind felurite lucruri, de cele mai multe ori proaspete scrieri literare, împărtășindu-ne impresiile din cele citite, dar mai ales ajutându-l pe Ghiță, învățător și elev silitor, să se pregătească pentru lecțiile sale de franceză. Dar nu am putut uita nici acest amănunt: moș Simion, fratele bunicii mele Vasilița, era un personaj cu totul aparte în mediul acela – vin bea puțin, muncea mult, cânta deosebit de frumos, așa încât Ghiță era pur și simplu fascinat de el, și ne povestea seară de seară drama incredibilă a supraviețuirii sale în înfiorătoarele lagăre siberiene pentru prizonieri de război, dramă care se petrecea exact în vremea când sora sa Vasilița, aflată împreună cu fiul ei mai mic Vasile, se zbătea între viață și moarte într-un lagăr de deportați de lângă Irkutsk.

Examenele de stat, sau de licență, cum se zice acum, aveau să-mi aducă o surpriză nebănuită. După primul examen, la istoria U.R.S.S., considerată principala disciplină de specializare, președintele comisiei de examinare, Boris Constantinovici Vizer, m-a întrebat dacă nu aș dori să merg la aspiratură; avea nevoie de un aspirant, mai bine zis, de un viitor cercetător pentru sectorul pe care îl conducea în cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, și dorea să și-l aleagă el singur, nu să-i fie trimis din partea decanatului sau a Consiliului facultății. Producea, chiar de la prima vedere, impresia unui bărbat independent și hotărât, dar totodată atent și înțelegător față de alții. Chipul său expresiv, parcă tăiat în piatră, luminos și cald, privirea ascuțită, fruntea înaltă și lată, părul rar, nițel încărunțit, dat peste cap, dar mai ales corpul ce părea să fi fost cioplit din tulpina unui copac viguros mă făceau să cred că aveam în față un personaj în care puteam avea toată încrederea. Și acea impresie și-a găsit ulterior justificare. Dar până îmi făcu el propunerea și până a mai asculta și părerea mea, avu loc ultima ședință a Consiliului facultății, la care se luase decizia privind recomandările cu nominalizări pentru aspiratură, în care, bineînțeles, numele meu nu figura. Vizer făcuse alegerea, însă pe atunci formalitățile erau mai tari decât legile, ceea ce însemna că dacă pentru prezentarea actelor la aspiratură recomandarea facultății era obligatorie, peste asta nu se putea trece nicicum. Decan era transnistreanul Afanasie Vasilevici Repida, un tip foarte original, care cu timpul devenise o adevărată legendă: josuț, negricios, cu mutră de șoricel, mereu cu țigara în gură, comediant talentat, profesor slab și om dintr-o bucată. Nu știu dacă Vizer a încercat să rezolve cu el problema mea, dar, cu siguranță, a vorbit cu soția acestuia, Lucheria, care lucra la Academie în sectorul condus de el și care avea destulă influență asupra decanului pentru a-l convinge să strecoare post-factum și numele meu printre cele care fuseseră nominalizate pentru aspiratură, așa că,

sub aspect formal, drumul într-acolo îmi fusese deschis. Fiindu-mi permis, astfel, accesul la continuarea studiilor în Academie, îmi rămânea să mă pregătesc pentru admitere. Urma să susțin trei examene și să prezint un referat științific. Nu aveam nici timp și nici dorință să scriu acel referat; am luat textul lucrării de diplomă (de licență) a unuia dintre colegii cei mai puțin înfrățiiți cu cartea (I. Sitari), pe care acesta îl șterpeliase sau îl cumpăraseră de la laboranta unei catedre (se pare că nu îl obținuse cu bani, ci cu altceva), l-am refăcut puțin în corespundere cu cerințele pentru referat, apoi cu ajutorul unei amante de ocazie a unui alt coleg, dactilografă la Casa Presei, am reușit să-l culeg, după care l-am prezentat pentru admitere. Examenele au avut loc în septembrie și au decurs destul de bine. După rezultatele examenelor, se părea că am fost preferat, față de alții, doar în baza cunoștințelor cu care i-am convins pe examinatori, dar unii pretendenți ar fi zis că am ieșit învingător numai datorită susținerii lui Vizer. Mai târziu, când deja făceam parte, ca aspirant, din Institutul de Istorie, Mihail A. Muntean, unul dintre cercetătorii cei mai buni ai Institutului, care ulterior va pleca pentru totdeauna la Moscova, avea să-mi spună deschis că, fără Vizer, nu aș fi ajuns niciodată la Academie, numai că el avea în vedere cu totul altceva și anume hotărârea conducătorului meu de a depăși cu orice preț piedicile formale sau de ordin politico-ideologic care stăteau în calea accesului meu în această instituție, lucru care, de altfel, îmi era cunoscut. Admiterii mele în aspirantură se opunea, în primul rând, directorul Institutului de Istorie, I. G. Budak. Apoi, la scurt timp după ce fusesem admis la aspirantură, se prezentase la conducerea Academiei un profesor de la universitate, pe nume S. K. Brâseakin, exemplar tip de șovin rus, care în numele, chipurile, al întregului colectiv profesoral al Universității, exprima protestul că, în persoana mea, la Academie fusese primit un pericolos naționalist român. Era o declarație șocantă, în urma căreia persoana vizată trebuia ori să plece de bună voie, ori să fie dată afară. Mie însă nu mi s-a întâmplat nimic altceva decât sporirea vigilenței organelor de securitate față de mine, ceea ce aveam să constat în permanență atât cât m-am aflat la Academie, dar și după aceea. Nu încapе îndoială că, și de data aceasta, Vizer și-a riscat locul și cariera ca să mă salveze, cum avea să o facă de câteva ori și mai târziu.

De fapt, la examenele de la Academie, din septembrie 1969, nu veneam direct de la universitate, ci din școală, unde fusesem trimis, conform repartizării făcute de Ministerul Învățământului încă înaintea examenelor de stat. Aceasta era regula pentru toți cei cărora nu le fuseseră rezervate oportunități de afirmare mai mari, de exemplu trimiterea la aspirantură, angajarea la catedre, în instituții științifice sau în aparatul de partid și de stat. Bineînțeles, cei mai nedreptățiți erau tinerii de la sate, care în general erau forțați să revină, ca specialiști, în același mediu. Din această cauză, după examene, trebuia să mă

întorc la lucru în școală, unde urma să aștept hotărârea Prezidiului Academiei, în baza verdictului comisiei de examinare. Prin repartizarea care se făcuse de către Minister, eu fusesem trimis la școala medie din Rădeni, raionul Călărași. M-am prezentat directoarei, o femeie zdravănă cu o înfățișare nițel crispată, dar plină de lumină și de îngăduință, care, după ce s-a uitat la diploma mea, mi-a zis: – Măi băiete, nu ai tu ce căuta în satul ista al nostru. Tu ori trebuie să-ți continui studiile, ori altceva... M-am dus la Călărași, direct la Ciburciu și i-am povestit ce-am pățit. El a izbucnit într-un hohot de râs care a durat destul de mult, apoi, devenind serios, dar numai pe jumătate, m-a liniștit cam așa: – Dacă nu au vrut să te primească la Rădeni, s-ar putea să-ți găsim un loc chiar aici în oraș. Se pare că sunt ore de istorie la școala nr. 1. A telefonat la școală, a vorbit cu directorul Pavel Spănu, care i-a confirmat că erau ore, după care i-a spus acestuia că-i trimite chiar atunci un proaspăt absolvent al universității. Spănu, un bărbat înalt, spătos, chel, cu un smoc rar de păr încărunit în vârful capului, cu fața mare dominată de un nas formidabil, cu ochii holbați și adânciți sub fruntea bombată, mă primi cu blândețe, și, în timp ce mă mai întreba câte ceva fără mare interes, întocmi pe loc ordinul de angajare ca învățător de istorie, după care, dându-mi drumul, îmi aminti să fiu prezent cu trei zile înainte de 1 septembrie la ședința consiliului pedagogic al școlii, unde voi lua cunoștință și de orarul lecțiilor. I-am spus că la 1 septembrie urma să plec la examenele de admitere la aspirantură. Mi-a răspuns că va ține cont de această veste, dar că, dacă nu voi avea un document oficial care să confirme plecarea la examene, atunci nu voi putea lipsi de la lecții. Am luat legătura cu secția respectivă de la Academie care mi-a confirmat că în câteva zile voi primi invitația pentru examene. După ce am susținut probele convenite, m-am întors la școala mea din Călărași, unde am lucrat până în noiembrie, când am primit vestea că fusesem admis la aspirantură. În mai puțin de două luni, cât m-am aflat acolo, mă îndrăgostisem de acea mică urbe de pe cursul superior al Bâcului, care avea ceva din farmecul ce se va pierde mai târziu al orașului patriarhal îmbinând perfect modul de viață țărănesc cu beneficiile și comoditățile traiului urban: mai la margine – gospodării țărănești, cirezi de vite și turme de oi, iar mai la centru – câteva întreprinderi industriale, gara feroviară, gara auto, fel de fel de magazine, blocuri mari de locuit, frumoase clădiri administrative, școli, instituții de cultură, străzi asfaltate întretăiate de ulicioare pavate cu piatră de caldarâm acum o sută și ceva de ani. Multe lucruri frumoase mi s-au întâmplat în acea scurtă ședere a mea la Călărași, dar nu e locul aici să vorbesc despre ele, și nici măcar despre prea buna mea mătușă Valentina, care își avea casa chiar lângă peronul gării, unde mi-am avut și eu lăcașul cât am stat acolo [...].

Constantin ȘCHIOPU

Interdisciplinaritate, pluridisciplinaritate și transdisciplinaritate în studiul literaturii

C.Ș. – conf. univ. dr.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Catedra jurnalism, U.S.M.,
profesor-cumular de
limba și literatura română
la Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”
din Chișinău. Lucrări recente:
*Metodica predării literaturii
române*, Editura Carminis,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori*, Editura ARC,
Chișinău, 2010; *Manuale de
limba și literatura română
pentru clasa a X-a* (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu),
a XI-a (coautor Marcela
Vâlcu-Șchiopu), a XII-a, liceu
(coautor M. Cimpoi), a IX-a
(coautor V. Pâslaru).

La orele de literatură, noțiunile interdisciplinaritate, pluridisciplinaritate și transdisciplinaritate sunt intrinseci demersurilor de interpretare a unor texte artistice. Înțelegerea corectă a esenței fiecărui concept dintre cele menționate este de o mare importanță nu numai pentru realizarea analizelor și comentariilor cerute de curriculumul școlar, ci chiar pentru procesul lecturii în sine. Or, în cele mai dese cazuri, profesorul / elevii sunt nevoiți, prin însuși datul operei, să facă anumite conexiuni între diferite discipline, să transfere metode din diverse domenii ale cunoașterii în cel al literaturii și să le aplice în vederea interpretării textului artistic.

Este știut că opera literară reprezintă un complex de sensuri și semnificații care se cer interpretate, descifrate, clarificate și înțelese. Pentru determinarea lor hermeneutică se apelează la diverse discipline auxiliare: istorie, filozofie, psihologie, mitologie, semiotică, stilistică, poetică etc. Astfel, studierea prozei de factură istorică (*Frații Jderi* de M. Sadoveanu), de exemplu, impune relația literatură – istorie, analiza celei psihologice (*Patul lui Procust* de C. Petrescu) – relația literatură – psihologie, interpretarea operelor inspirate din mitologia universală / națională (*Meșterul Manole* de L. Blaga) – relația dintre acestea și mitologie, lectura celor filozofice – relația cu filozofia etc. Prin urmare, la nivelul acestor interdependențe, se manifestă **pluridisciplinaritatea**.

Cât privește modul de stabilire a relațiilor respective, evident că elevii vor avea de rezolvat, chiar la etapa de pregătire, dar și pe parcursul interpretării, mai multe sarcini de documentare ce vizează fie evenimentul / personajul istoric evocat (în cazul prozei istorice), fie conceptele de natură psihologică (introspecție, conștiință, caracter, personalitate etc.), teoriile / conceptele filozofice (cunoaștere paradisiacă, luciferică, de exemplu, în cazul poeziei *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* de L. Blaga), noțiunile de mit, arhetip, gândire mitică etc. Sarcinile respective pot fi diverse. Bunăoară, interpretarea romanului *Zodia cancerului sau vremea Ducăi-vodă* de M. Sadoveanu va fi precedată de elucidarea cel puțin a câtorva momente ce se referă la: situația politică (grupul I), social-economică (grupul al II-lea), culturală (grupul al III-lea) a Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (1679). Ulterior, în procesul interpretării operei literare în cauză, elevii vor fi îndemnați:

- a) să selecteze din textul operei detalii ce contribuie la crearea imaginii Moldovei (situația politică, social-economică și culturală) și a locuitorilor ei din timpul domniei lui Duca-vodă;
- b) să confrunte această informație cu cea culeasă din sursele istorice;
- c) să delibereze pe marginea următoarelor întrebări: „Ce a încăput în opera literară din realitatea concret-istorică și ce a rămas în afara ei?”, „De ce anume acestor fapte, întâmplări autorul le-a dat preferință?”, „În ce măsură autorul se apropie / se îndepărtează de adevărul istoric?”.

Având în vedere romanul / proza de analiză psihologică, considerat/ă de unii exegeți „disecție a inimii și sufletului personajelor sale” (Léon Bopp), de alții – „subtilă transcriere a intimității umane, a conștiinței, interiorității” (R. M. Albéres) ori „roman al pasiunii” (A. Thibaudet), după cum lesne se observă din înseși definițiile propuse, acesta / aceasta are ca obiect de investigație artistică omul psihologic. Ce presupune acest om psihologic în general? Care sunt trăsăturile lui de fond, ce-l deosebesc, de pildă, de omul social sau de cel politic? Cum se manifestă la nivel comportamental, din perspectivă psihologică, individul uman? Cum pot fi explicate reacțiile, comportamentul omului psihologic? Elucidarea, cel puțin, a acestor aspecte implică volens-nolens relația literatură – psihologie. Or, necunoașterea caracteristicilor de bază ale romanului psihologic *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* de C. Petrescu (așezarea eului în centrul preocupărilor sale – *relatarea la persoana I* –, care structurează discursul prin intermediul subiectivității și permite anexarea unui nou teritoriu romanesc – psihicul uman – *conștientul și inconștientul*, lanțul subiectiv și spontan, nedirijat al unor amintiri involuntare, colorate afectiv – *memoria involuntară* și *fluxul conștiinței*, realitatea conștiinței ca unică realitate – *introspecția* și *mono-*

logul interior) poate avea un impact negativ asupra interpretării operei literare respective. Mai mult. Pătrunderea în semnificațiile ascunse ale prozei de analiză este posibilă doar prin cunoașterea modalităților de investigație psihologică, a naturii și rolului acestora.

În aceeași ordine de idei, dacă ne referim la opera literară de inspirație filozofică, menționăm că specificul ontic al acesteia (dar și al celei literare în genere), după cum sublinia Tudor Vianu, constă, în primul rând, în faptul că „implică un raport social între concepția artistului și forma materială pe care o manifestă” [1]. Drept urmare, lumea operei apare – ontologic – „ca un fapt de conștiință, exprimând conștiința de sine a scriitorului și totodată a umanității” [2]. Aceste afirmații scot în evidență tocmai relația literatură – filozofie, inevitabilă în procesul interpretării unei opere literare filozofice, cum ar fi, de exemplu, nuvela eminesciană *Sărmanul Dionis* sau poezia *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* de L. Blaga. În cazul celei de-a doua opere, descifrarea în prealabil a conceptelor *cunoaștere paradisiacă* și *cunoaștere luciferică, mister*, invocate de autor în lucrarea sa *Trilogia cunoașterii*, devine condiția *sine qua non* a comentariului poeziei respective, întrucât cele două atitudini – a poetului și a altora – față de tainele lumii pot fi determinate doar cunoscând conceptele respective. Mesajul nuvelei *Sărmanul Dionis* va fi înțeles / descifrat de elevi în cazul în care, inițial, vor fi analizate mai multe idei filozofice cu privire la conceptele de timp, spațiu, voință – idei ce aparțin gânditorilor germani Novalis, Schopenhauer, Kant, Fichte, iar ulterior vor fi extrase din opera eminesciană idei filozofice care vor fi raportate la cele ale filozofilor respectivi. Sarcinile de lucru pot fi formulate astfel: 1. Extrageți din nuvelă câteva idei filozofice referitoare la noțiunile de spațiu și timp și scrieți-le în spațiile libere din tabelul de mai jos; 2. Comparați ideile eminesciene cu cele ale gânditorilor germani; 3. Confrunțați aceste idei într-o discuție colectivă; 4. Demonstrați că nuvela *Sărmanul Dionis* cuprinde, „strânse ca într-un focar, aproape toate caracteristicile romantismului german” (H. Sienkiewicz).

Tabel:

Idei filozofice ale gânditorilor germani	Idei filozofice eminesciene
1. Schopenhauer: Timpul și spațiul sunt manifestări ale substanței care se regenerează veșnic, umbre ale individului fizic.	1.
2. Kant: Spațiul este forma experienței noastre externe, iar timpul – forma experienței interne.	2.
3. Fichte: Dacă realitatea însăși n-o putem cunoaște niciodată și sub nicio condițiune, ea nu există pentru noi; nu există decât eul, în care se petrec toate fenomenele exterioare în aparență.	3.

4. Novalis: Dacă lumea e o creațiune a eului, dacă fenomenele sunt în noi, atunci și spațiul, și timpul tot în noi sunt /.../ E de ajuns să dorești ceva cu intensitate, ca acest ceva să se realizeze chiar dacă ai dori să te strămuți în altă epocă sau în altă planetă.	4.
--	---------

Studierea textului artistic presupune utilizarea mai multor metode specifice literaturii (comentariul literar, analiza literară etc.). Însă în cele mai dese cazuri, criticii literari, implicit profesorul, apelează la diverse metode specifice altor discipline. Perspectivele filozofică, psihanalitică, semiotică, structuralistă, mitologico-arhetipală, stilistică, matematică și, ceva mai nou, cea a informaticii – toate nu numai că realizează *de facto* ceea ce se numește **interdisciplinaritate**, dar și servesc pentru atingerea aceluiași obiectiv: explorarea complexului semantic al operei literare. Așadar, interdisciplinaritatea se referă tocmai la acest transfer de metode și procedee de la o disciplină la alta.

Perspectivă de interpretare a textului artistic, metoda structuralistă, de exemplu, (pentru structuraliști opera literară este o structură, adică un ansamblu de elemente independente ce formează un sistem; ea este înainte de toate *text, limbaj*, constituit într-un cod format din *semnificant* – complex sonor, realizarea materială a semnului lingvistic – prin descrierea și interpretarea căruia se ajunge la conturarea *semnificatului* – a sensului) are menirea de a-i pune în evidență structura pe baza studiului componentelor. Deci utilizarea acestei metode într-un demers școlar impune analiza elementelor de structură a operei literare organizate în câteva straturi: *fonetico-prozodic* (vocale, consoane, diftongi, triftongi, hiat, aliterații, asonanțe, muzicalitate interioară, ritm, rimă, măsură, cezură, aranjarea versurilor în strofe etc.); *lexico-semantic* (câmpuri semantice, cuvinte-simbol, sens propriu / figurat, polisemie, regionalisme, arhaisme, neologisme, cuvinte din fondul principal / secundar al vocabularului limbii române, metafore, comparații, metonimii, personificări, hiperbole etc., sinonimia, antonimia, omonimia); *gramatical* (părți de vorbire, categorii gramaticale, părți de propoziție, topica, structura frazelor, relația cu ansamblul și evidențierea aportului nivelului gramatical la susținerea mesajului artistic). Evident, metoda structuralistă impune, la rândul ei, transferul de metode proprii matematicii: elevii vor trebui să grupeze cuvintele în părți de vorbire, să constate, prin numărare, ce vocale / consoane / părți de vorbire sunt folosite preponderent, să motiveze raportul numeric dintre acestea etc.

Ca metodă de învățământ, ce „angajează un lanț de exerciții dirijate, integrate la nivelul unei scheme de acțiune didactică standardizată” [3], algoritmizarea, caracteristică științelor exacte, și în primul rând matematicii, dincolo de

limitele caracterului său standardizat, contribuie la însușirea de către elevi a unor scheme de comentariu al operei literare, care, la rândul lor, îi vor ajuta să-și formeze capacități de a elabora treptat propriile scheme aplicabile la diverse texte, în diferite circumstanțe didactice sau extradidactice. Nu mai puțin utilizată în procesul predării / interpretării textului artistic este și problematizarea, metodă ce „se întemeiază pe crearea unor situații conflictuale (un dezacord între vechile cunoștințe ale elevilor și cerințele impuse de rezolvarea problemei, între modul de rezolvare, posibil din punct de vedere teoretic, și imposibilitatea lui de rezolvare practică, necesitatea de a aplica în condiții noi cunoștințele asimilate anterior, de a alege din cunoștințele pe care elevul le posedă doar pe acelea care îi vor servi la rezolvarea problemei, de a depune un efort de gândire pentru organizarea cunoștințelor într-o formulă sintetizatoare), care conduc gândirea elevilor din descoperire în descoperire până la epuizarea conținutului unei teme” [4].

Preluarea unor arhetipuri ca „modele” pentru conturarea de situații și personaje reprezintă unul dintre modurile de manifestare a mitului în literatură. Ținând cont de acest fapt, perspectiva mitologico-arhetipală rămâne a fi cea mai adecvată și mai eficientă în procesul interpretării textului literar. În acest caz elevii vor releva, în primul rând, mitul, arhetipul, care au servit ca punct de pornire în scrierea operei, ulterior vor estima ce și cât a preluat scriitorul din acest arhetip (mit), reflectând modul de interpretare a mitului / arhetipului. Perspectivele stilistică, semiotică etc. sunt tot atât de productive și de des utilizate în procesul de interpretare a textului artistic.

Formarea în procesul studierii textului literar a unei viziuni unitare despre lume presupune relevarea afinităților ce există între anumite discipline, în cadrul lor și dincolo de ele. Astfel, după afirmația lui Corneliu Crăciun, „abordarea **transdisciplinară** corespunde specificului timpului actual, definit printr-o tendință – tot mai evidentă – de estompare a granițelor între domenii” [5]. În cazul literaturii perspectiva transdisciplinară presupune transgresarea spațiului literaturii și situarea în domeniul celorlalte arte. Analiza unei ilustrații la operă („Relaționați poezia *Trecut-au anii...* de M. Eminescu cu ilustrația Ligiei Macovei la aceeași operă”), comentarea în paralel a unei creații plastice și a operei literare („Ce sugerează imaginea?”, „Ce idei îți apar privind-o?”, „Raportați aceste idei la textul literar studiat”, „Ce afinități între imagine și text descoperiți?” „Care sunt modalitățile de comunicare artistică proprii celor două arte?”), compararea unei ecranizări cu textul literar propriu-zis (romanul și filmul *Moromeții*: „Cât din roman a încăput în film?”, „Ce a rămas dincolo de cadru?”, „Cum motivați alegerea regizorului?” etc.), vizionarea unui spectacol după / înainte / în timpul studierii operei, punerea în scenă de către

elevi a unui tablou / act (mai rar a operei în întregime) sunt câteva dintre multiplele posibilități de manifestare a transdisciplinarității.

În concluzie, menționăm că izolarea obiectului cunoașterii fragmentează perspectiva și afectează unitatea cunoașterii. Stabilirea unor punți de legătură, a unor canale de comunicare între diferite discipline, pe lângă faptul că reprezintă un obiectiv important al studierii literaturii în școală, generează noi dimensiuni de interpretare a textului artistic, îi ajută pe elevi să înțeleagă semnificația comunicării artistice prin cuvânt în raport cu celelalte moduri / tipuri de comunicare.

Bibliografie

1. Tudor Vianu, *Postume*, Editura pentru Literatura Universală, București, 1966, p. 172-173.
2. Constantin Parfene, *Teorie și analiză literară*, Editura Științifică, București, 1993, p. 176.
3. Sorin Cristea, *Dicționar de pedagogie*, Litera Internațional, Chișinău – București, 2000, p. 12.
4. Alexandru Bojin, *Metodica predării limbii și literaturii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 95.
5. Corneliu Crăciun, *Metodica predării limbii și literaturii române în gimnaziu și liceu*, Editura Emia, Deva, 2004, p. 180.

Ion CIOCANU

Nicolae Corlăteanu – practician și teoretician al cultivării limbii

I.C. – prof. univ. dr. hab., colaborator științific principal la Institutul de Filologie al A.Ș.M., critic și istoric literar, lingvist. Autor a 34 de cărți de critică și istorie literară, de sociolingvistică și de cultivare a limbii. Lucrări apărute recent: *Efortul necesar* (2006), *Sala horind...* (2008), *Darul lui Dumnezeu* (2009).

Articolele, studiile și, cu atât mai mult, eseurile / tabletele de cultivare a limbii sunt privite la noi, adesea, cu un soi absolut special de superioritate rău drapată: chipurile, autorii acestora aduc obiecții, de cele mai multe ori mărunte, neesențiale, de infimă importanță, dau greșelilor o explicație superficială și o apreciere negativă, nu întotdeauna convingătoare, propun soluții de ordin dicționaresc într-un mod didacticist, școlăresc, textele lor fiind incolore sub aspect stilistic și – conform opiniei acestor apreciatori – aproape inutile.

Nu credem că activitatea autorilor împătimiți de cultivarea limbii n-ar stimula – pe ici-colo – o atare înțelegere a lucrurilor. Dar, în principiu, avem de a face cu o denigrare impardonabilă a eforturilor unor savanți, între aceștia a unora cu o solidă experiență în domeniu, care și-au creat de mult un stil propriu de abordare a subiectelor de real interes practic în opera de atenționare a unor păături cât mai largi ale societății asupra imperativului îmbogățirii vocabularului și al diversificării limbajului vorbirii și scrierii.

De fapt, e nevoie de o înțelegere adâncă a fenomenului cultivării limbii, în scopul de a actualiza / împrespăta aspectul teoretic nici pe departe neglijabil al străduințelor unui șir întreg de specialiști care, asumându-și astfel evoluția societății sub acest aspect, și-au făcut un crez din consemnarea și combaterea greșelilor de limbă atât de frecvente nu numai în comunicarea zilnică a

cețățenilor, dar și în presa scrisă și în cea electronică. Deși nu este obligatoriu să începem de la Bogdan Petriceicu-Hasdeu, nu strică să pomenim aici studiile marelui scriitor și savant enciclopedist *Limba în circulațiune, Dicționare și dicționare* sau, mai concret, unele afirmații valabile și peste veacuri, ca, de exemplu: „Scrisul cuvântului izolat este pururi șovăitor”, deoarece „sensul particular... se cunoaște numai în frază, în propozițiune, în întrebuințarea-i cea sintactică” (B. P.-Hasdeu, *Opere alese*, vol. II, Chișinău, Editura Cartea moldovenească, 1967, p. 255), apoi – de ce nu? – acel *Dicționar grotesc*, prin care Vasile Alecsandri lua în derâdere acțiunea lingviștilor pedanți, care abia purceseră la schimonosirea cuvintelor românești vechi și curate, schimonosire care ulterior a luat proporții îngrozitoare în limba moldo-rusească din R.A.S.S.M. și apoi din R.S.S.M. (a se vedea câteva fragmente în V. Alecsandri, *Proză*, București, Editura pentru literatură, 1966, p. 299-312).

Constatăm însă că, mai aproape de zilele noastre, s-au dovedit experți perseverenți și talentați ai cultivării limbii savanți notorii ca Iorgu Iordan (*Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, ediția a II-a, București, 1947; *Problemele limbii literare. Pentru cultivarea limbii*, „Gazeta literară”, nr. 7, 1955, p. 1; *Cultivarea limbii*, „Limba română”, București, nr. 5, 1956, p. 5-12; *Note de cultivare a limbii*, „Limba română”, București, nr. 1, 1961, p. 45-47, ș.a.), Alexandru Rosetti (*Despre unele probleme ale limbii literare*, București, 1956), Alexandru Graur (*Limba corectă*, București, 1963; *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968; *Dicționar al greșelilor de limbă*, București, 1982), Boris Cazacu (*Studii de limbă literară. Problemele actuale ale cercetării ei*, București, 1960), Gavriil Istrate (*Limba română literară. Studii și articole*, București, 1970), Valeria Guțu-Romalo (*Corectitudine și greșeală*, București, 1972) ș.a. Am scris „ș.a.” nu pentru că am minimaliza importanța unor articole publicate la Chișinău în anii șaizeci, fără să ia amploarea și dimensiunile – cantitative și, evident, calitative – ale studiilor bucureștene sau ieșene, lucru de la sine înțeles în contextul condițiilor social-politice și culturale din Basarabia post-belică. Articolele, studiile, eseurile și tabletele de cultivare a limbii ale autorilor chișinăuieni au constituit din start un foarte binevenit semnal de alarmă pentru sporirea grijii față de aspectul vorbit și de cel scris al limbii române din republică, numită atunci – din considerente ideologice comuniste – „moldovenească”. Pionierul acțiunilor de cultivare a limbii vorbite la est de Prut a fost academicianul Nicolae Corlăteanu. Cu toate că atenția acordată dezvoltării firești a limbii i-a fost caracteristică de la începutul activității, de exemplu – de la articolul cu titlul semnificativ *Pentru cultura limbii moldovenești* („Moldova Socialistă”, 1946, 21 iulie), o adevărată cotitură în creația savantului – sub aspectul care ne interesează aici – a constituit-o articolul *Ce este cultivarea limbii?*, publicat inițial în revista „Nistru” (nr. 1, 1961, p. 3-8). Acest text al

autorului a pus temelia preocupărilor lui constante pentru problemele de cultivare a limbii române, fără – desigur – ca glotonimul necesar să fie indicat în articole, studii, eseuri și tablete ca *Măiestria scriitorului și problema cultivării limbii* („Nistru”, nr. 8, 1963, p. 145-151), *Să cultivăm limba literară* („Cultura Moldovei”, 21 martie 1963), *O problemă arzătoare (Cultivarea limbii)* („Moldova Socialistă”, 22 februarie 1963), *Cultivarea limbii și școala* („Învățătorul Sovietic”, nr. 8, 1966, p. 31-35) ș.a. Demne de a fi menționate sunt două rubrici permanente ale distinsului lingvist: *Limba noastră* („Femeia Moldovei”, 1975-1981) și *Ca o vatră – limba noastră* („Femeia Moldovei”, 1982-1986). Și nu este deloc de prisos consemnarea faptului că în anii '90 academicianul Nicolae Corlăteanu a îmbrățișat cu toată ardoarea sufletului glotonimul *limba română* pentru limba vorbită și scrisă la est de Prut, cu începere din 22 august 1991, când a publicat eseu *Vorbirea vie și ortografia* în revista bucureșteană „România literară”. În fine, ar fi totalmente greșit să nu amintim în acest context interviurile *M-am străduiut ca ideea unității lingvistice moldo-române să fie mereu prezentă, în forme, bineînțeles, acceptabile în vremurile de grea cumpănă și Atribuirea denumirii de limba română pentru noțiunea de limbă literară în Republica Moldova nu știrbește nici autoritatea și nici demnitatea nimănu*, tipărite inițial în „Revistă de lingvistică și știință literară” (nr. 4, 1990, p. 64-73 și, respectiv, nr. 1, 1995, p. 65-72) și incluse ulterior în volumul antologic postum al lui Nicolae Corlăteanu *Testament. Cred în izbânda limbii române. Studii. Comunicări. Memorii*, Selecție, coordonare și prefață de Alexandru Bantoș, Biblioteca revistei „Limba Română”, Chișinău, Tipografia Serebia, 2010.

Dar să revenim la subiectul principal al articolului nostru – o încercare de teoretizare a cultivării limbii. Vorba e că la un moment dat ne-a interesat o definiție științifică oarecum oficială a acelei branșe a lingvisticii, care se numește cultivarea limbii sau, după alți autori, cultura limbii. Una în linii mari satisfăcătoare poate fi găsită în *Mic dicționar enciclopedic*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986 – „acțiune care are ca scop semnalarea, analiza și combaterea abaterilor de la scrierea și rostirea cuvintelor” (p. 474). Dar ne-am propus să căutăm și surse propriu-zis lexicografice, în care să deslușim cu mai multă claritate caracterul specific și definitoriu al compartimentului lingvistic în discuție. Am realizat însă că tocmai scrierile eminentului lingvist Nicolae Corlăteanu, dintre care am enumerat anterior numai câteva, au stat la baza unei culegeri colective de articole privind cultivarea limbii, editată în anii '60 ai secolului trecut în vreo 10 fascicule. Volumul *Cultivarea limbii*, din 1961, se deschide cu studiul Domniei Sale *Ce este cultivarea limbii?* În chiar primele alineate ale acestuia autorul face deosebirea convenită între limba națională și cea literară („Limba literară este forma cea mai aleasă și mai îngrijită a limbii naționale”, p. 3). În nemijlocită

continuare academicianul Corlăteanu punctează câteva semne particulare – și definitorii! – ale cultivării limbii: „Din mulțimea de cuvinte, expresii, construcții, care se află în limba comună, se aleg doar unele mijloace lingvistice, cele mai expresive, mai potrivite pentru redarea unui conținut. Ceea ce caracterizează, mai ales, limba literară este stabilirea, propagarea și respectarea unor anumite reguli, anumite norme literare. Acestea pot fi norme fonetice, lexicale sau gramaticale...” (p. 4). După o explicare sumară și exemplificarea normelor enumerate, autorul scrie tranșant, cu o claritate deplină: „Cu ajutorul normelor se caută a se ajunge la o unificare a limbii literare, care trebuie să aibă un caracter unitar și să fie înțeleasă de toți...” (*ibidem*).

O atare limbă – unificată, exemplară – e aceea care exclude localismele, regionalismele, dar și calchierile necugetate, pronunțările greșite, schimonosirile comise în scris ș.a. „A ne cultiva limba înseamnă, subliniază academicianul Corlăteanu, a folosi cuvinte și construcții vii, expresive, în stare să redea gândul sau simțământul pe care voim să-l exprimăm” (p. 5).

Chiar pactizând cu politica de proslăvire a limbii ruse, autorul nu scăpa din vedere esența problemei – „noi trebuie să luptăm mereu pentru dezvoltarea și înflorirea limbii moldovenești, ca ea să fie cât mai bogată, mai cuprinzătoare și mai expresivă” (p. 8).

Referindu-se la „țelurile principale pe care le urmărește cultivarea limbii”, Nicolae Corlăteanu pomenește și „formarea și dezvoltarea simțului limbii la toți vorbitorii” (p. 8).

Articolul-program *Ce este cultivarea limbii?* constituie o încercare foarte binevenită de teoretizare a principalelor componente ale acestui domeniu important al științei literare, care până la momentul respectiv al evoluției acesteia nu se învrednicise de o atenție constantă din partea lingviștilor est-pruteni. Meritul academicianului Corlăteanu este cu atât mai mare, cu cât în fasciculele următoare ale culegerii colective *Cultivarea limbii* Domnia Sa își propune completarea și aprofundarea sensului noțiunii de cultivare a limbii. În chiar *Cultivarea limbii 2*, din 1962, autorul afirmă că „printre principiile de bază ale limbii literare pot fi numite și stabilirea, propagarea și respectarea anumitor reguli, cunoscute sub termenul norme literare” (p. 10). Observația capătă importanță, mai ales, când în limbă există „două sau mai multe cuvinte, forme sau expresii dintre care numai una este recomandabilă” (p. 12). Autorul citează formele de plural „mânji sau grumaji”, încurajând răspândirea formelor de tipul *mânzi, grumazi*, care „sunt în corespundere cu tendințele istorice de dezvoltare a limbii noastre... La origine în componența lor fonetică era africata dz, care acum a evoluat în z. De aici și alternanța z-zi (grumaz, mânz –

grumazi, mânzi. Comp. și cuvintele de origine latină: lucrez-lucrezi, solz-solzi ș.a.” (p. 12).

Pentru a nu lăsa loc de îndoială, savantul constată în continuare: „Cu totul alta e situația în cuvintele *harbuz, obraz, treaz, viteaz* ș.a.”, toate de origine slavă, în a căror componență fonetică nu se află africata *dz*, ci fricativa *z*, care alternează cu *j* (*harbuji, obraji, treji, viteji* ș.a.m.d.).

După ce se referă succint la „unele norme morfologice”, la „chestiunile de rostire corectă și la cele de scriere dreaptă” (normele ortoepice și ortografice) și la normele care tratează îmbinarea, reunirea cuvintelor în propoziție, adică la „norme lexicale și semantice”, Nicolae Corlăteanu subliniază că „un rol însemnat trebuie să-l joace cultivarea limbii în cazurile de paronimie, adică atunci când două cuvinte se apropie foarte mult din punct de vedere fonetic (fără a se identifica foneticeste), dar se deosebesc radical prin semantica lor” și dă drept exemplu verbele *a (se) dezbăra* și *a (se) dezbăiera* (p. 13), pentru ca să conchidă că „cel ce se ocupă de cultivarea limbii trebuie să aibă în grijă curățirea ogorului lingvistic de tot ce amestecă la o exprimare corectă, adecvată a gândurilor și sentimentelor vorbitorilor” (p. 14).

De la o fasciculă a culegerii citate la alta academicianul Corlăteanu lărgeste și aprofundează conținutul termenului *cultivarea limbii*, în 1963 consemnând primele succese obținute de cultivatorii de atunci ai limbii noastre și trasând unele perspective ale domeniului. Scris în colaborare cu colegul Ion Mocreac, articolul *Cultivarea limbii la etapa actuală* se încadrează într-o serie întregă de publicații apărute în U.R.S.S.-ul de atunci, adică s-a pomenit pe un val de îngrijorări, inițiative și realizări în domeniul cultivării limbii ruse. De aici – credem – o îndrăzneală binevenită a autorilor de a elogia nu numai institutul de profil de la Academia Moldovei, dar și unele ziare și reviste care inserau în paginile lor rubrici de cultivare a limbii „moldovenești”, radioul și televiziunea republicane care puneau pe post emisiuni de popularizare a cunoștințelor lingvistice. Nu lipsește obiecția că rubrica de cultivare a limbii din revista „Limba și literatura moldovenească” „în ultima vreme a început să lăncezească”, urmată de îndemnul că „această rubrică urmează să-și învioreze activitatea, publicând diverse materiale cu înclinație practică, în care s-ar pune în discuție probleme arzătoare de limbă sub aspectul cultivării ei” (*Cultivarea limbii* 3, Chișinău, Editura Știința, 1963, p. 6-7). Mai mult, autorii par să decreteze autoritar: „Chestiunile de cultivare a limbii trebuie să se afle în centrul atenției gazetelor și revistelor republicane” și să-i îndemne pe redactorii acestora să înțeleagă că „o formă operativă de propagare a normelor limbii literare ar fi rubrica «Răspuns la întrebările cititorilor» care s-ar putea

organiza în paginile gazetelor și revistelor diverse, dar mai ales în publicațiile pentru învățători” și vorbeau despre eventualitatea „unui profund studiu științific al chestiunilor de cultivare a limbii scrise și orale, a propagării normelor literare stabilite, a unui control referitor la întrebuițarea corectă a cuvintelor, formelor, construcțiilor, precum și a sistematizării propunerilor privitoare la îmbogățirea normelor ortoepice...” (p. 7).

În fine, Nicolae Corlăteanu și Ion Mocreac subliniau că „existența limbii literare și stabilirea normelor ei, propagarea acestor norme pe calea cultivării limbii presupune un înalt nivel cultural și lingvistic și trebuie să preocupe nu numai anumite persoane sau chiar grupuri de persoane”, că „majoritatea sau chiar întregul colectiv de vorbitori ai unei limbi urmează să folosească atât oral, cât și în scris modelele de limbă, formele ei literare” (p. 8).

Este lesne de înțeles că cele mai multe constatări, obiecții și sugestii din articolele *de atunci* ale academicianului Corlăteanu par a fi tot atâtea lămuriri și îndemnuri la acțiuni concrete care se cer formulate și azi în fața celor care afișează pomenita de noi mai devreme superioritate rău drapată față de eforturile savanților contemporani de a contribui la cultivarea limbii române. Altfel zis, constatările, obiecțiile și îndemnul Domniei Sale, la care ne-am referit inerent fugitiv, rămân actuale și în prezent, chiar dacă limba română literară din Republica Moldova a evoluat enorm față de nivelul ei din anii '60. Limba noastră se confruntă, pe deasupra, cu probleme noi în contextul social-politic și economic actual, unele generate – paradoxal? – de fapte eminentemente pozitive, ca apariția posturilor de radio și televiziune independente, cărora e de-a dreptul jenant să li se propună, de exemplu, inaugurarea unor rubrici de cultivare a limbii sau a unor dialoguri cu cititorii în probleme de limbă și literatură. În condițiile pauperizării profunde a cetățenilor așa-zisi simpli, dar și a cadrelor din învățământ și din alte domenii, problemele evoluției normale a limbii noastre nu sunt mai puține și mai simple decât odinioară. Tocmai de aceea ne pomenim marcați adânc de gândul că academicianul Nicolae Corlăteanu ne-a lăsat, prin articolele citate, nu doar o seamă de articole și eseuri de explicare relativ simplă (ca pentru cititorii revistei „Femeia Moldovei”) a unor cuvinte și expresii, dar și o încercare, destul de reușită pentru anii '60, de teoretizare a cultivării limbii ca domeniu specific al științei lingvistice, ba chiar și un început de program concret de realizare a câtorva prevederi stricte ale unui arhinesar program nou de cultivare a limbii noastre, bine gândit de specialiștii din domeniu și implicând realmente factorii decizionali ai statului.

Sergiu MUSTEAȚĂ

Anul 1991 – colapsul U.R.S.S. și independența Republicii Moldova¹

S.M. – conf. univ. dr.,
Facultatea de Istorie și
Etnopedagogie, Univer-
sitatea Pedagogică de
Stat „Ion Creangă” din
Chișinău. Lucrarea recentă:
*Educația istorică între
discursul politic și identitar
în Republica Moldova*, Seria
IDN, M3, Editura Pontos,
Chișinău, 2010, 364 p. Cel
mai important premiu:
Premiul „Vasile Pârvan” al
Academiei Române pentru
lucrarea *Populația spațiului
pruto-nistean în secolele
VIII-IX*, Pontos, Chișinău, 2005
(decembrie 2007).
Experiență inedită: Bursier
Fulbright la Universitatea din
Maryland, College Parc, SUA,
2007.

Anul 1991 a fost, incontestabil, anul schimbării pentru spațiul sovietic, deoarece transformările demarate în anii '80 s-au încheiat cu dizolvarea U.R.S.S. și apariția unor noi state independente. În același an s-au produs și alte evenimente pe glob care au schimbat vectorul geopoliticii mondiale, printre ele intervenția militară a SUA în Golful Persic², războiul civil în Iugoslavia³ etc. În 1991, în lume aveau loc 500 de conflicte violente de proporții.

În condițiile colapsului U.R.S.S., anul 1991 a constituit pentru Republica Moldova un început promițător în procesul de obținere a independenței și construire a unui stat democratic. După două decenii putem afirma că acel debut s-a dovedit a fi o cale anevoioasă în edificarea unui stat de drept. Pentru o mai bună înțelegere a stării lucrurilor de acum două decenii ne propunem să analizăm cele mai importante evenimente ale anului 1991 în contextul cărora s-a produs destrămarea Uniunii Sovietice și formarea unor state independente.

Începutul anului 1991 a fost dramatic pentru republicile baltice, unde au avut loc confruntări directe între dorința de libertate, democrație și independență a populației băștinașe și sistemul autoritar sovietic, care forța menținerea U.R.S.S. La 10 ianuarie 1991, M. Gorbaciov a adresat o notă ultimativă Sovietului Suprem al Lituaniei, prin care cerea „restaurarea constituției sovietice în țară și revocarea legilor considerate neconsti-

tuționale de autoritățile unionale”. În urma impactelor stradale dintre forțele de ordine și populația civilă de la Vilnius, în zilele de 11-13 ianuarie au fost uciși 14 oameni și răniți peste 600. Câteva zile mai târziu, forțele speciale au omorât la Riga patru persoane din rândul protestatarilor. Marea Britanie a fost una dintre primele puteri din Vest care a dezaprobat acțiunile militare din Vilnius și Riga, susținând „reforme, și nu represiile”, și a condamnat conducerea U.R.S.S. pentru tentativa de mușamalizare a evenimentelor din Lituania. În R.S.S.M., forțele democratice iau atitudine, pe data de 13 ianuarie 1991, la Chișinău având loc mitingul Alianței Naționale pentru Independență „16 Decembrie”, la care a fost condamnată agresiunea sovietică împotriva Lituaniei⁴. Protestele din republicile baltice au condus la ieșirea lor din componența U.R.S.S.: independența Lituaniei a fost declarată la 11 martie 1990, independența Letoniei și a Estoniei – la 3 martie 1991.

Spre deosebire de Lituania, Letonia sau Georgia, R.S.S. Moldova a fost ocolită de confruntări soldate cu victime, însă mișcarea de renaștere națională era în continuă amplificare și avea un impact direct asupra clasei politice de la Chișinău. Astfel, la 4 februarie 1991, Petru Lucinschi este nevoit să demisioneze din funcția de prim-secretar al CC al PCM, fiind substituit de Grigore Eremai⁵. După modificarea articolului 6 din Constituția U.R.S.S., rolul PCUS a fost în continuă scădere⁶. Primele organizații social-politice (politico-culturale) de alternativă au fost înregistrate la Chișinău în toamna anului 1989. Primul partid politic înregistrat oficial în Moldova a fost Partidul Social Democrat din Moldova, creat la 13 mai 1990. Deși Universitatea marxism-leninismului de la Chișinău și Cursurile de calificare a cadrelor de partid sovietice și ideologice ale CC al PCM au fost închise încă în luna iunie 1990, în majoritatea universităților au fost predate cursuri de istorie a PCUS și de comunism științific până la finele anului de studii 1990-1991.

În anul 1990, la Chișinău s-au produs mai multe evenimente semnificative: alegerile libere în Sovietul Suprem al R.S.S.M., adoptarea Drapelului și a Steimei de Stat, modificarea denumirii republicii din R.S.S. Moldovenească în R.S.S. Moldova, crearea comisiei de elaborare a Constituției, emiterea Declarației de suveranitate de la 23 iunie 1990, alegerea președintelui R.S.S. Moldova etc. Toate acestea au condus la proclamarea independenței Republicii Moldova, însă evenimentele destabilizatoare, precum formarea Republicii Sovietice Socialiste Găgăuzia și a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești Nistrene⁷ au stânjenit procesul de consolidare a independenței și integrității Moldovei. La insistențele autorităților de la Chișinău de a se lua măsuri în privința mișcărilor separatiste, M. Gorbaciov, președintele U.R.S.S., semnează la 22 decembrie 1990 un decret care garantează integritatea R.S.S.M.

în cadrul U.R.S.S. și care agrava situația. Acest fapt a fost mai degrabă o aver-tizare la adresa mișcării de renaștere națională, decât o intenție de a asigura liniștea și integritatea R.S.S. Moldova.

Conducerea centrală încerca să împiedice destrămarea U.R.S.S. Congresul IV al Deputaților de la Moscova a decis organizarea la 17 martie 1991 a referendumului unional privind menținerea U.R.S.S. În ciuda presiunilor exercitate de organele centrale de stat, R.S.S. Moldova, împreună cu alte cinci republici (Estonia, Letonia, Lituania, Georgia și Armenia), nu a participat la acest scrutin, dar raioanele din stânga Nistrului, precum și unele instituții de pe malul drept s-au supus directivelor unionale de a lua parte la acest eveniment. În celelalte republici, prezența la vot a fost de cca 80%, dintre care 76% au votat pentru menținerea U.R.S.S.⁸. Deși rezultatele obținute le ofereau autorităților sovietice un suport legal în favoarea integrității U.R.S.S., acestea nu au putut stopa procesele de afirmare a suveranității și tendințele de liberalizare înregistrate în republicile unionale.

R.S.S. Moldova începe să se manifeste treptat ca entitate politică autonomă atât pe plan național, cât și pe plan internațional⁹. Mircea Snegur efectuează, între 11 și 17 februarie 1991, prima sa vizită oficială în calitate de președinte la București. Cu o lună mai târziu, la 25 martie 1991, A. Năstase, Ministrul român de Externe, și Nicolae Țău, Ministrul moldovean de Externe, au semnat Protocolul privind colaborarea dintre Ministerul Relațiilor Externe al R.S.S.M și Ministerul Afacerilor Externe al României – primul document comun al celor două țări¹⁰. Pe parcursul anului 1991 au urmat și alte acțiuni de colaborare între Chișinău și București, cum ar fi o nouă întâlnire a președinților M. Snegur și I. Iliescu în capitala României, vizita la Chișinău a prim-ministrului român Petre Roman etc. Totodată, au fost semnate un șir de acte privind cooperarea în diferite domenii, în primul rând cultural și educațional. Astfel, în luna iulie 1991, 170 de profesori din Republica Moldova s-au aflat într-o stagiere de două săptămâni în România, iar în toamnă a plecat la studii peste Prut un grup de studenți basarabeni. În aceeași ordine de idei, pe data de 24 iunie 1991, Parlamentul României a declarat nul Pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, iar, trei zile mai târziu, cu prilejul comemorării a 51 de ani de la anexarea Basarabiei de către U.R.S.S., doi membri ai Comitetului de politică externă al Senatului SUA, senatorii republicani Jesse Helms (Carolina de Nord) și Larry Prester (Dacota de Sud), au prezentat Senatului american un proiect de rezoluție în favoarea autodeterminării și reunificării Basarabiei și Nordului Bucovinei cu România¹¹. În perioada 26-28 iunie 1991, sub egida Parlamentului Republicii Moldova a avut loc Conferința Internațională „Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele sale pentru Basarabia”, în cadrul căreia participanți din 16 țări au declarat că „Pactul

și Protocolul său adițional secret sunt nule *ab initio*, iar consecințele lor trebuie eliminate”¹². Amintim și faptul că, la 27 martie 1991, pentru prima dată după anul 1944, la Chișinău a fost serbat evenimentul Unirii din 1918 a Basarabiei cu România. Deși problema reunificării Basarabiei cu România era populară în societate, liderii politici de atunci – I. Iliescu, M. Snegur, P. Lucinschi, P. Roman – susțin că nu au discutat acest subiect la întâlnirile lor oficiale¹³.

În contextul schimbărilor din statele baltice și al mișcărilor din interiorul Moldovei, în cadrul mitingului din 10 mai 1991, Frontul Popular din Moldova cere Parlamentului adoptarea Declarației de independență, a legilor despre cetățenie, privatizare, despre Banca Națională, partide, presă, introducerea valutei naționale și naționalizarea averii PCM, adoptarea Codului funciar. Realizarea acestor deziderate a fost amânată din cauza mai multor factori, printre care discuțiile privind demisia prim-ministrului Mircea Druc. Frațiunea Frontului Popular din Parlament a înmănat la 21 mai 1991 o scrisoare oficială semnată de 70 de deputați, prin care se dezaproba modul de confirmare a componenței Guvernului, propusă de președintele Mircea Snegur. Acesta, la rândul lui, a învinuit FPM de destabilizarea situației social-politice din republică. În semn de protest, frațiunea Frontului Popular din Moldova a părăsit ședința în plen și a declarat că va reveni în sala de ședințe numai după ce președintele Snegur va propune Parlamentului Declarația de independență. Deputații membri ai FPM, intonând imnul „Deșteaptă-te, române!”, s-au îndreptat spre Piața Marii Adunări Naționale, unde se produceau incidente între manifestanți și polițiști. La 22 mai 1991, în Sovietul Suprem al Republicii Moldova au avut loc discuții privind demiterea Guvernului Druc. Ele au început cu declarația președintelui Mircea Snegur referitor la evenimentele din 21 mai. Președintele Snegur a supus unui atac vehement frațiunea parlamentară a Frontului Popular din Moldova, scriitorii, mișcările și organizațiile democratice, acuzându-i de provocarea evenimentelor din 21 mai. M. Snegur a cerut Parlamentului să adopte de urgență legea despre alegerea președintelui Republicii Sovietice Socialiste Moldova de către întreaga populație a țării. Sovietul Suprem a adoptat un proiect de lege prin care statutul prim-ministrului a fost egalat cu statutul unui membru de rând al guvernului (ministru, director general de departament), iar pentru destituirea prim-ministrului era suficient un minimum de 50% din voturi plus unul. Din 218 voturi valabile, 207 au fost pentru demiterea prim-ministrului Mircea Druc și doar 11 contra. Frațiunea FPM a adresat președintelui Sovietului Suprem o scrisoare de protest categoric, semnată de 60 de deputați. Confruntările între forțele de poliție, concentrate în jurul sediului Sovietului Suprem, și populația civilă nu puteau lipsi. Situația de conflict din Sovietul Suprem a continuat în ziua următoare, când frațiunea agrarienilor a propus un proiect de declarație de independență a republicii, iar frațiunea FPM a dat citire scrisorii de pro-

test în legătură cu înlăturarea anticonstituțională a prim-ministrului M. Druc¹⁴. Poziția FPM a fost criticată de un șir de lideri de opinie din Moldova. Unii dintre aceștia au constituit, la 13 iulie 1991, Forumul Democratic din Moldova (FDM), ca alternativă a PCM și FPM. Fondatorii noii formațiuni au venit cu inițiativa reconcilierii societății și a renunțării la confruntarea etnică¹⁵.

La finele lunii mai 1991, în funcția de prim-ministru este desemnat Valeriu Muravschi (28 mai 1991 – 1 iulie 1992). Pe lângă calamitățile de ordin politic, noul guvern avea să se confrunte și cu cele naturale, căci la începutul lunii iulie au fost inundate cca 90 de localități ale republicii. Tot la începutul lunii iulie 1991, Parlamentul a adoptat o serie de acte normative destinate afirmării statalității moldovenești. Printre acestea se numără Legea cu privire la privatizare, care, pe de o parte, a creat noi posibilități, iar pe de altă parte, și-a dovedit caracterul derutant; Legea cu privire la cetățenie, prin care cetățenia Republicii Moldova se acorda tuturor locuitorilor care s-au aflat pe teritoriul Republicii Moldova până la data de 23 iunie 1990 etc. Această din urmă lege este considerată una dintre cele mai flexibile cu referire la cetățenia unui stat, în special în comparație cu statele baltice, unde au fost stabilite un șir de rigori pentru obținerea acesteia.

Către mijlocul anului 1991, autoritatea U.R.S.S. pe plan extern a scăzut semnificativ. La 1 iulie 1991 are loc dizolvarea Organizației Tratatului de la Varșovia. Ungaria, Polonia și Cehoslovacia au convenit cu U.R.S.S. asupra retragerii trupelor sovietice de pe teritoriile lor. Din acel moment, un șir de state est-europene și-au declarat intențiile de integrare în structurile NATO.

În perioada 18-21 august 1991, la Moscova are loc o tentativă de lovitură de stat, organizată de un grup reacționar cu intenția de a împiedica destrămarea U.R.S.S., așa-numitul puci anti-Gorbaciov. Pe data de 18 august 1991, G. Ianaev, vicepreședintele U.R.S.S., a semnat un decret prin care își asuma exercitarea atribuțiilor de președinte al U.R.S.S. începând cu 19 august 1991:

„În legătură cu faptul că Mihail Sergheevici Gorbaciov, din motive de sănătate, nu-și poate exercita funcțiile de președinte al U.R.S.S., am preluat, în baza articolului 127 (7) al Constituției U.R.S.S., exercitarea obligațiilor de președinte al U.R.S.S. începând cu ziua de 19 august 1991”¹⁶.

În aceeași zi, conducerea sovietică, reprezentată de G. Ianaev, V. Pavlov și O. Baklanov, declară stare de urgență în U.R.S.S. și creează Comitetul de Stat pentru Starea de Urgență (CSSU al U.R.S.S.):

„1. În conformitate cu articolul 127 (7) al Constituției U.R.S.S. și cu articolul 2 al Legii U.R.S.S. «Cu privire la statutul juridic al stării de urgență» și sati-

sfăcând cerințele largi ale populației cu privire la necesitatea adoptării celor mai hotărâte măsuri de preîntâmpinare a alunecării societății spre o catastrofă națională, de asigurare a legalității și ordinii, se instituie starea de urgență în unele localități ale U.R.S.S. pe un termen de șase luni, începând cu ora 4 (ora Moscovei) a zilei de 19 august 1991.

2. Constituția U.R.S.S. și legile U.R.S.S. au o supremație necondiționată pe întreg teritoriul U.R.S.S.

3. În scopul administrării și efectuării eficiente a statutului stării de urgență, a crea Comitetul de Stat pentru Starea de Urgență în U.R.S.S. (CSSU al U.R.S.S.) în următoarea componență: O. D. Baklanov – prim-vicepreședinte al Consiliului de Apărare al U.R.S.S., V. A. Krucikov – președinte al Comitetului pentru Securitatea Statului al U.R.S.S., V. S. Pavlov – prim-ministru al U.R.S.S., B. K. Pugo – ministru al Afacerilor Interne al U.R.S.S., V. A. Starodubșev – președinte al Uniunii Țăranilor al U.R.S.S., A. I. Tizeakov – președinte al Asociației Întreprinderilor de Stat și Obiectivelor din Industrie, Construcții, Transporturi și Telecomunicații a U.R.S.S., D. T. Iazov – ministru al Apărării al U.R.S.S., G. I. Ianaev – președinte al U.R.S.S.

4. Hotărârile CSSU al U.R.S.S. sunt obligatorii pentru executarea necondiționată de către toate organele puterii și ale administrației, de către persoanele oficiale și cetățenii de pe întreg teritoriul U.R.S.S.¹⁷.

La Chișinău situația a fost stabilă, conducerea republicii reușind să mențină un anumit calm. La 20 august 1991, Televiziunea și Casa Radioului de la Chișinău au fost luate sub pază de oamenii care optau pentru democrație, iar președintele Republicii Moldova a emis Decretul cu privire la crearea Consiliului Suprem de Securitate al Republicii Moldova. La 21 august 1991 a fost adoptată Declarația Parlamentului Republicii Moldova prin care se condamnau acțiunile de la Moscova, lovitura de stat fiind calificată „drept o gravă crimă de stat îndreptată împotriva suveranității republicilor, care poate aduce popoarelor prejudicii enorme”. În această declarație, organul legislativ îi îndemna pe soldații și ofițerii Armatei Sovietice să nu ia parte la acțiuni ce contravin normelor constituționale și să nu uite de necesitatea respectării drepturilor omului și a organelor legitime ale puterii de stat locale, iar cetățenii Republicii Moldova erau chemați să respingă calea violenței și a dictatului, iar în caz de uzurpare a puterii de stat să manifeste nesupunere civică¹⁸.

Totodată, la 21 august 1991, Parlamentul de la Chișinău adoptă Hotărârea cu privire la situația din Republica Moldova în legătură cu lovitura de stat din U.R.S.S., prin care se recunoaște că M. Gorbaciov a fost înlăturat nelegitim

din funcția de președinte al U.R.S.S. de către un grup de aventurieri politici de orientare reacționară, și aprobă Declarația Parlamentului Republicii Moldova privind situația din U.R.S.S. De asemenea, se propune deputaților poporului ai U.R.S.S. din partea Moldovei ca, la apropiata sesiune a Sovietului Suprem al U.R.S.S., să ceară demisia lui A. Lukianov, președinte al Sovietului Suprem al U.R.S.S., din cauza poziției și rolului lui în evenimentele de la 18-19 august 1991. În hotărâre se cere organelor republicane și locale ale puterii de stat și administrației de stat să se conducă cu strictețe în activitatea lor de legislația republicii, iar Comitetul pentru Securitatea Statului, Ministerul de Interne și Procuratura Republicii Moldova, de comun acord cu organele autoconducerii locale, să identifice persoanele care au executat deciziile ilegale ale așa-zisului „comitet de stat pentru starea excepțională în U.R.S.S.” sau au contribuit la îndeplinirea lor și să le tragă la răspundere conform legii¹⁹.

La 22 august 1991, M. Gorbaciov revine la Moscova după trei zile de arest petrecute la reședința din Crimeea, iar la 25 august demisionează din funcția de secretar general al PCUS, ceea ce a însemnat căderea puterii partidului unic în U.R.S.S. Pe data de 23 august 1991, Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova aprobă Hotărârea cu privire la Partidul Comunist din Moldova, prin care „se interzice activitatea Partidului Comunist din Moldova pe întreg teritoriul republicii și se naționalizează întreaga avere a PCM”²⁰. În aceeași zi M. Snegur, președintele Republicii Moldova, solicita, printr-o telegramă oficială, ajutorul lui M. Gorbaciov, ministrul Apărării și președintele U.R.S.S., și al lui B. Elțin, președintele RSFSR, în problema acțiunilor liderilor separatiști din autoprocimatele republici nistreană și găgăuză (Smirnov, Ryleakov, Pologov, Topal, Chindighelean ș.a.) și a susținerii lor de către I. Morozov, șeful Comandamentului Regiunii Militare Odesa. În telegramă se menționa că liderii separatiști din Moldova au sprijinit practic oficial lovitură de stat din august 1991 și comitetul criminal și continuă să acționeze în spiritul stării excepționale, încurajați de trupele Regiunii Militare Odesa. În această situație M. Snegur îl roagă pe M. Gorbaciov să dea dispozițiile corespunzătoare Comandamentului Regiunii Militare Odesa pentru încetarea acordării ajutorului criminalilor de stat sus-menționați²¹.

După evenimentele de la Moscova a urmat valul declarațiilor de independență ale republicilor unionale: 24 august – Ucraina, 27 august – Moldova, 31 august – Uzbekistan și Kirghizia (ori Kirgyzstan), 9 septembrie – Tadjikistan, 18 octombrie – Azerbaidjan etc., ultimul declarându-și independența Kazahstanul, la 16 decembrie 1991.

Parlamentul Republicii Moldova, prin vot nominal, aprobă Declarația de independență și adoptă imnul național „Deșteaptă-te, române!”.

Republica Moldova devine un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără niciun amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale.

Din momentul adoptării Declarației de independență, Republica Moldova capătă statutul de subiect de drept internațional și înaintează către ONU și OSCE cererea de a fi admisă ca membru cu drepturi depline în aceste organizații, asumându-și disponibilitatea să adere la Actul Final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă. La 3 septembrie 1991 are loc stabilirea frontierei de stat a Republicii Moldova și este semnat Decretul privind retragerea de pe teritoriul republicii a trupelor Armatei Sovietice. Astfel, la momentul declarării independenței Republica Moldova cuprindea o suprafață de 33.700 km², avea o populație de 4.366.300 de locuitori, dintre care 53% locuiau în mediul rural și era organizată administrativ în 40 de raioane. La finele anului 1991, conform datelor Raportului dezvoltării umane al ONU, Republica Moldova se plasa pe locul 64 în lume.

România este prima țară care recunoaște independența Republicii Moldova și acest lucru se întâmplă la 3 septembrie 1991. Federația Rusă a recunoscut independența statului moldovenesc în decembrie 1991. În august 1991 s-au stabilit și relații diplomatice între România și Republica Moldova. La început a funcționat un consulat cu sediul la Iași, iar la 24 ianuarie 1992 a fost deschisă Ambasada Republicii Moldova la București.

La 8 decembrie 1991 au avut loc primele alegeri prezidențiale în Republica Moldova, la care au participat 92% din electorat, dintre care 67,49% au votat pentru Mircea Snegur, acesta fiind desemnat primul președinte al Republicii Moldova, ales prin sufragiu universal. În aceeași zi, președinții Rusiei, Bielorusiei și Ucrainei – B. Elțin, St. Șușkevici și, respectiv, L. Kravciuk – au semnat, la Belovezhskaja Puscha, acordul de înființare a Comunității Statelor Independente și au proclamat încetarea existenței U.R.S.S. În acest context, Mihail Gorbaciov demisionează din funcția de președinte al U.R.S.S., devenind astfel primul și ultimul președinte al U.R.S.S.

Imediat după evenimentele din august 1991, o bună parte a lumii a crezut în colapsul sovietic și în detașarea de trecutul totalitar, însă după o scurtă perioadă realitățile s-au dovedit a fi altele pentru o bună parte dintre republicile ex-unionale. Inițiativa celor trei președinți de la Belovezhskaja Puscha a fost oficializată la 21 decembrie 1991, la Alma-Ata, prin semnarea Declarației, Protocolului și Convenției cu privire la CSI. Pe lângă Rusia, Belarus și Ucraina, au mai aderat încă opt state, devenite între timp independente. Din

numele țării, Mircea Snegur, președintele Republicii Moldova, a semnat actul de aderare la această organizație, al cărei scop era menținerea legăturilor economice între fostele republici sovietice și dezvoltarea cooperării dintre ele.

Oficial, Uniunea Sovietică a încetat să existe la 31 decembrie 1991. De atunci au trecut aproape două decenii, dar întrebarea sociologului Dan Dungaciu, pusă acum un an, rămâne a fi actuală pentru societatea moldovenească – „Poți scoate R.M. din U.R.S.S., dar cum scoți U.R.S.S. din R.M.?”²². Azi, Republica Moldova se mai confruntă cu un șir de probleme care își au originile în perioada regimului totalitar comunist și care nu sunt atât de ușor de depășit.

Post-scriptum

Recent am avut ocazia să vizitez două capitale de republici ex-sovietice – Tbilisi și Tallinn. Dacă în Georgia am mai fost acum zece ani, în Estonia am ajuns pentru prima dată. Primele impresii, de regulă, se creează din momentul aterizării. Aeroporturile și drumurile spre oraș sunt renovate în ambele capitale. Dar și Tbilisi, și Chișinăul au încă multe de învățat de la estonieni la capitolul servicii și calitatea acestora.

Atât Georgia, cât și Estonia au orașele lor istorice, cu care se mândresc și care sunt adevărate cărți de vizită, locuri atractive pentru publicul vizitator. Chișinăul, din păcate, nu se poate lăuda cu un centru istoric, lipsindu-i străzile pietonale, cartierele istorice reabilitate, iar patrimoniul arhitectural se distruge în forță într-un ritm inimaginabil.

La finele lunii mai 2011, Tbilisi a fost cuprins de demonstrații, iar Tallinnul se prezenta ca un oraș liniștit și plin de turiști. Presa georgiană observa că Nino Burdjanadze nu poate aduna părtași pentru a-l demite pe Saakashvili. Pe 21 mai 2011, în stradă au ieșit cca 10 mii de protestatari, dar în zilele următoare numărul lor a scăzut brusc. În după-amiaza zilei de 25 mai printre cei prezenți pe bulevardul Kostov se numărau foarte puțini tineri, majoritatea protestatarilor fiind de vârstă medie, iar intelectualitatea nu a susținut acțiunile ex-speakerului georgian. Acțiunile opoziției nu au adus vreun rezultat, astfel Saakashvili rămâne președintele Georgiei până la alegerile din 2013. Reformele lui Saakashvili înregistrează succese vizibile, cele mai evidente fiind din domeniul combaterii corupției, al reformei poliției etc. Tot în 2011, parlamentul georgian a egalat simbolistica sovietică cu cea nazistă²³.

La conferința de la Tallinn, la care am participat, a fost prezent și Toomas Hendrik Ilves, președintele Estoniei, care a ținut un discurs de excepție despre trecutul totalitar al Estoniei și necesitatea studierii lui. Totodată, evidenți-

ez că președintele a găsit timp să asiste la două dintre ședințele conferinței și a discutat cu majoritatea participanților²⁴. Noi ce avem? O clasă politică, așa-zisă democratică, una care se teme să discute despre crimele comunismului și care în curând se va teme să discute și despre democrația cu specific național.

Un alt aspect concludent: dacă la Tbilisi timp de două zile nu am auzit să se vorbească în limba rusă, la Tallinn însă am avut surprinderea să întâlnesc și să aud pe străzi foarte mulți vorbitori de limba rusă, aproape ca la Chișinău. Dar, în comparație cu Moldova, vorbitorii de limba rusă din Estonia cunosc și limba oficială a statului în care locuiesc.

În final, putem constata că anul 1991 a fost un punct de start al independenței, comun pentru majoritatea republicilor unionale. Dezvoltarea ulterioară a fiecărui stat independent, fostă republică sovietică, este un domeniu care merită toată atenția pentru a înțelege corect procesul de transformare a republicilor ex-sovietice în direcția democratizării după două decenii de la colapsul U.R.S.S.

Note ■ ¹ Aduc sincere mulțumiri colegilor Ludmila Coadă, Diana Dumitru și Octavian Țăcu pentru sugestiile extrem de utile la elaborarea acestui articol.

² La 16 ianuarie 1991 a început operațiunea „Furtuna din deșert” sau Războiul din Golful Persic pentru eliberarea Kuwaitului, ocupat de Irak. Forțele aliate (SUA, Marea Britanie, Arabia Saudită, Kuwait), cu permisiunea ONU, au inițiat operațiunile aeriene împotriva Irakului, iar la 24 februarie – ofensiva terestră cunoscută sub denumirea operațiunea „Furtuna din deșert”, soldată la 28 februarie 1991 cu înfrângerea armatei lui S. Hussein și restabilirea puterii în Kuwait.

³ La 25 iunie 1991, Croația și Slovenia se proclamă state independente. Guvernul central nu a recunoscut aceste decizii și au urmat ciocniri militare între formațiunile militare slovene și Armata Populară a Iugoslaviei. În octombrie 1991, Slovenia iese din componența federației iugoslave și este recunoscută rapid ca stat independent de mai multe state din lume. În Croația începe războiul dintre croați și sârbi. ONU a trimis forțe de menținere a păcii. În noiembrie, Macedonia iese pașnic din componența Iugoslaviei, urmată, în ianuarie 1992, de Bosnia-Herțegovina, aceasta din urmă provocând un război sângeros cu sârbii.

⁴ Igor Cașu, *Cronologia U.R.S.S. 1991*, Radio Europa Liberă, 16.03.2011, <http://www.europalibera.org/content/>

article/2339685.html (ultima accesare 05.08.2011).

⁵ Iurie Gogu, *Istoria Românilor dintre Prut și Nistru. Cronologie comentată (1988-2010)*, Chișinău, 2010, msc.

⁶ În noua redacție, articolul 6 avea următorul conținut: „Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, alte partide politice, precum și organizațiile sindicale, de tineret, alte organizații obștești și mișcări de masă participă la elaborarea politicii statului sovietic, în administrarea treburilor de stat și obștești prin intermediul reprezentanților lor în Sovietele de deputați ai poporului”.

⁷ Vezi: Gheorghe Cojocaru, *Separatismul în slujba Imperiului*, Chișinău, 2000. Deputații din Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova originari din raioanele din stânga Nistrului nu au susținut proiectele naționale de adoptare a simbolicii statale, iar la 12 martie 1991, Sovietul Suprem de la Tiraspol a interzis folosirea scrisului cu caractere latine pe teritoriul din stânga Nistrului.

⁸ Vezi mai multe detalii despre referendum în intervenția lui I. Cașu de la Radio Europa Liberă din 17.03.2011 – *R.S.S.M și referendumul cu privire la păstrarea U.R.S.S. din 17 martie 1991*, <http://www.europalibera.org/content/article/2341090.html> (ultima accesare 05.08.2011).

⁹ Un argument în acest sens este și Hotărârea nr. 530-XII a Sovietului Suprem al R.S.S.M din 5 martie 1991, prin care a fost sistată încorporarea tinerilor în rândurile Armatei Sovietice și s-a hotărât că toți cetățenii R.S.S.M vor satisface serviciul militar doar pe teritoriul Moldovei.

¹⁰ Iurie Gogu, *Istoria Românilor dintre Prut și Nistru. Cronologie comentată (1988-2010)*, Chișinău, 2010, msc.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele sale pentru Basarabia. Raport prezentat de Alexandru Moșanu, doctor, profesor, Președintele Parlamentului Republicii Moldova, 26 iunie 1991. În: M. Cernencu, A. Petrencu, I. Șișcanu, *Crestomație la istoria românilor, 1917-1992*, Chișinău, Universitas, 1993, p. 249-273; Declarația de la Chișinău a Conferinței Internaționale „Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele sale pentru Basarabia”, 26-28 iunie 1991. În: M. Cernencu, A. Petrencu, I. Șișcanu, *Crestomație la istoria românilor, 1917-1992*, Chișinău, Universitas, 1993, p. 274. Vezi detalii la Igor Cașu, „Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui pentru Basarabia” (26-28 iunie 1991). Europa Liberă, 28.06.2011: <http://www.europalibera.org/content/article/24248708.html> (ultima accesare 05.08.2011).

¹³ Aceste afirmații reies din recente interviuri realizate de autorul articolului cu persoanele nominalizate (aprilie-mai 2011).

¹⁴ Iurie Gogu, *Istoria Românilor dintre Prut și Nistru. Cronologie comentată (1988-2010)*, Chișinău, 2010, msc.

¹⁵ Vezi detalii la Igor Cașu, *Forumul Democratic din Moldova – alternativă la comuniști și frontişti (13 iulie 1991)*. În: Europa Liberă, 13.07.2011: <http://www.europalibera.org/content/article/24263996.html> (ultima accesare 05.08.2011).

¹⁶ Decretul vicepreședintelui U.R.S.S. cu privire la exercitarea obligațiilor de președinte al U.R.S.S. începând cu 19 august 1991, 18 august 1991. În: „Noutățile Chișinăului”, 20 august 1991.

¹⁷ Declarația conducerii sovietice despre instituirea stării de urgență în unele localități ale U.R.S.S. începând cu ora 4 (ora Moscovei) a zilei de 19 august 1991. Semnatori G. Janaev, V. Pavlov, O. Baklanov. În: „Sovetskaja Moldavija”, 20 august 1991.

¹⁸ Declarația Parlamentului Republicii Moldova, 21 august 1991. În: „Sfatul Țării”, 22 august 1991.

¹⁹ Hotărârea cu privire la situația din Republica Moldova în legătură cu lovitura de stat din U.R.S.S. În: „Moldova Suverană”, 22 august 1991.

²⁰ Hotărârea cu privire la Partidul Comunist din Moldova, nr. 683-XII din 23.08.1991. În: „Sfatul Țării”, 24 august 1991.

²¹ Telegramă Președintelui U.R.S.S., tov. Gorbaciov M. S. Copie: Ministrului Apărării al U.R.S.S. Copie: Președintelui RSFR, tov. Elțin B.N., Chișinău, 23 august 1991, M. I. Snegur, Președintele Republicii Moldova.

²² „Timpul”, 4 iunie 2010, <http://www.timpul.md/articol/poti-scoate-rm-din-urss-dar-cum-scoti-urss-din-rm-11664.html> (ultima accesare 26.06.2011).

²³ <http://www.lenta.ru/news/2011/06/01/charter/> (ultima accesare 05.08.2011).

²⁴ International Conference *The shaping of identity and personality under communist rule: history in the service of the totalitarian regimes in Eastern Europe*, organized by the UNITAS Foundation and Estonian Institute of Historical Memory, Tallinn, June 9-10, 2011. La conferință au participat istorici din Estonia, Finlanda, Germania, Letonia, Moldova, România, Slovenia, Suedia, Marea Britanie, Ucraina și SUA.

Alexei MARULEA

Nicolae Sulac – rapsod al poporului

A.M. – manager, Societatea pe acțiuni „Angro-impex”, membru al Uniunii Jurnaliștilor.

Destinul artistic al lui Nicolae Sulac, susceptibil de transfigurare artistică în virtutea itinerarului biografic surprinzător al copilului orfan de la Sadâc, s-a constituit în formula talentului cu care a fost dăruit și a căutărilor permanente în spațiul culturii autentice. Descendent dintr-un mediu prin excelență folcloric (satul moldovenesc din sudul Basarabiei, cu tradițiile și valorile lui imuabile), Nicolae Sulac (un autodidact) s-a format la izvorul autentic al muzicii populare, devenind ulterior ctitorul unei veritabile școli în acest domeniu, la care au învățat contemporanii săi și care rămâne un punct de referință pentru următoarele generații de interpreți.

Bogata activitate artistică a lui Nicolae Sulac (n. 9 septembrie 1936, s. Sadâc, Cahul – d. 6 aprilie

2003, Chișinău) a cuprins aproape o jumătate de veac, timp în care s-a manifestat ca interpret, compozitor și poet. Absorbit mereu de febra creației, a căutat să potrivească sunetul și cuvântul pentru a exprima un gând sau o fărâmbă de suflet, rămânând întotdeauna, asemeni marilor creatori, în așteptarea unui cântec fără pereche, încă necântat, ce i-ar fi exprimat plenar esența ființei. Vocea materializării impulsului creator s-a conjugat cu o impresionantă capacitate de muncă, manifestată în abnegația cu care a cules, de la sursă, folclorul neaș plin de energii tănuite, pentru a le valorifica autenticitatea, precum și în colaborarea fructuoasă cu numeroase formații și orchestre de muzică populară de la noi – *Fluieraș* (Filarmonica de Stat din Moldova, dirijor Serghei Lunchevici), *Lăutarii I* (dirijori Mircea Oțel și Gheorghe Usaci), ansamblul de dansuri populare *Joc*, *Lăutarii II* (dirijor Nicolae Botgros), care marchează perioada de aur a activității sale artistice, *Miorița* (dirijor Vasile Goia), *Doina Moldovei* (avându-l la pupitru pe același dirijor), *Balada* (dirijor Anatol Vițu), *Mugurel* (dirijor Ion Dascăl) etc.

Deținător al mai multor distincții și titluri onorifice, printre care *Artist emerit* al R.S.S.M. (1964), *Artist al poporului* din R.S.S.M. (1967) și din U.R.S.S. (1989), *Ordinul de Onoare* al R.S.S.M. (1986) și *Ordinul Republicii* (1992), Nicolae Sulac s-a învrednicit de cel mai important titlu pe care îl poate obține un interpret – „rapsod al neamului”. Or, fiind suflet din sufletul poporului, ar-

Nicolae Sulac și Grigore Vieru

Alexei Marulea (centru) cu familia Tonu în ospeție la Nicolae Sulac

tistul a pus în „circulație” melodii „cu glas de patimi omenești”, alimentate de dorul și jalea basarabeanului în special, de aspirațiile și năzuințele românului în general. Calitatea de a „capta” fondul latent neexprimat și vibrația lăuntrică a creatorului anonim transformate în cântec definesc formula prin care s-a impus Nicolae Sulac în muzica noastră populară, marca de identitate a artistului fiind armonizarea tuturor componentelor limbajului muzical – motive de largă circulație, idei alimentate de viziunea poporului despre lume, imagini și mijloace stilistice de mare forță ideatică și sugestivă – și exprimarea lor printr-un timbru vocal și o manieră de interpretare de excepție.

Talentul inconfundabil al lui Nicolae Sulac a fost înalt apreciat atât de publicul amator, cât și de profesioniștii muzicii autohtone și mondiale. Ilustrativă în acest sens este afirmația marelui compozitor rus Dmitri Șostakovici, care, vrăjit de talentul interpretului, menționa: „Sulac – nastoiașciaia narodnaia jemciujina!” (Sulac este o veritabilă perlă din popor). În aceeași ordine de idei, contemporanul artistului, Ion Paulenco, invocând modul irepetabil de a cânta balada *Miorița* (în contextul multiplelor variante de vers și de interpretare), preciza: „Omul ăsta cântă ca un filozof, ca un filozof al poporului român”. Ideea este cu atât mai pertinentă, cu cât însăși balada, reflectând existența pastorală a neamului nostru, exprimă o viziune particulară (o concepție filozofică) a românului despre lume, despre viață și moarte. Păstor la propriu, practicând în copilăria orfană îndeletnicirea ce ne definește ontologic, înfrățit cu doina și dorul, care i-au alimentat aspirația spre zările necunoscute, Nico-

lae Sulac a devenit, prin intermediul muzicii, un păstor al sufletelor omenești, de care s-a îngrijit în permanență, având certitudinea că „eu însumi trebuie să cred în cântec, ca să-i fac pe alții să creadă în el”. Sinceritatea interpretării, notă definitorie a personalității artistului, transpare din trăirea intensă a cântecului și dăruirea de sine, realizând astfel o identificare de substanță cu publicul atins de vraja melodiilor sale.

Pe de altă parte, a fost mai mult decât un interpret. A fost un adevărat *homo folcloricus*, cu toate calitățile inerente acestuia – neîntrecut povestitor, uzitând de un limbaj savuros și plin de tâlc, posesor al unei formule de viață înscrisă în tiparele omeniei și ale demnității, creator „trăind în zarea dorului” și care prin dor (de mamă, de țară, de frumos) a reușit să ne țină „laolaltă și dimpreună”, în sensul eminescian al expresiei. Întreaga creație a artistului – nu doar cântecele, ci și scrierile în proză, adunate în volumul sugestiv *Vorba lungă – bogăția omului* – are, pe lângă virtuțile estetice incontestabile, și o funcție etică bine definită, or, exprimând, prin prisma unor realități sociale, politice, culturale, un adevăr despre noi, aceasta își propune remodelarea chipului moral al individului, din perspectiva valorilor general-umane și a înțelepciunii populare pe care o exprimă. În acest sens, și artistul, și creația lui depășesc epoca pe care au reprezentat-o.

Patrimoniul național pus în valoare de Nicolae Sulac include un vast repertoriu de cântece autentice și creații realizate în cheie folclorică, ce relevă predilecția

Cu ficele Ioana și Doina

interpretului pentru speciile populare consacrate: doine, balade, cântece de haiducie, de recrutie, ostășești, de petreceri și de nuntă, de glumă și voie bună, de dragoste și jale etc. Memorabile sunt piesele „Foaie verde ca aluna”, „Dor de mamă”, „Puiu, cucule”, „La o margine de drum” ș.a. care se vor păstra în fonoteca de aur a muzicii noastre populare. Menționăm, de asemenea, producțiile cinematografice inspirate de creația maestrului – „Pe urmele Mioriței”, regizor Valeriu Găgiu, și „În memoria lui Nicolae Sulac”, regizor Alexei Sârbu –, care surprind aspecte revelatorii din viața și activitatea artistului, consfințindu-i destinul de excepție.

Un act de recunoaștere a valorii marelui rapsod a fost apariția volumului *Nicolae Sulac în amintiri, cronici și imagini*, editat de către Alexandrina și Alexandru Rusu cu prilejul aniversării a 70-a din ziua nașterii maestrului și lansat la 28 septembrie 2006 în incinta Filarmonicii de Stat „Serghei Lunchevici”. Albumul omagial evocă

personalitatea interpretului situat între realitate și legendă, fixând reperele itinerarului biografic și artistic, consemnând situații și evenimente semnificative din activitatea acestuia, surprinse de cei care i-au fost în preajmă: familie, prieteni, colegi de breaslă, admiratori ai talentului său etc.

În memoria artistului, prin efortul Fundației „Nicolae Sulac”, a fost restabilită Casa Muzeu din satul de baștină, cu perspectiva obținerii statutului de Muzeu Republican în cadrul Ministerului Culturii. Școala din localitate, Școala muzicală din Florești, precum și o altă instituție de învățământ preuniversitar din municipiul Chișinău (fosta Școală nr. 39) poartă numele interpretului, înveșnicindu-i-l, așa cum sufletul lui rămâne veșnic prin cântecele care ni le-a lăsat și în care a ars continuu spre a reinvia și a dăinui în universul de valori al culturii naționale.

Coperta volumului *Nicolae Sulac în amintiri, cronici și imagini* (Chișinău, 2006).
Coordonatori: Tudor Colac, Alexei Marulea și Andrei Strâmbeanu. Responsabil de ediție:
Alexandru Rusu

Valentin CIUCĂ

Ghenadie Jalbă și spiritul proteic

V.C. – critic de artă și eseist român. A publicat numeroase cronică plastice, studii și eseuri pe teme de artă. Este membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Uniunii Artiștilor Plastici, secția de critică (din 1990); al Asociației Internaționale a Criticilor de Artă - UNESCO; al Academiei Oamenilor de Știință din România și al Academiei Di Pontzen, Neapole (Italia). Volume recent publicate: *Mitologii subiective – Marcel Guguianu* (2008), *Vernisaje Selective* (2010), *Un secol de arte frumoase în Moldova* (2009), *Dicționarul ilustrat al artelor frumoase din Moldova, 1800-2010* (2011).

O zicală devenită în timp celebră spune că tinerii visează la viitor, bătrânii visează la trecut, iar la mijloc bărbații se luptă... Sunt tentat să dau crezare acestui punct de vedere, deoarece statistica o poate oricând confirma, fără să ignore excepțiile în care tinerii îmbătrânesc prea devreme, iar bătrânii manifestă o vitalitate creatoare remarcabilă. În planul artei universale există atâtea exemple ale unor longevivi care și-au păstrat întotdeauna vitalitatea, asociată cu înțelepciunea, nici ea de neglijat.

Angajat de timpuriu în sfera atât de seducătoare, dar și atât de dificilă a artei, Ghenadie Jalbă a parcurs itinerarul labirintic al anilor de formare intelectuală și artistică având încrederea că substratul genetic îl va conduce către zonele eterate ale umanului, ale comunicării către ceilalți a sinelui profund, marcate de momente ale veritabilei jubi-lații intelectuale, dar și de stări ale revoltei eului. A face pictură este un destin, a atinge treptele înalte ale valorii – o performanță și o dovadă a harului adevărat. Confratele de la Chișinău, prin așezarea în fruntea breslei artiștilor, încununează un traseu uman și creator începând cu anii de formare la Colegiul „Al. Plămădeală” care legitimau un talent evident pentru arta culorilor, pregătind cu răbdare și temeinicie afirmarea unui itinerar artis-

Cu ocazia aniversării a 55-a echipa revistei „Limba Română” îi adresează pictorului Ghenadie Jalbă, Președinte al Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova, urări de sănătate trainică, ani îndelungați și plini de rodul creației, dragostea celor apropiați și respectul colegilor.

La mulți ani!

Ghenadie JALBĂ

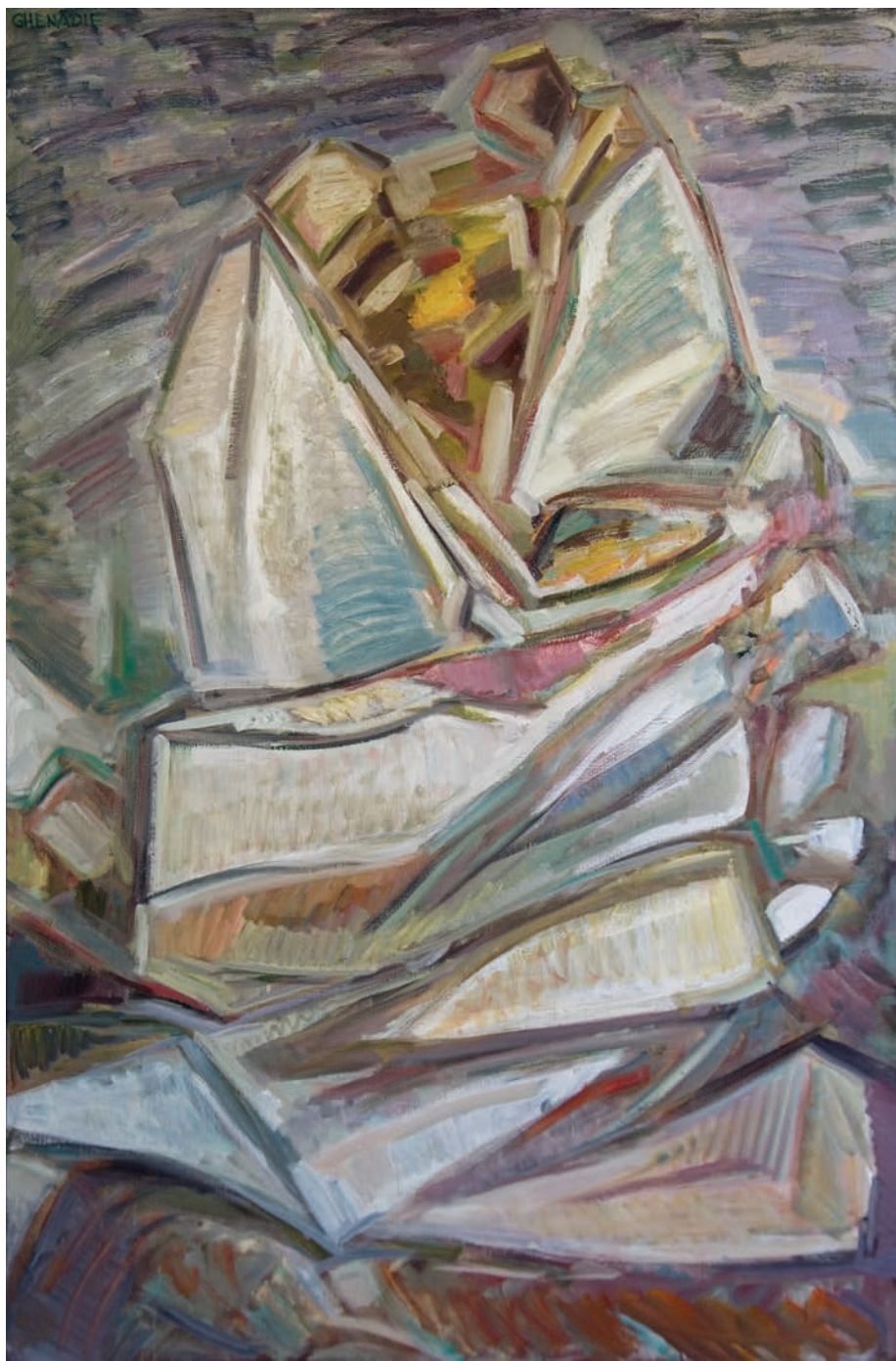
**Contemplația
frescului**

Refugiații, ulei pe pânză, 80x60 cm, 1992

Schiță I, ulei pe pânză, 60x50 cm, 2010

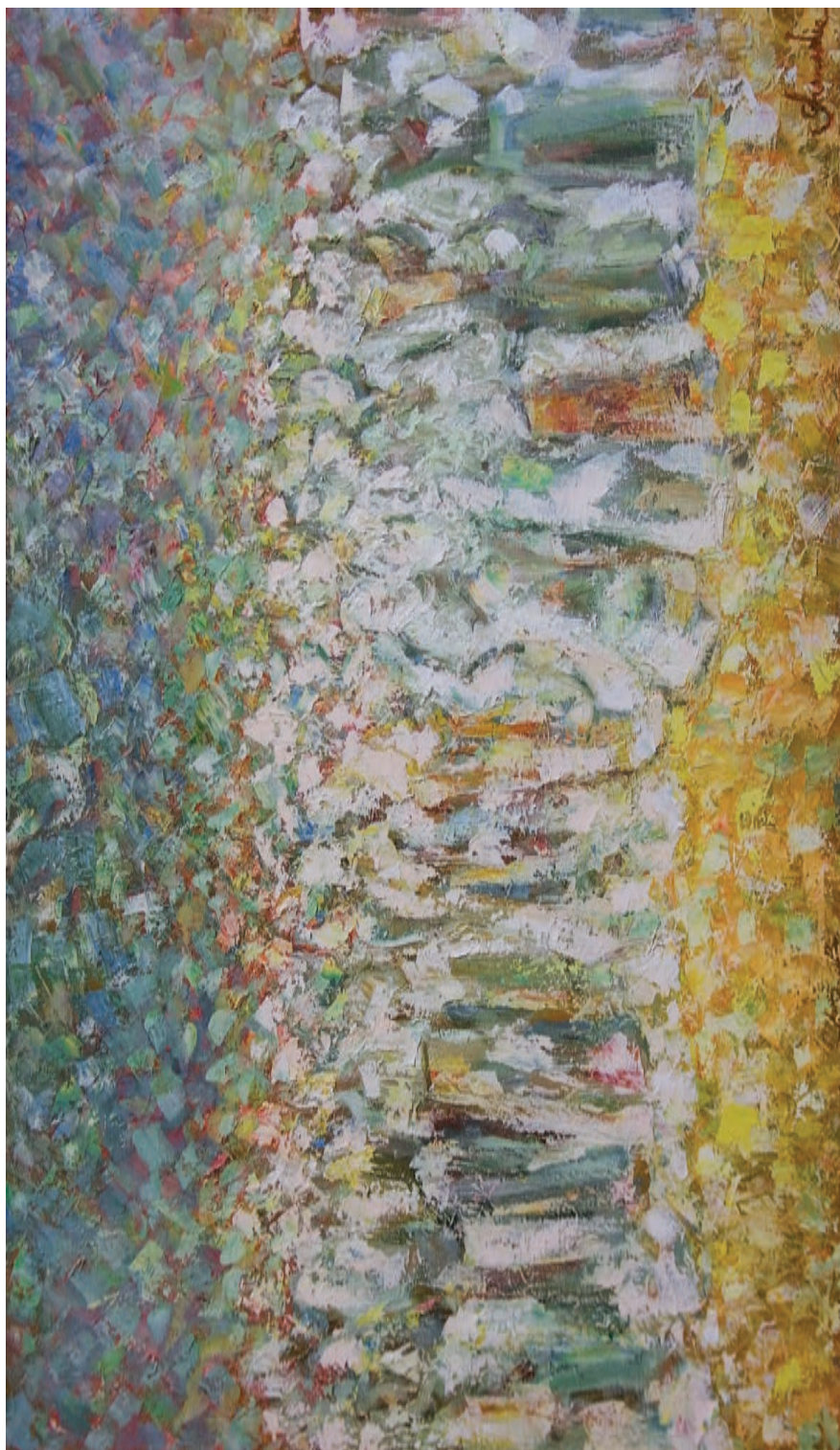
P.S., ulei pe pânză, 180x120 cm, 2008

Ctitorie II, ulei pe carton, 40x60 cm, 2009

Mocanii, ulei pe carton, 73x59 cm, 1990

Sărbătoare, ulei pe pânză, 80x140 cm, 2005

Motiv în gri, ulei pe carton pânzat, 25x35 cm, 2004

Nostalgie, ulei pe pânză, 66x54 cm, 1992

Portret în alb, ulei pe pânză, 60x50 cm, 2002

Mimul, ulei pe pânză, 100x80 cm, 2010

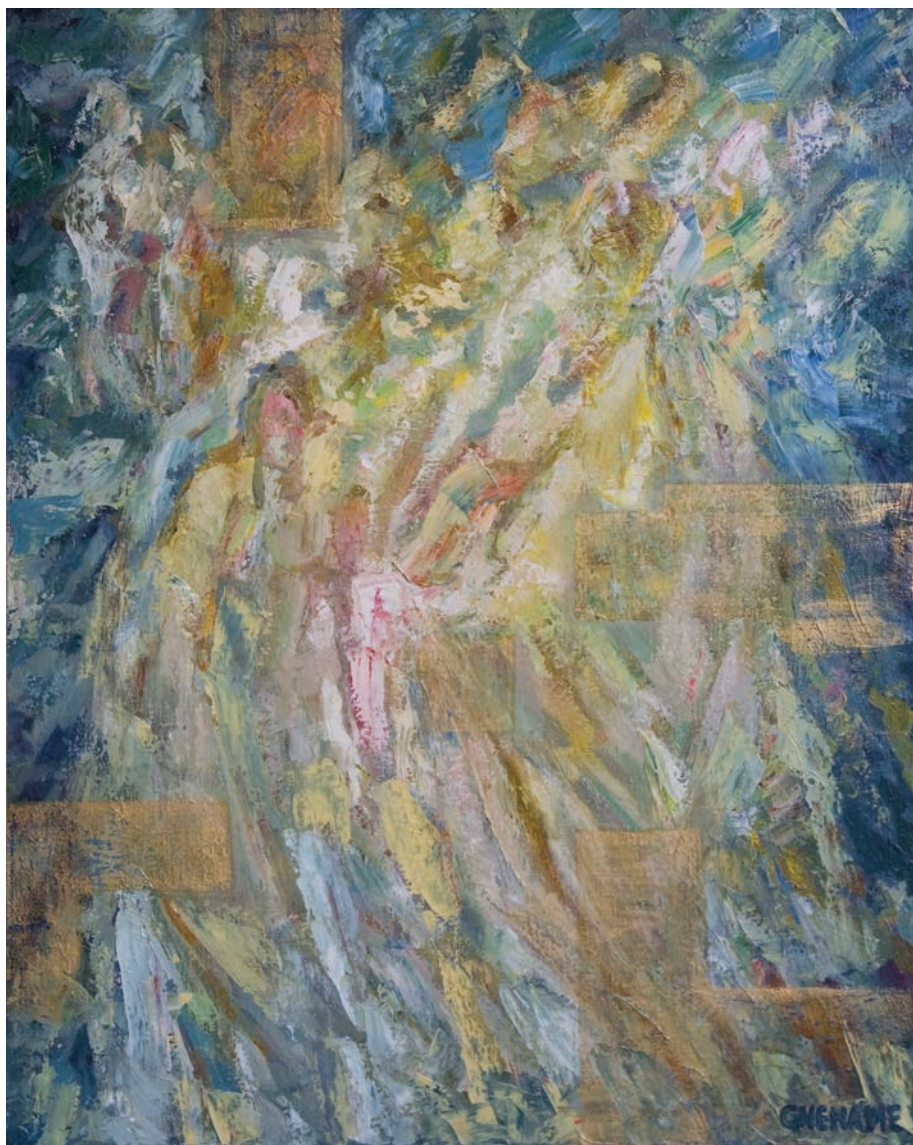
Sticle cu draperie roșie, ulei pe pânză, 80x65 cm, 2008

Florăreasă II, ulei pe pânză, 100x80 cm, 2009

Griuri, ulei pe pânză, 80x100 cm, 2011

Frescă I, ulei pe pânză, 100x80 cm, 2008

Durere, ulei pe pânză, 140x65 cm, 2006

Frescă IV, ulei pe pânză, 120x100 cm, 2011

tic autentic și complex. Studiile de la Chișinău, asociate la nivel universitar cu cele de la Institutul „Suricov” din Moscova, au modelat în planuri diferite personalitatea unui artist pentru care meșteșugul culorilor era, concomitent, o provocare și o vocație. Criticii de artă se pronunță cu respect față de numeroasele școli de pictură din spațiul ex-sovietic, a căror prestanță profesională a fost apreciată unanim. Gustul pentru tradiție, marcat de o impecabilă rigoare profesională, a generat un fel de mitologie în acest sens, rămânând, firește, destul loc și pentru alte viziuni. Canoanele în artă conduc adesea la schematizări, în timp ce libertatea, bine înțeleasă și afirmată echilibrat, asigură condițiile autentice ale exprimării individualității.

Fiecare artist își asumă responsabilități care transcend imediatul, clipa, făcând permanent racordul dintre cei care au fost și cei care nu s-au născut încă. Tradiția marchează bornele de hotar între viziuni și stiluri, prezentul obligă la depășirea lor. O permanentă dinamică a mișcărilor pe harta lumii și a artei face ca lumea să capete un sens, o noimă, cum spunea Constantin Noica. Din perspectiva definirii eului artistic, Ghenadie Jalbă pare deschis către toate azimuturile imaginarului, nimic din ceea ce vede nu i se pare inexprimabil pictural. El are capacitatea de a înnobila subiecte minore sau anodine, de a monumentaliza universul imediatului. Prolificitatea și spiritul laborios, mereu în alertă, l-a condus în timp către o formulă individuală, numită stil, asociind în absolut ansamblul operei prin instituirea unui raport profund cu tradiția. Stilul său se compune asemenea unui mozaic în care fiecare frântură are dreptul la strălucire, iar ansamblul compozițional cu atât mai mult. O asemenea fecunditate imaginativă face ca fiecare nouă compoziție, fie aceasta portret, natură statică sau peisaj, să exprime o secvență ideală, un fragment din universul vizibilului.

Expozițiile lui Ghenadie Jalbă, individuale sau de grup, deschise la Chișinău, Moscova, Iași, Bacău ș.a., taberele și simpozioanele pun în lumină un creator care a făcut din disciplina atelierului și din mobilitatea intelectuală și fizică un mod de a fi permanent sincronizat cu pulsul vieții. Deplasările la Paris, la Tescani sau Vatra Dornei subliniază necesitatea dialogului intercultural, varietatea opțiunilor stilistice asigurând permanent sentimentul ineditului. Viziunea artistului variază între structurile monumentale, simbolice ale frescei, ca semn și sens al istoriei, și subtilitatea cu care surprinde candoarea copilăriei sau frumusețea nubilă a unor fecioare aflate la vremea culesului. În general, feminitatea este pentru artist privilegiul unui elogi adus, prin artă, naturii și vieții, bucuria de a exista fiind darul absolut al divinității. De aici altitudinea spirituală exprimată în lucrările lui Ghenadie Jalbă, armonia cromatică perfect acordată ansamblului. Culorile, deseori coapte ca un fruct, fac trimitere la miracolul vieții și la principiul maternității.

Reacția de tip intelectual se conjugă la Ghenadie Jalbă cu gestul deseori spontan, febril chiar, astfel proșpețimea ansamblului determină antrenarea la fel de spontană a privitorului. Nudurile, senzuale și catifelate, revelează tactilități suave, ochiul abandonându-se într-o desfătare senzorială intensă. Cromatica perfect dozată a proporțiilor de ocră și a unor griuri prețioase trimite la universul senzațiilor profunde ale carnalului. În plan psihosomatic, compozițiile consacrate unor portrete ilustrează definiții caracteriale, tipologii, oameni pe care îi putem întâlni oriunde și oricând. Viața interioară a personajelor anodine nu se revelează decât firilor artistice extrem de sensibile, surprinzând deopotrivă și psihologiile bizare sau cu trăiri împinse către limite. Unele viziuni compoziționale, desfășurate pe verticală, fac din ascensional un semn al divinității omniprezente. Desfășurarea amplă are sensul unui elogiu, metamorfozele culorii fiind, ca la El Greco, un semn al redimensionării cu efect senzorial și mental de excepție. Tema gravă a durerii, exprimată simbolic, arată că în filozofia pictorului categoriile aparent opuse, binele și răul, sunt consubstanțiale. Artistul alternează reflecțiile grave asupra rosturilor lumii cu spectacolul lumii de lângă noi. Copii candidi, *Domnișoarele* surprinse în *Scenele stradale* fac din pictor un monden reporter în căutare de subiecte estivale. *Portretul în alb* sau *Broboada albă*, copiii inocenți, bărbații misterioși ascunși sub cupola unor pălării hogașiene creează teatrul antrenant al străzii. Retragerea în orizontul pitoresc, marcat de efectele iluminatorii, are în cazul lui Ghenadie Jalbă efectul revenirii în teritoriile originarului. Un orizont tonifiant și pentru artist, și pentru privitor, astfel încât regenerările succesive asigură forța ansamblului și parcursului. Apreciez lucrări ca *Durerea*, *Personaj*, *Mister*, portretele de copii, naturile statice pentru transparență și fluiditate, precum și, îndeosebi, compozițiile *Mocanii*, *Refugiații*, al căror fior tragic amplifică dramatismul compoziției, cromatica sugerând limitele durerii... Vitalitatea creației, diversă și robustă în arhitectura plastică și rafinamentele cromatice, face din Ghenadie Jalbă un artist care, privind uneori înapoi la clasici, știe cum să valorizeze timpurile învălmășite de acum prin vremurile apuse.

Viorica RĂILEANU

Inventarul intelectual al octogenarului Anatol Eremia

V.R. – lingvist, doctor în filologie, cercetător științific superior, director al Centrului de Lingvistică, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

A publicat peste 30 de lucrări ca autor și coautor în domeniul toponimiei, antroponimiei, inclusiv o monografie, 3 ghiduri și îndreptare.

Anatol Eremia – lingvist, specialist în onomastică, doctor habilitat în filologie – s-a născut pe 3 iulie 1931, la Cahul, în familia profesorului Ilie Eremia. A absolvit școala medie de cultură generală nr. 2 din orașul natal (1952), apoi Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova (1957). Între 1957-1961 și-a făcut studiile de doctorat la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei (conducător științific – acad. Nicolae Corlăteanu), unde susține doctoratul cu tema *Cercetări în domeniul toponimiei contemporane moldovenești* (1967). Din 1968 este angajat al Institutului de Limbă și Literatură (azi Institutul de Filologie) al A.Ș.M., deținând diverse funcții: laborant, cercetător științific inferior, apoi superior (1970-1980), director adjunct (1980-1991), coordonator de direcție științifică (1991-2010).

Savantul Anatol Eremia participă activ la organizarea muncii de cercetare – acumulare, sistematizare și analiză științifică – a fenomenelor și faptelor glotice, la elaborarea unor lucrări de sinteză, cu caracter teoretic și aplicativ; desfășoară o largă activitate științifică care însumează zeci de rapoarte și comunicări la diverse simpozioane, conferințe și congrese locale și internaționale (Moscova, Kiev, Iași, Cluj-Napoca, Târgoviște, Timișoara, Paris, Geneva, Frankfurt pe Main, Cracovia, Leipzig etc.).

Susține mai multe emisiuni la radio, televiziune, precum și unele rubrici permanente în pre-

să: Grai matern (1980-1993), Localitățile Moldovei, mărturii documentare (1993-1998), Onomastica și normele limbii (1999-2001), Vetrele noastre strămoșești (1992-1998), În lumea cuvintelor (1998-2001), Străzile Chișinăului (1996-1998), Plai natal (1995-1996), Prin Chișinăul de ieri și de azi (1991-1996), Restabilirea onomasticii naționale (1999-2002).

Atrage la munca de cercetare științifică cadre tinere, fiind conducătorul științific al mai multor doctoranzi (Albina Dumbrăveanu, Magdalena Lungu, Vlad Pohilă, Doina Bojescu, Lilia Groza, Viorica Răileanu).

De-a lungul anilor a ținut cursurile *Toponimia și Derivatologia* – pentru studenții filologi de la Universitatea de Stat din Moldova și pentru cei cu profilul geografic de la Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul la Chișinău).

Paralel cu activitatea științifică Anatol Eremia desfășoară o însemnată activitate publică, fiind membru al Grupului de experți ONU pentru standardizarea numelor geografice (cu sediul la New York), copreședinte al Societății Române de Onomastică (cu sediul la București și la Cluj-Napoca), membru al Comisiei guvernamentale pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale etc.

Pentru merite deosebite cercetătorului chișinăuian i s-au acordat titlurile: *Eminent al învățământului public* din Republica Moldova (1981), *Om emerit în știință* din Republica Moldova (1996).

În virtutea unei legi naturale, astăzi, Anatol Eremia, seniorul toponimiei naționale, a ajuns la vârsta octogenară. La înălțimea acesteia, cei mai juni îl privesc ca pe un munte, iar cei mai răsăriți în ani îl admiră ca pe un maestru. Cert este că distinsul profesor se află acum la vârsta deplinei maturități, în anotimpul împlinirii celor mai bogate, care îi permit să rămână în continuare fidel misiunii sale – aceea de a căuta și de a promova neîncetat adevărul, așa cum a procedat pe parcursul a mai bine de cinci decenii.

Deși în studiile sale a cercetat diverse domenii ale lingvisticii: lexicologia, istoria limbii, dialectologia, etimologia, cultivarea limbii etc., totuși s-a manifestat plenar în onomastică, mai cu seamă în toponimie (știința numelor de locuri și de localități), abordând multiplele și diversele ei aspecte, elucidând modul și căile de constituire și de dezvoltare a patrimoniului toponimic românesc, specificul funcționării unităților toponimice, astfel încât este considerat un novator și un creator în acest domeniu de investigație din Republica Moldova. Conform aprecierii acad. N. Corlăteanu, „toponimistul A. Eremia a pus bazele și continuă să dezvolte (în Republica Moldova – n. – V.R.) o știință mai puțin cunoscută, dar atât de necesară pentru istoria și cultura noastră națională...”

Elocvente pentru afirmarea profesională a cercetătorului sunt cele peste 450 de lucrări științifice, inclusiv 21 de monografii, dicționare, îndreptare, broșuri. Printre acestea, monografia *Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească* (1970) a dovedit o valoare deosebită din punct de vedere teoretic și aplicativ-practic. Lucrarea abordează probleme ce țin de originea, formarea și evoluția istorică a toponimiei din spațiul geografic pruto-nistrean, structura lexicală și tipologia derivațională a numelor topice, problemele teoretice ale onomasticii ca disciplină lingvistică, principiile și metodele de cercetare în toponimie, corelația dintre numele proprii și unitățile lexicului comun, raporturile onimice dintre toponimie și antroponimie, evidențiind, totodată, tendințele de dezvoltare a toponimiei contemporane. Meritul incontestabil al profesorului și doctorului habilitat Anatol Eremia este că a demonstrat cu pasiune și seriozitate științifică irecuzabilă că niciun termen toponimic, antroponimic, hidronimic etc. nu poate fi elucidat și că niciun implant etnic sau lingvistic, „definit” de marile cancelarii ale trecutelor și modernelor vremi, nu poate deveni termen al limbii române, dacă nu este în concordanță deplină cu condițiile ento-culturale ale acestor indigeni, dacă nu reflectă milenara lege ancestrală, aparținând limbii, culturii și civilizației românești.

Monografia *Contribuții la studiul formării cuvintelor în limba moldovenească* (1979) dă consistență preocupărilor autorului și este consacrată cercetării unor probleme teoretice vizând formarea cuvintelor în plan sincron și diacronic, descrierea sistemului derivațional al limbii române, principiile de analiză morfematică și derivațională, particularitățile morfemelor radicale și afixale, procedeele de formare a unităților lexicale noi, statutul tipului derivațional etc. Este analizată structura și tipologia toponimelor naționale, stabilindu-se productivitatea diverselor tipuri de nume topice și repartitia lor teritorială.

Dorința de a afla soluții etimologice pentru numeroase toponime, hidronime etc. a dus la publicarea micromonografiilor de popularizare a științei onomastice: *Graiul pământului. Schiță de toponimie moldovenească* (1981), tradusă și în limba rusă, *Tainele numelor geografice* (1986), *Destinul cuvintelor* (1988), lucrări ce pun în evidență pregătirea lingvistică și acribia documentării autorului.

Efectuând cercetări toponimice pe teren în toate localitățile basarabene, în baza materialelor adunate, împreună cu alți colegi (A. Dumbrăveanu, M. Lungu, L. Groza, V. Răileanu, St. Vieru), Anatol Eremia a contribuit la crearea tezaurilor toponimice și terminologice în cadrul Institutului de Filologie al A.Ș.M.: *Fișierul toponimic general* și *Cartoteca terminologiei entopice*.

Bogata experiență de anchetare sistemică – o călăuză sigură în cercetarea proceselor reale de denotație toponimică – precum și lucrările de specialitate consultate în vederea documentării, i-au servit omagiului drept repere în elaborarea *Dicționarului explicativ și etimologic de termeni geografici* (2006). Această lucrare lexicografică de mare importanță științifică și aplicativ-practică abordează probleme teoretice de semasiologie și onomasiologie, îmbinând reușit materialul factologic din două domenii ale științei – geografie și lingvistică. Dicționarul cuprinde aproximativ 3.250 de unități lexicale, constând din termeni geografici literari, dar mai cu seamă din termeni geografici populari, aceștia din urmă având o deosebită importanță în stabilirea etimologiei multor nume topice. Important este că autorul cercetează termenii entopici în complexul teritorial dacoromân, făcând trimiteri la utilizarea lor în cuprinsul regiunilor din întreg spațiul geografic românesc. Materialul de fapte, deosebit de bogat și variat, analizat cu perspicacitate, modul de prezentare lexicografică a acestuia, tratarea fenomenelor și procedeele semasiologice și onomasiologice ne fac să subscriem la concluzia cercetătorului Anatol Eremia că terminologia entopică basarabeană confirmă ideea unității limbii române în întreg spațiul populat de români, iar cercetarea ei contribuie la elucidarea multiplelor probleme de istorie a limbii, de lexicologie, dialectologie, etimologie, derivatologie, precum și a chestiunilor privind formarea și evoluția lexicului geografic popular și încadrarea nomenclaturii entopice și topice regionale în sistemul toponomastic general românesc.

Studiul normativ-practic *Nume de persoane. Îndreptar antroponimic*, publicat în trei ediții (1964, 1968, 1974), realizat în colaborare cu Maria Cosniceanu, constituie o contribuție însemnată la reglementarea onomasticii românești din Republica Moldova.

În anii de renaștere națională, omul de știință Anatol Eremia a dat dovadă de intransigență și tenacitate în apărarea ideilor în care credea și cărora le-a dedicat toți anii de muncă. În calitate de membru al Comisiei guvernamentale pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale și membru al Comisiei pentru reglementarea toponimiei urbane din Chișinău, activitatea Domniei Sale și a echipei cu care lucra constituia un gest salvator în lupta permanentă dintre adevăr și falsitate, optând pentru restabilirea și corectarea în plan normativ a numelor de localități din Republica Moldova, concludente în acest sens fiind studiile *Corectitudinea numelor topice* (serial de articole, 1988-1990), *Restabilirea, reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale* (1992), *Necesitatea revenirii la denumirile istorice ale localităților* (1993), precum și lucrările *Nomenclatorul localităților din Republica Moldova. Ghid informativ-documentar*, apărut în mai multe ediții (1996, 2001, 2008, 2009). Pe lângă

Anatol Eremia (primul rând, dreapta) alături de colegi și prieteni

sarcina de a familiariza cititorul cu tradițiile și istoria noastră, cu normele de utilizare a terminologiei și a numelor toponimice, aceste lucrări mai au și scopul de a contribui la reglementarea ortografică și a transcrierii în alte limbi a numelor geografice naționale, fiind instrumente utile de lucru în activitatea specialiștilor și a utilizatorilor de larg profil.

Anatol Eremia a promovat constructiv restabilirea și corectarea denumirilor de străzi din Chișinău și din alte orașe basarabene, editând, în acest scop, câteva cărți de o valoare practică incontestabilă: *Chișinău. Străzile orașului: nume vechi, nume noi* (1991), *Nomenclatorul străzilor din or. Chișinău* (1992), *Chișinău. Străzile orașului nostru* (în limbile română și rusă, 1993), *Chișinău. Ghidul străzilor* (2000).

Nici numele geografice de mare frecvență în circuitul internațional actual nu au rămas în afara preocupărilor lui Anatol Eremia. *Dicționarul geografic universal* (2008) la care a lucrat îi oferă cititorului imaginea lumii contemporane de pe glob, exprimată în denumiri, cifre și fapte din cele mai diverse domenii și sfere de activitate umană.

A contribuit, în calitate de autor și redactor, la elaborarea unor lucrări colective de referință în domeniul onomasticii: *Dicționarul ortografic* (1978), *Atlasul Republicii Moldova* (Moscova, 1978; Chișinău, 2001), *Chișinău. Enciclopedie* (1997), *Chișinău. Orașul vechi și nou. Monografie-album* (1998), *Dicționar enciclopedic ilustrat* (1999, care s-a învrednicit de Premiul Flacăra pentru Știință, Premiul Asociației Editorilor Români.), *Statele lumii. Dicționar enciclopedic*

(ed. 1, 2000; ed. 2, 2004), îndreptarul *Localitățile Republicii Moldova. Enciclopedie. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, conceput în 15 volume (vol. I-IX, 1999-2009), *Enciclopedia concisă Britanica* (2009), *Enciclopedia universală Britanica* (2010).

A publicat nenumărate studii și articole vizând toponimia Republicii Moldova în reviste și culegeri de specialitate din România, Rusia, Ucraina, Bulgaria, Germania, Elveția, Franța, SUA, Australia, demonstrând, cu probe din domeniul onomasticii, unitatea de limbă, unitatea etnică și istorică a basarabenilor cu ceilalți români, conferind necruțator prioritate argumentului științific de cel mai înalt calibrul, în detrimentul falsurilor etno-lingvistice pe care le-au generat regimuri ignobile, construite pe temeuri ideologice aberante. A polemizat elegant, dar insistent, cu fiecare dintre detractorii limbii și a numelor noastre, până la obținerea unei victorii depline. A readus spiritul științific riguros în demersul academic, de aceea, poate, personalitatea Domniei Sale a fost asociată într-un fel cu autoritatea creatorului de norme în onomastică.

Nu a trecut prin viață fără să se pătrundă de semnificațiile ei, fără să-și asume faptele și propriul destin, rămânând un raționalist convins, care nu s-a lăsat sedus de momentele de exaltare colectivă, așa cum nu s-a lăsat intimidat de „băieții” de la Securitate care n-au reușit să-i tempereze firea. A continuat să gloseze cu tenacitate pe marginea unor documente, recensăminte, hărți, hrisoave, investind în îndeletnicirea sa înaltă competență și dăruire de sine, depășindu-și, până la urmă, scopul și așteptările, devenind, *volens-nolens*, un specialist al permanentelor căutări și regăsiri de adevăruri și câștigându-și dreptul de a învălui auroral controversata știință a onomasticii.

S-a identificat, mai mult decât oricine, cu spiritul și crezul academiei pe care a onorat-o timp de peste jumătate de secol prin tot ce a scris, prin ideile promovate, prin modelul de verticalitate, de exigență și de dăruire impus, fapt pentru care a fost distins cu *Diploma de recunoștință* a Academiei de Științe a Moldovei (2001) și Medalia *Dimitrie Cantemir* (2011).

Stimate Domnule Profesor Anatol Eremia,

Cu ocazia frumoasei aniversări, vă urăm multă sănătate, bucurii omenești și satisfacții profesionale, încununată cu realizarea tuturor proiectelor pe care le aveți în prezent pe masa de scris, dragoste și susținerea celor apropiați, stimă și respect din partea colegilor și din partea tuturor celor care vă cunosc. Să continuați să ne bucurați cu prezența și să nu abdicăți nicicând de la sacra misiune – slujirea limbii române. La mulți ani!

Lazăr AVRAM

Nicolae Felecan – schiță biobibliografică

L.A. – prof. dr. ing. la Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești și profesor invitat la Universitatea „Blaise Pascal” din Clermont-Ferrand (Franța, din anul 1997). Activitatea științifică, concretizată prin numeroase granturi și prin 26 de cărți de specialitate și peste 120 de articole și studii publicate în țară și în străinătate, se întrepătrunde cu activitatea literară, publicând volumele: *Poeme cărunte* (1994), *Ning spicele tăciune* (1997), *Rădăcini albe* (2000), *Ritmuri măierene / Rythmes maiériens* (2008), patru volume de versuri, *Memoria inimii* (2010).

Nicolae Felecan s-a născut la 24 august 1941, în satul Caila, situat în apropiere de Bistrița. Primele clase (I-IV) le urmează în localitatea natală, iar studiile gimnaziale – în comuna Șieu-Odorhei, din județul Bistrița-Năsăud. Făcând parte dintr-o familie de chiaburi, care nu-și mai putea păstra proprietățile – din cauza vremurilor tulburi din punct de vedere politic –, părinții (Ludovica și Vasile) au hotărât să-și trimită fiul mai departe la școală. Astfel, urmează studiile la prestigiosul Liceu „Liviu Rebreanu” din Bistrița (1955-1959). Beneficiind de un corp profesoral de excepție, format în perioada interbelică, tânărul Nicolae Felecan are parte de o pregătire temeinică. Ca elev de elită al liceului, a fost pus în dificultatea de a alege între o viitoare formație reală (matematică) sau una umanistă. Câștig de cauză a avut limba latină, grație dascălului său de pe atunci, care l-a convins că cele mai multe satisfacții profesionale vin dinspre umanioare. Astfel, între 1959 și 1964 urmează studiile la Facultatea de Limbi Romanice, Clasice și Orientale din cadrul Universității București, unde îi are profesori pe N. I. Barbu, G. Călinescu, I. Fischer, Aram Frenkian, Al. Graur, Iorgu Iordan, Edgar Papu, Al. Rosetti, Sorin Stati, Tudor Vianu, Lucia Wald ș.a. Seriozitatea dovedită în timpul facultății și solidele cunoștințe dobândite la specializarea *Limba și literatura latină – Limba și literatura elină* îi deschid calea către titularizare în învățământul superior, la una dintre instituțiile care tocmai se înființase și care avea nevoie de cadre didactice valoroase.

Concret, cariera universitară a lui Nicolae Felecan se suprapune în mare măsură istoriei Universității de Nord din Baia Mare¹, unde urmează *cursus honorum* ca preparator (1964-1966), asistent (1966-1972), lector (1972-1984). Înscris la doctorat la Institutul de Lingvistică și Istorie literară al Academiei Române, filiala Cluj-Napoca, în anul 1976 susține *magna cum laude* teza cu titlul *Sistemul lexico-semantic al termenilor ce denumesc părțile corpului uman în limba română*, sub îndrumarea prof. dr. doc. B. Kelemen. Referenți au fost acad. Al. Graur (București), prof. univ. dr. M. Zdrengea (Cluj) și prof. univ. dr. Gh. Pop (Baia Mare). În 1978-1979 ocupă postul de lector de limba română la Universitatea din Aarhus, Danemarca.

Prin încetarea activității Institutului de Învățământ Superior în 1984, Nicolae Felecan trece în învățământul preuniversitar, adaptându-se cu succes noului statut: inițiază olimpiada națională de limba latină, unde participă anual cu elevi premiați și, de asemenea, întreprinde demersurile pentru participarea României la Concursul Internațional Ciceronianum (Arpino, Italia), la care însoțește delegația țării noastre pentru prima dată, în 1987. Rezultatele meritorii obținute ca dascăl (14 premii și mențiuni) duc la alegerea sa în funcția de director al instituției imediat după evenimentele din 1989. Din noua postură, reușește transformarea Liceului Industrial nr. 9 (cu profil filologie-istorie) în Liceul „Mihai Eminescu”, una dintre cele mai prestigioase instituții umaniste din nord-vestul țării.

Dacă în primii ani postrevoluționari a fost asociat la Universitatea de Nord, din 1993 revine definitiv în postura de conferențiar și profesor (1999-2010). Totodată, prin funcțiile de conducere deținute (șef de catedră – 1993, decan – 1996-2004, prorector – 1993-1996, 2004-2008), contribuie la transformarea universității: nașterea Facultății de Litere și dezvoltarea ei prin înființarea a peste zece noi specializări, atât la nivel de licență (română-engleză, română-franceză, română-etnologie, limbi moderne aplicate, teologie ortodoxă pastorală și didactică, teologie greco-catolică pastorală și didactică, asistență socială, jurnalism, arte), cât și la nivel de masterat și Școală doctorală în domeniul filologiei.

În toți acești ani, activitatea managerială s-a împletit cu cea academică, Nicolae Felecan fiind membru al mai multor organizații științifice și profesionale: Societatea de Științe Filologice din România, Societatea de Studii Clasice, MTA Szabolcs – Szatmar – Bereg megyei Tudományos Testület (Societatea Științifică a județelor Szabolcs – Szatmar – Bereg), Société de linguistique romane (Strasbourg, Franța), Societatea Română de Dialectologie (membru fondator și vicepreședinte), AGRU (președinte timp de mai mulți ani)². Afilierea la aceste foruri științifice i-a facilitat profesorului Nicolae Felecan participarea la importante **manifestări științifice** atât în țară, cât și în străinătate.

Participările la astfel de evenimente au fost coroborate cu activitatea științifică și didactică, soldată cu numeroase apariții editoriale – **cursuri universitare**: *Sintaxa frazei limbii latine*, Baia Mare, 1968; *Limba latină. Sintaxa propoziției limbii latine*, Baia Mare, 1976; *Antologie de texte latine*, Baia Mare, 1980; *Curs practic de limba latină*, Baia Mare, 1984; *Elemente de lexicologie*, Baia Mare, 1992; *Sintaxa limbii române*, vol. I, Tipografia Universității de Nord Baia Mare, 1995; **cărți**: *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar* (în colaborare cu mai mulți autori), Baia Mare, 1983, 452 p. (Lucrare premiată de Academia Română cu premiul „Timotei Cipariu”); *Limba latină. Ghid practic pentru clasa a VIII-a*, Baia Mare, 1986, 111 p.; *Paronimia în limba română*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1993, 245 p.; *Ghid practic pentru predarea și învățarea limbii latine*, Editura Umbria, Baia Mare, 1994, 122 p.; *Dicționar de paronime*, București: Editura Vox, 1995, 320 p.; ediția a II-a adăugită, București, 1997, VII, 343 p.; ediția a III-a, București, 2002, 359 p. (Lucrare inclusă în topul național de carte pe anul 2000, cf. „Observator cultural”, an 2000); *Probleme de vocabular și de exprimare corectă*, Editura Vox, București, 1999, 142 p. (Lucrare premiată de Uniunea Scriitorilor, filiala Baia Mare, 2000); *Dicționar de omonime lexicale și gramaticale*, Editura Vox, București, 2001, 416 p.; *Gheorghe Pop, La ceas aniversar* (coord.), Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2001, 218 p.; *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, 313 p. (Lucrare premiată de Uniunea Scriitorilor. Filiala Baia Mare, 2003); *Vocabularul limbii române*, Editura Mega, Cluj-Napoca. Presa universitară clujeană, 2004, 270 p.; *Terminologia corpului uman în limba română*, Editura Argonaut, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005; *Dicționar de omonime* (coautor Gh. Bulgăr), Editura Vox, București, 1996, 315 p.; ediția a V-a, Editura Lucman, București, 1998. (Lucrare inclusă în topul național de carte pe anul 2000, cf. „Observator cultural”, 2000); *Limba latină. Gramatică și texte* (coautor Oliviu Felecan), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007, 351 p.; *Dicta memorabilia. Dicționar uzual adnotat de sigle, expresii, maxime și citate latine* (coautor Oliviu Felecan), Editura Vox, București, 2007; *Limba latină. Gramatică și texte*, ediția a II-a revăzută și adăugită (coautor Oliviu Felecan), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008, 355 p.; *Între lingvistică și filologie*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, 477 p.

La acestea se adaugă peste 70 de studii publicate în reviste de specialitate și antologii, zeci de articole, recenzii, apărute în presa cotidiană locală sau în reviste de cultură de pe întreg cuprinsul țării, interviuri în media audio-vizuală.

Note ■ ¹ Înființată în anul 1961, ca Institut Pedagogic de 3 ani, își schimbă denumirea în Institut de Învățământ Superior (1972-1984).

² De asemenea, coordonează Colecția *Universitas* a Editurii clujene Mega și face parte din colegiul de redacție al revistei chișinăuene „Limba Română”.

Oliviu FELECAN

O jumătate de veac în slujba limbii române

O.F. – doctor în filologie (2004), este cadru didactic la Universitatea de Nord din Baia Mare. A publicat cinci cărți în calitate de autor (*Noțiunea „muncă”. O perspectivă sociolingvistică în diacronie*, 2004; *Limba română în context european*, 2009 ș.a.), coautor (*Limba latină. Gramatică și texte*, 2007; *Dicta memorabilia. Dicționar uzual adnotat de sigle, expresii, maxime și citate latine*, 2007), coordonator (*Onomasticon. Studii despre nume și numire*, I) și zeci de studii în reviste / volume ale unor conferințe din Țară, precum și în reviste / volume ale unor congrese internaționale. Este director a două granturi CNCIS.

Puțin după aniversarea a douăzeci a revistei „Limba Română” dedicată științei și culturii, o altă aniversare are loc în luna august, pentru unul dintre membrii colegiului de redacție – profesorul băimărean Nicolae Felecan care împlinește 70 de ani.

Omagierea Profesorului Nicolae Felecan la împlinirea vârstei de 70 de ani, dintre care mai bine de 47 au fost dedicați științei, cercetării și învățământului, a vizat două demersuri meritorii: pe de o parte, editarea unui volum colectiv de studii – în onoarea sărbătoritului –, iar pe de altă parte, realizarea de către Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare a unui *Caiet bibliografic aniversar*.

Volumul *Confluențe lingvistice și filologice*¹ reunește o seamă de cercetători – lingviști, filologi, oameni de litere, dar și de știință – care au acceptat invitația de a colabora. Studiile de tip clasic sau modern se îmbină cu traduceri sau chiar cu mesaje de suflet, toate având un numitor comun: de a-l sărbători pe profesorul Nicolae Felecan. Demersul a reușit să adune laolaltă 44 de specialiști din întreaga țară: Ionel Funeriu (Arad), Daiana Felecan, Oliviu Felecan (Baia Mare), Iulia Barbu, Ana-Maria Botnaru, Gheorghe Chivu, Liviu Franga, Mariana Franga, Margareta Manu Magda, Iulia Mărgărit, Adrian Rezeanu, Nicolae Saramandu, Adriana Stoichițoiu Ichim, Emil Suciu, Teofil Teaha, Ioana Vintilă-Rădulescu (București), Dumitru Loșonți, G. G. Neamțu, Ilie Rad (Cluj-Napoca), Aida Todi (Constanța), Traian Diaconescu, Mihaela Paras-

*Salamanca, 2001. Al XXIII-lea CILFR,
una dintre ultimele poze ale lui Eugeniu Coșeriu*

chiv (Iași), Gabriel Bărdășan, Sergiu Drincu, Vasile Frățilă, Simona Goicu, Dan Negrescu, Vasile Țara (Timișoara), Teodor Oancă (Craiova), Ștefan Găitănanu (Pitești), Lazăr Avram, Domnița Tomescu (Ploiești), Mihai Petre (Hunedoara), Marcu Mihail Deleanu (Reșița), dar și savanți din străinătate: Willy Van Langendonck (Belgia), Adrian Arsinevici, Povl Skårup (Danemarca), Michel Rateau (Franța), Alfonso Germani, Antonio Mallozzi (Italia), Vasile Pavel, Vladimir Zagaevschi (Republica Moldova), Fernando Sánchez Miret (Spania), Sanda Golopenția (Statele Unite ale Americii). Pe majoritatea dintre ei i-a legat o strânsă pietenie cu sărbătoritul, alături de unii colaborând la diverse proiecte, pe mulți cunoscându-i cu prilejul unor evenimente culturale naționale și internaționale sau prin intermediul operelor științifice.

Complexitatea materialelor, dar și dorința de a le da continuitate și cursivitate, i-a determinat pe editori să ordoneze studiile pe capitole, în funcție de apartenența lor la unul dintre compartimentele limbii sau la un domeniu mai vast: dialectologie, fonetică, gramatică, istoria limbii române, jurnalism, lexicologie, limba și literatura latină – filozofie și cultură clasică, lingvistică și filologie romanică, onomastică, pragmatică, *miscellanea*².

DIALECTOLOGIE

Gabriel Bărdășan, ca urmare a cercetărilor întreprinse în Peninsula Istria alături de Vasile Frățilă, realizează un studiu intitulat *Elemente lexicale moștenite*

sau creații interne ale istroromânei. Sub forma unei monografii bine documentate lexicografic, sunt prezentați 21 de termeni ordonați alfabetic, la care se precizează atât categoria gramaticală, sensurile, variantele fonetice înregistrate, cât și cele două tipuri de soluții etimologice propuse, motivația susținerii ipotezei formării cuvântului în interiorul dialectului sau în româna comună.

În *Contribuții etimologice*, **Dumitru Loșonți** discută, din punct de vedere etimologic, o serie de cuvinte, mai ales populare și regionale, care încep cu litera D. Cele mai multe au etimologie necunoscută, greșit ori insuficient explicată în dicționarele apărute până în prezent. Prin urmare, autorul încearcă să le interpreteze corect, aducând în sprijin numeroase argumente de ordin lexical, fonetic, etimologic etc. Concluzia este că dicționarele importante (*DLR*, *MDA*, *DEX*) ar trebui să revizuiască mai multe articole, prin reconsiderarea unor etimologii, eliminarea unor cuvinte / variante sau introducerea altora noi.

Iulia Mărgărit cercetează *Latinitatea „ascunsă” în lexicul graiurilor românești de la est de Bug, Ucraina*, pe urmele echipei pluridisciplinare conduse de Anton Golopenția în anii 1942-1943. Particularitatea provine din depărtarea apreciabilă a comunităților românești de fosta lor țară, dar și a distanței mari dintre aceste comunități. Au fost abordate două cuvinte (*teară* și *jisitorî*), ambele de origine latină și care au suferit, în egală măsură, modificări de semantică în primul caz, de formă – în cel de-al doilea.

Din perspectivă dialectologică și sociolingvistică, **Nicolae Saramandu** pune în discuție *„Generația de vorbitori” și schimbarea în limbă* și constată că inovația se transmite cu intensitate diferită de către vorbitori de vârste diferite și în funcție de natura variabilei lingvistice. Astfel, în studiul variației lingvistice și al schimbării în limbă, factorul de variabilitate *generație de vorbitori* este inoperant, fiind preferabil să se vorbească de factorul (sau parametrul) *vârstă*.

Un cuvânt moștenit din latină în graiul maramureșean actual – mas – îi oferă lui Teofil Teaha prilejul de a aprofunda cercetarea asupra lexicului preluat de la strămoșii romani. El și-a menținut cu vigoare puterea de circulație în unele graiuri, confirmând astfel existența și totodată permanența unui *continuum* lingvistic nord și sud-dunărean. Însă autorul nu se oprește cu cercetarea aici, ci face trimiteri inclusiv la dialecte din limbile romanice apusene, unde se păstrează descendenți ai latinescului *ma(n)sum*.

Vasile Țăra este preocupat de *Un fenomen sintactic dialectal* privitor la reluarea, considerată de unii cercetători pleonastică, iar de alții redundantă, a complementelor directe și indirecte exprimate prin formele conjuncte ale pronu-

melui personal și ale celui reflexiv. Concluzia autorului este că fenomenul în discuție configurează, mai degrabă, o construcție sintactică redundantă decât una pleonastică, pentru că nu este rezultatul unei greșeli de exprimare, ci reprezintă un surplus de comunicare.

FONETICĂ

Fernando Sánchez Miret, în lucrarea *Câteva observații asupra diftongării metafonice în limba română*, afirmă că diftongarea *e > ea*, *o > oa* a fost studiată din puncte de vedere diferite, dar unele aspecte fonetice ale procesului sunt încă neclare. Trei tipuri de ipoteze sunt oferite pentru a încerca explicarea acestei schimbări: metafonia, diftongarea spontană sau metafonia urmată de diftongare. Autorul susține că fonetica experimentală poate clarifica într-o oarecare măsură faptele reale implicate în această schimbare.

Aceleași preocupări se întrevăd și în *Reflecții privind definiția diftongilor și statutul semivocalelor [i] și [u] în limba română*. **Vladimir Zagaevski** prezintă un fenomen fonetic controversat și puțin studiat, citează critic definițiile oferite de specialiști până în prezent, pentru ca, în final, să formuleze o definiție, care ar înlătura sau, cel puțin, ar îndepărta ambiguitatea și echivocul: „Două timbre vocalice rostite în cadrul unei singure silabe se numește diftong”.

GRAMATICĂ

Pornind de la premisa că punctuația românească este destul de permisivă, profesorul timișorean **Sergiu Drincu** pune în discuție *Punctuația lui însă*. Oferind mai multe situații sintactice, autorul recomandă următoarea regulă: *însă* se poziționează între virgule în interiorul propoziției numai atunci când are valoare de adverb concesiv. Prin urmare, punerea lui *însă* conjuncțional din interiorul propoziției între virgule apare ca o greșeală de punctuație.

Ștefan Găitănanu abordează *Complementul prepozițional în limba română veche*, pornind de la exemple existente în textele cronicarilor. Complementul prepozițional este un actant al grupului din care face parte, dependent de matricea semantică a unui regent de tip completiv. Poziția sa sintactică are, cu câteva mutații dependente de norma epocii, aceeași sferă de reprezentare, la nivel propozițional și frastic, ca în limba română contemporană.

Ca semn de prețuire pentru colegul băimărean Nicolae Felecan, profesorul clujean **G. G. Neamțu** realizează *Câteva observații privind sintagmele posesive / genitive cu „al” în limba română*. Prezentarea deosebit de amănunțită / complexă, bazată pe o bibliografie vastă, dorește să epuizeze subiectul, iar pledoaria este pentru păstrarea interpretării tradiționale a posesivelor. Prin flexiune

și modul de exprimare a posesorului, lexemele *meu, tău, său...* sunt adjective pronominale posesive, distincte de pronumele personale.

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

Pornind de la monografia dedicată terminologiei corpului uman de către Nicolae Felecan (2005), **Gheorghe Chivu** dezvoltă subiectul și îl aplică pe beletristica anterioară secolului al XIX-lea. *Terminologia părților corpului în scrieri vechi românești* demonstrează că, deși erau frecvent utilizate în vorbirea curentă și existau de multă vreme în limba română, majoritatea dintre ele fiind moștenite, cuvintele prin care sunt desemnate părți ale trupului omenesc apar destul de rar în paginile scrierilor vechi românești.

Marcu Mihail Deleanu aduce în actualitate ceea ce Alf Lombard a constatat de mai multe decenii: limba română e cea mai puțin fixată dintre toate limbile romanice. *Â și Î în trei înscrisuri bănățene din 1902* pune în lumină numeroase variante ortoepice și flexionare în uz la începutul veacului trecut. Autorul completează peisajul lingvistic al epocii cu unii termeni arhaizanți, latinisme, fonetisme, regionalisme, astfel încât scrisorile scanate sunt valorizate din punctul de vedere al istoriei limbii române.

JURNALISM

După o dedicație de suflet adresată lui Nicolae Felecan, profesorul **Ilie Rad** oferă dovada vie a cercetătorului pus în slujba comunității academice: *Precursorii presei românești* se bazează pe o documentare minuțioasă și prezintă istoricul publicațiilor din zonele locuite de români. Ele apar cu o întârziere de două veacuri față de restul Europei, din cauza unor obstacole politice, economice, lingvistice etc. *Mutatis mutandis*, importanța lor pentru cultura românească este echivalentă cu scrierile primilor cronicari din punctul de vedere al istoriei limbii.

LEXICOLOGIE

Ana-Maria Botnaru realizează un excurs în câmpul semantic al termenilor *pădure* și *arbore*, ambii fiind de origine latină. Articolul se află la granița dintre lexicologie și onomastică, autoarea încercând o monografie lingvistică a terminologiei *pădurii*. Exemplele ating forme echivalente din limbile romanice sau slave, iar contextele literare vizează poezii eminesciene.

Traian Diaconescu, în *Antim Ivireanul. Structura retorică și strategia argumentativă în Didahii*, urmărește, din perspectivă istorică și comparată, structura discursului sacru și strategia argumentării. Autorul trece în revistă genurile oratorice, diviziunile elocinței și structura discursului la autorii consacrați ai Antichității, după care demonstrează cum discursul creștin a preluat creator

structura discursului profan, preceștin, adaptând funcțional materia discursului la natura auditoriului.

Un capitol din *Terminologia corpului uman în limba română* (Felecan, 2005) l-a inspirat pe **Ionel Funeriu** să încânte cititorul cu *Naturalia non sunt turpia*. Talentul, măiestria condeiului, abilitatea de a mânui limba română prin fascinante jocuri de cuvinte provoacă la lectură acea delectare „păcătoasă” pe care o gustăm în operele „interzise” ale autorilor celebri. Știința limbii se îmbină cu citate literare savuroase, etimologiile completează tabuuri lexicale, cultura de o viață este inserată printre experiențe personale, mai vechi sau mai noi.

Adriana Stoichițoiu Ichim, în lucrarea *Cuvinte „la modă” în discursul politico-publicistic actual*, are în vedere un *corpus* alcătuit din 29 de cuvinte (din fondul vechi și popular, din registrul familiar-argotic și din lexicul neologic). Abordarea autoarei pleacă de la informațiile lexicografice din dicționare ale limbii actuale și semnaleză unele sensuri apărute ca *fapte de discurs* și impuse în (con)texte repetabile și stabile din publicistica politică postdecembristă. Analiza sensurilor a scos la iveală o serie de mutații (în plan semantic și pragmatilistic) semnificative atât pentru dinamica lexicului actual, cât și pentru strategiile semantico-stilistice de persuadare / manipulare din comunicarea politică.

Emil Suci – cel mai pertinent cercetător actual în influența turcă asupra limbii române – particularizează tema predilectă cu referire la Transilvania. În contradicție cu Șăineanu, autorul demonstrează existența „turcismelor” în Ardeal, cu o vechime de câteva secole, ca urmare a contactului lingvistic dintre români, sârbi, maghiari și turci. Numeroase exemple susțin asimilarea unor cuvinte turcești atât de limba literară, cât și de graiurile ardelențești, fie direct, fie prin intermediar maghiar sau sârb.

Adjective referitoare la numele statelor lumii vine în continuarea preocupărilor **Ioanei Vintilă-Rădulescu** privitoare la limbile țărilor sau la denumirile acestora. Studiul este structurat în 5 capitole și oferă atât norma corectă de utilizare, cât și ocurențele disponibile pe internet. Din punct de vedere lexicologic, autoarea discută sufixele specifice limbii române, cele împrumutate din limba de origine, dar sunt tratate și situațiile aparte, ca denumirile compuse, variantele, forme omonimice sau sinonimice, utilizarea adjectivelor.

Studiul **Aidei Tod** prezintă un grad ridicat de aplicabilitate didactică, cu atât mai mult cu cât are la bază experiența acumulată la examene de titularizare. *Trecerea de la vorbirea directă la vorbirea indirectă și stimularea creativității lingvistice* pune în discuție probleme pe care le ridică aspectele gramaticale,

ortografice, de punctuație atât profesorilor, cât și elevilor / studenților. Pe lângă semnalarea lor, se dau soluții și sugestii pentru evitarea greșelilor tipice, alături de exerciții complexe de cultivare a limbii române.

LIMBA ȘI LITERATURA LATINĂ, FILOZOFIE ȘI CULTURĂ CLASICĂ

Clasicistul **Traian Diaconescu** a ținut să-l omagieze pe colegul de breaslă nu printr-un singur articol, ci prin trei. *Concepția despre timp în tragediile lui Sofocle* urmărește categoria timpului în tradiția literară și filozofică greacă. Concluzia desprinsă este că, în tragedia lui Sofocle, timpul se relevă ca o categorie filozofică de tip aristotelic: nu mai este un timp ciclic, mitologic, ci un timp linear, ireversibil, în relații complexe cu eroul tragic și vina sa tragică.

Conceptul de verosimil în retorica și poetica latină se bazează pe ample citate din Cicero, Quintilian, Aristotel ș.a., care introduc lectorul în universul fascinant al clasicismului antic. Conceptul de *verosimil*, preluat de la greci, are în latină varii sinonime: *verisimilis, credibilis, probabilis* etc., iar teoreticienii romani au distins verosimilul *empiric*, cu forță probatorie, din aria retoricii, de verosimilul *diegetic*, cu virtuți expresive, din aria poeziei.

Liviu Franga abordează *Lirismul colectiv și formele sale în Antichitatea clasică. Lirismul colectiv laic* cu multă acribie clasicistă, pe baza unei bibliografii complexe. Autorul, pe de o parte, oferă o prezentare succintă și, în același timp, o clasificare funcțională a poeziei lirice colective din Antichitate – insistând asupra creațiilor poetice strâns legate de viața cotidiană –, iar pe de altă parte, insistă asupra naturii formale a lirismului latin anonim, laic și sacru deopotrivă.

Debutul lirismului individual la Roma. Primele forme ale poeziei lirice latine culte: lirismul dramatic completează studiul anterior, astfel încât, coroborate, cele două conturează o imagine amănunțită asupra lirismului latin. **Mariana Franga** susține că teatrul latin își trage originile din dansurile etrusce, care vor fi constituit o artă a pantomimei cu acompaniament muzical. Lirismul scenic, atât cel comic, cât și cel tragic, a constituit una dintre sursele fundamentale ale genului dramatic.

Dan Negrescu cercetează *O cale către Sfinții Părinți* prin traducerea unor fragmente din lucrarea lui Petrus Abaelardus, *Sic et Non*. Demersul nu este unul ușor, deoarece presupune, pe lângă solide cunoștințe de limba latină (patristică), cunoașterea în amănunțime a textelor sacre, a culturii și a filozofiei antice. Aceste competențe sunt indispensabile în abordarea unor texte din Părinții Bisericii, deoarece descifrarea topicii limbii latine trebuie corelată cu surprinderea ideii, a spiritului textului.

LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE ROMANICĂ

Studiul **Iuliei Barbu** ar putea fi încadrat în mai multe capitole ale volumului omagial – Lexicologie, Limba și literatura latină –, însă a fost pus aici ținând cont de o anumită deschidere spre limbile romanice, prezentă pe tot parcursul articolului. Acesta prezintă verbele care ilustrează „trăncăneala”, „pălăvrăgeala” din câmpul lexico-semantic al verbelor *dicendi* din latină. Pornind de la actul enunțării unui mesaj, autoarea abordează, dintr-o perspectivă modernă, opt verbe latinești, urmărind aspecte semantice și distribuția lor în limbile neolatine.

În lucrarea *Fraseologia romena collegata ai nomi dei mammiferi e le corrispondenti espressioni in italiano e francese*, **Alfonso Germani** face o selecție de fraze, locuțiuni și expresii idiomatice din limba română, referitoare la numele de mamifere mai cunoscute (*bou, cal, capră, câine, vacă* etc.) și formele corespondente din limbile italiană și franceză. Pentru întocmirea acestui inventar au fost consultate cele mai cunoscute dicționare ale celor trei limbi, dicționare bilingve, dicționare de proverbe și unele dicționare frazeologice.

Articolul elaborat de **Antonio Mallozzi**, intitulat *Alcuni termini di parentela nelle lingue romanze e in alcuni dialetti dell'Italia centro-meridionale*, face parte dintr-un proiect mai amplu, consacrat comparației dintre lexicul limbii române și cel al dialectelor din Italia meridională. Pornind de la observarea cuvintelor și expresiilor aproape identice în română și în dialectele investigate, autorul se ocupă de unii dintre termenii de înrudire care atestă profunzimea latină a limbii române.

Pe baza unei ample documentări pe teren, **Vasile Pavel** aduce în atenție comunitățile de români din sud-estul Ucrainei, din Caucaz și de pe teritoriul asiatic al fostei U.R.S.S. *Frânturi de românitate în uriașul spațiu slav* prezintă, la început, stadiul cercetărilor întreprinse în Răsărit, iar apoi este evidențiat atât procesul de deznaționalizare a comunităților românești, cât și caracteristici de ordin fonetic, morfologic și lexical ale graiurilor moldovenești, utilizate în prezent exclusiv de cei vârstnici.

La Roumanie... en Périgord. Les toponymes et patronymes français „La Roumanie” et ses variantes et dérivés: un exemple de nom de lieu et de personne menant à nombre de confusions reprezintă un studiu extrem de bine documentat și care aduce o abordare „franceză” asupra numelui *Roumanie / România*. **Michel Rateau** discută din perspectivă istorică, onomastică, romanică omonimia unor toponime din Franța cu numele țării din sud-estul Europei.

Pornind de la clasificarea omonimelor propusă de Nicolae Felecan (2004: 169 ss), **Povl Skårup** dezvoltă tema și extinde omonimia lexicală parțială – unde cuvintele aparțin aceleiași părți de vorbire, însă coincid doar într-o parte a paradigmei – la verbe. Completând teoria colegului român, referitoare la nume, romanistul danez aduce ca suport exemple din vechea occitană și din portugheza medievală, dar sunt făcute trimiteri inclusiv la franceză și la spaniolă.

ONOMASTICĂ

În calitate de coordonator al mai multor proiecte având ca temă principală onomastica, în general, **Oliviu Felecan** se axează pe *Antroponimia maramureșeană – între tradiție și modernitate* și leagă cercetarea de teoriile socio- și psiholingvistice. Aplicarea sociolingvisticii în onomastică are rolul de a descoperi normele sociale ce determină comportamentul antroponimic în cadrul unei comunități lingvistice date, ca și valorile simbolice, sensurile pe care varietățile lingvistice / antroponimice le au pentru membrii comunității.

Oiconime bănățene de origine maghiară reprezintă o continuare a preocupărilor lui **Vasile Frățilă** privitoare la numele de localități din Banat. În funcție de criteriul semantic, acestea pot fi clasificate în *toponime referitoare la natură* (termeni entopici legați de relief, apă, vegetație, faună, floră etc.) și *toponime sociale și culturale* (oiconime privitoare la credință, religie, unele care provin de la etnonime, altele compuse cu ajutorul magh. *vár(os)* „cetate, oraș”, *haz(a)* „casă” etc.).

Simona Goicu-Cealmof a ținut să-l omagieze pe profesorul Nicolae Felecan într-un mod particular, discutând *Originea prenumelui Nicolae*. Beneficiind de patronajul unuia dintre cei mai populari sfinți, acesta a devenit unul dintre cele mai răspândite și mai frecvente nume de botez atât la români, cât și la celelalte popoare europene. Autoarea oferă nu doar ocurențele sale și ale formelor derivate din România, ci și exemple de oiconime sau de biserici / mănăstiri cu hramul îndrăgitului sfânt.

Profesorul craiovean **Teodor Oancă** își canalizează atenția, de această dată, asupra numelor de familie care au la origine nume comune. Din studiul *De la termeni dialectali muntenesti la nume de familie* pot fi desprinse câteva concluzii pertinente, potrivit cărora numele de familie care își au originea în termeni dialectali prezintă trăsături caracteristice graiurilor aparținătoare unui subdialect, cu toate că prezența semnificativă a unor nume de familie într-o anumită zonă nu acoperă în întregime dimensiunea teritorială a subdialectului.

În *Urbanonimie veche hunedoreană*, **Mihai Petre** realizează un excurs prin denumirile istorice ale microtoponimelor din județul Hunedoara, mai exact din

orașele Deva, Hațeg, Hunedoara și Orăștie. Numele unor zone și, în special, al străzilor este motivat direct prin existența referentului: o clădire (castel, biserică, moară ș.a.), o etnie, ocupația locuitorilor din arealul respectiv. Ca structură, urbanimele se prezintă sub formă sintetică (A+D), alături de forme derivate și compuse.

Adrian Rezeanu, în *Toponimie urbană în reprezentări cartografice*, continuă preocupările de o viață axate în principal pe toponimia urbană. Articolul se bazează pe studierea cu minuțiozitate a unor documente și hărți din secolul al XIX-lea, care dezvăluie o legătură cauzală între reperele locale și obiective din exteriorul îndepărtat. Doar perspectiva diacronică poate elucida etimologia / istoricul unor denumiri actuale, opace pentru cei neavizați.

Domnița Tomescu dezvoltă subiectul cărții *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică* (2001) în studiul *Surse savante ale modernizării sistemului de prenume românești*. Procesul de modernizare al onomasticii românești – abordat din perspectivă socioculturală – s-a desfășurat de-a lungul a trei secole și are câteva particularități, în funcție de contextul istoric (sec. XVIII-XX), spațiul geografic (Transilvania / Muntenia / Moldova), peisajul literar și cultural al epocii.

Unul dintre cei mai apreciați teoreticieni ai onomasticii pe plan internațional, **Willy Van Langendonck** – de la Universitatea Catolică din Leuven, Belgia – a acceptat să colaboreze la volumul omagial cu studiul *Do proper names have an etymological meaning*. Acesta continuă preocupări recente ale autorului (2007: *Theory and Typology of Proper Names*, Berlin / New York: De Gruyter) care vizează structura formală a numelor proprii, de locuri sau de persoane, dar și nume virtuale.

PRAGMATICĂ

Lucrarea **Daiane Felecan** se referă la una dintre modalitățile discursive de grup, *dialogul social*, dintre ale cărui variante autoarea are în vedere *dezbaterile și declarația de presă televizate*. Interlocuția politică electorală românească actuală este tot mai mult orientată spre modelele impoliteții. Din perspectivă tipologică, comportamentul comunicativ, pe coordonata politeții lingvistice, ar putea fi încadrat la confluența dintre *modelul romanic* (*temperament volubil, dinamic, comunicativ*) și *balcanic* (*temperament imbinând înclinația către vag, implicit, incert cu cea către comportament intransigent și conflictual*).

În *Reflecții asupra actelor de vorbire în franceza regională*, **Sanda Golopenția** tratează felul în care o serie de distincții pragmatice (cum sunt cele privind

acte de vorbire) au sau nu un corespondent în mintea vorbitorilor. În vorbirea regională, atenția vorbitorilor pare a se concentra asupra numirii actelor perlocuționare. Numele de acte de vorbire ajung să funcționeze ca metafore pentru numirea unor acte non-verbale, iar exemplele ilustrative sunt extrase din *Dictionnaire des régionalismes de France* editat de Pierre Rézeau.

Lucrarea **Margaretei Manu Magda** se încadrează în tema generală consacrată studiului organizării discursului autentic în limba română actuală; autoarea examinează, din perspectivă pragmatică, o formă particulară de discurs – urarea / felicitarea, încercând să identifice unele variabile culturale și situaționale implicate în performarea acestui act lingvistic expresiv.

Mihaela Paraschiv abordează *Implicațiile lingvistice ale politeției în scrisorile latine ale domnilor moldoveni* din veacurile XIV-XVIII. În descendența teoriei și practicii epistolare antice și în consonanță cu necesitățile practicii cancelaristice medievale, tehnica redactării scrisorilor, *ars dictaminis*, ca expresie lingvistică a politeției, devine sumă a principalelor reguli privitoare la compoziție, limbă și stil, aplicabile în corespondența oficială și particulară a vremii, din spațiul european.

MISCELLANEA

Adrian Arsinevici, unul dintre cei mai productivi traducători din limba daneză, expune în *Reading, Translating, (and Editing) Fear and Trembling* câteva dintre dificultățile traducerii din daneză în română. Transpunerea în română a operei unui filozof existențialist din secolul al XIX-lea, pasionat de condiția umană – Kierkegaard –, nu este un demers ușor, ci presupune o pregătire temeinică prealabilă, astfel încât să poată fi cuprinsă întreaga încărcătură semantică a unor termeni estetici, etici, religioși...

Deși de formație tehnică, **Lazăr Avram** scrie cu aceeași dăruire, cu același talent cu care și-a compus propria operă poetică sau recentul volum *Memoria inimii* (2010). Nu este un studiu științific propriu-zis, ci sunt gânduri așternute din suflet, pentru un om cu suflet. Relația specială cu sărbătoritul se întrevede în fiecare paragraf, la fel cum filantropia se împletește cu ceea ce latinii numeau *ingenium*. *Gândurile* lui Lazăr Avram sunt cele mai potrivite pentru a încheia volumul dedicat lui Nicolae Felecan, ca un corolar al întregii cărți.

Cel de-al doilea demers omagial s-a născut la propunerea lui Teodor Ardelean, directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” din Baia Mare. Printre multe inițiative laudabile ale Domniei Sale – cum ar fi construirea celei mai moderne instituții de profil din România, deschiderea bibliotecilor românești

din Spania, Canada, dotarea cu titluri românești a bibliotecilor basarabene ș.a. –, se înscrie și aceea de a susține elaborarea unor „caiete biobibliografice” pentru oamenii de cultură reprezentativi ai Maramureșului, ca semn de respect al comunității pentru ceea ce au creat și pentru ceea ce ei înseamnă în peisajul contemporan. Acest demers se perpetuează de mai mulți ani, iar printre omagiați s-au numărat Gheorghe Mihai Bârlea, Gheorghe Glodeanu, Victor Iancu, Adrian Istrate, Mihai Olos, Adrian Oțoiu și mulți alții, oameni de litere, de artă, de știință, în general. Seria „Personalități maramureșene – aniversări” este realizată în cadrul Seviceiului de Informare Bibliografică și Documentară de la Biblioteca „Petre Dulfu” din Baia Mare și reunește, într-un volum, date cu caracter personal, profesional, informații sintetice legate de opera celui omagiat, referințe critice despre autor și creația sa, iconografie. Spre sfârșitul verii 2011, a fost sărbătorit prin slove și Profesorul Nicolae Felecan.

În final, contrazicând parcă versurile ovidiene *Donec eris felix multos numerabis amicos / Tempora si fuerint nubila solus eris*³, cei apropiați – familie, prieteni – au ținut să fie alături de Profesorul Nicolae Felecan la septuagenara aniversare și i-au oferit o parte din timpul și munca lor în semn de recunoaștere pentru aproape o jumătate de veac în slujba limbii române.

Deus tibi det quae optas, Magister!

Note ■ ¹ Coordonat de Oliviu Felecan, Daiana Felecan și apărut la Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011.

² Pentru ordinea capitolelor, dar și în interiorul lor, la ordonarea articolelor, s-a respectat criteriul alfabetic reflectat de numele autorilor.

³ Ovidius, *Tristia*, 1, 1, 39-40.

Școala de Vară – un proiect augural al interculturalității în Europa de Est

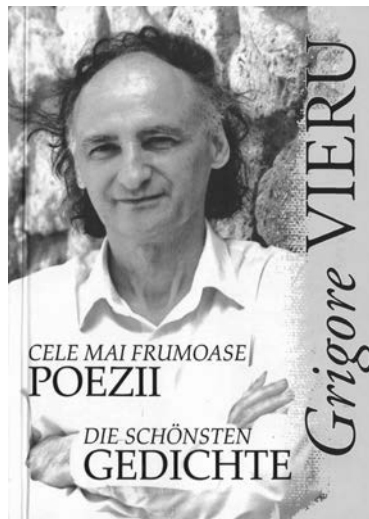
În perioada 25 august – 14 septembrie 2011, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” a avut onoarea de a găzdui cea de-a III-a ediție a Școlii Internaționale de Vară „Migrație, minorități, drepturile omului – probleme sociopolitice în statele vecine ale Uniunii Europene: Republica Moldova și Ucraina”, care a adus la Chișinău (și Odesa) 17 participanți de origine germană, licențiați în politologie, drept, studii europene, relații internaționale sau romanistică, având motivații dintre cele mai diverse pentru experiența unui schimb cultural de excepție.

Școala de Vară este organizată de către Moldova – Institut Leipzig e.V. și AQA Logistic & Consulting în colaborare cu Forumul Moldo-German și Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău, cu sprijinul financiar al binecunoscutului Serviciu German de Schimb Academic (DAAD), reprezentat de Irina Petzold-Țurcanu, responsabil program DAAD pentru Moldova, Ucraina și România. Inițiat în anul 2009 de Președintele Moldova – Institut Leipzig, profesorul Klaus Bochmann, proiectul augural al Școlii de Vară are ca obiectiv central crearea unei punți de legătură între tinerii din aceste țări, sporind interesul studenților și doctoranzilor din Germania pentru Republica Moldova și pentru limba română, interes generat în plus de complexitatea procesului de realizare a aspirațiilor de democratizare socioculturală și de integrare europeană, cu imperativul respectării drepturilor omului ca valori europene fundamentale. Mobilul programului este perspectiva de lungă durată a interrelaționării culturale. Ghidând aprofundarea dialogului moldo-german, acesta favorizează dezvoltarea unei rețele de multiplicatori în rândul comunității academice germane și moldovenești, care vor avea un aport deosebit de important în accelerarea evoluției unor state aflate la răscruce de istorie.

Școala de Vară a inclus, printre numeroasele întruniri ale participanților cu reprezentanții diferitor instituții guvernamentale și organizații ale societății civile, un grafic mobilizant de studiere rapidă și interactivă a limbii române cu profesorii Casei Limbii Române Alexei Axan și Violeta Neamțu-Axan, care au regizat scenarii ingenioase în cadrul orelor, aplicând apreciată metodă de însușire a românei prin română și captând cu maximă eficiență atenția studenților străini, care au fost antrenați în perioada sejurului din Republica Moldova într-un program extrem de solicitant.

Participanții Școlii au manifestat un interes sporit și pentru cursul de literatură și civilizație românească predat de dr. hab., conf. univ. Ana Bantoș, punctând mai ales posibilitatea de a studia aici lucruri pe care este imposibil să le afle în altă parte. Despre activitatea desfășurată și despre comunicarea cu acești studenți deosebiți doamna profesoară a menționat: „Stagiarii germani participanți la Școala de Vară din anul acesta, în fața cărora am susținut un curs de Literatură română și comparată, mi-au lăsat o impresie foarte bună, în primul rând, prin deschiderea și dorința lor de a cunoaște destinul și situația actuală a literaturii și culturii din Estul Europei. Fiind relativ buni vorbitori de limba română și având dorința de a-și perfecționa cunoașterea limbii, ei manifestă un interes care merită a fi susținut în continuare pentru a-i face să înțeleagă, pe de o parte, orientarea etnocentrică, mai cu seamă din perioada ex-sovietică, și, pe de altă parte, deschiderea spre dialogul nostru cu alte literaturi și culturi. Faptul că există multiple aspecte care necesită a fi disociate cu multă luare aminte, ținând cont de experiențele prin care a trecut și trece atât Germania, cât și spațiul dintre Prut și Nistru, numit astăzi Republica Moldova, este un argument forte în favoarea Școlii de Vară, care cu siguranță contribuie la normalizarea situației, nu doar în sensul extinderii privirii orientate spre celălalt și al descoperirii multiculturalității, dar și al însușirii de către occidentali a unei părți variabile de românitate, care acum, după căderea comunismului, a devenit mult mai accesibilă. Toate acestea țin de pregătirea unei noi vieți în comun, în cadrul european, la constituirea căreia, cu siguranță, vor contribui și tinerii de astăzi. Aceasta mă face să cred că instruirea tinerilor prin intermediul Școlilor de Vară de acest fel sunt o necesitate dictată de timpul în care trăim”.

Prestigiul și amploarea acțiunilor din cadrul Școlii de Vară au fost augmentate și de participarea directorului Institutului Cultural Român „M. Eminescu” de la Chișinău, Petre Guran, care a susținut cu generozitate ideea dialogului internațional al valorilor, integrându-i pe vizitatorii străini în atmosfera de recuperare a trecutului românilor prin inaugurarea expoziției la Muzeul Național de Istorie și Arheologie a stindardului liturgic al voievodului canonizat Ștefan cel Mare. Pe aceeași undă a deschiderii interculturale și, în speță, a deregionalizării literaturii din Republica Moldova s-a situat și festivitatea de lansare a volumului de versuri ale lui Grigore

Aspecte de la Școala Internațională de Vară desfășurată la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău

Vieru, *Cele mai frumoase poezii / Die Schönsten Gedichte*, traduse exemplar în limba germană de profesorul Ion Mărgineanu, care a explicat unui mediu pro-pice (nativilor români și nativilor germani) subtilitățile transpunerii limbajului poetic dintr-o limbă în alta, subliniind virtuțile unei literaturi necunoscute.

La ora de totalizare, înmânând studenților certificatele de participare și activitate fructuoasă, Vasile Dumbravă, vicepreședinte al Moldova – Institut Leipzig, a rostit următoarele: „Vă îndemn să continuați ceea ce ați început să faceți aici, pentru că o limbă se învață continuu, precum bine știți, iar dinamica realităților culturale, politice, sociale etc. din întreaga lume ne solicită multă competență, perseverență, flexibilitate a gândirii, pe care mă bucur să le obținem împreună, prin frumoasa noastră colaborare”.

Alexandru Bantș, directorul Casei Limbii Române „Nichita Stănescu”, implicat în mod direct și activ în desfășurarea proiectului, a accentuat în mesajul adresat tinerilor disponibilitatea totală a conlucrării, reiterând invitația de a vizita oricând Centrul Didactic pentru a realiza aici noi proiecte.

Participanții Școlii au lăsat, de asemenea, diverse și numeroase mesaje organizatorilor sau cetățenilor moldoveni. Iată ce a afirmat Susanne Paul de la München, masterandă la Politologie: „Activitățile Școlii de Vară au demonstrat o colaborare frumoasă dintre mai multe instituții, tratând cele trei probleme: migrația, minoritățile și drepturile omului. Foarte utile ne-au fost cursurile și excursiile prin Chișinău, la Orheiul Vechi și în Transnistria, teoria și practica căpătând o deplină armonizare. Cunoștințele pe care le-am obținut îmi sunt de mare folos în compararea evenimentelor politice și culturale de azi cu cele de pe timpul fostei U.R.S.S. Școala de Vară mi-a generat ideea unui proiect de extindere a relațiilor noastre cu această țară și gândul de a elabora în cel mai scurt timp un studiu pe care îl voi publica mai întâi în revista «Limba Română» de la Chișinău”. Helga Zichner de la Leipzig, care activează în domeniul geografiei regionale (Europa de Est), al studiilor culturale și al politicii Uniunii Europene, una dintre cele mai bune cunoscătoare a limbii române din grupul studenților germani, a estimat că „această mică baie de limbă română, de cultură și civilizație din cadrul cursurilor a fost absolut necesară pentru activitatea mea”, menționând însă că „în timpul sejurului nostru am realizat, în același timp, că pentru a desfășura un proiect de cercetare în această regiune vom fi nevoiți să atragem și colegi care stăpânesc limba rusă. Mi-am propus însămi să învăț cel puțin câteva fraze în această limbă și, sinceră să fiu, îi invidiez pe cei care le știu pe ambele – moldovenii, rușii și ucrainenii din Moldova. Este un avantaj major pentru înțelegerea și soluționarea unor probleme – care am observat că există – legate de rolul limbilor vorbite aici. Nu mă așteptam

ca situația lingvistică să fie atât de politizată (...). Școala de Vară lasă numeroase întrebări deschise și mă bucur foarte mult că voi reveni la anul pentru a continua”. Alessandra Malli de la Leipzig care studiază relațiile interculturale a remarcat că: „Dintre toate aspectele cultural-politice abordate în cadrul Școlii de Vară la care am participat cu interes, cel mai mult m-a atras problema migrației forței de muncă și relațiile intersociale care marchează mentalitatea umană. La Chișinău mi-am clarificat viziunea privind activitatea academică și multiplele tensiuni politico-sociale din spațiul pruto-nistrean. Nu știu dacă aș mai avea sugestii pentru completarea programului, întrucât organizatorii au gândit un proiect pe care-l consider foarte intensiv și compact”. Și Nina Thurman de la Dresda, studentă la medicină și fizică, s-a arătat încântată de aflarea la Chișinău: „Studiile mele nu țin de politică și cultură, cu toate acestea realitatea socială din Moldova, de care am luat cunoștință aici, m-a impresionat în mod deosebit”. Iar Dagmar Olszewski, interesat de politica europeană, a declarat chiar că: „Experiența pe care am avut-o aici mă va însoți toată viața. Două componente au fost esențiale în activitatea Școlii la care am luat parte: aspectul informativ și problematica societății moldovenești. Viața cotidiană în oraș ne-a creat posibilitatea să culegem impresii vii despre această țară”.

Perioada de desfășurare a programului german a coincis cu producerea la Chișinău a unor evenimente festive de interes național, dar și internațional, precum au dovedit-o implicarea studenților străini. Participările la fastuoasa aniversare a douăzecea de la declararea independenței Republicii Moldova, la sărbătoarea „Limba noastră cea română”, la inaugurarea expoziției în cadrul Muzeului Național de Istorie și Arheologie a unuia dintre cele mai valoroase obiecte patrimoniale românești – stindardul liturgic al domnitorului Ștefan cel Mare –, adus în premieră de la București la Chișinău, acestea la un loc, raportate la evenimentele dezastruoase din aprilie 2009, au prilejuit momente unice în care discuțiile pe marginea valorilor democratice ale Republicii Moldova, promovate *de jure* și *de facto*, au atins o maximă tensiune, care au pus în evidență seria lungă a problemelor societății pe care intenționăm să o reformăm, potențialul și perspectivele acestui spațiu cultural-politic. Astfel, abordarea teoretico-practică a realităților noastre a înregistrat dimensiuni diverse și foarte relevante. În acest context, echipa revistei „Limba Română” lansează proiectul unei ediții dedicate integral relațiilor moldo(româno)-germane – numărul 11-12 al acestui an –, care va conține studii, interviuri, relatări ample realizate în cadrul Școlii de Vară „Migrație, minorități, drepturile omului – probleme sociopolitice în statele vecine ale Uniunii Europene: Republica Moldova și Ucraina”, precum și articole care ilustrează istoricul interacțiunii noastre culturale și artistice.

„Zilele Miron Cristea”

În perioada 18-20 iulie 2011, în municipiul Toplița, Județul Harghita, s-a desfășurat cea de-a XIV-a ediție a „Zilelor Miron Cristea”, care au drept scop perpetuarea memoriei întâiului Patriarh al României și al Bisericii Ortodoxe Române, dr. Miron Cristea, născut la Toplița Română, în 1868, precum și abordarea unor probleme din domeniul istoriei, culturii și civilizației românești, inclusiv aspecte referitoare la credința noastră străbună.

Manifestările au debutat pe 18 iulie cu deschiderea festivă și salutul adresat participanților de către primarul municipiului Toplița, domnul Stelu Platon, fiind urmate de alocațiunile participanților la eveniment și lansarea volumului *Sangidava* (5), în care sunt cuprinse peste 50 de comunicări științifice din cadrul ediției convenite și unele rămase nepublicate de la ediția a 13-a.

Au fost prezentate, de asemenea, aproape 40 de volume științifice și beletristice, apărute la diferite edituri din țară, în perioada 2010-2011.

Tot în prima zi a manifestărilor un sobor de preoți, în frunte cu protopopul de Toplița, a oficiat o slujbă de pomenire la bustul Patriarhului, din Parcul central al orașului. Aici, în prezența Înaltpreasfințitului Ioan Selejan, arhiepiscopul Covasnei și al Harghitei, a fost inaugurat bustul poetului Grigore Vieru, cel căruia, în 1995, cu ocazia celei de-a 60-a aniversări, i-a fost conferit titlul de Cetățean de Onoare al orașului Toplița. Atunci poetul a ținut un discurs emoționant, memorabilă fiind mai cu seamă afirmația că, „devenind Cetățean de

Onoare al orașului Toplița, simt că am devenit cetățean de onoare al patriei mele, România”.

În aceeași zi au început lucrările sesiunii internaționale de comunicări științifice, „Istorie, Cultură și Civilizație, Credință străbună”, la care au participat oameni de știință și cultură, cercetători, arhiviști, profesori etc. din țară și de peste hotare (Republica Moldova, Polonia, Turcia). La cele trei secțiuni – 1. Istorie, 2. Cultură și Civilizație, 3. Credință străbună – au fost prezentate aproape 60 de comunicări, care au suscitât ample discuții și dezbateri. Sesiunea de comunicări științifice a continuat pe 19 iulie, după care participanții s-au deplasat în comuna Bilbor, localitate în care, în urmă cu 135 de ani, s-a născut scriitorul, publicistul și patriotul Octavian C. Tăslăuanu (1876-1942), unde au vizitat biserica de lemn cu hramul Sf. Nicolae, monument istoric datând din 1840, au asistat la o slujbă de pomenire oficiată la mormântul părinților acestuia și la simpozionul „Octavian C. Tăslăuanu – 135 de ani de la naștere”, care a abordat multiple aspecte ale activității cărturarului.

În cea de-a treia zi, au avut loc manifestări religioase prilejuite de sărbătoarea hramului Mănăstirii Sfântul Ilie din Toplița, ctitoria Patriarhului Miron Cristea, monument datând din 1847; au fost organizate vizite la Muzeul mănăstirii și Camera memorială „Patriarhul Miron Cristea”, precum și la Mănăstirea Doamnei din Toplița-Moglănești, monument a cărui istorie începe în 1658. Închiderea oficială a „Zilelor Miron Cristea” a avut loc la Biblioteca municipală „George Sbârcea”, unde a fost făcut bilanțul manifestărilor și unde au fost fixate repere pentru buna desfășurare a celei de-a XV-a ediții a „Zilelor Miron Cristea” din 18-20 iulie 2012.

Toplița, 25 iulie 2011

Ilie ȘANDRU,
Președintele Fundației Culturale
„Dr. Miron Cristea”

Citiți revista noastră și în 2012

În 2012 revista „Limba Română” va apărea bimestrial (6 numere), format carte cu un volum de 192 de pagini, inclusiv 16 color.

În Republica Moldova abonamentele pot fi perfectate la toate oficiile poștale. Indice de abonament – PM77075.

Prețul unui număr – 30 lei.

Prețul abonamentului anual – 180 lei.

În țările din CSI și Europa, inclusiv România: prețul unui număr – 6 EURO, abonament pentru 1 an – 36 EURO.

În alte țări: prețul unui număr – 8 EURO, abonament pentru 1 an – 48 EURO.

Cititorii din străinătate se pot abona la revista „Limba Română” astfel:

– la redacție, achitând în valută sau echivalentul în lei moldovenești al abonamentului;

– prin virament la

Revista „Limba Romana” SRL, c/f 1004600045323,

Banca Comercială Română, Chișinău S.A.,

Cod RNCBMD2X, Cont 222400000100172 MDL

Cont 222409100100172 RON

Cont 2224501295 EURO

Redacția revistei „Limba Română” trebuie înștiințată asupra plății efectuate, trimițându-se la adresa pentru corespondență (limbaromanachisinau@gmail.com) o copie după dispoziția de plată bancară, cu indicarea numerelor de revistă abonate și a adresei poștale complete a abonatului.

„Scara spre cer” –

prima publicație de cultură creștin-ortodoxă pentru copii și adolescenți

Au ieșit de sub tipar numerele 1-9 ale nou-fondatului ziar „Scara spre cer”, care se adresează părinților și profesorilor, oferind un bogat material facultativ pentru orele de religie.

Ziarul, asemenea scării virtuților, descrise de Sfântul Ioan Scărarul, îndeamnă spre desăvârșire, spre întărirea în credința strămoșească, spre iubirea de Dumnezeu, de aproapele și de Patrie.

Nu ratați șansa de a vă abona la „Scară spre cer”. Este o ediție color cu apariție lunară. Prețul lunar – 5 lei. Indicele poștal – PM 22119.